

ANTONII BYNAEI
DE
CALCEIS
HEBRAEORUM
LIBRI DUO,
CURIS SECUNDIS RECOGNITI,
ET AUCTI.

ACCEDIT
EJUSDEM
SOMNIUM;
TERTIO RECUSUM.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

DORDRACI
Ex Officina THEODORI GORIS. Bibliopol.
C19 12 C GXV.

in duplo.

V. 9050

ANTONII BYNAEI
DE
CALCEIS
HEBRAEORUM
LIBRIDUO,
CURIS SECUNDIS RECOGNITI,
ET AUCTI.

ACCEDIT
EJUSDEM
SOMNIUM;
TERTIO RECUSUM.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

DORDRACI
Ex Officina THEODORI GORIS. Bibliopol.
C19 12 C 62V.

ANTONII BYNAEI
DE
CALCEIS
HERBARAEORUM
LIBRI DUO.
CURIS SECUNDIS RECOGNITI,
ET AUCTI
ACCEDIT
EJUSDEM
SOMNIUM
TERTIO RECURSUM.

Bayrische
Staatsbibliothek
München

DORDRECHT
Ex Officina Theodori Goris. Bibliopol.
MDCCCLXXV

VIRO. ILLUSTRISSIMO.

ET. GENEROSISSIMO.

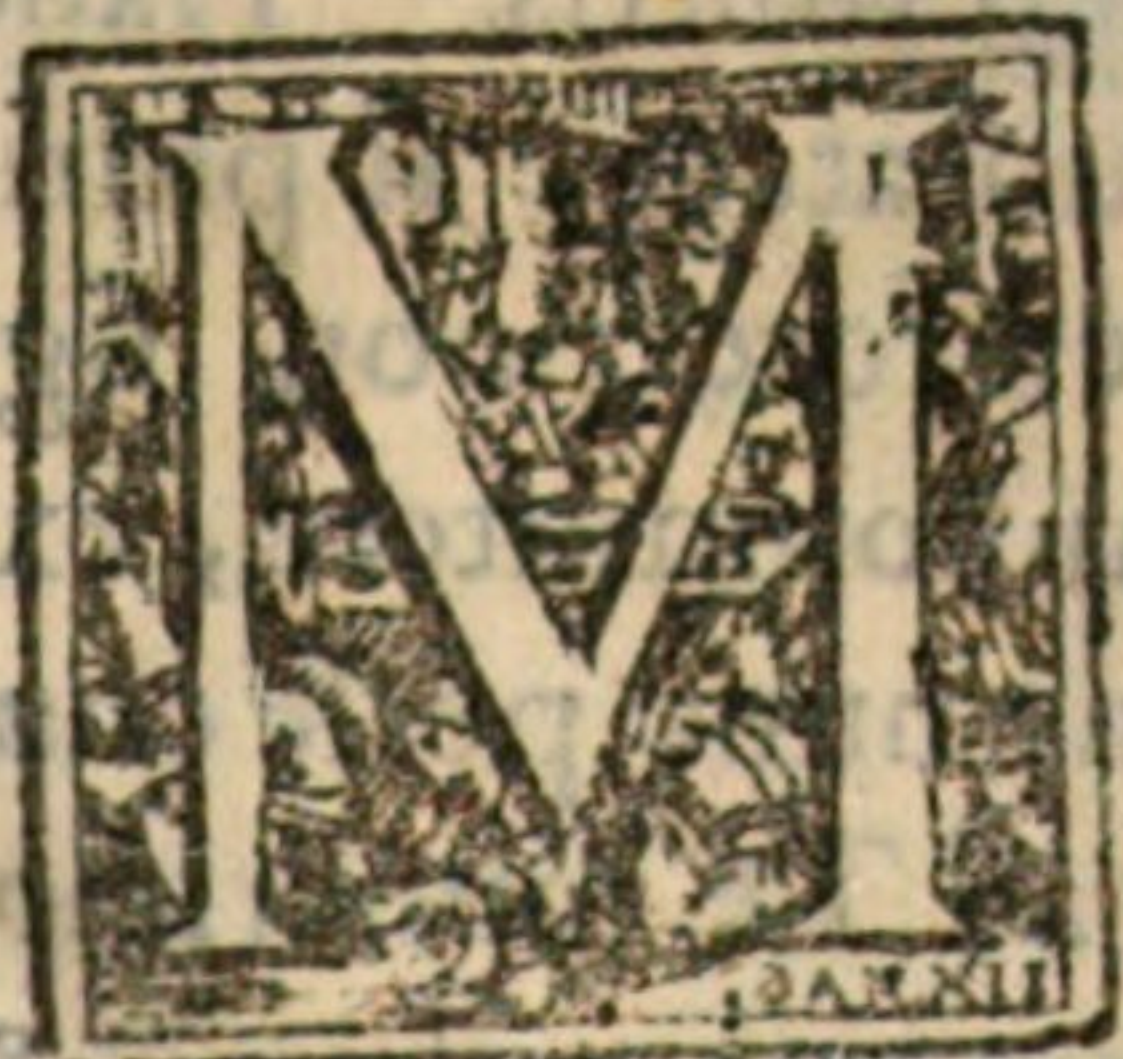
FREDERICO. ADRIANO.

BARONI. DE REEDE.

RENSWOUDAE. EMMICHUSAE. ET.
BORNWALLII. DOMINO. INTER.
ILLUSTRES. AC. PRAEPOTENTES.
TRAJECTINAE. PROVINCIAE. OR-
DINES. EX. EQUESTRI. DIGNITATE.
ADSCRIPTO. ATQUE. AD. CONSES-
SUM. FOEDERATI. BELGII. QUI.
CONSILIUM. STATUS. DICITUR.
DELEGATO.

S. P. D.

ANTONIUS. BYNAEUS.

Memoria Irifica cum animi mei & jucun-
dissima jactatione recordor illius
temporis, recordor autem fac-
pissime, quo sub ductu Viri op-
timi, atque inter prima seculi or-
namenta numerandi, JOHANNIS
GEORGII GRAEVII, operam litteris humanio-
ribus

DEDICATIO.

ribus dabamus. Earum amore flagrabamus ardentissime, cum pulchritudo singularis nostram mentem admirabili quodam sui desiderio incendisset. Faciebant haec studia communia, hic communis ardor, ut magna inter nos esset animorum conjunctio. Suspiciebam ego Tuum ingenium, laudabam diligentiam, atque in quantum Virum, loco tam illustri satus, cresceres, ac quam praeclara sibi universa Patria nostra posset de Te polliceri, colligebam non difficulter. Tu ea mihi praestabas omnia, quae proficisci ab animo benevolo atque amante solent. Neque cum tempore refrixit ille Tuus erga me amor, quamvis disjunctus à Te magno locorum intervallo sim, Tuque, pro splendore natalium, Tuisque meritis, evectus sis ad dignitates maximas amplissimasque. Nul- lum enim officii, aut studii genus, quod quidem ad meam, sive utilitatem, sive laudem pertineat, quotiescunque occasio est, praetermittis. Hanc propensam Tuam erga me voluntatem, si pluri- mi apud me, & esset, & semper fore, non sig- nificarem, flagitium me censcrem committere, ex- piandum nunquam. Id alia re me nunc posse con- sequi non video, nisi ut mittam ad Te muneri hos libellos, testes atque praedes perpetui cultus, & observantiae erga Te meae. Parvum munus. Fa-
tcor.

DEDICATIO.

teor. Non ingratum tamen Tibi futurum confi-
do, quem etiamnum amoenioribus his litteris in-
signiter oblectari, atque ea esse eruditione scio,
ut si quid à me dictum est quod antiquitatem, &
nobilium auctorum monumenta illustret, bene de
eo judicare possis ac praeclare. Vale Vir Illu-
strissime, Generosissimeque. Daventriae, ipsis
Kal. Sept. MD C XCIV.

Ad

AD
LECTOREM
BENEVOLOM
PRAEFATIO.

ALCEUM, immundissimam pedum tutelam, summa totius orbis ingenia non indignum judicaverunt, quem magna diligentia describerent, qualis apud Graecos & Romanos fuerit. Praeter ea quae passim monuerunt Adrianus Turnebus, Justus Lipsius, & complures alii, qui doctrina prae caeteris floruerunt, in eo multum studii operaeque posuerunt viri elegantissimi & pereruditi Benedictus Balduinus, Albertus Rubenius, & qui Caligam peculiari dissertatione asseruit, Julius Nigronus. Ipsi literarum principes Isaacus Casaubonus, Claudius Salmasius, Octavius Ferrarius, de Graecorum & Romanorum calceis multa docuerunt, plura praestituri, nisi inevitabili fatorum lege Reipublicae literariae erepti fuissent. Si industriam suam in calceis Hebraeorum aequae exercuissent homines maximi, quorum merita erga sacram literaturam nulla tacebit aetas, supersedere potuissem hoc labore. Monuerunt

P R A E F A T I O.

*runt quidem varia viri eximii, tum qui perpetuos in
 Sacrum Codicem commentarios, aut in partes ejus
 aliquos congesserunt, tum qui alia praeclara monu-
 menta ediderunt in lucem. Sed nemo, quod qui-
 dem ego sciam, hanc materiam cum cura tractavit
 & singulari volumine complexus est: & omnes illi
 non tantum plurima posterorum diligentiae reliquerunt,
 uti multa adhuc latent in divinae sapientiae arcanis
 abstrusa atque abdita, quae eliciet & evocabit in lu-
 cem, qui iis investigandis suum studium dederit,
 verum etiam saepissime errarunt, uti nemo tam pro-
 pitia Minerva natus est ut nunquam dormitet, quod
 profecto neque cuiquam unquam contigit, majus est
 quam ut convenire in humanam fragilitatem queat.
 Quare id argumentum, ante hos duodecim annos,
 occupavi ego, & paulo plenius ac uberius pertracta-
 vi, ut multa sacrarum litterarum loca, obscura,
 atque tenebricosa, & nondum satis intellecta, ex
 Hebraeorum & aliarum gentium antiquis monumen-
 tis aliqua luce perfunderem, &, depulsa tetra ca-
 ligine, & densissimis nebulis, redderem quam cla-
 rissima. Constat enim, sine hoc litterarum & an-
 tiquitatis instrumento, ne millesimam quidem partem
 sacrorum voluminum posse intelligi, & eum, qui non
 instructus hac face in Prophetarum & Apostolorum
 scriptis recte enarrandis se versari posse persuasum
 ha-*

P R A E F A T I O.

*habet, non minus falli, ac qui in terra Cimmerio-
rum, perpetua nocte mersa, nullo praelucente, sine
cespitatione & sine errore indicare se posse existimat,
cum loca innumera nihil magis intricata & difficilia
reddat, quam vetustorum rituum ac morum, prae-
cipue Judaicorum, ignorantia, quae nemo, licet
ingenii divinitate omnes antecellat, & caeteras di-
sciplinas non ignoret, sine eorum cognitione & pe-
nitiori notitia, unquam explicabit. Hoc opusculum,
quod novis indies accessionibus crevit, limatius nunc
de curis secundis. Vale.*

I N D E X

C A P I T U M

L I B R I P R I M I

C A P U T P R I M U M.

I. **C** Alceum, pedum tutelam, necessitas invenit. pag. 1. 2.
 II. Balduini opinio, Adamum primum Sutorem, imo ipsum Deum, fuisse, proponitur. 2. 3. III. Ab ea, licet ingeniosa, dissensum. 3. 4. IV. Calceis homines non diu caruerunt, cum Abrahami aevo jam vulgaris fuerit eorum usus. 5. V. Veteres non semper, uti nos hodie, calceati. 5. 6. 7. VI. Samuel Bochartus *avumdyriav* etiam inter Hebraeos usitatum fuisse conjicit. 7. 8. VII. Hebraeos non nisi ob religionem, aut certum ritum, nudipedes, alias calceatos fuisse, prolixè ostenditur, ac loca Jes. xi. 15. & xx. 2. 3. 4. explicantur. 8. 9. 10. 11. VIII. An JESUS calceatus, an discalceatus, inceserit, diversae sententiae. 12. IX. JESUM, ex more gentis, calceatum fuisse evidenter probatur. 13.

C A P U T S E C U N D U M.

I. **C** Alcei olim ex varia materia confecti, Hebraeorum autem ex pellibus videri. 14. II. Multarum gentium vestimenta pellicea. 14. 15. III. Calcei ex pellibus & corio apud omnes gentes. 15. 16. IV. Apud Graecos Phaecasia, *Τροχάδες, αἰγυρίδες*. 16. V. Apud Romanos perones, calcei senatorii, caligae, Imperatorum zanchae. 17. 18. 19. VI. Apud Hebraeos vestes pelliceae in frequenti usu, adeoque & calcei ex corio. Locus Jos. ix. 5. expositus. 20. 21. 22. 23. 24. VII. Hebraeorum calcei vili pretio constiterunt. Loca Amos ii. 6. & viii. 6. illustrantur. 24. 25. 26. VIII. Coriarii urbium ambitu exclusi, atque inde loco Act. x. 5. lux facta. 26. 27.

C A P U T T E R T I U M.

I. **C** Alcei ex variis animalium pellibus olim confecti. 28. 29.
 II. *שחף*, apud Ezechielem cap. xvi. vers 10. de *saxi*, vel *Saxonis*, pellibus multi exponunt. 29. 30. III. *שחף*, male pro
 **
 pro

I N D E X

pro *taxo* limitur, cum incertum sit an veteres ex taxi pellibus calceos gestarint, & calcei taxeii fuerint admodum viles. 30. 31. I V. Interpretes antiqui שחן coloris nomen volunt. 31. V. Non est color niger, cum mulieres olim nigros calceos non gestarint. 32. V I. Neque caeruleus, ut Hieronymus, & alii, ὑάκινθον interpretantur. 32. 33. 34. V I I. Sed purpureus, vel hyssiginus, juxta Bochartum. 34. V I I I. Aut potius is ipse color, quem לנא lacca Talmudici vocant. 34. 35. 36. I X. Calcei rubri, sive coccinei, magno loco habiti. 36. X. Albanorum, & Romanorum Regum gestamen. Locus Dionis de calceatu Caesaris, à Ferrario & Salmasio tentatus, emendatur. 36. 37. 38. X I. Calcei mullei, qui rubri fuerunt, ab iis qui curulem gesserant magistratum, & triumphantibus sumpti. 38. 39. X I I. Imperatorum Constantinopolitanorum proprii calcei rubri, sive coccinei. 39. 40. X I I I. In ornatu Pontificum rubea sandalia. 41. X I V. Mulieres olim rubros calceos gestarunt. 41. 42. X V. Judaeorum magnates in festis solennibus iis usi, atque in Oriente virgines nobiliores. 42. X V I. Locus Cant. v i i. i. nondum satis explicatus, illustratur. 43. 44. 45. X V I I. In locum Judith. x. 3. & x v i. 12. conjectura. 46.

C A P U T Q U A R T U M.

I. **L**ocus Deut. xxxiii. 25. ברזל ונהשת מעלך; *Ferrum & aes calceus tuus*, nondum à quoquam recte expositus. 47. I I. Arabica versio, & aliorum interpretamenta proposita. 48. I I I. Eadem rejecta propter rationem non unam. 49. I V. Versio Samaritani interpretis, quem Andraeas Masius sequitur. 49. 50. V. Error Samaritani interpretis, & Andraeae Masii. 50. 51. V I. Vulgatissima interpretum expositio. 51. V I I. Omnium lapsus. 51. 52. 53. 54. V I I I. Johannis Cocceji sententia. 54. I X. A viro magno dissensum. 55. 56. X. Nostra quondam de hoc loco opinio. 56. 57. X I. Nova expositio nostra. 57. 58. X I I. Verba sequentia דבאר דכ"מ explicata. 58. 59. X I I I. Ex Curtio mendum sublatum, & NICOLAI HEINSII encomium. 59. 60. 61.

C A P U T Q U I N T U M.

I. **P**auli monitum, quo Christianos calceari vult ἐν ἐπιμασία τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. Eph. v i. 15. propositum. 61. 62. I I. Inter arma, quibus instructum hominem Christianum vult Apostolus, optime calceorum mentionem fieri, ut muniti sint pedes, ostenditur, & locus i Reg. ii. 5. illustratur. 62. 63. 64. I I I. Communis

C A P I T U M.

munis opinio ἐπιμασίαν praeparationem, promptitudinem, notare, & Vatabli, Grotii, Cocceji, Zegeri, Belgarum diversae interpretationes. 64. 65. IV. Ab omnibus dissensum. 66. 67. 68. V. Nostra opinio ἐπιμασίαν neque praeparationem, neque promptitudinem hic significare, sed, ad exemplum Graecorum interpretum, *basin, fundamentum*. 69. 70. 71. VI. Pauli mens genuina. 71. 72. VII. Stephani Gausseni, Alexandri Mori, Pauli Colomesii, & Petri Launaji, ex parte consensus. 72. 73. 74. 75. VIII. Cur Evangelium vocetur εὐαγγέλιον τῆς εἰρήνης, *Evangelium pacis*? 75. 76.

C A P U T S E X T U M.

I. **V** Aria olim & multiplex calceorum forma. 77. II. Apud Hebraeos qualis fuerit incertum. 78. III. Soleae antiquissimum calceamenti genus. 78. 79. 80. IV. Hebraei olim soleis muniverunt pedes, ac vox Hebraea לַיִל *Soleam* significat. 80. V. Ita reddunt veteres interpretes, Chaldaei, Graeci, Latini. 80. 81. 82. 83. VI. Mos Hebraeorum pedes hospitum lavandi inde natus quod soleis uterentur. 83. 84. 85. VII. Calceos cavos usitados fuisse frustra concluditur ex calceis Gibeonitarum. 85. 86. VIII. Ex eo quoque quod apud Hebraeos in usu fuerint calcei rubri, sive coccinei. 86. 87. 88. 89. 90. IX. Calceos cavos apud Hebraeos usitados ex eo quod ὑποδήματα tanquam ἀποδαλῖσσι distincta in Evangelica Historia memorantur, colligunt Salmasius, Balduinus, Lichtfotus. 90. 91. 92. X. Nullo discrimine ὑποδήματα, & αποδαλῖσσι, usurpari ostenditur, ac quatenam genuina sit Matthaeum cum Marco conciliandi ratio. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98.

C A P U T S E P T I M U M.

I. **S** Oleae habenis teretibus vinctae apud Romanos, Graecos, Hebraeos. 99. II. Corrigiam Hebraei eleganter שררז vocant, & Graeci LXX σφαιρωτήρα. 99. 100. 101. 102. 103. III. Verbum משררה Jer. 11. 23. obscurum, atque interpretum expositiones rejectae. 103. 104. 105. 106. IV. Nostra verbi משררה, & totius loci expositio. 106. 107. 108. V. Olim corrigiae ex corio, & non magni pretii fuerunt, indeque Abrahami dictum Gen. xiv. 23. illustratur. 108. 109. VI. Locus Jes. v. 27. ab interpretibus male acceptus, & nostra explicatio. 109. 110. 111. 112. VII. Error Balduini, & Glossae Ordinariae. 113. VIII. Vin-

I N D E X

cula calceorum, sive corrigias solvere, vilissimum ministerium apud Graecos, Romanos, Hebraeos, habitum, & Johannis Baptistae dictum, οὐ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς λύσαι τὸν ἱμᾶντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ, exponitur. 113. 114. 115. 116.

CAPUT OCTAVUM.

I. **C** Alceus licet immundissima pedum tutela sit, in eo tamen magnus olim luxus, praecipue foeminarum, fuit. 117. II. Hebraeorum mulieres iis luxuriasse multi observant ex Jes. 111. 18. 118. III. Multa & diversa vocis עֲנָבִים interpretamenta. 118. 119. IV. עֲנָבִים ornamentum simile compedi. 119. 120. 121. V. Compedes aureas in pedibus, itidem ut armillas in brachiis, olim foeminae gestarunt, non in Oriente tantum, sed apud Graecos etiam, ac Romanos. 121. 122. 123. 124. VI. Locus Jes. 111. 16. exponitur. 124. 125. VII. Petronii Satyricon quatuor locis emendatum. 125. 126. 127. 128.

CAPUT NONUM.

I. **L** Unula Patritii calcei apud Romanos ornamentum. 129. II. Hebraeorum foeminas lunulis calceos ornasse, conjicit Balduinus ex Jes. 111. 18. *ibid.* III. Error Balduini, & Vulgati interpretis. 130. IV. Frequens in Oriente Lunularum usus vetustissimis temporibus, ex Lunae cultu ortus. 130. 131. 132. V. Lunulae, non calceorum, sed colli ornamentum. 132. 133. VI. Multorum circa formam lunularum error. 133. 134. 135. VII. Nomen מֵנִי, *Meni*, Jes. LXV. 11. obscurum. 136. 137. VIII. אֶהְיֶה, *numerare*, Lunam notat, quia per Lunas annos, & menses, veteres numerarunt. 137. 138. IX. Arabum idolum Menath *Luna*. 138. 139. X. Graecis *Luna* Μῆνη. 140. 141. 142. 143. XI. Dea *Manna* apud Romanos. 143. 144. XII. מֵנִי, *Meni*, idem numen cum eo, quod Μῆν à Graecis dicitur, adeoque *Buna*. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. XIII. LXX. interpretum versio, non intellecta, explicatur. 152. 153. XIV. Ritus vetustissimus Aegyptiorum. 153. 154.

C A P I T U M.

LIBRI SECUNDI

CAPUT PRIMUM.

I. **C**ur Pascha comedendum calceatis pedibus, Exod. xii. 11. variae sententiae. 155. 156. **II.** Refellitur prima, quae vult viatorum calceos, à vulgaribus distinctos, praecipi. 156. **III.** Secunda, quae alludi putat ad morem veterum, qui coenabant discalceati, proponitur. 156. 157. **IV.** Ab ea dissensum. 157. 158. **V.** Samuelis Bocharti conjectura. 158. 159. **VI.** Rejicitur non uno argumento. 159. 160. **VII.** Genuina instituti illius ratio. 160. 161. 162. **VIII.** Is ritus imperatus tantum pro illo tempore in Aegypto fuit, ac Christus, more aevi sui, sine calceis accumbere solitus, cum non observavit. 162. 163. 164. 165.

CAPUT SECUNDUM.

I. **R**eligio nudis pedibus templa intrandi apud varias gentes. 165. 166. **II.** Obtinuit etiam apud Hebraeos. 166. 167. **III.** Moses, & Josua, cur jussi calceos exuere? Exod. xiii. 5. & Jos. v. 15. 167. 168. **IV.** De Mosis calceis lepida commenta. 168. 169. **V.** Unde apud Hebraeos circa loca sacra religio manavit, ut ea calceatum intrare ducerent nefas. 169. 170.

CAPUT TERTIUM.

I. **G**entilium sacerdotes, licet aliquando discalceati, tamen ut plurimum calceati rem divinam fecerunt. 170. 171. **II.** Sacerdotes Hebraeorum non nisi nudipedes sacra peregrisse, ex lege de sacris vestibus Exod. xxvi. 11. in qua calcei non memorantur, ostenditur. 171. 172. **III.** Idem ex eo confirmatur, quod Sacerdotes pluribus vestibus non induebantur, quam Deus praeceperat. 172. 173. **IV.** Pariter evincitur ex eorum lotionibus in atrio. 173. 174. **V.** Genuina illius instituti ratio. 174. 175. 176. 177. **VI.** Sculptorum, à quibus Aaron cum calceis exhibetur in tabulis quibusdam, & Plutarchi error, qui Pontificem Hebraeorum *Kohénois* sacra fecisse tradit, refellitur. 177. 178. 179.

I N D E X

C A P U T Q U A R T U M.

I. **V**aria humilis coram Deo animi indicia apud veteres Hebraeos. 179. II. Incessisse nudipedes, ut animum coram Deo humilem ostenderent & abjectum, male colligitur ex exemplo Achabi 1 Reg. xxi. 27. 180. 181. III. Judaei in festo expiationis nudipedes. 181. 182. 183. IV. Etiam in Tischa Be-Ab. 183. V. Nudipedalium origo non ex Judaeorum jejuniis & *γυμνοποδία* petenda. 183. 184. 185. VI. Vota nudis pedibus soluta. 185. VII. Juvenalis locus explicatur, atque ipsius & aliorum error ostenditur. 186. 187. 188. 189. 190.

C A P U T Q U I N T U M.

I. **L**uctus & dolor variis signis proditus. 190. 191.. II. Hebraei in luctu incesserunt nudis pedibus. 191. 192. III. In loco Mich. i. 8. duplex peccatum Graecorum interpretum. 192. 193. IV. Calceis captivos spoliare veteres soliti. 193. 194. V. Obscurum locum Jer. ii. 25. male quidam ex hac consuetudine exponunt. 194. 195. VI. Nostra istius loci explicatio. 195. 196. 197. 198. VII. Ob luctum mortui nudis pedibus incesserunt Hebraei. 198. 199. VIII. de eodem ritu ex Maimonide plura. 199. 200. IX. Ex Suetonio, morem fuisse apud Romanos, ut in funeribus essent discalceati, observarunt quidam non recte. 200. 201. 202. 203.

C A P U T S E X T U M.

I. **L**ex apud Hebraeos singularis, qua frater uxorem fratris, sine liberis mortui, ducere jubebatur, ut semen fratri suscicaret, Deut. xxv. 5. 6. 203. 204. II. In ea mirandum, quod qui id recusabat, à vidua conspuebatur, & calceus ipsi extrahebatur. vers. 7. 8. 9. 10. 204. 205. III. Balduini ratio, cur calceus potissimum adhibitus examinatur. 205. 206. IV. Nostra opinio. 206. 207. V. Balduini circa hunc ritum lapsus. 208. VI. Error Thomae Dempsteri, & Cypriani. 208. 209.

C A P U T S E P T I M U M.

I. **A**pod Hebraeos non nisi aliqua formula, sive cerimonia adhibita, fiebant contractus. 210. II. Antiquissimus ritus Ruth. iv. 7. 210. 211. III. Calceum exuere Rabbinum tradunt fuisse for-

CAPITULUM.

formulam traditionis, sive acquirendi domini. 211. 212. IV. Flavius Josephus ad legem de leviratu refert. 212. 213. V. Non funum Josephi erratum detegitur. 213. 214. VI. Etiam alii cum lege de calceo leviro extrahendo confundunt, eorumque sententia ex Abarbanele refutatur. 215. 216. VII. Nihil in hoc ritu esse quod cum lege in Deuteronomio conveniat variis rationibus ostenditur, & Hugonis Grotii argumentis fit satis. 216. 217. 218. 219. VIII. Objectio non contemnenda, qua ratione Rutha ducenda esset, si non ex jure de leviratu haec agerentur, solvitur. 220. IX. Ex redemptionis jure id fieri prolixè demonstratur. 220. 221. 222. X. Dissensus iuterpretum quisnam calceum extraxerit, an vindex, an Boosus. 223. XI. Qui jure suo cedebat calceum exuisse, adeoque vindicem, multis adstruitur. 224. 225. 226.

CAPUT OCTAVUM.

I. **D**E loco Ps. lx. 10. & cviii. 10. variae interpretum sententiae. 227. II. Mollerii, & Junii expositio. 227. 228. III. Ab ea recessum. 228. 229. IV. Vatabli, Balduini, & aliorum explicatio. 229. V. Omnium error. 230. 231. VI. Alia Balduini expositio. 231. 232. VII. Quae pariter non probatur. 232. 233. VIII. Bucerii, & Arnoldi Botii sententia. 233. IX. Confutata. 233. 234. X. Hugonis Grotii, Johannis Cocceji, & Thomae Gatakeri opinio. 234. XI. Nostra sententia. 235. 236. 237.

CAPUT NONUM.

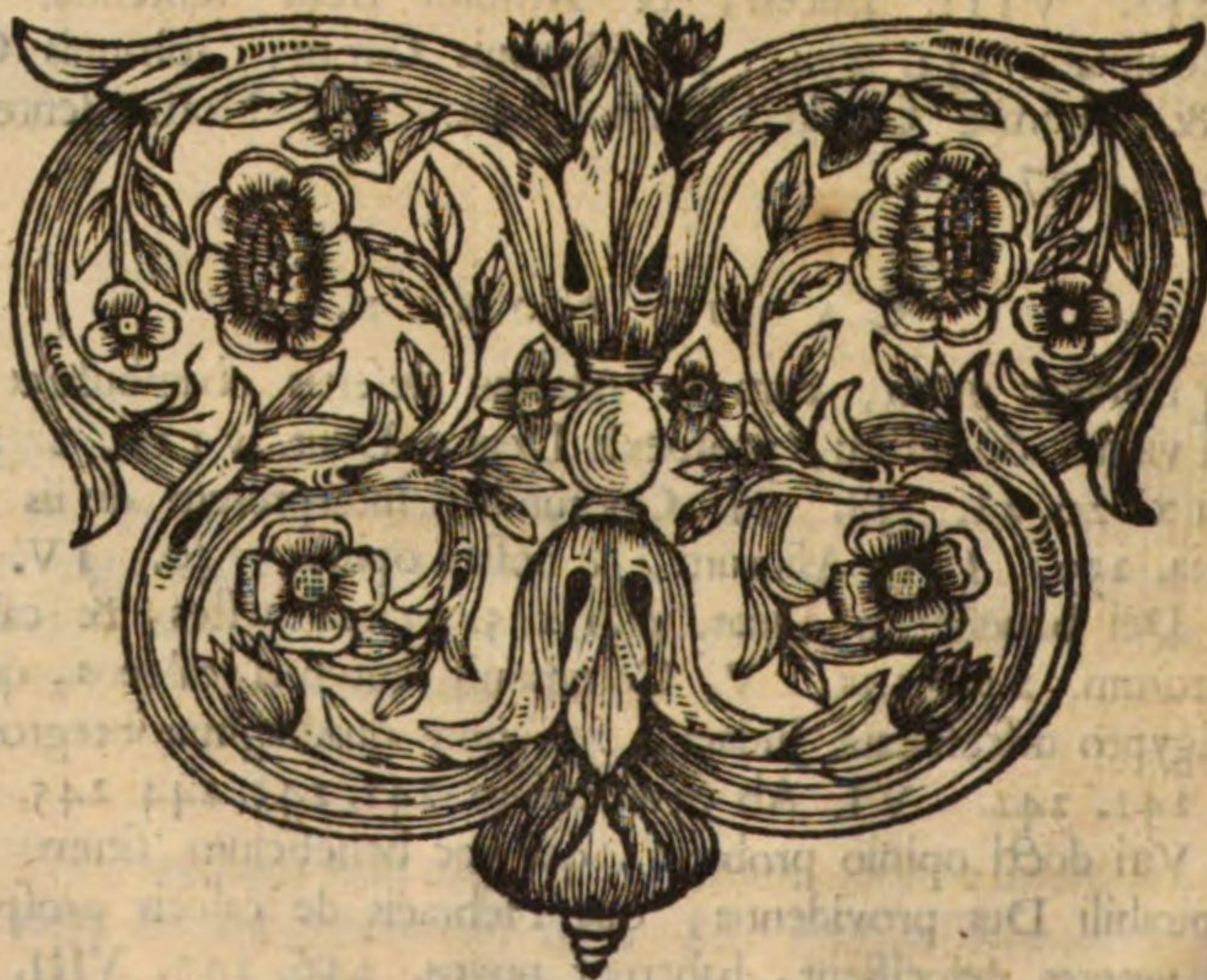
I. **H**Ebraeae genti, cum in Arabiae desertis obambulare, de victu, & vestitu, prospexit Deus, Deut. viii. 2. 3. & Neh. ix. 20. 21. 238. II. Quorundam interpretum de iis locis sententia. 239. III. Aliorum, & nostra opinio. 240. IV. Singulare Dei beneficium Deut. xxi. 5. circa vestes, & calceos Hebraeorum. 240. 241. V. Communis sententia calceos, quibus ex Aegypto discesserant Judaei, per annos quadraginta integros servatos. 241. 242. VI. Ab ea dissensum. 242. 243. 244. 245. 246. VII. Viri docti opinio probatur, qui hoc beneficium situm putat in admirabili Dei providentia, qua Hebraeis de calceis prospexit, ut ubi veteres defecissent, haberent novos. 246. 247. VIII. Mo-
sis

INDEX CAPITUM.

sis verba in hanc sententiam exposita, & locus Jel. XLVIII. 22. explicatus. 247. 248. 249. IX. Varia divinae providentiae circa vestes & calceos documenta. 249. 250.

CAPUT DECIMUM.

I. **M**iraculum singulare Dan. III. 21. 27. quo Deus, in ardenti fornace, vestes trium virorum servavit illaesas. 251. 252. II. Voces כרבלין, פטישין, לבושין, & כרבלין, multi interpretes ita exponunt, ut nullam mentionem faciant calceorum, alii vero calceos agnoscunt, sed sunt in multiplici differentia circa vocem, quae calceos notaret. 252. 253. 254. III. Nostra sententia. 254. IV. כרבלין est vestis exterior, fluxa, & talaris, qualis stola matronarum, non femoralia, vel tibialia. 255. 256. 257. 258. 259. 260. V. פטיש calceus est, non bracca. 260. 261. 262. VI. כרבלה tiara, ut Graecum *Κυρβαριον*, ornamentum capitis, instar cristae galli. 262. 263. 264. VII. לבוש vestimenta interiora. 264. 265. VIII. Operis conclusio. 265. 266. 267.

A D

ANTONIUM BYNÆUM

Suum de Hebræorum Calceis Librum denuo
evulgantem Jocus.

Rgo tuam rursus nobis aperire tabernam

Intentus pergis pellibus & caligis,

Exemploq; Polymnidæ, inexhaustoq; labore

Nobilitas hoc tam vile ministerium.

Ac facis ut posthac securo jam sua curti

Observent Reges Sabbata festa pede,

Adstringisque suo pulcras munimine plantas,

Quas Euangelium Pacis obire juvat,

Curtius & per te, per te emundatior exit

Arbiter, & quos nunc longa referre mora est.

O sapiens multum, O multum jucunde BYNÆE!

Ut juvat hæc omnes nos tua sedulitas!

Æmylii tuus, affirmem, non urserit ulla

Parte licet teneros Calceus iste pedes.

Alphenusque tibi veteris vestigia formæ

Agnosens in eo plaudat utraque manu,

Batto autem per eum siculis in montibus omne

Quod calcat rosa fit, fit rosa & aspalathus.

De quo quid pater & Chrysippus senserit, audi,

Exoriens oris nuper ab Elysiis:

Hestronus, mento quæ plurima præpendebat,

De-

*Demulcens barbam terque quaterque suam,
Verborum ingenti cum majestate jubebat,
Solum Crispinum tetricus iste suum
Esse bonum Regem, aut vellet quodcunque modestus,
Denique suturem, si velit, esse bonum,
Verum hodie, postquam (crepidas etenim sibi nullas
Imprudens unquam fecerat, aut soleas)
Nudipedem nimium penetrans tua sauciat illum
Ab quantis quantum subula vulneribus!
Me miserum, jam exile sonans ac flebile, camposque
Hinc iterum properans, inquit, ad Elysios,
Laudis enim solus quod inane mihi que meisque
Captavi, & verbis hætenus adserui,
Doctorem totâ nunc suffragante coronâ
Hoc isti solidum Calceus ipse dedit!
Lutgeri Verosimilis.*

A N T O N I I B Y N A E I

de

C A L C E I S

H E B R A E O R U M

L I B E R P R I M U S .

C A P U T P R I M U M .

I. *Calceum, pedum tutelam, necessitas invenit.* II. *Balduini opinio, Adamum primum sutorem, imo ipsum Deum, fuisse, proponitur.* III. *Ab ea, licet ingeniosa, dissensum.* IV. *Calceis homines non diu caruerunt, cum Abrahami aevo jam vulgaris fuerit eorum usus.* V. *Veteres non semper, uti nos hodie, calceati.* VI. *Samuel Bochartus αὐτοπόδητοι etiam inter Hebraeos usitatam fuisse conjicit.* VII. *Hebraeos non nisi ob religionem, aut certum ritum, nudipedes, alias calceatos fuisse, pluribus ostenditur, ac loca Ies. XI. 15. & XX. 2. 3. 4. explicantur.* VIII. *An JESUS calceatus an discalceatus incesserit diversae sententiae.* IX. *JESUM, ex more gentis, calceatum fuisse evidenter probatur.*

I.

Ominem, caeteris omnibus sanctius animal, teneris atque mollibus plantis nasci videmus, cum alia bruta, vel ungulis, vel dura cute, munierit, natura. Hinc multis magnisque incommodis hominem premi necesse est, si nudis plantis passim incedat. Nam

A

à la-

Cic. de
Officiis
lib. 1.
cap. 4.

Theocrit.
Idyll. IV.
vers. 56.

à lapillis, undique jacentibus, atque aliis asperitatibus, non solum ipsi periculum est, verum etiam à tribulis, atque spinis, quas terra, post peccatum, ab ipsis primis parentibus admissum, diris devota, justo irati Numinis judicio, producit. Invenit haec necessitas pedum tutelam, qua plantae defendi possent à lapillorum atque spinarum injuria. Etenim, quod generi animantium omni est à natura tributum, ut se, vitam, corpusque tueatur, declinetque ea, quae nocitura videantur, omniaque, quaecumque ad vivendum sunt necessaria, anquirat, & paret, ut scriptum optime à Marco Tullio est, id in humano genere praecipue cernitur, quod, uti particeps rationis est, & videt totius vitae cursum, ad eamque degendam praeparat res necessarias, etiam de calceis sibi prospexit, ne tribulis atque spinis pedum plantae lancinarentur. Battum, in Theocriti pastoribus, Corydon amicus monet:

Εἰς ὅρ' ὅκχ' ἔρπεις, μὴ ἀνώλιπ' ἔρχεο, Βάττε.

Εὐ γὰρ ὅρει ῥάμνοι τε καὶ ἀσπάλαθοι κομῶντι.

Jalkut in
Leg. fol.
279. I.

In monte cum ambulas, ne discalceatus eas, Batte:
in monte enim rubi atque tribuli virent. Scitum etiam apud Thalmudicos est proverbium: עַד דְּסַנְדְּלֵי בְּרַגְלֵיךָ דִּם כּוֹנֵן *dum calceus est in pede tuo conculca spinas.*

Bald. de
Calc. Ant.
cap. 1.

II. Hoc inventum cui debeatur, non adeo certum atque exploratum est; imo, si veterum monumenta consulimus, penitus incognitum. Benedictus Baldunus Ambianus, qui librum eruditum & elegantem scripsit de Calceo Antiquo, putat nihilominus lucem aliquam posse nos assequi, si conjecturam ducem sequi velimus, quae, licet in multis plerumque fallax, nos in-

indubio pede ad Adami protoparentis nostri tempora deducet. Conjicit videlicet, cum post admissum ab ipso primo parente peccatum, justus peccati vindex Deus, in eum verba illa efficaci voce distringeret: *Gen. III. 18. 19.* Maledicta terra spinas & tribulos germinabit tibi: non videri passum Adamum teneras pedum plantas spinis & tribulis misere lancinari, diffindi, discerpique nullo suppetenteremedio: sed eam mentem, quae illi primum, post vetiti fructus esum, consuendorum è ficuum foliis perizomatium rationem suggesserat, quo pudendorum velaret turpitudinem, etiam illam artem edocuisse, qua sibi uxoriue suae calceos, è caesorum animalium pellibus, apte commodeque consarcinaret: *Gen. III. 21.* praesertim cum ipse Deus exemplo praeiret, qui Fecit Adae & uxori ejus tunicas pelliceas, & induit eos, uti inquit in sacra pagina Moses: unde Adamus, hoc edoctus exemplo, eadem ratione, pedum nuditati consuluit. Quin Deum ipsum mavult primum & proprium calceorum authorem agnoscere, qui sicut Adamo atque uxori ejus tunicas pelliceas fecit, cum nuditati ipsorum voluerit esse consultum, ut non est parcus, aut imprudens, aut invidus, aut inops bonorum largitor, ita etiam censendus est illi calceos eadem ratione consuisse, quo in necessariis ad vitam comparandis, minas spinarum tribulorumque aculeos tutius evitaret.

III. Haec ingeniose quidem doctissimus Balduinus conjecit: Non tamen solida mihi videtur ipsius ratio. Adamum, ut nuditati consuleret, folia ficuum consuisse, Deumque tunicas fecisse pelliceas, & ipsi, & ejus uxori, indubium plane est, quae prima vestium origo fuit. Exinde vero nec hoc concludi potest, eandem mentem Adamo dictasse calceos consarcinare,

quae ipsum docuit tegendae nuditati folia consuere, praesertim cum ipse Deus suo praeiret exemplo, tunicas ipsi parans pelliceas; nec illud, eadem ratione Deum Adamo calceos consuisse, ut evitaret spinarum tribulorumque aculeos, qua ipsi prospexit de tunicis pelliceis, ne gravior aëris inclementia foret nocumento. Alia enim vestium, alia calceorum est ratio. Vestes erant Adamo & uxori ipsius necessariae, non tam ut misera corpora, jam ob peccatum mille calamitatibus obnoxia, ab aestu, atque frigore, & aliis tempestatum injuriis, defenderentur; quae ratio datur a doctissimo Balduino, quam ut nuditas, jam pudenda, tegeretur. Haec necessitas in calceis non fuit. Videmus enim politiores populos non tantum habuisse, atque etiamnum habere, vestium usum, verum etiam nullam gentem tam feram, tamque barbaram, unquam repertam esse, quae non speciem aliquam vestimentorum habuerit, sed in calceis idem non observamus. Etenim, non barbaros modo, atque ab omni cultu & humanitate alienos, verum etiam ipsos cultiores populos, non de decori putasse nudis pedibus incedere, licet sine vestibus prodire in publicum magno duxissent probro, mox ostendetur prolixè. Alterum enim apud omnes inhonestum prorsus, non item alterum est. Illi ipsi, qui summum scelus putassent aliquem in publico nudum conspici: (*Flagitii enim principium est, nudare inter cives corpora*, ut verè Cicero dixit) minime credebant turpe, si quis incederet pedibus nudis. Quare ex eo, quod Adamus folia ficuum consuit, ac Deus tunicas ipsi fecit pelliceas, confici non potest, aut Adamum calceos consarcinasse, aut Deum ipsi de calceis prospexisse, cum longe diversa sit utriusque ratio, ac non tam necessitas, quam ipsa honestas, hominem certis quibusdam

Cic. Tusc.
Quaest.
lib. IV.

vestimentis voluerit obtegi.

IV. Licet autem obscura non tantum, sed etiam incognita sit calceorum origo, priscos tamen mortales non diu caruisse quadam pedum tutela, certissimum videtur. Etenim necessitas, ut pedum plantas, molles illas atque teneras, defenderent, id facile effecit, ut aliquod invenirent calceorum genus. Sane antiquissimum fuisse calceamentorum usum, & jam vulgarem Abrahami aevo, ostendit ipsius ad regem Sodomaeorum responsum, quo se ex omnibus, quae illius erant, non accepturum dicit *מחוט עד שרוך נעל* à filo usque ad corrigiam calceamenti. *Παρομοιωδης enim* haec loquendi ratio, qua pro re vili, ac fere nihili *שרוך נעל* calceamenti corrigiam, usurpat, nata non fuisset, si non vulgaris ac diu cognitus foret calceorum usus. Quo dicto nullum vetustius, de calceorum inter antiquos usu, monumentum reperitur.

Gen. xiv.
13.

V. Tam vetustus quamvis fuerit calceorum usus, plurimi tamen olim nudipedes incesserum. Priscis enim temporibus, non semper veteres, uti nos hodie, calceati fuerunt, sed magnus fuit *της ἀνυποδησίας* usus. Nudis pedibus incedebant non barbaræ modo gentes, verum etiam populi, qui nihil, nisi quod honestum & decorum esset, expetebant, ac inter ipsos clarissimi quique. Spartanorum juvenes, ex lege Lycurgi, nudis pedibus incesse, ex Xenophonte, atque Plutarcho, constat. Quo facit Agesilai memorandum exemplum, quod memoriae prodidit Aelianus, qui, jam senex, sine calceis in publicum prodibat, ut ex eo discerent juvenes illi legi parere. Apud Athenienses, qui essent paulo in ratione victus adstrictiores, non

Xenoph. de
Polit. La-
ced. Plut.
in vita
Lyc. Aeli-
anus Var.
Hist. lib.
vii. Cap.

Plut. in nisi tempore necessario, ad vitandum vel frigus, vel
vita Phocion. & itinerum asperitates, calceis utebantur. De Phocione,
Lycurgi. claro imperatore, & Lycurgo Rhetore, id refert Plu-
Aristoph. tarchus. Idem fecisse Cynicos Philosophos, atque
Niφ Pythagoreos, Theseum etiam, ac Socratem, quem eo
Act. 1. nomine Aristophanes traduxit, itemque Amiphas apud
sc. 1. Dio. Diogenem Laertium, qui dicit, quod τὸ πρὸς τὸ καὶ
Laert in σκευωτόμων καὶ ἐπήρειαν γεγέννηται, *istud malum secum ferat*
vita Soer. *sutorum damnum*, jam dudum observarunt viri maximi
lib. 11. Claudius Salmasius, & Octavius Ferrarius, ac prolixè
Segm. 28. docuit Johannes Schefferus, in docto & pereleganti li-
Salm. in bro, quem de natura & constitutione Philosophiae Ita-
not. ad licae conscripsit. Quod mirum magis, non tantum nu-
Pallium dis pedibus Cretensium pueri venatum iverunt, quo-
Tertul. modo describuntur apud Nicolaum Damascenum, haud
p. 417. aliter ac id venatoribus praecepit Oppianus, verum
Ferrar. de etiam ipsae virgines, delicatiores plerumque & tene-
Re Vest. riores, aliquando nudipedes incesse-
lib. 14. runt, ut de Cyre-
cap. 16. naicis virginibus apud Callimachum, Antigone apud
Nicol. Zophoclem, itemque puella illa apud Oppianum,
Damasc. quae veris tempore per montes oberrans flores quae-
de Mor. rebat, observat vir summus Samuel Bochartus. Apud
gent. Romanos non modo servi, qui quidem pro more *nec*
Oppian. *colobia, nec calceos habebant*, uti Servius docet, verum
Kuivyt etiam ipsi Senatores initio nascentis Reipublicae nudis
lib. 1. pedibus iverunt, ut ex veteri Juvenalis Scholiaste di-
vers 102. scimus. Nota est Catonis αὐτοπόδησις, quem saepe di-
Bochart. scalceatum prodire consuevisse Plutarchus affirmat,
Hieros. itemque Horatius. Neronem idem factitasse Sueto-
p. 1. lib. 2. nius est auctor. Inter primos Christianos plurimos
cap. 50. calceis usos non fuisse ex Luciano potest colligi. Ne-
Servius que defunt ex antiquis ecclesiae doctoribus, qui putant
ad AEn. 1. viro maxime convenire ut sit discalceatus. Ita judicat
Schol. Iuv. Cle-
ad Sat. 1.
vers CXI.
Plut. in
vita Cat.
Horat.
lib. 1.
Epist. 19.
Suet. in
Vita Ner.
cap. 51. *Lucian. in Philop.*

Clemens Alexandrinus, cui praeivit Musonius. *Pa-* Clem. Alex. Paedag. lib. 11. cap. 11. Muson. apud Sto. baenm Serm. 1. Salm. ad Tertul. Pal. cap. 4.
 ria facere Tertullianum putat vir maximus Claudius
 Salmasius, in loco insigni quem de calceo habet. *Cal-*
ceos nihil dicimus, proprium togae tormentum, im-
mundissimam pedum tutelam, verum & falsam: quam
enim non expediat in algore & ardore rigere nudipe-
dem, quam in calceo vincipedem. Scilicet *vincipi-*
dem mavult legere, quam *uncipedem*, ut Tertullianus
 dicat, *nudipedem* esse praestare, quam *vincipedem*,
 h. e. nudos, quam pedes vinctos habere. Haec an ve-
 ra sit emendatio τῆ παύ. jam non inquirō. Constat
 saltem scriptorem gravissimum, pariter uti Musonius
 & Clemens Alexandrinus judicarunt, putasse τῆ ὑπο-
 δεδέσθαι τὸ ἀνυποδετεῖν κρείττον εἶναι, *nudis pedibus incedere*
melius esse quam calceari. Unde & paulo post addit.
Aut pedes nudi magis, certe viriles magis quam in cal-
ceis.

V I. Samuel Bochartus, qui in reconditis, & à sen-
 su atque intelligentia vulgi remotis litteris, non Grae-
 corum tantum, & Latinorum, sed & Hebraeorum,
 ac vicinarum illis gentium, primas facile tenet, ἀνυ-
 ποδῆσαι, quae frequens fuit apud antiquos, pariter in-
 ter Hebræos usitatam fuisse conjicit. Inquirat Vir Bochart. Hieros. p. 1. lib. 2. cap. 50.
 Summus, quorsum Israelitae Pascha jubeantur calcea-
 ri comedere. Hoc unum, quod respondeat, se dicit
 habere, Judaeos non semper fuisse calceatos, & eo-
 rum plurimos in Aegypto fuisse excalceatos, idque eo
 minus esse παρὰ τὸν νόμον, cum eorum ἀνυποδῆσαι, etiam in 2 Sam. xv. 30.
 ipsa Judaea, rebus illorum maxime florentibus, vesti-
 gia supersint. Nam & Davidem, regno suo pulsum, Ies. xx. 2.
 montem olivarum discalceatum ascendisse, & Jesaiam
 jussu ire nudum & discalceatum, itemque Ezechielem Ezech. xxiv. 17.
 lu-

Ioseph. de B. l. lib. 2. cap. 15. lugere vetasse Deum propter ademptam uxorem, & calceos deponere, ut fiebat in luctu. Berenicen etiam Agrippae sororem nudipedem coram tribunali Florum esse deprecata, cum in Judaeos immanem in modum seviret, uti Iosephus refert. Nec alio referenda haec Juvenalis:

Juvenalis Sat. VI. vers. 159.

Observant ubi festa mero pede Sabbata Reges.

Lib. 11. cap. 1.

VII. Haec licet sint praeclara, sicuti & alia omnia, quae Vir Summus, in Hierozoico, opere mirando, observavit, cogortamen ab eo dissentire. Cur jussit Deus ut in Aegypto Judaei calceati Pascha comederent, infra inquirō diligentius, & Viri Summi rationem revoco ad examen. Judaeos in Aegypto, fervida plaga, calceis carere facile potuisse, uti & hodie non pauci Afri magna anni parte nudis pedibus incedunt, hic disputo haud quaquam. Sed, an inter Judaeos ἀνυποδησίαι usitata fuerit, qualem apud Spartanos, Athenienses, Romanos observavi, merito dubito. Quin potius contendo istiusmodi ἀνυποδησίαν nunquam in usu inter Hebraeos veteres fuisse. Certe nullum ἀνυποδησίας exemplum legitur, nisi fuerit plane singulare, & vel ob religionem, vel certum alium casum, susceptum. Omnia, quæ Vir Summus adduxit, exempla, non nisi peculiarem obrationem memorantur, fatisque ostendunt extra tales casus non incessisse nudis pedibus Hebraeos. Ostensurus sum inferius, vel ob publicam calamitatem, vel luctum funeris, olim Hebraeos calceos deposuisse, atque incessisse nudipedes, ac prolixè excussurus Davidis atque Ezechielis exempla. Ut omnino id fuerit alias insolitum. Pariter Jesaias, dum nudus ire jubetur & discalceatus, ut similem Chusaeis atque Aegyptiis nuditatem & discalcea-

lib. 11. cap. 5.

ceationem in triennium portenderet, satis ostendit Lib. II.
cap. 4.
id non in usu fuisse, magnamque fore istorum popu-
lorum calamitatem. Berenices exemplum non ad vul-
gatam Judaeorum consuetudinem, sed certum religio-
nis ritum pertinere, atque eo referendum Juvenalis
versum, etiam inferius docebo. Sane, si expressa He-
braeorum monumenta consulimus, extra dubium erit,
ipsum vulgari consuetudine jam ab antiquissimis tempo-
ribus incessisse calceatos. Moses, cum rubum arden-
tem tentaret accedere, calceatus erat. Nam stupen-
dum illud ostentum propius intueri cupiens, audit
ilico vocem Dei, qui praecipiebat: של נעליך מעל
רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא
*Solve calceamenta tua de pedibus tuis, quia locus, in
quo tu stas, terra Sancta est.* Israelitas, in Aegypt- Exod. III.
5.
to calceos gestare solitos, ex eo apparet evidenter,
quod calceatus inter Paschatis ritus fuit a supremo Nu- Exod.
XII. 11.
mine praescriptus. Eosdem, ex Aegypto virtute
Numinis eductos, calceos in deserto Arabiae gestasse,
ex eo manifestum est, quod praedicet Deus, se pas- Deut.
XXV. 10.
sum non esse, ut ipsis calcei per annos quadraginta de-
ficerent. Pariter Josua calceatus fuit, cum exercitus
Dei princeps ipsi appareret, prope maenia Jerichuntis.
Mandatum enim idem ac Moses de exuendis calceis Jos. V. 15.
accepit. Quin omnes Hebraeos olim calceis usos ex
eo patet admodum luculenter, quod & in contracti-
bus morem habuerint calceum exuendi, & vidua,
quam ducere recusabat defuncti frater, leviro calceum
extraxerit, de quo utroque ritu inferius multa obser-
vantur. Etenim neuter horum rituum in usu apud Lib. II.
cap. 6.
& 7.
Hebraeos esse potuisset, si non communiter cum cal-
ceis incessissent. Jam quoque Deus inter alia ornamen-
ta, quibus beneficia sua in Judaeorum rempublicam

Ezech.

xvi. 10.

collata adumbrat, calceos apud Ezechielem recenset. Etiam Hebraei, cum volunt exprimere fluvium transiri sicco pede posse, veluti proverbii loco utuntur,

Is. xi. 15.

cum calceis fluvium transiri posse. Locus est ad hanc rem apud Jesaiam insignis. Verbis figuratis fore praedicat Propheta, ut omnia removeantur, quae impedimento forent, ne Evangelii doctrina propagaretur, Deumque dicit, vel ipsum maris rubri sinum, & septem Nili ostia siccaturum, ita ut cum calceis transiri posset, h. e. ut non opus foret exuere calceos ne madererent. Haec est Prophetae loquendi ratio, ut *pro sicco pede transire*, dicat *cum calceis transire*. Qua loquendi forma uti non potuisset, nisi in usu vulgari calcei fuissent. Habitum quoque fuit inter veteres Hebraeos summarum calamitatum & paupertatis indicium, si nullos calceos quis haberet. Hinc gravissima est apud Jesaiam comminatio, cum Deus eum jubet ire discalceatum, ut similem discalceationem Aegyptiis atque Cuschaeis portenderet: verba haec sunt: *לך ופתחת השק מעל מתניך ונעלך תחליץ מעל רגלך ויעש בן הלך ערום ויתף: ויאמר יהוה כאשר הלך עבד' ישעיהו ערום ויתף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש: כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות* *Ito, & solve saccum à lumbis tuis, & calceum tuum exue à pede tuo. Et fecit ita, ambulans nudus & discalceatus. Et dixit Jehovab: quemadmodum ambulavit servus meus Jesaias nudus & discalceatus tribus annis, signum & portentum super Aegypto & Cuschaeis. Sic ducet rex Assyriae captivos Aegypti, & exules Cuschaeorum pucros & senes, nudos & discalceatos. Quod Deus in mandatis dat Prophetae, ut incederet nudus & discalceatus, plane fuit singulare, neque alias usi-*

Is. xx. 2.

3. 4.

ta-

tatum. Unde signum foret calamitatum, quae Aegyptiis, atque Cuschaeis imminerent, cum captivi abducerentur. Quod etiam docet ipsos Aegyptios atque Cuschaeos, pariter, uti consueverant Judaei, fuisse calceis usos. Solebant veteres omnibus vestibus captivos spoliare. Exemplum existat in *An-* ^{2 Chron. xxviii. 15.}
nalibus insigne. ויקמו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מעדמיהם הלבשו מן השלל וילבשו וינעלום:

Et surrexerunt viri, quorum nomina sunt expressa, & apprehenderunt captivos, & omnes nudos inter eos vestiverunt ex praeda, & vestiverunt eos, & calcearunt.

Qui & ipse locus vulgarem inter Hebraeos calceorum ulum ostendit. Id imminere Aegyptiis atque Cuschaeis Deus per Prophetam denuntiat, qui propterea nudis pedibus incedit ac discalceatis. Quod alias insolitum fuit. Hinc etiam pater istius filii deperditi, qui nudus & omnium egenus domum revertebatur, inter alias vestes etiam calceos ipsi jussit afferri. Sic enim Lucas: Εἶπε ὁ πατήρ πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ, Ἐξενέγκατε τὴν στολὴν τὴν πρώτην, καὶ ἐνδύσατε αὐτὸν, καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας.

Dixit autem pater servis suis, Proferte stolam praecipuam & induite ipsum, & date annulum manui ^{Luc. xv. 22.}
ejus, & calceos pedibus.

Ostendunt haec omnia invictè, inter Hebraeos veteres, non in usu fuisse ἀνυπόδησιαν, qualis inter Graecos atque Romanos observatus, cum omnes calceos gestare sint soliti, atque ea exempla, quae Vir summus Samuel Bochartus ad hanc rem collegit, id non evincere, cum ad religionem pertineant, aut certum aliquem ritum. Etenim causae semper fuerunt singulares, cur ἀνυπόδητοι inceserint Hebraei. Nudipedes enim illi vel in loco sacro, vel diebus jejunii & expiationis, vel in publi-

Lib. 2. cis calamitatibus, vel ob luctum mortui fuerunt, de
cap. 2. 3. quibus omnibus inferius prolixè.
4. 5.

Hier. in
Epist. ad
Eustochi-
um de
Custodia
Virgini-
tatis.
Oper.
Tom. 1.

Gregor.
Nyss.
Homil. 11.
in Cant.

Chrys. ad
Pop.
Antioch.
Hom. 6.
Aug. Serm
42. de
Sanct
cap. 6.
Bald. de
Cal. antiq
cap. 26.

VIII. Quae differui hætenus, solvunt agitatam multum quaestionem, utrum JESUS, quem *המשיח*, *τὸν Χριστὸν* esse, credimus indubitate, in his terris calceatus an discalceatus incesse-rit? Quae curiositas, licet in re minima, dissensum tamen peperit inter Ecclesiae doctores, atque ita quidem, ut in partes sit itum. Jam olim Hieronymus discalceatum incesse-isse contendit, eo usus argumento quod calceamenta prohibuerit suis Apostolis. *Moses inquit, & Jesus Nave nudis in sanctam terram pedibus jubentur incedere: & discipuli sine calciamentorum onere, & vinculis pellium ad praedicationem novi Evangelii destinantur. Et milites vestimentis Jesu sorte divi- sis, caligas non habebant, quas tollerent. Nec enim poterat haberet Dominus, quod prohibuerat servis. Id est, Apostolis.* Gregorius Nyssenus etiam asserit diserte, quod JESUS calceorum usum suis discipulis interdixit, atque hinc eum incesse-isse nudis pedibus concludit. In eadem sententia sunt Dionysius Carthusianus, Bonaventura, Nicolaus de Lyra, & Alphonsus Tostatus Abulensis Episcopus. Contra calceatum in his terris incesse-isse JESUM ex Johannis Baptistae dicto qui se dignum negat ut ejus calceos portet, vel calceorum ipsius solvat corrigiam, collegerunt Patres doctissimi Joannes Chrysostomus & Aurelius Augustinus, quos ex recentioribus Paulus Burgensis, Thomas Cajetanus, Toletus, Barradius, & complures alii Romanae Ecclesiae Doctores sequun- tur. Eandem quaestionem prolixè tractavit doctissi- mus Balduinus, atque ita quidem ut calceatum in- cesse-isse JESUM concludat. Quod

IX. Quod ipsum dubitari non debere etiam *Sopranes* pronuntiat. Curiosa haec quaestio, ne- *in vavide.*
que magni momenti, facile deciditur ex Hebraeo- *Digr. 1.*
rum prisca consuetudine, qui nudis pedibus non *fol. 378.*
incesserunt. Etenim ἀνυποδησίαι in vulgari usu in-
ter ipsos non fuit. Quare nec J E S U S incessit discal-
ceatus. Nam à more, & quidem vetusto, atque
inter omnes vulgari discessisse J E S U M nulla ratio
persuadebit, cum in vestitu singulare quiddam obser-
vavit nusquam. Quis credet J E S U M, quod à mo-
re gentis fuit maxime alienum, incessisse discalceatum?
praesertim cum sibi revocat in mentem, quod Johan-
nes, cui à munere suo haesit Baptistae nomen, se non
dignum esse dicit, ut ejus calceos portet, vel calceo-
rum ipsius solvat corrigiam. Iohannes fane fuisset
neutiquam sic locutus, si Iesus solitus esset incedere
discalceatus. Quid enim fuisset ineptius? Etiam fru-
stra dicitur quod calceorum usum interdixit suis,
Sandalia enim concessa Apostolis Marcus docet. *Marc. vi.*
Atque ea Petrum gestasse ex verbis Angeli discimus, *9.*
qui è carcere, quo detinebatur, eam educturus, jubet *Act. xii.*
ὑποδήσαι τὰ σάνδαλα, *induere sandalia.* *3.*

CAPUT SECUNDUM.

I. Calcei olim ex varia materia confecti Hebraeorum
autem ex pellibus videri. II. Multarum gentium
vestimenta pellicea. III. Calcei ex pellibus & co-
rio apud omnes gentes. IV. Apud Graecos Phae-
casia, τερχαΐδες, δρυανίδες. V. Apud Romanos pero-
nes, calcei senatorii, caligae, Imperatorum zan-
chae. VI. Apud Hebraeos vestes pelliceae in fre-

quenti usu, adeoque & calcei ex corio. Locus Jos. ix. 5. expositus. VII. Hebraeorum calcei vili pretio constiterunt. Loca Amos ii. 6. & viii. 6. illustrantur. VIII. Coriarii urbium ambitu exclusi, atque inde Loco Act. x. 5. lux facta.

I.

*Bald. de
Calc. Ant.
cap. 3. 4.
5. 6.*

CUM Hebraeos jam olim calceos gestasse satis abunde sit demonstratum superius, inquirendum imprimis est qua materia constiterint. Apud varias gentes calceorum materia semper varia fuit, cum quaelibet res quam maxime obvia & paratu facilis in calceorum usum cesserit. In Aegypto, ubi papyri copia est frequentior, ex papyro calceamenti genus familiare fuit. Calceos è sparto gestare in more fuit positum Hispanis. Linteis calceamentis Imperator Antoninus cognomento Philosophus, & permulti alii ejus exemplo sunt usi. Indorum calcei lignei fuerunt. De quibus omnibus egit prolixè doctissimus Bald-
nus. Sed è qua materia confecti fuerint Hebraeorum calcei non adeo liquet. Si tamen datur conjecturae locus, videntur ex pellibus, aut corio, fuisse, quale genus, non vestium tantum, sed etiam calceorum, & antiquissimum, & à multis populis usitatum fuit.

II. A vetustissimis temporibus vestes ex pellibus in usu fuisse, nemo, nisi hospes in literis, ignorat. Adeo tritum est, & à pluribus animadvertum. Prisci Heroes, apri, aut tigridis, aut leonis exuviis, aut pelle Lybystidos ursae, aut hinnulli, aut vulpis induebantur. Pellibus tectæ non solum fuerunt gentes barbaræ Hunni, Hungari, Getae, Germani veteres, Indi, Parthi, (quorum regis statuam gausapatam & pel-

pellitam, olim à Cavallerio editam, exhibet vir magni ingenii & doctrinae Octavius Ferrarius) Schytae (quomodo & hodie Tartaris atque Muscovitis nihil est frequentius) uti jam dudum docuerunt homines eruditi, verum etiam Græci atque Romani. Media in Graecia rusticos senes Aristophanes inducit ἀφ' ἑρπιάων vestitos, quod genus vestimenti ex pellibus confecti fuit, uti praeclarè observavit magnus Doctor meus Johannes Georgius Graevius, cui praecipue debetur, quod literarum nomen, in foederata Belgica, non extinguatur. Ipsa Romanorum curia, quae postea nituit praetexto Senatu, olim

Ferrar. de
Re vest.
p. 2. lib. 1.
cap. 8.

Aristoph.
in Νῆφ
Act. 1.
Sena 1.

Graevius.
Lect.
Hesiod.
pag. 69.

Pellitos habuit, rustica corda, patres.

Nempe, *Pellibus, & spoliis corpus vestire ferarum,*

Prop. lib.
1v.

apud plurimas gentes olim obtinuit, non tam ex eo quod hominibus obvium maxime videatur ferarum & pecudum pelle vestiri; quam quidem, quod pellium in vestimentis usum Deus docuerit, qui primus fecit *לָאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתֹנֶת עוֹר וְלִבְשָׁם*. *Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas, & induit eos.*

Eleg. 1.
Lucret.
lib. v.

Gen. III.
21.

III. Uti vestimenta praeorum mortalium pellicea fuerunt, ita & calcei ex pellibus fiebant. Ab antiquissimis temporibus enim pelles ut plurimum confuendis calceis materiam praebuerunt. Et quidem vetustissimis hominibus is usus videtur, ut quandam pellis particulam sive crudum corium pedibus subligarent, quod vicem calcei praestabat. Sic capio verba Xenophontis, quae Latine reddidit vir politissimus Angelus Politianus, *Cum defecissent veteres calcei, carbatinas habebant ex recentibus coriis bubulis*

Polit.
Miscellan
Cent. 1.

CON- cap. 2.

confectas. Deinde, ut indies passim crescunt artes, ita & mollire ferarum pelles, & soleas concinniores, deinde calceos conficere, hominum industria invenit. Sed apud omnes ferè populos pelles & corium vulgarissima calceorum materia fuit, uti & nostro tempore id ipsum obtinet. Non enim barbari illi tantum, qui plerumque pellibus induebantur, pedes eodem tegumento munierunt, quomodo Gethas ex equino corio perones gestasse illud Sidonii Apollinaris docet.

Sidon.
Apollin.
carm. 7.

Peronem pauper nodus suspendit equinum:
verum etiam Graeci atque Romani.

IV. Apud Graecos ex corio quondam calceos fuisse docere possunt *Phaecasia*, Philosophorum gestamen, quorum mentio apud Appianum, Plutarchum, Hesychium. Etenim *Phaecasia* ex corio fuisse colligere licet ex his Senecae verbis: *Pythagoricus quidam emerat à sutore Phaecasia.* Mentio enim sutoris, à quo phaecasia Pythagoricus emerat, ostendere videtur coriacea fuisse. Sed clare id docet Erathostenes:

Sen. de
Benef.
lib. VII.
cap. 21.

Erathost.
in merc.

Bald. de
Calc. Ant.
cap. 14.

πέλμα ποτ' ἐγίπλεσκεν ἐλαφρῇ φαίναςίῳ.

Pellem olim suebat tenuis phaecasi: πέλμα enim apud Graecos & de corio dicitur. Quæ pulchre observata sunt à doctissimo Balduino. Fuerunt praeterea *τεροχάδες*, calcei, qui currentibus aut cursoribus conveniebant. Atque hi ex pelle fuerunt caprina. Hesychius: *τεροχάδες, σκευὴ αἰχμῶν ἀπὸ τῆς αἰγίης δέρματος.* Habuerunt & *ἀγνακίδες*, calceos ex pellibus agninis, (ἀγνακίς enim est agnina pellis cum ipsa lana) quibus hyeme utebantur, quorum meminit Pollux, uti eruditissime animadvertit,

tit, ac Pollucis locum à menda liberavit Johannes Ge-
orgius Graevius, ὁ πᾶν.

Pollux
lib. VII.
cap. 33.
Graevii
Lect. Hes.
pag. 68.

V. Apud Romanos omnia calceorum genera ex co-
rio fuerunt. *Perones*, aratorum & venatorum pro-
prios, calceos cavos ἀμφοβόωντες, ex crudo corio, h. e.
minime subacto & concinnato, fuisse, unde *crudus*
pero Virgilio dicitur, & *setosus* Sidonio, eruditi Ro-
manarum antiquitatum interpretes monuerunt. Ex
aluta, corio molliori, Senatorum calceos fuisse iidem
docuerunt, quos *lunatam pellem* Martialis dixit, &
nigras pelles Horatius,

Virg. l.
VII. Æn.
vers 690.
Sid. lib. IV.
Epist. 40.

Mart. lib.
11. Epigr.

Nam ut quisque insanus nigris medium impediit

49.
Horat.
lib. I.
sat. 6.

crus
Pellibus.

Scilicet pro calceo, qui apud Romanos ex corio fuit,
pellem usurpant nobiles Poëtae, quomodo & Ovi-
dius dixit:

Nec vagus in laxa pes tibi pelle natet.

Ovidius
de Arte
amandi
lib. I.
v. 516.

Laxa pellis enim ibi nihil aliud est quam *laxus cal-
ceus* in hoc Horatii:

— Rideri possit, eo quod
Rusticius tonso toga defluit, & male laxus
In pede calceus haeret.

Horat.
lib. I.
Sat. 3.
vers 39.

Et *laxus cothurnus* in hoc Sidonii: *Laxo pes natet al-
tus in cothurno.* Hinc

& *Tentipellium* vox est apud Festum, inde nata, quod
C Ro-

Salm. ad Trebellii Pollionis Gallienum, cap. xvi. Romani strictim calcearentur. *Caligam* maximus virorum Claudius Salmasius ex Graeco χαλχη, id est *pellis*, deducit, unde *calga*, quam vocem more suo *caligam* veteres dixerunt. Elegans est ad hanc rem Coelii Symposii Poëtae veteris AEnigma, quod de Caliga inscribitur.

Coelii Symposii AEnigma 56. *Major eram longè quondam, dum vita manebat,
Sed mox exanimis, lacerata, ligata, revulsa,
Dedita sum terrae, tumulo sed condita non sum.*

Salm. ad Tertull. Pal. cap. 5. Scilicet corium in vivo tauro, aut bove, majus est quam in caliga. At dum taurus, sive bos, vita privatur, pellis laceratur, ligatur, revellitur, ut ex eo fiat caliga. Corium vero, ex quo facta est caliga, terrae datur, eamque premit in humano pede: neque tumulo conditur, sed usu consumitur. Idem vir maximus in Tertulliani loco, qui vulgo legitur *Sutrinae Veneriae* prospexere perones effoeminatos, pro *sutrinis Venereis* emendat *sutrinas Venetias*, h. e. Venetas pelles, ex quibus calcei conficiebatur, quod ibi optimae notae pelles consuerentur. Ipsae imperatorum *Zanchae* ex pellibus Parthicis fuerunt seculis posterioribus. Corippus id docet in descriptione calceorum Justinii Imperatoris:

Parthica Campano dederant quae tergora fuco.

Parthica tergora enim Corippus vocat corium molle ex Parthicis pellibus, quae mollissimae erant, & adhibebantur ad calceos Imperatorum, quarum pellium Parthicarum multa apud veteres mentio. Hinc *Zanchas Parthicas* imperatorum calceos vocat Trebellius,

lius, h. e. de corio Parthico factas, ad quem locum *Trebel. in*
videri possunt quae maximus Salmasius notavit. Ad *Divo*
calceos ex pellibus alludit hic elegans Martialis jocus: *Claudio*
cap. xvii.

*Haedina tibi pelle contegenti,
Nudae tempora verticemque calvae,
Festive tibi, Phoebe, dixit ille,
Qui dixit caput esse calceatum.*

Mart. lib.
xii.
Epigr. 1.
45.

Vel, uti versiculum ultimum *ex optimis codicibus re-*
fingendum esse pronuntiat vir illustris Isaacus Vossius,

Voss. in,
not. ad
Epist.
Ignat.
pag. 305.

Crudum qui caput esse calceatum.

Ut sensus sit: *Festive dixit ille, qui dixit, caput*
tuum recenter factum calvum, esse calceatum, sed,
quod mireris, calceorum ex Hyaenae pelle meminit
Oppianus, quibus tantam adscribit virtutem, ut si *Oppian.*
quis calceatus hyaenae pelle inceserit, adeo canibus
sit metuendus, ut ipsi obmutescant nec audeant alla-
trare. Multa quidem veteres prodiderunt de Hyae-
nae in canes odio, & quod isti animalium generi sit
infestissima, quae vir summus Samuel Bochartus ob- *Bochart.*
servavit, sed an ea sit virtus pellis Hyaenae, merito du- *Hieros. p.*
bito. Et tamen simile quid refert Plinius, qui juxta *1. pag.*
Magorum vanitatem tradit, eos qui hyaenae lingu- *832.*
am in calceamento sub pede habeant, non latrari à ca- *Plinius*
nibus. *Hist. Nat.*
lib.
xxviii.
cap. 8.

VI. Uti apud veteres magnus fuit pellium in con-
fuendis calceis usus, ita & Hebraeos ex pellibus, five
corio, gestasse calceos suos, verisimile admodum est.
Fuerunt in ea gente vestes pelliceae in frequenti usu.

Patriarchae plerique pellibus tecti inceserunt. Am-
 bularunt enim ἐν μηλαταῖς. ἐν αἰγείοις δέρμασιν *in ovillis*
Hebr. & caprinis pellibus, ut docet auctor divinae ad He-
xl. 37. braeos Epistolae. Qui quidem habitus fere ordina-
 rius Prophetarum fuit, quorum villosa vestimenta me-
11. Reg. 1. morantur, ut de Elia est notissimum. Sed hac de re
8. plura jam alii observarunt. Quis dubitabit, cum in-
 ter Hebraeos pellicearum vestium frequens fuerit usus,
 etiam ex corio, sive pellibus, eos calceos gestasse,
 cum nihil magis fuerit obvium, atque ad usum cal-
 ceorum aptius, prout hodie vulgatissima materia, qua
 calceantur pedes, corium habetur. Ita credidisse vi-
Hieron. in detur Hieronymus, qui Christum discipulis *vincula*
Epist. ad *pellium* interdixisse dicit: *Discipuli*, inquit, *sine cal-*
Eusto- *ciamenorum onere, & vinculis pellium ad praedicatio-*
chium de *nem novi Evangelii destinantur.* Juvat conjecturam,
custod. quod alibi mentio fiat Σίμων & Βύρσεως. Nam Βύρσεως
Virgin. est *coriarius*, ut glossae habent, & כַּרְמֵי pro *coriario*
Oper. adhuc usurpant Thalmudici, qui coria tractat confi-
Tom 1. ciendis calceis. Sed maxime eadem hinc confirma-
Act. 1x. tur, quod Gibeonitarum calcei מלמלמל vocantur in
43. & Josuae libro. Vox Hebraea proprie notat quod ex
x. 5. frustis variis est confutum. Nam מלמלמל proprie est
 confuere ex multis pannis & coloribus, quomodo cen-
Ezech. tonem solent. Hinc apud Ezechielem memorantur
xvi. 16. מלמלמל *excelsa multicoloria*, h. e. variis pannis
 & multorum colorum instrata, quae Aquila & Theo-
 dotion ἐμβολίσματα transtulerunt, quod significat di-
 versos pannos hinc inde confutos, quasi πολύρραφον ve-
 stimentum. Inde sumpta metaphora oves aut caprae
 מלמלמל dicuntur, quae maculas habent adspersas, aut
 tanquam assutas, ut in centone particulas & assumen-
 ta, uti nos docet vir summus Samuel Bochartus. Hac

ratione Gibeonitarum calcei dicuntur טלואות, quasi *Bochart.*
diversis solorum frustis suppositi. At qualia frustra hic *Hieros.*
intelligemus? De panni frustis ea vox sumitur. At- *P. 1. pag.*
que ita Targum pro טלואות habet מרקעין. Est au- *478.*
tem מרקע *frustum panni*, uti videre est in magno
opere doctissimi Buxtorfii, unde forte graecum *ῥακ* *Buxt.*
quod coniecit vir Hebraicè peritissimus Johannes Dru- *Lex.*
sius. At panni frustra fuisse, quibus suppositae erant *Talm. R.*
Gibeonitarum soleae, credi potest admodum difficul- *רקע*
ter. De corio itaque intelligendum omnino est. At- *Drusius*
que hoc ex eo confici potest evidenter, quod eadem *ad Ios. 18.*
voce non tantum pro corii, sed etiam pro panni fru-
sto, utuntur Hebraei. Nam מלית etiamnum Tal-
mudici de praecinctorio, sive ventrali opificum, u-
surpant. מלית של מרס"ם *praecinctorium fabrorum*
in Tractatu Cholin legitur. At haec ex corio fieri con- *Cholin*
suevisse quis nescit? Inde sane vulgato inter nos Bel- *fol. 57. 2.*
gas vocabulo *een schootsvel* vocamus, quasi *gremii*
pellem dicas. Etiam Thalmudici id ipsum ברכ"ר vo-
cant, de qua voce haec doctissimus Buxtorfius: ברכ"ר
Quod scribitur בורכ"ר corium, ventrale opificum, si- *Bux. Lex.*
ve gremio sive genibus serviens, Kilim cap. 26. Et *Thalm.*
incomparabilis Samuel Bochartus: Ex eadem est ori- *R. בך.*
gine (à voce בך nimirum, quae genu significat) *Bochart.*
ברכ"ר *braciar, id est, corium seu ventrale opificum* *in Canaan*
quod genua contegit. *lib. 1.*
in fine additum ut in שנדלר *cap. 42.*
Sandalar & similibus. Intellexisse id videntur Lxx.
interpretes, qui hic optime reddiderunt *συνδάλια παλαιὰ,*
καὶ καταπεπλεγμένα. Quod verbum *ὑπὸ τῷ πέλματι*
deductum est. Πέλμα autem apud Graecos *plantam*
pedis notat, atque pro *solea*, quibus plantarum cal-
ces tantum infimae teguntur, saepe sumitur. Sed
quia soleae ex corio fieri seculis omnibus consuevere,

Isid. lib.
IV. 19.
cap. 3.

Masius
ad Ios.
IX. 5.

Lamprid.
in Severo
cap. XXI.
& ibid.
Casaub.

Casaub.
ad Suet.
Aug. cap.
89.

quo facit Isidori locus: *Soleae materiales ex materia corio intexta*, ideo & pro corio Graeci *πέλιμα* usurpant. Hinc *σανδάλια καταπεπλεγμένα* sunt, *calcei diversis solearum sive corii frustis suppositi*. Paria habet Hieronymus, sive quisquis auctor est versionis Vulgatae, qui reddit *Calceamenta perantiqua, quae ad indicium vetustatis pittaciis consuta erant*. Vir undique eruditissimus & acris iudicii Andraeas Masius, qui luculento commentario Josuam illustravit, *Nomen* *פִּטְאָ* significare dicit, id quod ex aliis atque aliis frustis, sive ut vocant, *pittaciis consutum compactumque est*: Nam, inquit, apud doctores Hebraeos *פִּטְאָ* pro *pittacio usurpatum* me legere memini. Ita sane est. Locus insignis est apud Davidem Kimchium, quem mox adducam. *Pittacium* autem apud Latinos pro brevi epistola sumitur, ut Isidorus exponit. Pro *Albo* Lampridius usurpat: *De promovendis*, inquit, *etiam sibi annotabat, & perlegebat cuncta pittacia*. Notavit ad eum locum magnus Casaubonus: *Pittacia dicuntur pice vel maltha illitae breves tabulae, in quibus elogium scribebantur, & id genus alia, quae paucis verbis possunt comprehendi*. Ut illa Polybiana *pittacia de quibus aliquid ad Suetonium notare meminimus*. Ego vero *pittacia* etiam scedulas fuisse puto è membrana excisas, in quibus *gnomas & breves sententias scribebant*. Sane Polybii *pittacium*, quod ad Suetonii Augustum notavit vir magnus, in quo quaedam *gnomae* erant descriptae, nihil aliud fuisse videtur, quam parva membranae scedula, quam ad Demetrium misit. Idem Augustus in illo Suetonii loco fatuisse videtur. In *evolvendis*, inquit, *utriusque linguae auctoribus, nihil aequè spectabat quam praecepta & exempla publicè vel privatim salubria*: eaque

ad

ad verbum excerpta, aut ad domesticos, aut ad exercituum provinciarumque rectores, aut ad urbis magistratus plerumque mittebat, prout quique monitione indigerent. Scilicet Augustus excerptas veterum sententias parvae membranae scedulae inscribebat, & nihil amplius, easque perferri ad eos curabat, quos increpiturus erat. Ita *pittacium* etiam sumitur in illo Petronii, quod vir magnus adducit. *Statim allatae sunt amphorae vitreae diligenter gypsatae: quorum in cervicibus pittacia erant affixa cum hoc titulo Faler- num, Opimianum annorum centum.* Sane nihil aliud ibi pittacia videntur quam scedulae de membrana excisae, affixae ampullis, quibus inscripta fuit aetas vini. Hinc, cum *pittacium* membranae parvam scedulam notet, etiam pro frusto corii sumptum est. *Pittacium* sic apud Celsum, non pro panniculo, ut quidam habent, sed corio medicamento illito, quod capiti vel praecordiis applicatur, ponitur, quod etiam hodie inter medicos est tritum. Hac significatione *pittacium* R. David Kimchi sumpsit, cujus verba Latine reddita, hic apponi merentur. *מטל אור* inquit, *sunt calceamenta coagmentata ex frustis coriaceis in loco vestustatis eorum, h.e. ubi detrita sunt, & sic dixerunt doctores nostri de frusto corii cum pittacio super pittacium, ubi pittacium vocant מטל.* Scilicet Hebraei habent vocem *פיקא*, quae *librum, libellum, epistolam, scedam, diploma*, notat, uti videre est apud virum in Hebraeorum literis maximum Johannem Buxtorfium, atque insuper pro *pittacio, quod medicinae causa de collo suspenditur*, ponitur, ut idem monet. Quod *pittacium* nihil aliud est, quam *sceda, vel membrana, certa scriptura, litteris vel characteribus notata, quae valetudinis causa, collo, vel pecto-*

Celsus
lib. 3.

Kimchi
in lib.
Rad.

Buxt.
Lex.
Talm. R.
פיקא

Maim. in
de Sab.
cap. 19.

ri appenditur, quam alias קמ"ע vocant Talmudici, à parvitate scilicet, ut Elias putat, quia membrana ista parva & tenuis est, & scripturam paucam, & abbreviaturis notatam continet, de quali pittacio Rabbiorum doctissimus Maimonides: מומחה זה א"יורו קמ"ע שרפא לשלשה בני אדם *Quodnam est pittacium probatum? Id, quod sanavit tres homines.* At id etiam pro frusto corii sumpserunt, ut David Kimchi notavit, de frusto corii dixisse magistros, cum pittacio super pittacium. Patet ergo quo significatu vulgatae versionis auctor pittacium sumpserit, pro parva parte vel frusto corii. Optimè sane. Calcei Gibeonitarum ad indicium vetustatis diversis corii frustis suppositi erant. Unde jam antiquissimis illis temporibus solearum ex corio usus apparet & luculenter.

Sen. de
Benef.
lib. VII.
cap. 21.

VII. Cum ex pellibus, sive corio, fuerint calcei veterum Hebraeorum, apertum inde est & perspicuum, quod vili pretio constiterint. Philosophorum *Phaecasia*, quae ex corio fuisse ostensum superius, quatuor denariis olim empta fuerunt. Locus elegans est ad hanc rem apud Senecam: *Pythagoricus*, inquit, *quidam emerat à sutore phaecasia, rem magnam, non praesentibus nummis. Post aliquot dies venit ad tabernam, redditurus: & cum clausam diu pulsaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? sutor ille, quem quaeris, elatus, combustus est. Quod nobis fortasse molestum est, qui in aeternum nostros amittimus: tibi minime, qui scis futurum, ut renascatur jocatus in Pythagoricum.* At Philosophus noster treis aut quatuor denarios (non invita manu) domum retulit: subinde concutiens. Deinde, cum reprehendisset hanc suam non reddendi tacitam voluntatem, intel-

*ligens arrisisse sibi illud lucellum, redit ad eandem ta-
 bernam, & ait: Ille tibi vivit. redde, quod debes.
 Deinde per clostrum, qua se commissura laxaverat,
 quatuor denarios in tabernam inseruit. Quam vili
 pretio constiterint phaecasia, utpote quatuor empti
 denariis, cernitur hinc evidenter. Quare & Seneca
 illa ironice rem magnam vocat. Non pluris constitisse
 Hebraeorum calcei videntur. Hinc apud Amosum *Amos. II.*
 conqueritur Deus, quod egenum vendiderint בעבור עלים *6.*
 ׀עלים propter par calceorum. Inter alia quae recen-
 sentur istorum hominum peccata, perstringuntur Ju-
 dices illius aevi, qui pecuniae gratia injustè judica-
 bant, imo egenum vendebant בעבור עלים propter par
 calceorum. Idem vitium in aliis notatur, qui egenum
 emebant בעבור עלים propter par calceorum. Scili- *Amos.*
 cet egenos, quasi homines vilissimos & nullius pre- *VIII. 6.*
 tii, vel vendebant Judices, vel emebant alii pro pari
 calceorum, h. e. re minimi pretii. Par calceorum
 enim apud Prophetam veluti proverbialis est loquendi
 ratio, pro re vili & nullius ferè momenti, quomodo
 & alibi usurpatur פת לחם frustum panis. Quo sensu à
 Catone etiam dictum de Coelio est: Frusto panis con-
 duci potest, vel ut taceat, vel ut loquatur. Simile *Ezech.*
 apud Syrachidem legitur de Samuele: ἡμίματι, καὶ ἔως *XIII. 19.*
 ὑποδημάτων ὑπὸ πίσεως σαρκὸς οὐκ εἰληφεν. Pecuniam, & *Eccles.*
 usque ad calceos ab ullo homine non accepit. Sensus *XLVI. 22.*
 est Samuelem nihil quidquam à quoquam abstulisse.
 Hoc cum planum sit atque perspicuum, alium sen- *I Sam.*
 sum tamen istius dicti esse conjectat vir magni nomi- *XII. 3. 4.*
 nis Martinus Gejerus. Nam postquam notasset, cal- *Gejer. de*
 ceos taxi, vel fanthinos, ex corio molli, tenero, ac *Luc.*
 eleganti, in usum virginum matronarumque delicata- *Hebr.*
 rum olim paratos, uti censet Osiander, quomodo & *pag. 293.**

Judith.
xvi. 11.

sandalia Judithae rapuisse dicuntur oculos Holofernis; subjungit. Forte, etiam pro pretiosis ejusmodi calceis vendiderunt pauperem, Amos 11. 6. V 111: 6. qua ratione haecenus agri alicujus proventus in ocrearum par à nobilibus impendi quandoque audivimus. Sed in ea conjectura erravit plane Gejerus. An calcei taxi, ex corio molli, in usu fuerint Hebraeis non liquet. Dein si vel maxime istiusmodi calcei in pretio in ea gente fuissent, uti verisimile est luxum inter Hebraeos quoque in calceis fuisse, huc facerent haud quaquam. Nam totius orationis series ostendit, non de pretiosis istiusmodi calceamentis divinum vatem loqui, sed pro re vili & minimi pretii par calceorum usurpare.

VIII. Σίμων & βύρσεως superius facta est mentio, cum conjicerem apud Hebraeos calceos ex corio fuisse. Huic conjecturae vero me non multum fidere etiam indicavi satis. Etenim licet βύρσεως sit *coriarius*, qui coria tractat calceis conficiendis, non tamen in his solis eorum opera occupatur, cum confectarum pellium varius sit usus. Quamvis etiam non ineptum sit, si dicamus in coriis, è quibus calcei fiunt industriam Simonis versatam. Illud hic inquirere juvat, cur de Simone dicatur, ὅ ἐστιν οἰκία πάλαι παλαῶν *cujus est domus juxta mare.* Omnes, quos ad hunc locum videre mihi contigit, Novi Foederis interpretes, securè haec verba transiliunt. Ipse vir illustris Hugo Grotius, qui reliquis omnibus in hoc genere studiorum facile palmam praeripit, utpote quo nemo ex gentium ritibus plura notavit ad penitiorem sacrorum voluminum intellectum, nihil monet. Putarunt videlicet homines eruditi, nihil occurrere hic notatu dignum. Et tamen non sine ratione est, quod Simonis domus

πα-

παρὰ θάλασσαν *juxta mare* fuit. Animadvertit vir doctissimus Benedictus Balduinus, coriarios, quod *Bald. de Calc. Ant. cap. 2.* morticina tractarent, ab urbibus fuisse submotos, adeoque domum Simonis coriarii urbis ambitu exclusam, cum diserte dicatur fuisse *παρὰ θάλασσαν juxta mare*. Ita sane est, detracta caesis animalibus coria concinnare & polire apud veteres semper turpe fuit habitum, unde tales urbium domicilio carere voluerunt. Docet locus Artemidori, quem vir doctissimus observavit: τὸ δὲ βυρσοδεψεῖν πᾶσι πονηρὸν. νεκρῶν γὰρ ἀπὸ πετῆ σαμάτων ὁ βυρσοδέψης καὶ τῆς πόλεως ἀπώκειται *Artemid. lib. 11. cap. 53.* *Coriariam exercere omnibus malum. Mortua enim tractat corpora coriarius. Quare & ab urbe secluditur.* Idem factum inter Hebraeos veteres verisimile admodum est, cum morticina attingere lege fuerit cautum. Hinc istos homines, quibus saepe incumbit pelles detrahare morticiniis, ut immundos fere semper, suo consortio excluderunt. Quare & Simonis domus *παρὰ θάλασσαν juxta mare* fuit, h. e. in ea parte urbis, qua mari alluitur. Adeo ut quidem Joppae habitaverit, sed urbe exclusus *juxta mare*.

CAPUT TERTIUM.

- I. *Calcei ex variis animalium pellibus olim confecti.*
 II. שָׁנָה *apud Ezechielem cap. xvi. vers 10. de taxi vel taxonis pellibus multi exponunt.* III. שָׁנָה *male pro taxo sumitur, cum incertum sit an veteres ex taxi pellibus calceos gestarint, & calcei taxei fuerint admodum viles.* IV. *Interpretes antiqui שָׁנָה coloris nomen volunt.* V. *Non est color niger, cum mulieres olim nigros calceos non ge-*

starint. VI. Neque caeruleus, ut Hieronymus & alii ὑάκινθον interpretantur. VII. Sed purpureus, vel hysginus, juxta Bochartum. VIII. Aut potius is ipse color quem נחל lacca Talmudici vocant. IX. Calcei rubri sive coccinei, magno loco habitati. X. Albanorum & Romanorum Regum gestamen. Locus Dionis de calceatu Caesaris, à Ferrario & Salmasio tentatus, emendatur. XI. Calcei mullei, qui rubri fuerunt, ab iis qui curulem gesserant magistratum, & triumphantibus sumpti. XII. Imperatorum Constantinopolitanorum proprii calcei rubri, sive coccinei. XIII. In ornatu Pontificum rubea sandalia. XIV. Mulieres olim rubros calceos gestarunt. XV. Judaeorum magnates in festis solemnibus iis usi, atque in Oriente virgines nobiliores. XVI. Locus Cant. VII. 1. Nondum satis explicatus, illustratur. XVII. In locum Judith. XVI. 3. & XVI. 11. conjectura.

I.

Calceos veterum Hebraeorum ex corio fuisse, superiori capite variis rationibus ostendi. Quodnam vero corii genus in conficiendis eorum calceis adhibitum fuerit, non constat satis, imo incognitum prorsus est. Varias animalium pelles in calceorum usum olim cessisse, ex iis locis, quae adducta sunt, colligi potest non difficulter. Gethae ex equino corio perones gestarunt, & ex recentibus coriis bubulis confectae sunt Carbatinae. Calceos ex bovis corio Hesiodus praecepit hyberno tempore gestandos.

Hesiod.
εργ. vers
540.

Ἀμφὶ δὲ ποσσὶ πέδιλα βοὸς ἴφι καταμύσσοι
Ἀρμεναὶ δῆσκαθ' :

Cir-

Circum vero pedes calceos bovis in flore occisi aptos ligato. Vult nempe, ut calcei fiant ex corio bovis, nec senio, nec morbis, confecti, sed qui in ipso robore & flore aetatis occiditur, cujus corium calceis, qui non facile deteruntur, & contra frigus maxime muniunt, sit aptissimum, uti ad illum locum notavit vir undequaque doctissimus Johannes Georgius Graevius, cui quantum debeant politiores literae nemo, nisi omnis humanitatis expers, ignorat. Habuerunt Graeci *κροχάδας* ex pelle caprina, & *δρυανίδας* ex pellibus agninis, quomodo & Epiphanius, & Athenaeus & Pollux, quos adducit vir eruditissimus Paulus Leopardus, calceos commemorant ex pelle haedina.

Graevius
Lect. Hes.
pag. 67.

Leopardus
Emend.
lib. 2.
cap. 2.

II. Si interpretes sequimur, apud veteres Hebraeos calcei fuerunt, & quidem in summo pretio, ex pelle animalis, quod voce novitia *taxum*, vel *taxonem*, vocamus, unde ortum est Belgarum vocabulum *Das*, quo nomine id ipsum animal dicitur. Beneficia, quibus cumulaverat Hebraeam gentem, maxima ac prope stupenda, apud Ezechielem describit Deus, sub emblemate ornatus muliebris. Inter caetera recenset, quod *calceaverit eam* תַּחַשׁ. Hebraei תַּחַשׁ animal esse statuunt, de quo multa Talmudici disputant, an animal mundum sit, an immundum? intelligunt autem animal simile תַּלְאֵ אֵילַן *Thela AElan*, h. e. viverrae, parvi animalis, similis feli, uti prolixè docet in incomparabili de animalibus opere vir summus Samuel Bochartus. Sed propter nominis allusionem תַּחַשׁ *taxum*, sive *taxonem*, alii exponunt. Horum princeps est R. Salomon Jarchi, qui haec verba תַּחַשׁ וְאֵלַן *& calceavit et achas*, Gallicè reddidit, תַּחַשׁ וְאֵלַן מִיִּשְׁרָאֵל.

Ezech.
xvi. 10.
11. 12.

Talm.
Tract. de
Sabbato
cap. 2.
fol. 28.

Bochart.
Hieroz. p.
1. lib. 3.
cap. 30.
R. Sal. in
b. l.

je calse toy taïsson, quomodo ipsius aevo Galli loquebantur. Atque hunc sequuntur recentiores omnium linguarum interpretes: qui vertunt *calceavi te taxo*, h. e. pellibus taxeis, *met dassenvellen*, uti Belgae reddiderunt. In hanc sententiam exponunt, praeter Osiander, Osiandrum, Sebastianus Munsterus & Franciscus Vatablus. Vir illustris Hugo Grotius de *melium pellibus* accepit. Putavit forsitan *taxonem* esse *melem* veterum, quod tamen refellere conatur maximus virorum Claudius Salmasius.

Osiander,
Munsterus
Vatablus
& Grotius
in h. l.

Salm. in
Solim. pag.
1009.

III. Hos omnes, quamvis

Defendat numerus, junctaeque umbone phalanges,

Bockart.
loc. cit.

Osiander
in Paraph.

magnis rationibus inductus, sequi non possum. Nam praeter varia argumenta, quibus ὁ πᾶν Samuel Bockartus male שָׁמַר pro *taxo*, sive *taxone*, sumi ostendit, illud mihi videtur quam maximè dubium, an unquam veteres ex taxi pellibus calceos gestarint. Calceos taxi, è corio molli, tenero, ac eleganti, in usum virginum matronarumque delicatarum paratos, censet Osiander. Nullo vero testimonio id firmat. Et sane veteres ex taxi pellibus calceos gestasse, aut aliquod habuisse calceamenti genus, nemo dixit. Pelle taxonis muniri pharetras, & equorum helcia, scuta quoque obtegi, canumque millos, sive collaria, confici, nonnulli scribunt. At qui dixerit olim calceos ex pelle taxi, sive taxonis, fuisse, nemo homo est. Quemadmodum & hodie istarum pellium in calceis conficiendis nullus est usus. Ne dicam, nihil hic fore magnificum, si taxeis pellibus inter alia ornamenta gentem Hebraeam Deus calceasset, cum istiusmodi cal-

calceis ne lixae quidem & calones libenter uterentur. Et tamen aliquod genus pretiosi calceamenti hic intelligere necesse est, quod inter tam varium & multiplicem ornatum praedicat Deus, quodque olim in usum virginum & matronarum delicatiorum paratum fuit. Ut plane alii, quam ex pelle taxonis, hi calcei fuerint, de quibus Deus dicit *וְאַנְעֹלְךָ תַּחַשׁ* & *calceavi te tachas*.

IV. Si consulimus veteres scripturae interpretes *תַּחַשׁ* nihil minus fuerit quam animal. Etenim omnes, quotquot fuerunt, non animalis, sed coloris, nomen volunt. Lxx. Graeci hic habent: *καὶ ὑπέδυσά σε ὑάκινθον*, quomodo & alibi *עֲרֹרֶת תַּחֲשִׁים* reddiderunt *δέγματ' ὑακίνθιναι*. In textu Hieronymi est, *calceavi te hyacintho*, sed in commentariis *Ianthino*, quomodo Aquila & Symmachus interpretati sunt. Alii pro *nigro* eam vocem acceperunt. *עֲרֹרֶת תַּחֲשִׁים* Arabum, quos in Suecia Manuscriptos vidit Bochartus, unus reddit *pelles coloris caelestis*, alter *coria randag*, & editi duo: *pelles daris*, id est, *coria nigra*, & *pelles nigras*, utraque voce à Persis mutuata, quibus *daris* de pelle, & *randach* de corio *nigrum* sonat, quomodo & Samaritanus *pelles nigras* habet. *סַסְגוֹנָא* *Sasgona* verterunt Chaldaeus & Syrus, quam vocem notare colorem *ὑσγινον* *hysginum* multis docet magnus Bochartus, quamvis Hebraei eam sumant pro animali, quomodo & in egregio suo opere *taxum* exponit vir in Hebraicis nemini secundus Johannes Buxtorfius.

Bochart.
loc. cit.

Buxt. lex.
Talm. R.
ססג.

V. In hoc interpretum dissensu videndum inprimis est, num inveniri quicquam certi possit. *תַּחַשׁ*

de

de colore nigro, proprie dicto, hic intelligi non potest, cum olim apud nullas gentes nigri calcei mulierum fuerint. In calceorum coloribus is sexus quondam, uti & hodie, mirum in modum luxuriavit. Praeter albos, qui mulierum ut plurimum fuerunt, habuerunt mulleos, sive rubros cereos h. e. cerae instar flavos, & hederaceos, h. e. virides, quorum omnium usum, uti meminit Flavius Vopiscus, viris ademit, mulieribus reliquit Aurelianus. Videri possunt quae de his variis calceorum coloribus ad eum locum notavit maximus Salmasius. At nigros calceos olim gestatos à mulieribus fuisse legitur nusquam. Etenim illi virorum ut plurimum fuerunt, & quidem Senatorum apud Romanos insigne, unde Juvenalis:

Vopisc. in
Aurel.
cap.
XLIX. &
ad eum
Salmasius

Juven. sat.
VII.
vers 191.

— Nobilis & generosus
Appositam nigrae lunam subtexit alutae.

ut homines eruditi animadverterunt jam dudum. Quare שחן de colore nigro intelligi non potest cum foeminarum ornatus hic exprimat tantum, quibus non conveniunt calcei nigri.

Hier. in
Ezech. 16.

10.

VI. Quid Graeci intellixerint per vocem *καίριον*, qua reddiderunt Hebraeorum שחן, non adeo certum est. Etenim tam pro coeruleo, quam pro purpureo colore, apud idoneos scriptores usurpatur. Qui tamen à se invicem non sunt parum diversi. Unde qualis color fuerit hyacinthinus, caeruleus, an vero purpureus, non constat satis. Et quidem pro caeruleo Hieronymus accepit. Notat enim cum autem loti fuerint pedes, & omni sorde purgati, calceantur hyacinthinis, sive Fanthinis: quod utrumque aerii &

& *κωαυίς* coloris est, ut rapiantur in occursum Domini
 in aërem, & ad caelestia regna festinent. Idem alibi:
Involucra hyacinthina, propter coloris similitudinem, Hier. in
Ezech. 27.
24.
referamus ad aerias potestates. Neque Hieronymus
 tantum, sed & alii complures cum coelo & aere hya-
 cinthum & hyacinthinum contulerunt: ita Origines, Orig. in
Exod.
 Theodoretus, Gregorius Nyssenus, Ambrosius. Hom. 13.
Theodor.
 Etiam Arabum interpretum unus qui *עוררת תחשים* in Exod.
pelles coloris caelestis reddidit, ut visum superius. At
 ego *ὑάκινθον* male exponi *colorem caeruleum* existimo. Quaest. 6.
Gregor.
 Est quidem is color etiamnum usitatus in pompaticis Nys. de
vita Mo-
sis. Amb.
in Apoc.
 Regum Gallorum calceis, quos è serico, velutove
 caeruleo, cum liliis aureis opere Phrygio intextis, con-
 fici consuevisse, auctor est Monstreletus, atque in va- 9.
 riis Galliae locis in multis Regum Gallorum imagini-
 bus posse observari, monuit vir doctissimus Benedi-
 ctus Balduinus. Ac prae omnibus unam, eamque in-
 signem HENRICI MAGNI effigiem, ad vivum
 expressam, quae in regio illo caenobii Sandionysiani
 aerario, singularique armario stat inclusa, id ostende-
 re, quae praeter vestimentorum, quibus in sua inau-
 guratione Gallici Reges uti solent, insignia, calceos
 è serico caeruleo, liliis aureis distincto, spectantium
 oculis exhibet. Olim tamen calceos caerulei coloris in
 usu fuisse non immerito dubitatur. In omni anti-
 quitate unicum exemplum observare potui, idque non
 adeo vetustum, de Michaelis Palaeologi Socero, qui
 Sebastocrator dicebatur, & caeruleis calceis ab Impe-
 ratore distinctus fuit, uti memoriae prodidit Nice- Niceph.
lib. 4.
 phorus. *Caesar, inquit, cum Despote Socero Seba-
 stocrator appellatur. Soceri vero illustre discrimen in
 caeruleis calceis aquilae intertextae constituebant.*
 Scilicet, ea tempestate, qua purpureus color, Im-
 E pe-

peratorum Constantinopolitanorum proprius fuit, in calceorum caeruleo colore discrimen est positum, ut ab ipso Imperatore focer distingueretur, qui cum aquilis intertextis caeruleos calceos habebat, cum Imperator cum aquilis intertextis purpureos gestaret. At exemplum vetustius neque ipse legi, aut ab ullo hominum eruditiorum vidi animadversum. Quare non immerito ambigo, an apud Hebraeos veteres caerulei calcei fuerint in usu, quod tamen omnino necesse est, si *יָאָחִיזְבְּ* colorem caeruleum notaret.

Bochart.
loc. cit.

Salmasius.
Exer.
Plin. par.
272.

VII. Dicendum ergo pro colore *purpureo* *יָאָחִיזְבְּ* sumendum esse apud LXX. Senes, quomodo & vir summus Samuel Bochartus *יָאָחִיזְבְּ* accipit, vel pro hyacinthino colore, vel pro hysgino, qui hyacinthino est affinis, (quod multis etiam docuit maximus Salmasius, qui hyacinthinum & hysginum ita differre probat, ut tamen affinis sint tincturae, & utrumque pro *purpureo* usurpetur) qua significatione etiam sumendam vocem *סַסְגוֹנָה*, *Sasgona*, quam Syrus atque Chaldaeus habent, contendit, ut nempe idem sit, quod apud Græcos *ὑσγινός*, qualis color cocco tingitur, & ad purpuram accedit.

Exod.
xxv. 5.
23.
xxxv.

Exod.
xxvi.
34.
xxxv. 14.
18.
xxxix.
34.

VIII. Ego quidem non dubito, quin *יָאָחִיזְבְּ* sit is ipse color, quem *לַכָּה* *lacca* Talmudici vocant. Illud observandum *יָאָחִיזְבְּ* de pellibus ubique dici. In iis, quae in Exodo ad structuram Tabernaculi offeruntur, memorantur *pelles arietum rubefactae* & *pelles יָאָחִיזְבְּ tachasim*. In eodem libro, Tabernaculi tegumento *ex arietum pellibus rubefactis*, superinducitur *יָאָחִיזְבְּ עוֹרוֹת מִכֹּסֶה tegumentum ex pellibus tachasim*. In Numeris quoque, super arcam, & mensam,

sam, & candelabrum, & altare aureum, & omnia *Num. 17.*
 vasa ejus expandi jubetur operimentum *ex pelle תחש* *6. 8. 10.*
tachas, & Gersonitae jubentur ferre aulaea Taberna- *11. 13.*
 culi, & tentorium conventus ejus, *ומכסה אשר עליו* *14. 25.*
והתחש & operimentum *tachas* quod est super illud.
 Atque uti *תחש* de pellibus ubique dicitur, ita & co-
 lorem significare, cum pellibus rubris adjungatur,
 manifestum est. Etenim cum memorantur *pelles*
arietum rubrae & tachasim, satis constat utrumque ex
 aequo esse coloris nomen. Non mihi latet, quid hic
 opponat nostri seculi summus Theologus Iohannes
 Coccejus: *Non videri probabile, nihil nisi colorem* *Coccejus*
notari, quia tum non diceretur in plurali תחשים *in Lex.*
 Sed haec ratio me parum movet. Etenim uti ab *אדם* *Hebr. R.*
 quod *rubrum* notat, fit plurale *אדם*, & a *שחר* *תחש* *niger*,
 plurale *שחרים*, non video cur à *תחש* non possit
 dici plurale *תחשים*. Cum *תחש* de pellibus dicatur,
 & colorem significet, non alium colorem ego fuisse
 puto, quam quem *לכא* Talmudici vocant *לכא* *Talm. in*
 R. Salomo definit *צבע עור אדם* *colorem corii rubrum.* *Pesachin*
 Scilicet de rubro colore id intelligi vult, quamvis in *fol. 24. b.*
 corio magis, quam in pannis. Videri possunt, quae *& Cholin*
 observata sunt Johanni Buxtorfio & Samueli Bochar- *fol. 28. a.*
 to. Is vero color coccineus mihi fuisse videtur. *Buxt.*
 Quod quidem voluit R. Salomon Jarchi, qui in Cho- *Lex.*
 lin *לכא* exponit per *פר"ק*: in Pesachin autem per *Talm. R.*
סר"ק, si vera est viri doctissimi Johannis Braunii, *לכא*
 qui vestitum Sacerdotum Hebraeorum luculento *Bochart.*
 commentario illustravit, conjectura, qua pro *סר"ק* *Hieros.*
 emendat *סרלקא*, ut *coccinum* intellexerit Jarchius. *p. 2. lib. 4.*
 Quomodo & de coccino intelligenda vult ea Talmu- *cap. 4.*
 dis loca, eo magis, quod in Pesachin quaestio sit de *Braun. de*
 aqua & furfure, qua utuntur infectores ad tingendam *vestitu*
Sacerd.
Hebr. lib.
1. cap. 15.

Braun.
lib. 1.
cap. 14.

laccam, quali aqua & hodie utuntur ad tincturam coccini. Ita, cum Jarchius *Lacca* explicet צבע עור סרלקא ut quidem pro פ"ר ק"א, vel סר"קא emendat, perinde est ac si dixisset, *color est ruber corii, quem vocant Sarlaka*. Neque possum omittere. quod idem concedit vir eruditissimus, procul dubio eundem colorem, & idem corium esse, quale nobis & hodie affertur Smirna, & ex aliis locis, quod Gallicè *Maroquin du Levant* dicimus. Cum itaque לכא *colorem rubrum corii* interpretatur R. Salomoh, ego תחש eundem colorem fuisse puto.

IX. Talem colorem rubrum, sive coccineum, hic intelligendum ex eo fiet longe verisimilius, quod istiusmodi calceos gestare magnificum fuerit olim. Facile videre est in hisce calceis, de quibus Prophe-
ta, aliquid magnum fuisse, cum inter tot ornamen-
ta recenseantur. Quorsum enim inter alia praecla-
ra, quibus Hebraeam gentem se ornasse praedicat su-
preum Numen, mentionem faceret, *calceasse tachas*, si non aliquid pretiosum, & in calceis eximium, intelligatur? Unde Targum habet יתבתי מסל דיקר posui calceamenta pretiosa in pedibus tuis. Vidit videlicet magnum quid esse, de quo loquitur Deus, *se calceasse tachas*. At nihil magis magnifi-
cum fuit quam calcei rubri, sive coccinei, qui & olim in summo fuerunt honore, & proprium Regum & Imperatorum gestamen.

Zon. lib.
2. Annal.

X. Rubris calceis olim usi sunt Albanorum Re-
ges, eorumque exemplo Reges Romano-
rum. De Romulo Zonaras refert, quod πιδίλοις
ἀνέχετο ἰσχυροῖς, *calceis rubris utebatur*. Usus est iis
po-

postea Julius Caesar, ut ex Albae regibus se ortum testaretur, uti auctor est Dio. Locus Dionis corruptè *Dio lib.*

vulgo legitur: Τῇ τε γὰρ ἐοδῇ π χαυνοτέρῃ ἐν πᾶσιν ἐνηβρύνετο, καὶ 49.

τῇ ὑποδέσει, καὶ μετὰ ταῦτα ἐνίοτε, καὶ ὑψηλῇ, καὶ ἐρυθροχρόῳ καὶ τῇ βασιλείᾳ τῇ ἐν τῇ Ἑλλάδι ποτε γενομένης, ὡς καὶ περὶ σφίσι Διὶ τὸν Ἰσλὸν ἐχρήσθη. Sed pejus ab interpretibus est excep-

tus: *Quippe semper laxiori veste delicate utebatur, & cinctura fluxiore: aliquando etiam veste sublimiori, ac rubea utebatur more Regum, qui Albae quondam imperaverant, cum ab Julo id ad ipsos pervenisset.* Interpretum errorem, qui ὑποδέσειν, verterunt

cincturam fluxiorem, atque verba ὑψηλῇ & ἐρυθροχρόῳ ad ἐοδῆτα retulerunt, cum perspicuum sit ad ὑποδέσει referri, cum dici non possit quid sit vestis ὑψηλῇ, & de calceamentis Caesaris loquatur Dio, quae vel humilia, vel alta dicuntur à veteribus, optime castigavit

magnus Casaubonus, mendum tamen quod latet non animadvertit. Quid enim est καὶ μετὰ ταῦτα ἐνίοτε? Octa- *Casaub. ad Suet. jul. cap. 45.*

vius Ferrarius, vir plane eximius, postquam pariter

notasset pueriliter admodum ὑποδέσειν, vel pro fluxiore cinctura, vel pro veste, interpretatos esse, cum

nemo vel leviter literis Graecis tinctus ignoret, ὑποδέσειν *Ferrar. de Re Vest. p. 1. lib. I. cap. 13.*

esse calceationem, sive calceatum, verba Dionis ab interpunctione laborare putat, & una plus conjunctione abundare: Unde ea hoc pacto concinnat: τῇ τε

γὰρ ἐοδῇ π χαυνοτέρῃ ἐν πᾶσιν ἐνηβρύνετο, καὶ τῇ ὑποδέσει καὶ

ταῦτα ἐνίοτε, καὶ ὑψηλῇ, καὶ ἐρυθροχρόῳ: *Nam veste laxiore*

semper molliter utebatur, & calceamentis aliquando

deinceps etiam altiusculis ac rubeis. At aliter longe

apud virum maximum Claudium Salmasium locum *Salm. ad Vopisc. Aureli- num.*

Dionis citatum repperi. Τῇ τε γὰρ ἐοδῇ π χαυνοτέρῃ ἐν πᾶσιν

ἐνηβρύνετο, καὶ τῇ ὑποδέσει κεντητῇ, ἐνίοτε καὶ ὑψηλῇ καὶ ἐρυ-

θροχρόῳ. Putavit forsan vir maximus pro καὶ μετὰ ταῦτα

Epict.
Enchirid.
cap. 61.

Wolf. ad
Epict.

Mericus
Casaub.
in Epict.

Salm. ad
Vopisci
Carinum.

legendum esse κέντητῃ, ut Dio dicat, ὑποδέσσει κέντητῃ
Caesarem luxuriasse. Κέντητων ὑποδημάτων, & quidem
pretiosiorum purpureis atque aureis meminit Epictet-
tus. Καθάπερ, inquit, ἢ ἐπὶ τῷ ὑποδήματι, εἰν ὑπὲρ τὸν
πόδα ὑπερβῆς, γίνεται κατὰ χρυσὸν ὑπόδημα, εἴτα πορφύρεον, εἴτα
κέντητον: *Ut & in calceo, si ultrapedem progressus fue-
ris, sit auratus calceus, deinde purpureus, deinde in-
terpunctus.* At quid sint κέντητῃ ὑποδήματα dissentiunt
eruditi. Putavit Wolfius, vir Graecè doctissimus,
*sive artificiose dissectos, sive pictos, sive gemmis aut
imaginibus interpunctos calceos significare τὰ κέντητῃ
ὑποδήματα.* Magnus Casaubonus in tractatu ἀνεκδότῳ
de calceis, uti refert filius ejus Mericus, τὸ κέντητον
ὑπόδημα *calceum gemmis distinctum* exponit, quod
idem Mericus pluribus adstruit. At mihi maxime
placet Salmasii sententia, qui *acu pictum* intelligen-
dum existimat. Opera κέντητῃ dici notat, quae arte
Phrygionis erant elaborata. Hinc Epictetum affir-
mat eo genere laboratum calceum, sive acu pictilem,
sive acu punctilem dixeris, κέντητον vocare, & facere
pretiosiore aurato & purpureo. Atque hoc in men-
te habuisse videtur maximus Salmasius, cum apud
Dionem κέντητῃ reposuit. Post tantos viros tamen
ego propius ad priscam lectionem locum Dionis emen-
dari posse existimo: τῇ τε γὰρ ἐοδῇ π χαυνοτέρῃ ἐν πάσιν ἐνηβρύ-
νετο, ἢ τῇ ὑποδέσει. Καὶ μὴ ταύτῃ ἐνίοτε ἢ ὑψηλῇ, ἢ ἐρυθρο-
χρόῳ: *Veste vero fluxiore semper luxuriabat & calcea-
tu: Et illo quidem aliquando & altiori & rubro &c.*
Μὲν ταύτῃ enim mutari facile potuit in μετὰ ταύτα.

XI. Uti à regibus Albanis primo, dein à Roma-
nis, rubri calcei gestati fuerunt, ita postea mullei u-
surpati sunt. Hi vero *mullei* rubri fuerunt, & qui-
dem

dem olim tanto loco habiti, ut qui in curuli magistratu erant, non eos semper & ubique gestarent, sed diebus tantum solemnioribus, & ludorum celebratione, & cum thenfas ducerent, uti jam pridem monuerunt viri eruditi. Qui triumphabant, calceos rubros, sive puniceos, fumebant. Docuit hoc magnus Casaubonus ex veteri lapide, qui ad C. Marii memoriam Arimini positus est: DE. MANUBIEIS. CIM-

Casaub.
ad Suet.
Iul. cap.
45.

BRICEIS. ET. TEUTONICEIS. AEDEM. HONORI. VICTOR. FECIT. VESTE. TRIUMPHALI. CALCEIS. PUNICEIS. Quem etiam exhibent Claudius Salmasius, Benedictus Balduinus, Albertus Rubenius, & alii plures. *Calcei punicei* in illa inscriptione sunt *mullei*, vel ἐρυθρόχροοι, uti Dio vocat, qui triumphantibus gestare soliti. Coccineorum calceorum etiam meminit Martialis, cum in Rufum quendam, qui pedes cingebat coccina aluta, ita ludit:

Salm. ad
Vopisci
Aurelian.
Bald. de
Calc. Ant.
cap. 10.
Rub. de
Re vest.
l. 2. c. 1.

*Non hesterna sedet lunata ligula planta,
Coccina non laesum cingit aluta pedem.*

Mart. lib.
11. Epigr.
49.

De quo loco videri possunt quae disputat vir insignis ingenii & doctrinae Octavius Ferrarius.

Ferr. in
Anal. de
Re Vest.
cap. 34.

XII. Posteriori aevo hic mos gestandi calceos rubros ad Imperatores transiit, uti docet Procopius: Ὑποδήματα, inquit, μέχρι εἰς γόνυ φοινικῆς χρώματι, ὃ δὴ βασιλείᾳ μόνον Ῥωμαίων τε καὶ Περσῶν ὑποδείδου θέμις. *Calceiusque ad genua punicei coloris, quibus solis Romanorum & Persarum regibus calceari licet.* In primis translato ad Bizantium imperio, illis Imperatoribus singulare fuit, ut gestarent πέδιλον ἐρυθρόν, sive φοινικοβαφές,

Procop.
lib. 3. de
Ædif.
Iustiniani.

ut

Corip.
lib. 2.
cap. 3.

ut ex Zonara, Niceta, Paulo Diacono, Georgio Phranze, atque aliis constat, & à viris doctissimis animadversum est jam dudum. Corippi locus hic adscribi meretur, qui imperatorios calceos Iustini junioris describit:

*Purpureo surae resonant fulgente cothurno,
Cruraque puniceis induxit regia vinclis,
Parthica Campano dederant quae tergora fuco,
Qui solet edomitos victor calcare tyrannos
Romanus princeps, & barbara colla domare:
Sanguineis praelata rosis, laudata rubore,
Lectaue pro sacris tactu mollissima plantis:
Augustis solis hoc cultu competit uti,
Sub quorum pedibus regum cruor.*

Guilh.
Apulien.
lib. 1.
Rerum in
Italia ac
Regno
Neapol.
Norman-
nicarum.

Guilhelmi item Apulienensis, qui ante annos sexcentos rebus Guiscardi, Calabriae ducis, interfuit, non praetermittendi sunt versus:

*— Assumitur, inquit, Imperialis
Purpura, pes dexter decoratur pelle rubenti,
Qua solet imperii qui curam suscipit uti.*

Europ. in
Vna Isacii
Comneni
Idem in
Tzimisce.

Hinc Isacius Comnenus à Patriarchatu dejecit Constantinopolitanum Patriarcham, quod ἐπεβάλλετο κοκκοβαφῇ περὶ βαλεῖν πέδιλα suscepit se induere calceis coccineis, uti refert Curopalates, sive Georgius Codinus. Qui etiam Bulgarici imperii insignia fuisse tradit, στέφανον ἐκ χρυσῆ, καὶ πιάραν νενησμένην ἐκ βυσσῆ, καὶ πέδιλα ἔρυθρα: coronam auream, & tiaram ex bysso netam, & calceos rubros.

XIII. Observatum quoque est, tum ab aliis, tum ab eruditissimo viro Benedicto Balduino, mansisse etiamnum in ornatu Pontificum rubeas caligas, & sandalia. Sic enim Cerimoniale Pontificum: *Induitur papali habitu, toga scilicet linea alba, caligis rubeis & sandaliis rubeis, aurea cruce signatis.* Scilicet ab eo tempore, quo se quam maxime Romani Pontifices caeperunt extollere, etiam in cultu & externo splendore voluerunt esse insignes, ac pro sandaliis Apostolicis rudibus illis, uti credere par est, & impolitis, pedibus induerunt sandalia rubea, crucis aureae ornamento insignita, ut vel hac ratione se Imperatorum ostenderent aemulos, quorum Tzangae fuerunt purpureae, aureis aquilis intertextae. Quales rubri calcei etiam censentur inter Episcopalis habitus insignia, ut idem animadvertit doctissimus Bald-
nus.

Bald. de
Calc. Ant.
cap. 4.

Cerem.
Pont.
lib. 1. cap.
de indu-
mentis
Elect.

Bald. loc.
cit.

XIV. Neque olim tantum, aut Albanorum, aut Romanorum Reges, & postea Imperatores, calceos rubros gestarunt, sed etiam mulieres iis luxuriarunt. Rubeus enim calceus à mulieribus interdum usurpatus est, ut eruditi docuerunt.

Perfius:

— *Solea puer objurgabere rubra.*

Perf. Sat.
v. vers.
69.

Tertullianus: *Impuro cruri purum aut mulleorum inducit calceum.* Hinc & deas iis ornant Poëtae: Venerem enim, venatricis habitu prope Carthaginem Aeneae apparentem, cum *Cothurnis purpureis* Virgilius facit. Pari ratione Dianam calceat, ubi Corydon vovet:

Tert. de
Pal. c. 4.

Virgil.
lib. 1.
Aeneid.
vers 337.
& Ecl.

VII. vers
30.

*Si proprium hoc fuerit, laevi de marmore tota
Puniceo stabis suras evincta cothurno.*

Neque aliter

Liv. Andr. Livius Andronicus apud Terentianum Maurum:

*Hym. in
Dianam.*

Et jam purpureo suras include cothurno.

*Nemes.
Cyneg.
vers 90.*

Quos imitatus videtur Nemesianus, qui de eadem
Diana canit:

Candida purpureis aptentur crura cothurnis.

XV. Istiusmodi calceos rubros, vel coccineos, apud Ezechielem intelligendos esse, ego dubito nullus, cum inter alia Deus praedicat *se calceasse* תַּחַשׁ *tachas*, h. e. calceis coccineis. Magnates Hebraeorum eos olim gestasse, in tribus praecipue festis sollemnioribus videre est ex Chaldaeo Paraphraste, qui verba Cantici מה יפו פעמין בנעלים *Quam pulchri sunt pedes tui in calceis*, ita exponit: כמה שפירן רגליהון דִּישְׂרָאֵל כִּד סַלְקֵן לַאֲתַחְוָא קִדְם "תלה זמנין בשתא בסנדל'ין דססגונא *Quam pulchri sunt pedes Israelis* (Magnatum nempe in illo populo) *cum ascendunt ut appareant coram domino tribus vicibus in anno cum in sandaliis sasgona* h. e. coccineis. Apud alios Orientis populos mulierum ornamentum fuisse, ut purpureis five coccineis calceis uterentur, ex Virgilio cernitur non obscure. Apud illum enim cum venatricis habitu cum purpureis cothurnis Aeneae prope Carthaginem appareret Venus, Tyrias virgines dixit, nempe quae in iis erant genere & opibus insignes, ita indui solere:

Vir-

*Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
Purpureoque altè suras vincere cothurno.*

Virgil.
lib.1.
Aeneid.
vers 336.

XVI. Ad hos rubros calceos Auctorem Cantici al-
luisse suspicor, dum sponsae pedes à calceis commen-
dat: *מה יפו* inquit, *פעמך בנעלים בת נריב* *Quam*
pulchri sunt pedes tui in calceis filia principis. Mul-
ti interpretes vocem *פעמ* gressus, sive incessus, ver-
tunt. LXX. *ὡς οὐρανὸν ἀσβήματα σε ἐν ὑποδήμασι σε.*
Vulgatus: *quam pulchri sunt gressus tui:* Belgae.
Hoe schoon zijn uwe gangen in de schoenen. Eodem
modo alii. At *פעם* licet gressus, sive incessus no-
tet, pro ipsis *pedibus* aliquando sumitur. Quod Le-
xicographi variis exemplis ostenderunt, inter quos
eminent viri magni Buxtorfius & Coccejus. Neque
aliter ea vox hic accipienda est. Auctor Cantici Spon-
sam praedicat ab omnibus partibus, quae muliebri
corpus & formam commendant. Femorum, umbi-
lici, ventris, uberum, colli, oculorum, nasi, deni-
que capitis meminit & comae. Exorditur autem à
פעמ. Quod sane non nisi de *pedibus* intelligendum
est. Scilicet à pedibus initium ducit, non vero à
gressu, sive *incessu*. Pedes autem pulchros in calceis
dicit, quia rubris sive coccineis ornabantur, qui pe-
dibus singulare decus atque ornamentum adfere-
bant, cum magis nivei apparerent. Etenim pe-
dum candor, intra vincula rubra, sive coccinea,
positus, niveus videbatur. Apud Rabbinos celebre
est: *אֵין מַסְכְּנוּרָה לַיהוּדָא כְּעֶרְקָתָא סוּמְקָא דְּעַל לְבִיָּה*
pulchra est paupertas Judaeis. Sicut
lorum rubrum in pectore equi albi. Pariter pulchri
fuerunt pedes albi in rubris, sive coccineis vinculis.

Cant. vii.
1.

Buxt. &
Cocc. in
Lex. Hebr
R. dyb

Graevii
Lect. Hes.
pag. 68.
Casaub.
ad Suet.
Aug. cap.
82. Salm.
ad Lampr.
pag. 221.

Buxt.
Vindic.
Exerc.
de coena
Domini
§. LVII.
& LVIII.

Fascias enim pedules, quas *πίλας* Graeci vocant, uti pulchrè docuit vir summi ingenii & eruditionis Johannes Georgius Graevius, de quibus plura etiam observarunt viri maximi, Isaacus Casaubonus, & Claudius Salmasius, antiquis temporibus Orientis populi ignorarunt. Quod Varro affirmat, calceamenta sine fasciis sumi solita se puero (nam & Romani fasciis pedibus sero sunt usi) id olim obtinuit, inter orientales praecipuè, ut nudis pedibus calceos induerent. Visum quidem aliter Johanni Buxtorfio est. Observaverat Ludovicus Cappellus, ut lotionem pedum usitatam fuisse adstueret ante accubitus: *moris in Judaea fuisse, si non nudis plane pedibus, calceis saltem non prorsus clausis, uti nos hodie, sed apertis* (qui *συνδάλια* dicuntur, quibus hodie utuntur Monachi nudipedes, Capucini & Recollecti quos vocant) communiter incedere, quo fiebat, ut pedes non pulvere modo aut luto inquinarentur, sed ipsimet etiam rei alicujus immundae, morticini puta, in plateis jacentis, attactu polluerentur, indeque, qui legalis puritatis studiosiores erant (quales fuerunt Pharisei, & alii quam plurimi) procul dubio non manus modo, sed & pedes, ante accubitus, lavisse omnino verisimile esse. Sed Johannes Buxtorfius idem legit in hunc modum: *Quis formam tam accuratam calceorum illius temporis censori ostendit? credo illum à celebri illo in Talmudicis scriptis ד' יוחנן הסנדלר R. Jochanan sandalario, aliquas traditiones nactum esse. Etsi tales gestarunt calceos, annon tibialibus pedes tectos habuerunt, quibus non solum ab externa injuria, sed & immunditia ac pollutione munirentur?* Ego vero haec tali viro excidisse non possum mirari satis. Nam quod rogat, quis

Lu-

Ludovico Capello *formam tam accuratam calceorum illius temporis ostenderit, nisi forsan à celebri illo* ר' יוחנן הסנדלר R. Jochanan sandalario, *aliquas traditiones naetus sit, omnino ineptum esse, vel ea docebunt, quae de calceorum forma inferius observantur. De tibialibus autem quod objicit, non veritas, sed Capellum exagitandi studium dictavit. Judaeos enim tibialibus usos ostendet nunquam. In vestitu enim veterum Hebraeorum, Graecorum, ac Romanorum, nihil tam alienum fuit à nostris moribus, quam quod eorum usum ignoraverint, quae hodie appellamus tibia, uti pulchre jam dudum docuit Maximus Casaubonus. Quare calceos nudis pedibus induerunt Hebraei. Qui cum soleae tantum essent, habenis rubris, sive coccineis, circum pedem ligatae, pedum candori gratiam conciliarunt. Ude optime dicit Auctor Cantici, מה יפו פעמיו בנעלים בת נדב, quam pulchri sunt pedes tui in calceis, filia principis. Hoc autem quod conjeci de rubris, sive coccineis calceis, Chaldaei Paraphraetae suffragio confirmatur, qui haec verba interpretatus est de magnatibus Israel, qui tribus vicibus in anno ascendunt, ut appareant coram Domino בסנדליו דססגווא in sandaliis sasgona, h. e. coccineis. Non inquirō quam recte haec referat ad Synedrium veterum Hebraeorum, sive Magnates, qui juxta Dei legem ter quotannis in festis solemnioribus ad Templum ascendebant. Satis enim est, quod de sandaliis coccineis id intellexerit Paraphraestes, quae pedes insigniter ornarunt. Haec genuina mihi videtur hujus loci expositio, quam nemo interpretum, quos consului, animadvertit.*

Judith.
10. 3.

XXVII. De Juditha legimus, eam inter alia, quibus nativæ pulchritudini decus atque elegantiam conciliabat, ut Holophernis oculis strueret insidias, *induisse σανδάλια εἰς τὰς πόδας αὐτῆς sandalia pedibus suis.* Quae quidem fuerunt tam elegantia, ut ejusdem historiae monumenta testentur, τὸ σανδάλιον αὐτῆς ἤρπασεν ὁ Φθαλμὸν αὐτῆς. Vir illustris Hugo Grotius, uti apud Ezechielem *calceavi* שׁוּן de calceis exponit ex melinis pellibus, ita & hic notavit, sandalia Judith fuisse *ex melinis pellibus: ita enim mos erat*, inquit, *diebus festis.* Ego vero dicerem haec sandalia fuisse coccinea, sive rubra, quae pedum candori decus atque elegantiam conciliarunt, qualia diebus festis gestari solita Chaldaeus Paraphrastes docet. Sed de his sandaliis etiam inferius.

CAPUT QUARTUM.

I. *Locus Deut. XXXIII. 25. ברזל ונחשת מנעלך* Ferrum & aes calceus tuus, *nondum à quoquam recte expositus.* II. *Arabica versio, & aliorum interpretamenta, proposita.* III. *Eadem rejecta propter rationem non unam.* IV. *Versio Samaritani interpretis, quem Andraeas Masius sequitur.* V. *Error Samaritani interpretis, & Andraeae Masii.* VI. *Vulgatissima interpretum Expositio.* VII. *Omniū lapsus.* VIII. *Johannis Cocceji sententia.* IX. *A viro magno dissensum.* X. *Nostra quondam de hoc loco opinio.* XI. *Nova expositio nostra.* XII. *Verba sequentia וְכִכְרִי דְּבָאָךְ explicata.* XIII. *Ex Curtio mendum sublatum, & NICOLAI HEINSII encomium.*

I.

DE Empedocle Agrigentino refert AEl. Var. quod calceis aeneis utebatur. *Εμπεδοκλῆς*, inquit, *ὁ Ἀγριγεντῖν* & *ἀλαργεῖ ἐχρύνετο*, & *ὑποδήμασι χαλκοῖς*: *Empedocles Agrigentinus purpura utebatur, & calceis aeneis.* Empedoclis calceos aeneos fuisse, praeter Suidam, & Philostratum, confirmant etiam Favorinus atque Neanthes apud Diogenem Laertium, qui Empedoclem montis Aetnaei flammis abreptum consumptumque ex eo deprehensum prodiderunt, quod paulo post, quam comparere desiit, aereus illius calceus, in locis monti isti vicinis, inventus sit. Hinc est quod à Luciano appellatur *χαλκόπους*, & Tertullianus, ad id alludens, *quod Philosophus in aere, quidni & in auro*, dixit. Sed, quod calceis aereis usus Empedocles est, insolitum plane, & alienum ab usu communi fuit. Unde & hoc exemplum, tanquam singulare, & uni Empedocli proprium, eruditi homines observarunt. Apud Moysen tamen videri posset non de calceis aereis tantum, sed ferreis quoque fieri mentio. In solemni enim benedictione, non tantum *filiis benedictum, ac fratribus acceptum* praedicat Ascherem, & quod *tingat in oleo pedem suum*, h. e. possideat terram oleo abundantem (quod jam olim a Jacobo fuerat praedictum, qui in divino suo vaticinio de Aschere pronuntiaverat, *pinguem esse ejus panem*, & postea confirmavit eventus, cum eam terrae partem Ascheris posterius occupaverint, quae citra Jordannem ad mare magnum fuit, vino, oleo, ac imprimis pingui tritico faecundissima) verum etiam quod sit *ברזל ונהשר מנעלך*, h. e. uti LXX. reddunt: *Σίδνη* & *χαλκός* τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ & Vulgatus *Ferrum*

AEl. Var. Hist. lib. XII. cap. 32.

Suid. in Ἀμύκλας & Εμπεδοκλῆς. Philostr. in Hellad. Diog. Laert. de Vir. Phil. lib. VIII. Segm. 69.

Lucianus in Dialogo Menippi & Ἀεακί.

Deut. XXXIII. 25.

Gen. XLIX. 20.

& *aes calceamentum ejus*. Sed quia de hoc loco sunt variae & discrepantes interpretum sententiae, quorum nemo, ut mihi quidem videtur, verum sensum est affecutus, accuratius haec verba sunt examinanda.

II. Quod fieri solet in vocibus ἀπαξ λεγόμεναις, ut diversas sortiantur interpretationes, idem contigit voci מנעל. *Pessulum* vertit Arabs, quem nobis dedit Thomas Erpenius, vir in Arabum literis nulli secundus. Non multum abijt Arabs, Parisiis editus, qui *feras* habet. Sensem Chaldaeus interpres Jonathan expressit: הקיף כבדולא ונהשא *fortis eris ut ferrum & aes*. Quem fusius exponit Rabbinus non incelebris Dav. Kimchius: ו"ס אותו מענין הראשון כלומר שתהיה ארצו חזקה כאילו סגורה בחסות נחשת וברזל. *Jonathan interpretatur hoc ex significatione priori, quasi dicat fore ut terra ejus sit tam munita, quasi clausa esset muris abeneis & ferreis*. Idem vult R. Salomon Jarchius. שהיה גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלין אותה שלא יוכלו האויב יכנס בה כאילו היא סגורה במנעולים וברחים של ברזל ונחשת: *Quia potentes eorum habitabant in urbibus littoreis, quas obserabant, ne posset hostis ingredi illas, ac si reclusae fuissent seris & repagulis ferreis & aeneis*. Eandem significationem agnoscunt viri doctissimi, qui notas alleverunt Belgarum novissimae versioni, ut sit: *Uwe grendel sal koper en yser zyn, dat is, u land sal als met ysere en kopere grendelen besloten en bewaart zyn*. h. e. *pessuli tui erunt ferrum & aes, quasi dicat: terra vestra quasi ferreis & aeneis pessulis conclusa & custodita erit*. Ejus sensus etiam meminit vir summus Johannes Coccejus: *Addicit ipsi firmitudinem portarum & obicium, ut non possint ulla vi perrumpi & refringi*. Forte huc referas Ez. 33. 19.

III. Haec interpretatio mihi nequaquam probatur. Pro *peffulo* sive *sera* usurpant Hebraei vocem מנעל, cum qua confudisse videntur hanc vocem מנעל. Aliud autem מנעל est, aliud מנעל. Licet enim מנעל *peffulum* sive *seram* notet, non tamen מנעל id ipsum significat. Dein, non certo constat, an Ascheritarum urbes fuerint adeo munitae, quasi forent ferreis, aut aeneis peffulis, sive seris, conclusae. Nullo enim idoneo id testimonio firmatur. Quin parum munitas urbes fuisse, quas Ascheritae possederunt, ex libro Judicum colligi videtur non obscure. Inter complures, qui domi remanserant, cum Debora & Barachus fugarent Midianitas, Ascheris posteri recensentur. Atque hi dicuntur *sedisse juxta mare & mansisse* מפרציו על *apud rupta sua*, h.e. *in laceris civitatibus*, ut nonnulli vertunt, vel *in petrarum fissuris*, ut alii exponunt. Quod utrumque ostendit male munitas fuisse Ascheritarum urbes. Etenim si מפרצו hic *rupturam* notat, & de *laceris civitatibus* intelligendum est, quomodo Vatablus notavit: *Rupturas vocat urbes semidirutas, non enim habebant Ascheritae satis munitas*, & Clarius accepit *de oppidis interruptis, quae jugi opus habebant defensione*, quis dicet Ascheritarum urbes adeo munitas fuisse, quasi essent ferreis atque aeneis peffulis conclusae? Si vero notat *fissuras petrarum*, sane minime munitas fuisse Ascheritarum civitates dicendum est, cum ipsi non fiderint suarum urbium maenibus, sed ingruente hostium multitudine occultarint se in petrarum fissuris.

Judic. v.
17.

Vatablus
ad Iud. 5.
17. &
ibid.
Clarius.

IV. Aliis vox מנעל est *compes*. Ita Samaritanus: *compedes tui ex aere & ferro*. Sequutus est hanc

Mafius in
Ios. 19. 30.

hanc notionem vir summi ingenii atque acerrimi iudicii Andraeas Mafius, cujus eximium in Josuam commentarium nemo, uti par est, praedicare potest. Ego vero, inquit, *ferrea atque aenea claustra dicere Mo- sen existimo, h. e. pertinaces barbarorum vires, quas Aseritae non poterunt frangere. Quis enim nescit quanta manserit perpetuò barbarorum copia in Gali- laea gentium? Ea autem maxima fuit haereditatis Aseritarum pars. Huic enim sententiae pulchrè con- sentit, quod in Mosi verbis continuò sequitur וְכִי־מִן־ךָ וְכִי־מִן־ךָ, cujus periodi simplicissima verissimaeque inter- pretatio est, Et quot dies tui, tot aerumnarum tuarum, q. d. Tibi certamen perpetuo est futurum, cum veteri- bus tuarum possessionum colonis, à quibus tanquam ferreis & aeneis claustris submoveberis.*

ps. lx.
10.

lib. 2.
cap. 8.

V. At Ego Samaritanum interpretem, & An- draeam Masium errare existimo. *לְעַל אֶת־מִנְעָלָי oppe- sulare, concludere, deductum, compedem notare pos- set, sed pro compede apud Hebraeos usurpatur nusquam. Hic enim compedem vel כַּבַּל, vel עֶבֶס, vel צִנֹּק, vocant, nunquam לְעַל. Accipiunt quidem nonnulli לְעַל pro compede, in hoc Davidis dicto, לְעַל אֶת־אֶדְוִם אֶשְׁלִי, quasi dicat, super Edom projiciam compedem meum. Sed vulgarem istius vocis significatum, quo pro calceo sumitur, neutiquam rejiciendum esse, praesertim cum alius longe sit istius loci sensus, in- ferius ostendetur prolixè. Interpretatio quam An- draeas Mafius dedit, non convenit huic loco. Bar- baros intelligit in Galilaea gentium, qui Aseritas pre- ferunt, ut pedem premit calceus ferreus h. e. compes. Sed hoc ab orationis serie alienum plane est. Conti- netur hoc capite benedictio Mosi, qui jam moritu- rus*

rus duodecim tribubus bona precatur. Quae de singulis dicit fausta sunt ac felicia. Ea ipsa, quae praecedenti commate de Aschere praedicantur, בְּרוּךְ מְבִנִּים אשר יהי רצון אחיו וטבל בשמן רגלו: *Benedictus prae filiis Ascher fratribus suis acceptus, & tingat in oleo pedem suum*, non nisi laeta sunt. Quorsum haec de compede adjiceret Moses, ut significaret Ascheritas à barbaris istis: qui manserunt in Galilaea Gentium, premendos esse, ut pedem premit ferreus compes. Nec juvant Masium verba sequentia: וְכִימִיךָ דְבִנְךָ quorum simplicissimam verissimamque interpretationem putat, & quot dies tui, tot aerumnae tuae. Nequaquam enim hic de aerumnis agi vel ex eo manifestum est, quod Moses meras spiret benedictiones. Quarae nec illa interpretatio simplicissima est verissimaque, sed ea quam habent L X X. Senes, qui omnium optime haec verba reddiderunt: *ὡς αἱ ἡμέραι σου, ἡ ἰσχύς σου, sicut dies tui, fortitudo tua*, ut mox docebitur evidenter.

VI. Vulgatissima est interpretum sententia vocem לֶמַח hic *calceum* notare. Sumunt hac notione L X X. interpretes, itemque Vulgatus. Sequuntur omnes fere recentiores, & Lexicographi. Sed non uno modo hujus locutionis sensum viri docti hariolantur. Plerique putant his verbis significari Ascheris posteros solum calcaturos, aeris & ferri fodinis foecundissimum. Horum sententiam refert vir doctissimus Sebastianus Munsterus, &, qui scrinia ejus manifesto plagio compilavit, Isidorus Clarius, eaque placuit Francisco Vatablo, Sebastiano Castalioni, Belgis interpretibus, & aliis permultis.

Munsterus
Clarius
Vatablus
Castalio
Belgae ad
h.l.

VII. Sed hic sensus, quem eliciunt homines eruditi,

diti, nihil fani continet. Ascheris portionem enim
 aeris atque ferri fodinis foecundissimam futuram prae-
 dici neutiquam potest, cum in ea nullae fuerint, aut
 aeris, aut ferri fodinae. Non mihi latet, quid pro
 horum sententia vir insignis Andraeas Masius notarit:
*Masius in Ios. 29. 31. Sed demus, inquit, de ferro & aere locutum Mo-
 sen esse. Sane id quoque sic cecidit. Nam, ut de Car-
 melo, Libano, Antilibano, aliis montibus nihil di-
 cam, ad quos Aseritarum haereditas pertinebat,
 quosque credibile est metalli venis abundavisse, certe
 Sarepta nomen à Metalli officinis habet. Scilicet
 Carmelum, Libanum, & Antilibanum, metalli ve-
 nis abundavisse putat Masius, qui montes pertine-
 runt ad Ascheritarum haereditatem, itemque Sarep-
 tam à conflando nomen habere, adeoque esse hoc op-
 time dictum, Ascheris portionem aeris & ferri fodi-
 nis futuram foecundissimam. Sed in omnibus erra-
 vit vir praestantissimus. De Carmelo monte quidem il-
 lud verissimum est, quod in eo fuerint aeris fodinae.
 Nam de Carmelo Hesychius: Κέρμηλ & αἶψ & χαλκὸς
 γίνεται Cermelus (h. e. Carmelus) unde aes gignitur.
 Sed is non fuit in Ascheritarum portione. Ascheris
 quidem regio ad Carmelum usque montem se exten-
 dit, sed is proprie pertinuit ad partem Issascharis.
 Quod ex scriptore maximo Flavio Iosepho constat:
 quare, licet Carmelum attingat à latere occidentali
 pars Ascheritarum, inde neque in eorum regione fer-
 ri atque aeris fodinas reperiri, cum Carmelus perti-
 neat ad portionem Issascharis. Ex Carmelo tantum
 aeris olim effossum haud quaquam fuit, ut inde dici
 possit ex aere atque ferro esse calceamentum Ascheri-
 tarum, h. e. eos calcare solum ferri atque aeris fodinis
 abundantem. Ut taceam non constare an Carmelo,
 li-*

*Vide Jo-
 seph.
 Antiq.
 lib. v.
 cap. i.*

licet aes gignatur, sint ferri venae. De Libano pariter, & Antilibano, quos montes etiam recenset Marius, id quam maximè dubium est, an in iis unquam fuerint aeris & ferri fodinae. Equidem scio χαλκολίβανον *Chalcolibanum* multos putare τὸν χαλκὸν ἐν τῷ Λιβάνῳ ὅς ἐστι μεταλλευόμενον, *aes ex Libano monte effossum*, quae sententia sectatores habet è veteribus complures, & nostro seculo magni nominis viros non paucos, qui aes è Libano monte olim effossum fuisse, etiam hac ratione probant, quod de tribu Aser, quae Libano proxima fuit, hic à Mose dicatur: *ferrum & aes fore calceamentum ejus*. Sed horum rationibus optime respondit vir summus Samuel Bochartus, qui magnis argumentis addixit, χαλκολίβανον haudquaquam aes fuisse, ex Libano monte effossum. Videri possunt, quae de Chalcolibano prolixè disputavit in mirando opere vir plane eximius, cui nihil viget par & secundum. Uti χαλκολίβανον nequaquam aes est ex Libano monte effossum, ita omnino incertum est an in ipso Libano, vel Antilibano aeris & ferri fuerint fodinae. Nam uti ὁ πάνυ Bochartus asserit, de ære Libanitico nihil apud veteres, nihil apud recentiores legas. Quod utique verissimum est. Varia loca apud antiquos aeris proventu celebrantur, at qui ex Libano referat aes effodi, homo nemo est. Quin nullas in Libano metalli venas fuisse id ostendere videtur, quod ex Theodoro affert, qui de iis, qui Heliopoli erant ad Libani montis radices, refert, quod τοῖς Φερνησίοις καὶ προκοννησίοις παραδίδοντο μέταλλαι *ad Phaennesia & Proconnesia metalla damnabantur*. Sane non inepte inde concludi potest, nullas in Libano fuisse aeris fodinas, cum illi, qui ad montis Libani radices erant, ad *Phaennesia* vel *Proconnesia* metalla damnati

Bochart.
Hieros. p.
2. lib. 6.
cap. 16.

Theodor.
lib. 4.
cap. 19.

Bochart.
loc. cit.

haud quaquam essent, si aliquae fuissent in ipso Libano metalli venae, nisi quis respondeat eas illo tempore jam defecisse. Quod *Sareptam* addit Masius nomen à *Metalli officinis habere* pariter incertum est, & si vel maximè à metallis diceretur, inde confici tamen non posset haec eo in loco nasci, cum aliunde potuerint advehi & Sareptae conflare. Quod praeclarè etiam respondit maximus Bochartus: *Jam quod superest Sareptam à conflando nomen habere, non est ullius momenti. Neque enim necesse est ab aeris conflatura dictam Sareptam, cum aequè potuerit à conflando vitro sic appellari, quam artem in iis locis natam esse nemo nescit. Et aes Sareptae conflatum si quod fuit, tam potuit Temesaeum esse ex Cypro quam Libanense.*

Cocce. in
ult. Mos. 5.

Dent.
xxix. 5.

Cocce. in
Lex. Hebr.
ad vocem
לחם

VIII. Magnus nostri seculi Theologus Johannes Coccejus, postquam notasset addici ipsi firmitudinem portarum & obicem, ut non possint ulla vi percurreri & refringi, quem sensum hujus loci explosi superius, alios addit calceamentum interpretari & referre ad verba, quae in eodem libro leguntur: *Calceus tuus vestustate non fuit corruptus.* At posse videri calceamentum ferro supposito significare superationem difficultatum, ut qui in spinis & scrupis & muricibus ambulat. Scilicet vir magnus hoc de calceamento ferro supposito sumit, quem significare putat superationem difficultatum. Eadem fere habet in Lexico Hebraico: *Sensus, inquit, dabo tibi ambulare in securitate, ut pedibus tuis nulla noxa accadat, quasi ferro & aere calceatus esses.*

IX. Ab

IX. Ab hac viri magni expositione non possum etiam non dissentire. Nihil de ea interpretum dico sententia, qui referunt ad illud, quod in Deuteronomio legitur, de calceis qui vetustate non fuerunt consumpti. Id enim prorsus huc non facit. Ad quod vir magnus de calceamento ferro supposito interpretatur, merito dubito an admitti possit. Caligas ferreis atque aeneis clavis fuisse subpactas res certa est atque explorata. An vero hic usus antiquissimis temporibus inter Hebraeos usitatus fuerit incertum omnino est. Pariter, extra militiam, in usu hominum calceamenta ferro supposita fuisse credibile haud quaquam est. Nisi forsan rustici quidam, quales & hodie calceos suos clavis ferreis suffigunt, eo munimine fuerint usi. Roganti Nicobulo *divesne esset istic Theotimus?* apud Plautum servus respondet,

— *Etiam rogas?*

Qui auro habeat soccis sub pactum solum.

Plaut.
Bacchid.
Act. 2. Sc.
3. vers 98.

Scilicet luxus veterum divitum etiam in eo fuit, ut clavis argenteis, vel aureis, soleas suppingerent, uti jam dudum monuit vir incomparabilis Isaacus Casaubonus. At, qui ferro, vel aere, haberet soccis subpactum solum, extra militiam, vix quisquam fuit. Nisi rusticus forsan, & sordidissimus. Hoc vero necesse esset, ut, extra militiam, habuerint veteres ferro supposita calceamenta, siquidem ad ea allusisset Moses, cui calceus ferro suppositus significaret superationem difficultatum, aut quod ambulaarent in securitate. Ne dicam de calceamento ferro supposito exponi non posse. Equidem scio multos interpretes haec verba

Casaub.
ad Theophrast.
pag. 165.

ba

ba ברזל ונחשת מנעלך reddidisse *ferrum & aes sub calceo tuo*, quomodo & Belgae accuratissimi habent, *yfer en koper sal onder uwen schoen zijn*. Sed hoc genius Hebraeae linguae non permittit. Etenim נ in מנעלך non est *sub*, sed ad ipsam vocem pertinet, unde optime LXX verterunt: Σίδης & καὶ χαλκὸς τὸ ὑποδημα αὐτῶ ἐστίν, & Vulgatus: *Ferrum & aes calceamentum ejus*: De calceamento autem ferro supposito intelligi non potest, sed de calceo vel ferreo, vel aeneo, accipiendum omnino est.

Nigr. diff.
de caliga.

Plinius
lib. 34.
cap. 14.
Isid. orig.
lib. 16.
cap. 20.

X. Quondam ipse in ea fui sententia, de calceis ferro, vel aere, suppositis haec verba capienda. Etenim putabam hic ad eum morem à Mose alludi, quo caligas aeneis, aut ferreis clavis suffixas, atque munitas, milites habebant. Est illud tritum, atque à variis animadversum inprimis egregie à viro doctissimo Julio Nigrono demonstratum, caligas Romanorum militum clavis multis fuisse munitas. Unde & institutum est & appellatum *clavarium*, quod donativum in clavos militarium caligarum fuit. Eos clavos ferreos fuisse Plinius docet, à quo verba transcripsit Isidorus, qui disputans de vario ferri genere: *Aliud*, inquit, *brevitate sola placet, clavisque caligariis*. Sed & aeneos fuisse apud Nonium legimus, qui Lucilii versum habet:

Fulmentas clavis aeneis subducere.

Casaub.
ad Theophrast.
pag. 166.

Uti pro *subducere* legendum censet Isaacus Casaubonus. Ex hoc more veterum interpretabar haec verba ברזל ונחשת מנעלך *ferrum & aes sub calceo tuo*, ut descriptio foret bellicosorum hominum, quasi praedicet

dicet Moses, Ascheris posteros homines fore bello strenuos, qui more militum calceis uterentur, vel ferreis, vel aeneis, clavis munitos. Sed praeterquam, uti superius monui, quod quam maxime incertum sit, an is mos olim fuerit inter Hebraeos, & jam aevo Moſis cognitus, illud inprimis me movet, מנעל in מנעל , non esse *sub*, sed ad vocem pertinere. Quare de calceis ferro suppaſtis non poſſe capi exiſtimo, ac poſt tot interpretes, homines ſane doctiſſimos, qui plurimum contulerunt ad Sacrorum voluminum intellectum, aliud quid mihi perquam probabile eſt viſum.

XI. Obſervat vir ſummus Samuel Bochartus *vocem* לעל *quae pro calceo eſt, hac forma nuſquam occurrere. Quin alibi* לעל *eſſe calceum.* Hoc utique verum eſt. Ubique לעל eſt *calceus*: לעל hoc uno tantum loco occurrit. Licet vero *calceus* ubique לעל dicatur, nuſquam לעל , tamen eam vocem in *calcei* ſignificatione ſumendam arbitror. Vel ſexcenta adhuc ſunt loca apud Talmudicos, in quibus לעל eſt *calceus*. Interpretor vero hic $\kappa\eta\mu\acute{\iota}\delta\alpha\varsigma$, ſive *ocreas*, quas in praeliis antiqui induebant. Solitos veteres, cum ad praelium irent, *ocreis*, quas $\kappa\eta\mu\acute{\iota}\delta\alpha\varsigma$ Graeci vocant, quaeque ex aere, vel ferro, conflatae erant, munire pedes, vel ex uno Homero conſtat. Inter arma, quibus Heroas ſuos inſtruit, $\kappa\eta\mu\acute{\iota}\delta\epsilon\varsigma$ ferè ſemper memorantur. Atque hoc armaturae genus apud Graecos veteres fuiſſe frequentiſſimum vel ex eo epitheto diſcimus, quo Achaeos vocat $\chi\alpha\lambda\kappa\omicron\kappa\eta\mu\acute{\iota}\delta\alpha\varsigma$ Α'χαιοι . In Heſiodi Scuto cum aureo thorace inquit Hercules $\kappa\eta\mu\acute{\iota}\delta\alpha\varsigma$ $\delta\epsilon\mu\chi\alpha\lambda\kappa\omicron\iota\omicron$ $\phi\alpha\epsilon\iota\upsilon$ *ocreas ex orichalco ſplendide*.

Bochart.
Hierof. p.
2. lib. 6.
c. 16.

Heſ. Scut.
vers 122.

Ως εἰπὼν, κνημῖδας ὀρέχαιλοιο φαινεῖ
 Ἡφαίστη κλυτὰ δλωρε, πρὸς κνήμησιν ἔθηκε.

I. Sam.
 XVII. 6.

Sic locutus, ocreas ex orichalco splendido Vulcani incluta dona, tibiis induxit. Orientis quoque populos easdem gestasse cum prodirent in bellum, ex Goliathi historia discimus. Inter arma enim, quibus instructus ante castra processit, etiam recensetur לְרַגְלֵי עֲרִיכָלִים h. e. uti vertunt LXX. *κνημῖδες χαλκαῖς ἐπὶ τῶν σκελῶν αὐτοῦ*, vel, *ocreae aereae in crucibus*, ut vulgatus habet. Vox hebraea à fronte dicta est. Scilicet fuerunt laminae aeneae, quibus & pedes & tibiae muniebantur. Tales ocreas, sive *κνημῖδες* vocem מִנְעָלִים significare mihi omnino persuadeo, atque haec verba, בְּרִזְלִים וְנַחְשְׁתִּים מִנְעָלֶיךָ *ferrum & aes ocreae tuae*, praedictionem continere, fore ut Ascheritae sint homines bello strenui. Sane elegantissima est haec allusio, qua Moses ex more veterum de Ascheritis dixit, *ferrum & aes fore ocreas ipsorum*, h. e. homines futuros bellicosos, qui aereas vel ferreas ocreas gestarent, pariratione qua Homerus Achaeis dedit epitheton *χαλκονημίδων Ἀχαιῶν*. Quod quidem unicè hanc locutionem illustrat. Etenim uti Homerus, ut strenuorum hominum elogium Achaeis daret, eos vocat *χαλκονημίδας Ἀχαιῆς*, ita Moses de Ascheritis dicit, *ferrum & aes esse ocreas ipsorum*.

XII. Hunc sensum verba sequentia mihi demonstrare videntur, וְיִמְיָךְ דְּבָאָה. Sunt quidem quamplurimae de his sententiae, omnium tamen optime LXX. Interpretes reddiderunt, *ὡς αἱ ἡμέραι σου, ἡ ἰσχύς σου*. *ut dies tui fortitudo tua*, quos tum alii, tum viri eruditissimi, qui in vernaculam linguam sacra

cra volumina nuperius transtulerunt, sequuntur, qui hic habent, *ende uwe sterckte gelijk uwe dagen, & fortitudo tua ut dies tui.* Idem visum viro illustri Hugoni Grotio, qui *optimam esse interpretationem Graecam* pronuntiat. Grotius ad h. l. Consentit vir Hebraicè doctissimus Franciscus Vatablus: *Hebraismus*, inquit, *Quamdiu vixeris, eris fortis: vires tuae tam diu durabunt, quam diu vives.* Vatablus ad h. l. Et sane pro robore, atque fortitudine, vocem נצח Chaldaeus accepit, quam communioem interpretationem esse R. David Kimchi testatur. Neque quidquam aptius & convenientius de Ascheritis dici potest, & cui magis respondit eventus, quam quod eo sensu, quem dedi, praedixit Moses. *Maximam mansisse perpetuo barbarorum copiam in Galilaea gentium, quae maxima fuit haereditatis Aseritarum pars*, vir excellentis ingenii & doctrinae Andraeas Masius notavit. Masius ad Ios. 19. 30. 31. Hoc quam maxime pro nostra interpretatione est. Etenim cum Aseritis certamen perpetuum esset futurum cum veteribus terrae incolis, à quibus continuis bellis vexarentur, inter caeteras benedictiones etiam praedicit Moses, eos bello strenuos futuros, neque vires eorum atterendas esse.

XIII. Hae ferreae atque aereae ocreae in memoriam mihi revocant elegantissimum Curtii locum, quem mendo liberavi, quod omnes interpretes fugit. Praedicat Macedonum aciem, quod non auro, non discolori veste, sed ferro, atque aere fulgeret. Curtius lib. III. cap. 3. Contra, inquit, *si quis aciem Macedonum intueretur, dispar acies erat: equis virisque non auro, non discolori veste sed ferro atque aere fulgentibus* Securè praeterierunt hunc locum Curtii commentatores, cum ta-

Tac. An.
lib. 11.
cap. 89.

Curt. lib.
IV. cap. 13

men mendum lateat in voce *acies*, quod ex ingrata atque taediosa repetitione deprehendi potest non difficulter. Pro *acies* legendum *facies*: Contra si quis *aciem* Macedonum intueretur, *dispar facies erat*. De exercitu vocem *facies* eleganter usurpant Latini Scriptores. Tacitus: *Et militum phalerae torquesque splendebant: decora facies & non Vitellio principe dignus exercitus*. Ipse Curtius: *Haec dextri cornu facies erat*. Verbum *intueri*, quod praecedit, & ea quae sequuntur: *Equis virisque non auro non discolori veste, sed ferro atque aere fulgentibus*, non tantum firmant conjecturam nostram, verum etiam iudicium viri immortalis memoriae NICOLAI HEINSSII, quem & Parentis, viri maximi, & sua merita supra laudem omnem dudum extulerunt, & non ita pridem nobis ereptum, nunquam satis deplorare poterunt, quibus rei-literariae salus est cordi. Nam cum ante octennium, licet admodum adolescens, etiam hanc conjecturam ad virum summum misissem, pro singulari sua humanitate, ad me datis literis respondit. In Curtio ante hoc biennium idem mendum observavi peregrinatione Germanica, uti ex schedis meis liquebit tibi aliquando. Miror profecto tantillum mendum tot interpretum diligentiam tanto tempore frustrari potuisse. Quod ipsum observatum viro illustri, cuius solertiam & acre iudicium in deprehendis fucatis & supposititiis, & singularem sagacitatem in cognoscendis & eruendis genuinis priscorum Scriptorum lectionibus, nemo, nisi barbarus, ignorare potest, cum tot essent divina ingenii ipsius monumenta, perennitati seculorum consecrata, quibus auctoribus melioribus, Poëtis praesertim castigandis ac suo decori restituendis, tantum lucis attulit, ut uni

HEIN-

HEINSIO debeatur, quod Ovidium, Claudianum, Valerium Flaccum, & complures alios innumeris mendis, quae injuria temporum contraxerant, habeamus perpurgatos, uti summopere fui laetatus, ita non potui non cum laude referre, ut vel ex eo constet, me memoriam viri incomparabilis, quem vivum colui, sanctam fervare.

CAPUT QUINTUM.

I. *Pauli monitum, quo Christianos calceari vult* ἐν ἐτοιμασίᾳ τῶ ἐυαγγελίῳ τῆς εἰρήνης. *Eph. vi: 15. propositum.* II. *Inter arma, quibus instructum hominem Christianum vult Apostolus, optime calceorum mentionem fieri, ut muniti sint pedes ostenditur, & locus 1. Reg. ii: 5. illustratur.* III. *Communis opinio* ἑτοιμασίαν *praeparationem, promptitudinem, notare, & Vatabli, Grotii, Cocceji, Zegeri, Belgarum diversae interpretationes.* IV. *Ab omnibus dissensum.* V. *Nostra opinio* ἑτοιμασίαν *neque praeparationem, vel promptitudinem, hic significare, sed, ad exemplum Graecorum interpretum, basin, fundamentum.* VI. *Pauli mens genuina.* VII. *Stephani Gaussenii, Alexandri Mori, Pauli Colomesii, & Petri Launaji ex parte consensus.* VIII. *Cur Evangelium vocetur* εὐαγγέλιον τῆς εἰρήνης, *Evangelium pacis!*

I.

PAULUS, ut Christianos, quibus plurima imminabant pericula, non tantum à gentibus, quae nondum Christo dederant nomen, sed praecipue à temptationibus Diaboli, cum illis non esset ἡ πάλη πρὸς αἶμα

καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς δρχαίς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τὰς κο-
 Ephes. VI. μοκράτορας τῆς σκότης τῆς αἰῶνος τῆς τῆς; πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς
 12. πονηρίας ἐν τοῖς ἐπεχρησίοις, *lucta adversus sanguinem &*
carnem, sed adversus imperia, adversus mundi poten-
tes tenebrarum seculi hujus, adversus Spiritualia ne-
quitiae in Coelestibus, ad constantiam adhortaretur, ut
 non succumberent & malis vincerentur, voluit eos iis
 omnibus instructos, quibus & tutos se praestare; &
 vim illatam possent repellere. Διὰ τῆς, inquit, ἀνα-
 λάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ
 τῇ πονηρίᾳ, καὶ ὅπαντα κατεργασάμενοι εἶναι. Propterea as-
 sumite universam armaturam Dei, ut possitis resistere
 in die malo, & omnibus peractis stare. Dein elegan-
 ti translatione à militiâ veterum, homines Christiani
 dona sub armorum, quae in usu erant illis temporibus,
 emblemata describit. Arma varia dum recenset, etiam
 meminit calceorum, quibus muniri vult pedes. Καὶ
 υποδησάμενοι, inquit, τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς
 vers 15. εἰρήνης.

II. Inter arma, quibus instructum hominem Chri-
 stianum vult Apostolus, optime calceorum mentio-
 nem facit, ut muniti sint pedes. Negant quidem
 Icti calceamenta armorum nomine contineri, uti no-
 tavit magnus noster Desiderius Erasmus. Attamen
 Erasmi. ad
 b. l. veteres pedes calceis munivisse, multa ostendunt.
 Plaut. Apud Plautum, cum Stasimus pugnandi ornamenta
 Trin. pararet, statim de calceis est sollicitus.
 Act. 3. sc. 2.

— Quid ego nunc agam?

Nisi ut sarcinam constringam, & clypeum ad dor-
 sum accommodem:

Fulmentis jubeam suppingi soccis: non sisti potest.

Video caculam militarem me futurum haud longius.

Mi-

Milites caligati sunt, optime notavit vir illustris Hugo Grotius. Nihil enim notius est quam olim milites caligas habuisse, quas *σπαρτανικὸν ἐσθῆμα* Dio ap-
 pellat: quod ipsum praeter magnum Erasmum, Josephum Castalionem. Laevinum Torrentium, Claudium Salmasium, Benedictum Balduinum, Albertum, Rubenium, & complures alios viros eruditissimos, peculiari dissertatione multis & magnis rationibus addixit Julius Nigronus. Ut non possim non vehementer mirari, virum clarissimum Johannem Michaellem Dilherrum se huic sententiae opposuisse, & caligam Wolfgangi Lazii verbis explicasse, qui sic habet: *Caligae paulo supra genua extentae, braccis adligabantur, gregariorum quondam militum praecipuum genus vestimenti, quod hodie etiam aliqua ex parte manet: vulgo een strumpff*: praesertim cum nullum idoneum adferat argumentum, quo ea opinio, jam dudum explosa, & vel in ipso Lazio à Nigrono damnata, stabiliatur, eamque vel inspecta caligarum forma confundat, qui ex columna Trajani & arcu Constantini, & nummis Hadriani inferius exhibetur. Sane caligam fuisse militum calceamentum, quo semper utebantur, vel hinc intelligi potest, quod Latinae linguae auctores optimi *caligam* pro *militia*, seu *militari professione*, usurpent, ac *militiam caligatam*, & *milites caligatos* passim dicant, quod, praeter Laevinum Torrentium, prolixè docuit Julius Nigronus. Apud Hebraeos etiam milites calceamenta gestasse videre est ex loco insigni, qui in Regum libris legitur. Inter alia monita, quae Rex David, jam moriturus filio suo Salomoni dedit, etiam illud recensetur. *אתה ירעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר ולעמשא בן יתר ויהרגם ושם*

Grot. ad h. l.

Eras. ad Marc. 6.

9. Castal. Dec. 2.

Observ. cap. 4.

Torrent. ad Suet.

Aug. cap. 25.

Salm. ad Treb. Pol.

Galienum cap. 16.

Bald. de Calc. Ant.

cap. 23.

Rub. de Re Vest. lib. 2.

cap. 1. Dilber.

Disp. Tom. 1.

Disp. 3.

§ 6. Lazius

lib. 8. de Rep.

Rom. cap. 13.

Torrent. loc. cit.

Nigr. de Caliga

cap. 3.

וַיִּשֶׁם דָּמִי מִלְחָמָה כְּשֶׁלֶם וַיִּתֵּן דָּמִי מִלְחָמָה בַּחֹרְתּוֹ אֲשֶׁר
בְּמַתְנֵי וּבִנְעֵלוֹ אֲשֶׁר בְּרִגְלָיו: *Tu quoque nosti quid fe-*

cerit mihi Joab filius Serujæ, & quid fecerit duobus
1 Reg. 11. *imperatoribus Israelis, Abner filio Ner, & Ama-*
5. *sæ filio Jether, quos occidit: & effudit sanguinem*
belli in pace: & cruorem belli posuit in balneo suo,
qui erat circa lumbos ejus, & in calceamentis, quæ
erant in pedibus ejus. Ubi, pro eo quod Latini di-
cerent, foedavit sanguine manus, vel ut apud Ovi-
Ovid. lib.
vi. Me-
ram. *dium est,*

— calido tellurem sanguine foedat,

David Salomoni dicit, Joabum, non modo balteum
suum, sed & calceamenta, quæ in pedibus erant,
innocentum sanguine foedasse.

III. Quamvis autem Paulus, inter arma, quibus
instructum esse vult Hominem Christianum, calceo-
rum mentionem faciat perbene, cum constet in mili-
tia veterum pedes caligis munitos, non tamen adeo
exploratum est, quid sibi velit, cum Christianos cal-
ceari jubet ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. Vocem
ἐτοιμασίαν, cum ab ἐτοιμάζω, *præparo*, sit dicta, *præ-*
parationem, promptitudinem, hic significare commu-
niter existimant interpretes, quæ quidem ejus est vul-
garis apud Graecos notio. Ita *præparationem* vertunt
Vulgatus Interpres, interlinearis versio, Theodorus
Beza, & Johannes Piscator, cum quibus facit magnus
noster Desiderius Erasmus, qui habet *ut parati sitis:*
sed *promptitudinem*, Erasmus Schmidius, & Johan-
nes Coccejus, cum quibus consentiunt nostri Belgæ,
qui reddunt *bereytwilligheyt*, & vernaculi interpre-
tes

res nonnulli. Sensum vero non eundem assignant homines eruditi. *Praeparationem, promptitudinemque* ad annuncian-
*du*m τὸ τῆς εἰρήνης εὐαγγελίου, intelli-
 gunt multi. Ita Franciscus Vatablus. *Ut parati sitis ad Evangelium pacis annuncian-*
*du*m. Vir illu-
 strissimus Hugo Grotius. *Pedes significant quotidiana-*
rum actiones, ut diximus ad Joh. 13. 10. Eae non
sordescunt, si semper insistant cogitationibus exsequen-
di & propagandi Evangelii. Magnus Coccejus. *Ἐτοιμασία εὐαγγελίας τῆς εἰρήνης est promptitudo annuntiandi*
pacem. Apud Apostolum multis in locis εὐαγγέλιον est
εὐαγγελισμός. Eam promptitudinem comparat cum cal-
 ceis vel ocreis: nempe ut quasi plana sit via ad eun-
 dum per totum mundum, quemadmodum ei qui ocrea-
 tus vel calceatus est, omnis via mollis & facilis est.
 Etiam Tacitus Nicolaus Zegerus: *Calceati, inquit, per praeparationem Evangelii pacis, ut parati sitis &*
ipsi per Evangelii iter incedere, & alios ad idem do-
cendo praeparare. Sed alii *praeparationem, promptitudinemque* ad confitendum fidem εὐαγγελίᾳ τῆς εἰρή-
 νης his significari existimant. In his novissimi nostri
 Belgae interpretes, quorum haec est nota. *D. met al-*
tijt bereyt te zijn om het geloove te belijden, en reken-
schap te geven van de hope die in u is, Rom. 10. 10.
1 Petr. 3. 15. want de schaamachtige of vreesachtige
in dit stuk pleecht de Satan lichtelyk tot sware sonden
te brengen. Hoc est, ut semper sitis parati ad con-
 fessionem fidei, & rationem reddendam spei, quae in
 vobis est, Rom. 10. 10. 1 Petr. 3. 15. Nam vere-
 cundos aut timentes hac in re solet Satanās facile in
 magna peccata inducere.

IV. Ego vocem ἐτοιμασίαν, quamvis promptitudi-
 nem,

*nem, vel praeparationem, apud Graecos vulgo significat, ea notione hic minime accipiendam, & errare omnes, mox laudatos, in assignando hujus dicti sensu, existimo. Si enim ἐτοιμασία praeparationem, siue promptitudinem, notaret hoc in loco, non video quare voluerit hominem Christianum ea calceari Apostolus. Calceamenta apud veteres pedum quasi vincula & impedimenta sunt habita, quae non tantum nihil conferre ad promptitudinem, sed quam maxime obesse, existimarunt. Ita Musonius Philosophus, cujus verba haec sunt apud Stobaeum. Καὶ τὰ γε ὑποδεδίασθαι τὸ ἀνυποδιδέσθαι τὸ δυνάμει κρείττονι. Κινδυνεύει γὰρ τὸ μὴ ὑποδιδέσθαι τὴν δεδίασθαι ἐξ ἧς οὐκ αἶμα, ἢ ὅτι ἀνυποδιδέσθαι ποδὴν ἀλυσίαν πρὸς καὶ ἐκβολὴν τῆς ποτὶν παρέχει. ὅταν ἡ σκημνύοι ὦσι: *Nudis pedibus incedere ei qui potest melius est quam calceari. Videtur enim calceari propemodum esse quod vinciri. Sine calceis autem valde expediti & agiles sunt pedes, praesertim si adsit usus. Quod ipsum confirmat Musonius tabellario- rum & cursorum exemplo, qui excalceati sua munia obierunt, ut magis expediti essent atque agiles, quomodo & ex Athletis cursores non eandem celeritatem fervare asserit, si currere ipsos oporteat in calceis. Cum Musonio idem sentit Clemens Alexandrinus, inter Patres vir doctissimus. Ἄνδρες ὦ, inquit, μάλα ἀεμώδεις ἀνυποδιδέσθαι, πλὴν εἰ μὴ στρατεύετε. Καὶ γὰρ πῶς ἐξ ἧς τὸ ὑποδιδέσθαι τὴν δεδίασθαι. ἀσκητικώτατον γὰρ τοῖς γυμνασίοις χρῆσθαι τοῦ ποτὶν, καὶ πρὸς ὑγίαν, καὶ ἐκβολὴν εὔχεται, εἶτα μὴ αἰσάνκη τις ἀγκυλώσι. *Viro quidem quam maxime convenit sine calceis esse, praeterquam si similitet. ὑποδεδέσθαι Calceari enim propemodum idem est quod δεδέσθαι, vinciri. Optimum exercitationis genus est nudis uti pedibus, & ad sanitatem, & ad expeditam facilitatem, ubi non prohibeat necessitas. Hinc etiam Lycurgus Lacedaemoniorum pueris pro calceorum***

Clem.
Alex.
Paedag.
lib. II.
cap. II.

rum usu pedum nuditatem praescripsit, ut expeditius acclivia conscenderent, & per declivia graderentur. Dicunt quidem homines eruditissimi ἐπιμασία calceari hominem Christianum voluisse Apostolum, ad Evangelium pacis annunciandum, vel propagandum, vel confitendum, & reddendam suae fidei rationem, sed id omnino praeter Pauli mentem sibi fingere videntur. Describit Apostolus πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, *universam armaturam Dei* qua Christianos vult indui, πρὸς τὸ δύνανθαι εἶναι πρὸς τὰς μετὰ τοῦ διαβόλου *ut possint stare adversus artes diaboli*, vel ut possint ἀναστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ, ἢ ἅπαντα κατεργασάμενοι εἶναι, *resistere in die malo, & omnibus peractis stare.* In illa πανοπλίᾳ *armatura universa*, etiam monet, ut sint ὑποδυσάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἐπιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆ εἰρήνης. Utique necesse est ut intelligamus voluisse Apostolum ἐπιμασίαν εὐαγγελίου τῆ εἰρήνης illi usui inservire, ut possint εἶναι. Eadem ratione qua olim calceos milites sumpserunt, ut firmitus possent consistere, & caligae militum Romanorum clavis ferreis munitae, Aetoliique dextro pede in bellis calceati fuerunt, sinistro nudi, ac propterea dicti μονοκρήπιδες: quod & ad Hernicos Italiae populos transtulit Virgilius:

— *Vestigia nuda sinistri
Instituere pedis; crudus tegit altera pero.*

Virgil.
AEneid.
lib. vii.
pag. 689.

Utrisque scilicet pedibus nudi fuissent Aetoli atque Hernici nisi dextrum pedem, quem in congregiando ante sinistram promovebant, perone muniendum censuissent, ut firmitus consisterent, & hostibus suis possent resistere. Quid hoc commune habet cum eo quod dicunt viri eruditissimi, voluisse Apostolum, ut

Christiani calcearentur ἐτοιμασίᾳ τῆ εὐαγγελίᾳ ἡ εἰρήνης, nempe ad propagandum Euangelium, vel reddendam suae fidei rationem? Utique Apostolus ἐτοιμασίᾳ calceari vult Christianos, non ad praedicandum Euangelium, aut confitendum, sed ut possint ἑστῆαι πρὸς τοὺς μεθοδείας τῆ Διαβόλης stare adversus artes Diaboli. Perinde ac milites olim caligati non fuerunt, ut essent expeditiores, sed ut eo firmitus possent consistere. Id enim si esset, magis ad fugam, quam ad praelium, fuissent instructi. Quare ἐτοιμασίᾳ εὐαγγελίᾳ ἡ εἰρήνης omnino quid aliud est, aliumque in finem imperata, ac viri doctissimi monuerunt. Eleganter notatum est à viro eximio & optimo Theodoro Beza. *Praeparatione*, ἐν ἐτοιμασίᾳ. *Vulgata*, In praeparationem Euangelii pacis. *Erasmus*, Ut parati sitis ad Euangelium pacis. *Neuter (opinor) sensum Apostoli est affecutus. Non enim vult nos docere duntaxat oportere nos esse calceatos, sed calceos etiam (ut ita loquar) nobis praebet. Itaque sicut κνημίδας milites Graeci, caligas Latini milites gerebant, ita ad ineundum praelium, & vitae istius cursum inter medios hostes tenendum, vult Apostolus ut Euangelii pacis cognitione simus praeparati. Optime animadvertit magnus interpres, non velle Paulum ut Christiani sint calceati in praeparationem Euangelii pacis, vel ut essent parati ad Euangelium pacis, quod utique dicere debuisset, si vera foret virorum doctissimorum explicatio, sed ipsa ἐτοιμασία ad ineundum praelium & firmitus consistendum. Quare ἐτοιμασία neutiquam hic est praeparatio, sive promptitudo, & eum in finem ab Apostolo imperata, ut volunt homines eruditissimi, sed longe aliud notat ac diversum. Quod quia res meretur, demonstrandum prolixius est.*

Beza ad.
h. l.

V. Multa vocabula, origine Graeca, vim ac significationem quandam recepisse, quae in vulgari lingua Graeca non observatur, & ut novam significationem reciperent occasionem dedisse vocabula Hebraica, inter eruditos constat. Nimirum vocabulis Graecis novas significationes tribuerunt interpretes graeci, vel quod ad originem alluderent alicujus Hebraeae vocis, quam vocabulo Graeco reddere vellent: vel quod Hebraeae voces duplicem aut multiplicem haberent significatum, hisque Graecae voces illorum uni responderent, unde Graeco vocabulo notionem, quam habebat vox Hebraea indiderunt eandem. Factum hinc esse, ut apud sacros Novi Foederis scriptores multa vocabula occurrant longe alia significatione, quam quae obtinet in vulgari Graecorum lingua, cum ex usu istius aevi Graeca vocabula nova illa significatione usurparent, quam acceperant ad imitationem vocum Hebraicarum, certissimum pariter est. Multa istiusmodi vir pereruditus, & diligentissimus, Johannes Vorstius collegit. Adjicienda iis vox ἐτοιμασία est, ^{Vorst. Phil. 5. p. 1. cap. 2. 3. 4. 5. 6. 7.} quae occasione vocis Hebraicae, cui primaria sua significatione respondebat, novam est induere iussa, quam non obtinet in Graecorum lingua. כּוּן apud Hebraeos est *parare praeparare*, & huic verbo apud Graecos τὸ ἐτοιμαῖν respondet. Sed idem verbum etiam significat *firmare, stabilire*. Factum hinc est ut Graeci interpretes verbo ἐτοιμαῖν novum *firmandi, stabiliendique* tribuerint significatum. Apud Samuelem, ubi in Hebreo est: כִּי עָתָה הֵכֵן יְהוָה אֶת מַמְלַכְתְּךָ. *Nam alioqui stabiliisset regnum tuum Jehova*, Graeci interpretes habent: *ὡς νῦν ἡτοίμασε κύριος τὴν βασιλείαν σου*. Pariter Hebraea verba: וְהִכִּינֹתִי אֶת מַמְלַכְתְּךָ Graeci

2. Sam. VI. 12. interpretes reddunt: καὶ ἐτοιμάζω τὴν βασιλείαν αὐτῷ. Quo-
modo & illud in Psalmis: מְכִין הָרִים בְּכֹחַ *firmans*
Ps. LXV. *montes viribus suis*, vertunt, ἐτοιμάζων ὄρη ἐν τῇ ἰσχύϊ
7. σῶ, itemque illud: יהוה בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ *Jehova in*
Ps. CIII. *coelis stabilivit thronum suum*, reddunt, κύει ἐν τῷ
19. ἕθεν ἡτοίμασε ὁ θεὸς θρόνον αὐτοῦ. A verbo כּוֹן est vox מְכוֹן,
basin, fundamentum, notat. Ad eam exprimendam
etiam usi sunt Graeci interpretes voce ἐτοιμασία. Ni-
mirum cum in sensu *firmandi*, atque *stabiliendi*, ver-
bum ἐτοιμάζειν usurpassent, quod cum Hebraeo ver-
bo הֵכִין in significatione *parandi, praeparandi*, con-
venit, etiam vocem ἐτοιμαζῖαν adhibuerunt, ut ver-
terent vocabulum מְכוֹן, quod *basin*, atque *fundamen-*
tum significat. Cujus notionis non unum exemplum
est. In Ezrae libro quorundam fit mentio, qui spon-
te sua Hierosolymam venerunt, ut Dei domum, sive
templum, *constituerent* מְכוֹן עַל *super basi sua*. At
Graeci interpretes hic habent: τὸ εἵσαι αὐτὸν ἐπὶ τὴν
ἐτοιμασίαν αὐτοῦ. Non multo post legitur de altari:
Ezr. III. 3. מְכוֹתָיו וַיִּכְנוּ הַמִּזְבֵּחַ עַל *& statuerunt altare super ba-*
3. *si sua*. Sed hoc iidem reddiderunt: καὶ ἡτοίμασαν τὸ θυ-
σιαστήριον ἐπὶ τὴν ἐτοιμασίαν αὐτοῦ. Pariter quod in Psalmis
Ps. LXXXIX. 15. est צְדָק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאוֹ *justitia & judicium basis*
15. *solii tui*, verterunt: Δικαιοσύνη καὶ κρίμα ἐτοιμασία τῷ θεῷ
Zach. V. 8. Et hunc Zachariae locum. וְאָמַר אֵלִי לְבָנוֹת לָהּ *Et dixit*
21. *mibi ut aedificent ei domum in terra Sinear, & sta-*
tuant & stabiliant in basi sua. Reddunt: καὶ εἰπὶ σὺς
μοι. Οἰκοδομήσῃ αὐτῷ οἰκίαν ἐν γῇ Βαβυλωνίᾳ, καὶ ἐτοιμάσῃ, καὶ θήσῃ αὐτὸ ἐπὶ
ἐπὶ τῇ ἐτοιμασίᾳ αὐτῷ. Hac significatione, quae trita est
apud Graecos interpretes, puto Paulum voce ἐτοιμασία
usum, non vero ea, quam habet in vulgari Graeco-
rum lingua. Ἐτοιμασία ex iis vocabulis est, quae apud
sa-

sacros Novi Foederis scriptores semel tantum exstant, ut ex aliis locis ejus significatio non possit indagari. Sed apud Graecos interpretes est in usu frequentiori. Horum exemplo igitur eam sumpsit Apostolus, ut *basin* atque *fundamentum* significet. Quare illius verba *ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἰτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης*, ver-
tenda sunt, *calceati pedes fundamento, sive basi, Evangelii pacis*. Quod Belgae mei dicerent: *De voeten geschoeyt hebbende met den vasten gront van het Evangelium des vredes*.

VI. Hoc significatu si vocabulum *ἰτοιμασία* accipitur, perquam apte, & concinne dictum à Paulo est. *ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἰτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, calceati pedes fundamento, sive basi, Evangelii pacis*. Describit *πανοπλίαν τῆς Θεοῦ, universam armaturam Dei*, qua instructi possent *ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ποιηρᾷ, καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι σῆμα resistere in die malo, & omnibus peractis stare*. Vult ut sint *ἀνδραγαθῶδες τῇ ὁσφύν ἐν ἀληθείᾳ* ut videlicet quod zona fuit in militia veterum, ipsis esset veritas, καὶ *ἰσχυροὶ ἐν δόξῃ καὶ δικαιοσύνῃ*, ut, quod thorax fuit, ipsis esset justitia, quam induerent ut loricam. Sequi debebat καὶ *ὑποδησάμενοι κνημίδας τῆς εὐαγγελίας τῆς εἰρήνης. Et calceati ocreis Evangelii pacis*. Et ita Chrysostomus *κνημίδας* id est, *ocreas*, dicit. Sed eleganter subjicit, καὶ *ὑποδησάμενοι τὰς πόδας ἐν ἰτοιμασίᾳ τῆς εὐαγγελίας τῆς εἰρήνης, & calceati pedes fundamento Evangelii pacis*, ut, quod caligae fuerunt, ipsis *fundamentum*, in quo tuto possint consistere, *Evangelium pacis* esset. *Ἐτοιμασία εὐαγγελίας τῆς εἰρήνης fundamentum Evangelii pacis*, est firma atque solida cognitio Evangelii. Hoc vidit vir optimus & doctissimus Theodorus Beza. Itaque, inquit, sicut *Beza ad κνημίδας milites Graeci, caligas Latini milites gere-* b.l.
bant,

bant, ad ineundum praelium, & vitae istius cursum inter medios hostes tenendum, vult Apostolus Evangelii pacis cognitione simus praeparati. Recte Evangelii pacis cognitione dixit vir eximius: Id enim omnino est *ἰτοιμασία εὐαγγελίου*, *fundamentum Evangelii*, quo eos calceari voluit Apostolus, firma nempe atque solida cognitio Evangelii, cui tuto insistere atque niti potest homo Christianus. Illud fane quam maxime requiritur ut homo Christianus solida cognitione Evangelii sit instructus, cui tuto insistat, ne vacillet. Necesse enim est munitum atque confirmatum esse cognitione doctrinae, & habere fundamentum. Hoc enim qui caret, omni quasi vento impelli potest, neque *ἀνίστηται* resistere valet *ἐν τῇ ὁμίᾳ τῇ ποιησῇ* in die malo, aut *ἅπαντα κατεργασώμεθα* *ἐν αὐτῇ*. Omnibus peractis stare. Qui vero habet est *τεθεμελιώμενος καὶ ἰδρωμένος καὶ μὴ μετακινώμενος ἀπὸ τοῦ ἰσχυροῦ τοῦ εὐαγγελίου*, *fundatus & firmus, & non dimotus à spe Evangelii*, quod Colossenses monet.

Coloss. 1.
23.

Gaussenus
in Dissert.
de Studii
Theologici
ratione.

VII. Cum iis, quae disserui sat copiose, de significato novo, quo Paulus ad exemplum graecorum interpretum, usus voce *ἰτοιμασίας* est, consentire video viros elegantissimos Stephanum Gaussenum, Alexandrum Morum, & Paulum Colomesium. His enim etiam in mentem venit *ἰτοιμασίαν* non *praeparationem*, *promptitudinemque*, sed *basin* hic notare, & *fundamentum*. Ita Stephanus Gaussenus, ubi Concordantias Conradi Kircheri laudat. *Legimus*, inquit, *apud Paulum capite ult. Epist. ad Eph. versu 15. haec verba* *Καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἰτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου* *ἐν τῇ οἰκίᾳ*: *eum locum ita vertit vetus interpres*; & *calceati pedes in praeparationem Evangelii pacis Erasmus*, & *parati sitis ad Evangelium pacis: Beza*, *cal-*
cea-

ceatis pedibus praeparatione Euangelii pacis. *Malè omnes, quod quid esset apud Hellenistas ἐτοιμασία non satis attenderent: tu Concordantias vide, & vocum Graecum indicem consule, qui fine tomi secundi habetur; inde discere poteris Lxx. interpretes pluribus locis ἐτοιμασίαν vertisse, ubi in Hebreo erat machon; Hebraeis autem machon est basis, sedes firma, fundamentum. Sentitis jam nos ope concordantiarum loci explicationem invenisse? Vertite igitur; calceatis pedibus Euangelio quod est fundamentum, basis, in qua scilicet pedes tutò consistant: cur autem 70. interpretes machon per ἐτοιμασίαν reddiderint, facile intelligent, qui modo Lxx. Interpretum consuetudinem non ignorabunt: chon enim, in pibel chonen, praeter alia multa, significat, praeparare. Is autem Graecis Interpretibus constantissimus mos est, ut cum vox Ebraea plura & diversa significat, in illius locum vocem Graecam substituant, quam, etiam praeter Graeci sermonis usum, ad omnes illius vocis significatus indifferenter extendant. Alexander Morus autem: In via pacis pro calceis Euangelium pacis. Cujus pacis? cum Deo: nam in hoc bello cum tali hoste qualem supra descripsit vers 12. nulla unquam pax. At cur pedes praeparari dicuntur magis quam caput aut pectus? Pedes sunt quaedam quasi columnae corporis, calcei basis & fundamentum, hoc est ἐτοιμασία. Nam Hebraeis יסד praeparare juxta & fundare significat. Ita Prov. 8: 27. Quando praeparabat Coelos: statim subjicitur יִסְדָּם, ut in libris Prophetis, ac potissimum Poëticis fieri solet, quando aethera firmabat sursum, & Psal. 24: 2. de terra, Super maria fundavit eam, & super flumina praeparavit eam; ubi pariter posteriùs hemistichium interpretatur prius. Hinc*

Morus in
Not. ad
quaedam
loci Novi
Foederis
pag. 384.
385.

Colomes.
Obseru.
Sacr.
pag. 151.

Pierre
de Lau-
nay expo-
sit. sur
l'Ep. aux
Ephes.
chap. vi.
p. 15.

lux forte aliqua Matth. 25: 34. regnum praeparatum, id est, fundatum, ante jacta mundi fundamenta. Quod rectè conveniet in decretum Dei: nam Hebraei יסוד fundare dicunt de consilio. Et Paulus colomesius: Ephes. 6: 15. Ajant les pies chauffer de la praeparation de l'Euangile de paix. Cet endiuit à esté mal tourné par nos interpretes, pour avoir ignoré le stile des Septante, qui emploient le mot ἐτοιμασία non seulement pour preparation, mais aussi base ou fondement. Voyez le Ps. 65. v. 6. & le 89. v. 14. C'est an ce dernier sens que l'Apostre s'en sert ici. Consentit etiam non ignobilis scriptor Petrus de Launay. Ita tamen ut mentem Apostoli assecutus non omnino sit. Verba ejus haec sunt: Le mot Grec. ἐτοιμασία, que nostre version à tourné preparation, est peu ou point usité per les auteurs profanes Grecs, mais assez familier aux septante interpretes de la Bible, des quels l'Apostre l'a pris, & qui l'ont tousjours mis pour signifier le ferme etablisement d'une chose, en s'estat ou elle doit estre, & pour l'exposition du mot Hebrieu יסוד macon, comme aussi ils mettent fort souvant ἐτοιμα, pour ferme & stable, comme 1. Rois 2. 46. & 8. 13. 39. 2. Chron. 6. 2. Pse. 93. 3. & ailleurs. Il semble donc que l'Apostre vueille ici signifier per ce mot, une connoissance solide de l'Euangile, une ferme persuasion de sa verité, & une resolution constante de le suivre, dont l'Apostre enjoint au soldat Chrestien, de munir ses pieds, pour passer courageusement au travers de toutes les epines & difficultez, qu'il poura rencontrer chemin de sa vocation, faisant en cela allusion aux soldats, qui allans à la guerre usoient de certaines chausseures qui leur estoient particulieres, & dont ils se munissoient les pieds & les jambes. Nam, quod

existimat Paulum Christiano militi praecipere, ut pedes suos muniat *ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης*, *ad animosius eundum per omnes spinas difficultatesque, quae occurrere ipsi possunt in via suae vocationis*, id longe aliter se habet. Uti enim animadversum superius est, non id vult Apostolus Christianum hominem debere se calceare *ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης*, ad iter faciendum expeditius commodiusque, sed ut possit *στῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου stare adversus artes diaboli*, & *ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ποιηραῖ, καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι* *vers 11.*
vers 13.
vers 14.
vers 15.
resistere in die malo, & omnibus peractis stare. Quare monitum suum etiam hic proponit. *Στήτε οὖν ἀνδρες, ὡς ποιοῦμεν τὴν ἀσπίδα τῆς ἀληθείας, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης. Καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης.* *State igitur succincti lumbos vestros veritate, & induti thorace justitiae. Et calceati pedes fundamento Evangelii pacis* Quod plane Launaji sententiam evertit.

VIII. Quam parum intellectum à tot interpretibus fuit, quid *ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου* sit, & quare Christianum hominem ea calceari voluerit Apostolus, tam clarum est perspicuumque, Evangelium vocetur *εὐαγγέλιον τῆς εἰρήνης*, *Evangelium pacis.* Scilicet ita dicitur quoniam pacem annuntiat, non inter Israelem tantum atque gentes, sed imprimis inter hominem & Deum. Inimicitiam enim, quae olim fuit, cum Deus Israëlem sibi elegerat, tanquam peculium, abalienaverat autem à se reliquas gentes, docet Christi sanguine sublatam, juxta illustrem hunc apud Paulum locum: *Ephes. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17.*

Διὸ μετρωμένοι ἐστέ ὅτι ὑμεῖς ποτε τὰ ἔθνη ἐν σαρκεὶ, οἱ ἀνθρώποι ἀκροβυστία ὑπὸ τῆς ἀνιχνεύσεως τοῦ φροῦδισμοῦ ἐν σαρκεὶ χειροποιήτου. Ὅτι ἦτε ἐν τῷ καίρῳ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ, ἀπηλωτοὶ ἀπὸ τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἕτεροι τῶν ἀσυνήκων τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπιδὴ μὴ ἔχοντες, καὶ ἄνθρωποι ἐν τῷ κόσμῳ. Νυνὶ δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ

οἱ ποτε ὄντες ῥυακὲς, ἐξ ἧς ἐγενήθητε ἐν τῇ ἀίματι τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς γὰρ ἰσὺς ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρωθεν ἐν, καὶ τὸ μεσότευχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τῇ ἐχθρᾷ ἐν τῇ σαρκεὶ αὐτοῦ. Τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν διγύμνασι κατέργησας. ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἓνα καὶ ἓνα ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρωθεν ἐν ἑνὶ σώματι τῷ Θεῷ. Ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ἀποκτείνας τὴν ἐχθρὰν ἐν αὐτῷ. Καὶ ἐλθὼν εὐαγγελισάτω εἰρήνην ὑμῖν, τοῖς ῥυακὲς, καὶ τοῖς ἐξ ἧς.

Propterea estote memores, quod vos quondam gentes in carne, qui dicebamini Praeputium ab ea quae vocatur Circumcisio in carne manu facta: quod eratis illo tempore absque Christo, ab alienati à politia Israël, & hospites quod ad pacta promissionis, spem non habentes, & sine Deo in mundo. Nunc vero in Christo Jesu, vos qui quondam aberatis longè, propinqui facti estis per sanguinem Christi. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utrumque unum, & intergerinum parietem sepimenti solvens, inimicitiam in carne sua, legem praeceptorum in ritibus irritam fecit, ut duos illos crearet in se ipso in unum novum hominem, faciens pacem, & reconciliaret in uno corpore Deo, per crucem, interimens inimicitiam in ipsa. Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longè & qui prope. Pariter praedicat, quomodo Deus sit ἐν Χριστῷ καὶ ὁμοῦ κατελάσων ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενοι αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν. In Christo mundum reconcilians sibi, non imputans illis delicta ipsorum. Adeò ut διευλαδέντες ἐν πίστει εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς

2 Cor. V.
19.

Rom. V. I.

Luc. II.
14.

Cap. IV.
6. XVIII.
& Seg.

τῷ Θεῷ. Ἀπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Justificati fide pacem habeamus apud Deum per Dominum nostrum Jesum Christum. De qua pace, nato Servatore, Spiritus coelestes dicunt: Δόξα ἐν ὀψίσις Θεῷ, καὶ ἐν τῇ εἰρήνῃ, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Quem locum olim hic ideo adduxi, ut aliqua luce perfunderem. Nunc autem quae tunc commentatus fui praetermitto, quoniam in libro de Natali Jesu Christi priore, de eo plenius egi accuratiusque.

CA-

CAPUT SEXTUM.

I. *Varia olim, & multiplex calceorum forma.* II. *Apud Hebraeos qualis fuerit incertum.* III. *Soleae antiquissimum calceamenti genus.* IV. *Hebraei olim soleis muniverunt pedes, voxque Hebraea שולס soleam significat.* V. *Ita reddunt veteres interpretes Chaldaei, Graeci, Latini.* VI. *Mos Hebraeorum pedes hospitum lavandi inde natus quod soleis uterentur.* VII. *Calceos cavos usitados fuisse frustra concluditur ex calceis Gibeonitarum.* VIII. *ex eo quoque quod apud Hebraeos in usu fuerint calcei rubri, sive coccinei.* IX. *Calceos cavos apud Hebraeos usitados ex eo quod ὑποδήματα tanquam ἁ σενδαλίοις distincta in Evangelica Historia memorantur, colligunt Salmasius, Balduinus, Lichtfotus.* X. *Nulla discrimine ὑποδήματα, & σενδαλία, usurpari ostenditur, ac quaenam genuina sit Matthaeum cum Marco conciliandi ratio.*

I.

Sicuti hac nostra tempestate calceorum varia & multiplex est forma, pro civitatum atque regionum discrimine, pro diverso hominum sexu & dignitate, pro vario usu, ita olim etiam fuit. Ne de barbaris nationibus, aut Graecis politioribus, hic dicam, vel apud Romanos quam diversa fuit calceorum forma? Praeter duo praecipua genera *calceum* & *soleam*, quorum ille totum pedem, haec plantam tantum tegebat, in usu fuerunt *caligae*, *gallicae*, *crepidae*, *cothurni*, *socci*, *perones*, de quibus accuratè, qui in antiquitatibus ipsorum illustrandis elaborarunt, Adrianus

Turneb. Turnebus, Petrus Victorius, Jacobus Raevardus,
Adv. l. 28. Justus Lipsius, Benedictus Balduinus, Julius Nigro-
c. 21. & nus, Albertus Rubenius, Octavius Ferrarius, &
lib. 29. c. complures alii egerunt.
8. Victor.
Var. Lect.

l. 14. c. 15.

Raev. Var

l. 1. c. 8.

Lips. Elect

l. 1. c. 13.

Bald. de

Calc. Ant.

c. 7. & seq

Nigron. in

Dissert. de

Calig.

Rub. de

Re vest.

lib. 2. c. 1.

& seq.

Fer. Anal.

c. 31. &

seq.

II. Apud Hebraeos qualis calceorum forma fuerit non adeo certum est. In sacris monumentis enim de calceorum forma occurrit omnino nihil. Etiam unicam vocem tantum habent Hebraei, qua calceum vocant. Ea *לַחַיִּים* est. Sed quale designet calceamenti genus non adeo constat, cum variè reddant veteres interpretes. Apud Jonathanem in Legem, & in Targum Hierosolymitano, respondet *לַחַיִּים*, vel *לַחַיִּים*, *σενδαλιον*, *sandalium*. LXX. Interpretes modo *ὑπόδημα*, modo *σενδαλιον*, vertunt. Vulgatus autem modo *calceamentum*, modo *caligas*. In hac incertitudine tamen non inanibus conjecturis adstrui posse existimo, *calceos* Hebraeorum *soleas* fuisse, quibus plantarum calces tantum infimae teguntur, cum caetera prope nuda & teretibus habenis juncta sint, uti *soleas* Aulus Gellius describit.

A. Gel.

lib. XIII.

cap. 20.

III. Ut simplicissimum, & ab omni ambitu quam maximè remotum, ita antiquissimum calceamentigenus fuisse soleae videntur. Prisci mortales, ut contra sentium, & lapillorum, & aliarum asperitatum injurias pedes munirent, ex corio bubulo, vel aliorum animalium pellibus particulas quasdam plantis subligarunt, unde natae sunt soleae, à vetustissimis temporibus usitatae. Cujus rei hoc argumentum est, non contemnendum certè, quod omnia prisca, quibus pedum tegumenta appellantur, vocabula, *soleas* notent à prima origine. Duo sunt praecipua apud Graecos

no-

nomina, quibus *calceum* vocant, σανδάλιον, & ὑπόδημα. Σανδάλιον autem nihil aliud est quam *solea*, atque apud Graecos tantum pedum plantas munivit. Praeter usum frequentem, qua pro *solea* usurpatur, id ex eo videre est, quod insula Sardinia olim *Sandoliotis* dicta sit, quomodo à plantae pedis figura *Ichneusa* appellata fuit, quia ut Claudianus canit:

*Humanae speciem plantae se magna figurat
Insula; Sardiniam veteres dixere coloni.*

Claud. de
Bel. Gild.
vers 507.

Videri possunt quae observata sunt de his Sardiniae nominibus à viro summo Samuele Bocharto. Etiam id ex eo patet quod σανδαλα pisces planos Graeci vocent. Eam vocem apud Athenaeum legimus: Σάνδαλα δ' αὖ παρ' Ἑλλήνων αἰετὸν αἰετὸν αἰετὸν. Apposuerunt & *sandala aeterna immortalium*. Ad quae verba notavit princeps ingeniorum Isaacus Casaubonus: *Planos pisces, cujusmodi est solea, vocat Sandala immortalium, Nereidum videlicet, & aliarum Nympharum marinarum*. Pariter ὑπόδημα de soleis primitus est dictum. Etenim licet Graeci omne genus calceamenti ὑπόδημα appellent, atque hoc nomen tribuant calceis cavis, in quos pes intromittitur, quique ὑπὸ τῶν σανδαλίων discernuntur, uti prolixè docet Salmasius ὁ πᾶν, tamen ex origine *soleam* notat. Est enim à verbo ὑποδέω, sive ὑποδέομαι, quod est *subligo*, ut, quod in soleis praecipuum est, ipsa voce denotetur. Apud Romanos, sicuti *soleae* nomen isti calceamentorum generi tributum est, quod, ut Festus definit, *pedis solo subjicitur*, & commune est cum nomine *soleae*, quo pisces planos vocant, ita & *calcei* vox ex prima origine pro *solea* est dicta. Etenim *calceus* à La-

Bochart.
Geogr.
p. 2. lib. 1.
cap. 31.
Athen.
lib. cap.
iv. 5. &
ibid Cas.

Salm. ad
Tert. Pal.
cap. v.

tinis

Suet. in
Vesp. cap.
xxiii.

tinis vocatus est à calcibus, quae imae pedum partes sunt. Unde & verbum *calceare* de mulis usurpatum est apud Suetonium, quibus tamen soleae tantum adduntur. Quare, cum prisca nomina pedum tegumentis imposita sint à plantis pedum quas solas munierunt, licet postea quaedam translata sint ad calceos cavos, quibus totus pes tegitur & amicitur, primum calceorum genus soleas fuisse, concludi potest non ineptè.

Stat. ad
Tibul. l. i.
Eleg. 5.
Salm. ad
Tert. Pal.
cap. v.
Bald. de
Calc. Ant.
cap. ii.

IV. Uti antiquissimum calceamenti genus soleae fuerunt, ita Hebraei soleis muniverunt pedes. Ad notandam *soleam* est vox *לַיָּד* aptissima, &, ut mihi quidem videtur, ex prima origine, pro *solea* usurpata. *לַיָּד* apud Hebraeos *peffulo*, vel, *sera claudere* significat, unde *לַיָּד* est *peffulus*, *sera*. Sed idem verbum *vinculo constringere*, atque *calceare* notat, quia olim soleae vinculis circa pedem ligabantur. Hinc vocem *לַיָּד* pro solea usurparunt Hebraei, quasi *vinculum* dicas quod constringit pedem. Scilicet, uti Graeci ab *συνδέω*, quod est *subligo*, *συνδέω*, *soleam* vocarunt, ita Hebraei à *לַיָּד*, quod est *vinculo constringere*, voce *לַיָּד* usi pro *solea* sunt, ut quod in soleis praecipuum est, pedem vinculis constringere, ipso nomine notarent. Profecto, quia in soleis plane necessarius est vinculorum usus optimè *soleam* Hebraei *לַיָּד* vocarunt, eodem modo ac *vincula* pro *soleis* saepe usurparunt Latini, uti jam dudum Achilles Statius, Claudius Salmasius, Benedictus Balduinus, & alii docuerunt.

V. Vocem *לַיָּד* *soleam* significare, etiam innuere videntur interpretes vetusti. Apud Jonathannem

nem in Legem, & interpretem Hierosolymitanum,
 נעל respondere סנדל, vel סנדל, jam dixi supe-
 rius, & multis exemplis ostendit, in magno & im-
 mensi laboris opere, vir eximius Johannes Buxtor-
 fius. Hoc vero est ipsissimum Graecorum vocabu-
 lum σανδαλίον. Ita R. David Coen de Lara. סנדלין ע
 מנעל G. σανδαλίον L. *Sandalium*, calceorum genus. H.
Sandalio: un cierto calcado quae usavum los antiquos.
 Uti autem apud Graecos σανδαλίον *soleam* notat, ita
 סנדל, vel סנדל, de *solea* usurpatur. Id ex eo non
 tantum constat, quod laminas ferreas, quibus sole-
 bant cunas & puerorum lectulos circa pedes munire,
 Talmudici vocant, סנדל של עיסה, *Sandalium lecti*,
 & equorum soleas, סנדלי בחמה של מתנה, *Sandalia*
jumentorum ex metallo, verum etiam quod *soleam*,
piscem marinum, סנדל appellant. Exstat ea vox
 pro pisce plano, quem *soleam* Latini vocant, in co-
 dice Nidda, deque ea sic R. David Coen de Lara
 :סנדל עו דג דומם לסנדל G. σανδαλίον L. *piscis*, qui Latine
solea, ut Plin. & *lingulaca*, ut Plauto. Cum Io-
 nathan, & Targum Hierosolymitanum, pro Hebraeo
 נעל habent סנדל, vel סנדל, quae vox non nisi
soleam significat, ex vulgato usu, quem ex Graeco-
 rum lingua retinuit, manifestum inde est perspicuum-
 que, ipsos pro *solea* vocem נעל sumpsisse. Idem fa-
 ciunt. LXX. Interpretes, qui pro נעל aliquando
 habent σανδαλίον, aliquando ὑπόδημα. Σανδαλίον enim
 non nisi *soleam* esse constat satis. ὑπόδημα pro cal-
 ceo cavo saepe quidem sumitur apud Graecos scripto-
 res, attamen hoc discrimen non agnovisse LXX.
 Interpretes vel ex eo videre est, quod idem nomen
 נעל modo ὑπόδημα, modo σανδαλίον, reddant. Jose-
 phum etiam vocasse σανδαλίον quod LXX. verte-

Buxf.
 Lex.
 Talm R.
 סנדל
 R. Coen de
 Lara in
 Conveni-
 entia Vo-
 cabulum
 Rabbin.
 cum Gr.
 & Lat.
 &c. ad
 vocem
 סנדל
 Oholoth.
 cap. 12.
 Kelim.
 cap. 14.
 Nidda
 fol. 25.
 R. David
 Coen de
 Lara Lib.
 cit. ad
 vocem
 סנדל

runt *ὑπόδημα*, observare licet in ea Lege, qua vidua, quam ducere recusat defuncti mariti frater, ipsius calceum exuere jubetur. Eam Legem enim LXX. interpretes transtulerunt: *Καὶ προσελθῶσα ἡ γυνὴ τῆ ἀδελφῆ αὐτοῦ ἐναντὶ τῆ χειρὸς αὐτῆς, καὶ ὑπολύσει τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ τὸ ἐν ὑπὸ τοῦ ποδὸς αὐτῆς. Et accedens uxor fratris ejus coram Senioribus, & solvet calceum ejus unum de pede ejus.* Josephus vero: *ὑπολύσασα δὲ αὐτὸν ἡ γυνὴ τῆ ἀδελφῆ τὰ σάνδαλα. Solvens autem uxor fratris ipsius sandalia.* Eodem modo Talmudici in hoc negotio vocem *לגר* usurpant, quod totus liber Javammoth, de jure leviratus, manifeste docet, & quicunque de ista materia scripserunt. Confirmat Vulgatus, qui aliquando quidem *calceamentum*, saepe tamen vertit *caligam*. *Caligam* vero, militare calceamentum, uti jam nemo ignorat, ex sandaliorum, vel solearum, genere fuisse, satis ostendit caligarum forma, quam ex antiquis monumentis, & marmoribus, viri doctissimi dederunt. Formam *caligae* sub lucernae specie insignis Philosophus Fortunius Licetus jam dudum exhibuit. Eandem expressam ex ingenti columna marmorea Trajano Imperatori erecta, quae Romae edita est cum explicatione Alphonsi Ciacconi, dedit Julius Nigronus, qui ex arcu Constantini, unde Josephus Castalio *caligam* expresserat, eandem delineatam quoque repraesentavit. Figuram *caligae* sub lucernae specie, & qualis cernitur in columna Trajani, & arcu Constantini, hic apposui cum *caliga*, si sine clavis spectetur, optime exhibeat figuram solearum, quas Hebraei gestarunt. Cum *caliga* sit ex solearum, sive sandaliorum genere, unde in Glossis *σανδάλια caligae*, & Hieronymus, *Depositis, inquit, calceamentis, quae septuaginta σανδάλια, id est,*

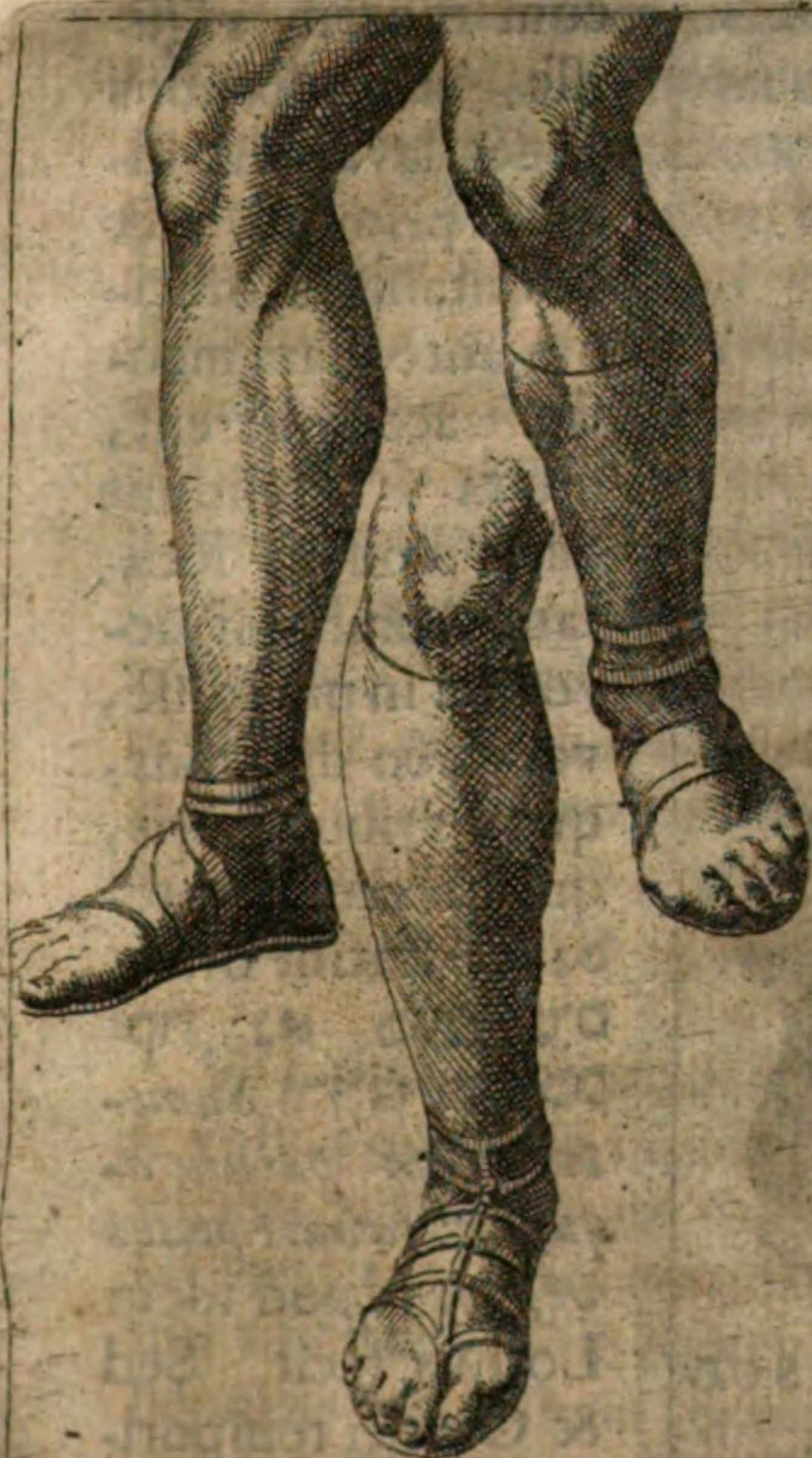
Deut.
xxv. 9.

Joseph.
Ant. jud.
lib. iv.
cap. viii.

Licet. de
Lucernis
lib. 6.

Nigr.
dissert de
caliga.
Castalio.
observ.
Dec. 2.
cap. 4.

Hier. in
Jes. xx.

FORMA CALIGÆ EX
COLUMNA TRAIANI

FORMA CALIGÆ EX ARCU
CONSTANTINI

est, caligas vocant, & Vetus interpres לַיִל caligas
 vertat, uti & *σανδάλια caligas* reddit, videre est eum
 putasse Hebraeum לַיִל non nisi *soleam* notare quale
 calceamenti genus noverat esse caligam. Act. xii. 8.

VI. Id ipsum confirmari vehementer videtur ex eo
 veterum more, quo peregre advenientibus, & men-
 sae accubituris, pedes lavabant. Apud Hebraeos

Genes.
XVIII. 4
& XIX.
2:

CALIGA MILITARIS SUB
LUCERNE SPECIE

eum morem viguisse, ut hospitibus pedes lavarent, idque primum esset hospitalitatis officium, antequam mensae accumberent, multa ostendunt Sacri codicis loca. Jam Abrahami aevohoc in usu fuisse, vel ex eo discimus, quod tribus viris, qui ad eum divertebant, statim dixit, יקה נא מעט מים ורחצו רגליכם *Sumetur jam parum aquae, & lavate pedes vestros*, quod idem Lothus fecit. Sed & Christi temporibus eum morem usitatum ipsius dictum ostendit, quo Sime-

Luc. VII. 44. *oni hujus officii neglectum exprobrat: Τὸ ὅτι ἐπὶ τοὺς πόδας μου οὐκ ἔδωκας. Aquam pedibus meis non dedisti.* Moris hujus originem ego non aliunde quam ex soleis arcesserem Hebraeorum. Scilicet, cum soleis uterentur prisci Hebraei, quae plantam pedis solummodo tegerent, cum reliqua pars nuda esset & teretibus habenis juncta, fieri vix potuit, quin pulvere atque luto macularentur pedes, quos lavare primum officium fuit.

fuit. Hebraeis enim id contingebat, quod apud Atticos iis evenit, qui utebantur calceamentorum genere quod *κονίποδα* vocabant, quia pedes pulvere inquinabantur. Suidas enim *κονίποδα* sic exponit: *πενὸν σανδαλίον ἢ Ἀἰγὶ τὸ σενότητι ὁ ποδὲς ἐκονιοῦται*: & Clemens Alexandrinus: *Εἰ γὰρ μὴ ὀδεύοιμεν, αἰτὰ μὴδὲ φέρομεν τὴν ἀνοποδησίαν, βλαντῆς ἢ φαυκασίῃς χρῆσθον, κονίποδα αὐτὰ ἐκαλεῖται*. *Ἀττικοὶ Ἀἰγὶ τὸ πελάζειν, μὲν δλοκεῖ, τῇ κόνει τῶ πόδε. Quod si non peregre proficiscimur, atque etiam non ferre possumus nudis pedibus incedere blautis aut phoecasis utendum. Κονίποδα ea vocarunt Attici, quod inquinant, ut mihi videtur, pulvere pedes.* Hinc non mirum cum morem invaluisse, ut hospitibus peregre advenientibus, & mensae accubituris, aquam praeberent ad lavandos pedes.

Clem.
Alex.
Paedag.
lib. 2.
cap. 11.

VII. Sed huic sententiae, quae Hebraeos soleas gestasse vult, non levia opponi possunt argumenta, quibus adstrui videtur etiam calceos cavis fuisse in usu. Nihil moror rationes eorum, qui duplex calceamenti genus usitatum fuisse observant, quoniam ii, qui à Gibeonitis ad Josuam erant missi, secum sumpsisse dicuntur *חָלָוִים וְשֵׁלֵלִים* *calceos veteres & maculosos*, quod de calceis cavis interpretantur, cum maculae in soleis non appareant. Superius enim ostendit copiose vocem *חָלָוִים* significare quod diversis solorum frustis suppositum est, quomodo Graeci optime reddiderunt, *σανδαλία παλαιὰ καὶ καταπεπληματωμένα*, & Vulgatus: *calceamenta perantiqua, quae, ad indicium vetustatis, pittaciis confuta erant.* Unde, cum calcei Gibeonitarum ex diversis solorum frustis dicantur suppositi, nihil concludi pro calceis cavis, sed quidem pro soleis potest. Quod Graeci intel-

Jos. ix. 5.

tellexisse videntur per suum κατὰ πεπελματωμένην, quod verbum ὑπὸ τῆς πέλματ^{ος}, h. e. à solea est ductum. Illud majoris momenti est, quod ipse adstruxi superius, apud Hebraeos in usu fuisse calceos rubros, sive coccineos, quibus & magnates, & puellae delicatiores utebantur. Unde concludi posse videtur, non soleas fuisse istud calceamenti genus, sed calceos cavos, qui pedem totum operirent, cum simplex solea frustra colore tincta fuisset, quae pedibus supposita vix habet quod in spectantium oculos incurrat.

Heins. in
Aristar-
cho S. p.
744.

VIII. Hoc argumentum, quantumvis speciosum, minime tamen nostram destruit opinionem. Viri maximi Danielis Heinsii pulchra est observatio, qua Nonnum castigat, qui pro eo quod Johannes dixit, ἔγωγε οὐκ εἰμὶ ἄξιός τε λύσω τὴν ἰμαντέρα τῆς ὑποδήματ^{ος}. *Cujus ego non sum dignus ut solvam corrigium calceamenti.* habet.

— ἔ ποδὸς ἄκρ^α

Ἀνδρομένην παλάμην οὐκ ἄξιός εἰμι πελάσας

Δύσαι μόνον ἰμαντέρα θεοπνεύστοιο πεδίλ^α.

Cujus summi pedis non sum dignus solvere solummodo corrigiam divini calcei, admota humana manu. Culpat Nonnum ὁ πᾶν, qui ἄκρον πόδα dixit, quod ad plantam aut extremitatem digitorum veteres referre solent. Sed non cogitabat, inquit, de corrigia, seu calceorum vinculo, hic agi, multo minus, etiam Judaeos tibiatis calceasse. Unde & Doctissimus Tertullianus Mosi caligam attribuit, qui, Speculatoriam morosissimam pedibus absolvit, terrae sanctae insistere incipiens, caligam nimirum militarem. Quam in crure lorum, seu corrigia, ambibat: quae ab ambiendo
ut

ut Hebraeis, ita ab hoc ipso, *σφαγεωτὴς*, dicta Hellenistis. Observat vir maximus *tibiatim calceasse Judaeos*, quia habenae teretes, sive corrigiae, eousque extendebantur, ut crus lorum ambiret. Hoc utique verissimum est. Apud veteres ea calceamentorum genera, quae sandalia erant, sive soleae, & corrigiis pedi alligabantur, licet lora ad talos tantum aliquando pertingerent, tamen ad crus saepe pervenerunt. Cothurnos, qui soleae fuerunt, vinclis ad crus pertingentibus religatos fuisse, ex Sidonio optime docuit vir politissimus Albertus Rubenius. Verba Sidonii sunt.

Sidon. in
Panegy.
Anthenii.
Rub. de
Re Vest.
lib. II.
cap. I.

*Perpetuo stat planta solo, sed fascia primos
Sistitur ad digitos, retinacula bina cothurnis
Mittit in adversum vincto de fornice pollex,
Quae stringant crepidas; & concurrentibus ansis
Vinclorum pandas nectant per crura catenas.*

Campagos etiam, militare calceamentum ducum atq; imperatorum, postea ab iisdem etiam in pace usurpatum, licet ex genere solearum, sive crepidarum, essent, & ideo à calceo cavo urbano distincti, ad crus habenas illas, & retinacula extendisse, jam dudum monuerunt viri maximi. Videri possunt quae Isaacus Casaubonus, Claudius Salmasius, Benedictus Balduinus, Albertus Rubenius, & Octavius Ferrarius de campago disputarunt. Scilicet campagus crepida fuit, sive solea, habenis pedi innexa, quae crus contingebant, reticulato opere decussatim implexae. Caligae quoque militum Romanorum, quas sandalia, sive soleas, fuisse ex antiquis monumentis atque marmoribus superius ostendi, ad crus sive tibiam usque ascendebant, ut Claudius

Casaub.
& Salm.
ad Tre-
bellii Pol-
lionis
Galli.
cap. XVI.
Bald. de
Calc. Ant.
cap. 18.
Rub. de
Re Vest.
lib. II.
cap. 5.
Fer. in
Analec.
cap. 36.

Sal-

*Salm. loc.
cit. Rub.
lib. 2.
cap. 1.
Fer. loc.
cit.*

Salmasius & Albertus Rubenius docuerunt. Negat quidem Octavius Ferrarius, & caligas manipulares usque ad tibiam retinacula extendisse, non ita certum esse pronunciat. Sed, quamvis omnes caligae ad medium usque tibiam retinacula non extendissent, negari tamen nequit, caligas etiam ad crus ascendisse. Id videre est in nummis Hadriani, & Commodi, in quibus caligae ad medium crus ascendunt, quos hic ap-

HADRIANI

HADRIANI

HADRIANI

COMMODI

posui.

posui. Hoc ipsum ostendit campagus, quem Julius Capitolinus cum caliga confundit. Nam, Iul. Capit. in Maximo junior cap. 11. Rub. de Re Vest. lib. 11. cap. 5. uti optimè notavit Albertus Rubenius, haud multum diversi erant à caligis campagi. Atque ut dicam quid mihi visum sit perquam verisimile, in eo discrimen campagorum à caligis statuerem, quod campagi reticulato opere decussatim implexis habenis ad crus pertingerent, caligae verò crus contingerent non reticulatim implexis habenis, sed uti videmus in arcu Constantini. Hoc discrimen mihi indicare videtur Gallienus apud Trebellium: *Caligas gemmatas, inquit, annexuit, cum campagos reticulos appellaret.* Etenim Trebellius hac ratione debet intelligi, quod Gallienus caligas inquit, Trebellius Pollio in Gallie. cap. XVI. loco compagorum, quae quidem, ut compagi, ad medium crus perveniebant, sed non opere reticulato, unde, ut à gregariis militum caligis distinguerentur, eas gemmis annexuit. Nam quod Ferrarius hic Ferrar. loc. cit. opponit, *caligas vulgares non multum ultra pedes habenas produxisse: nam si ad suram usque, & tibiati, ut Salmasius putat, & ipsae reticulum fuissent, ut campagus, nullo in figura inter utrumque discrimine, nihil omnino est.* Etenim, uti ipse mox adjungit: *si caligae vulgaris retinacula etiam in crure cernantur, non fuisse tamen decussatim & reticulatim implexa necesse est.* Ita sane fuit. Caliga & campagus habenas suas ad medium crus extendebant, sed campagus decussatim & reticulatim, caliga non item, sed eo modo quo caliga visitur in arcu Constantini. So- leae quoque, licet earum habenae pedem saepe non excesserint, tamen aliquando ad crus ipsum eas extenderunt. Videre id est in nummis Domitiani, M. Aurelii, & Plautillae, quos Ferrarius exhibuit, in quibus

Fer. de
Re Vest.
lib. 1.
cap. 1.

bus corrigiae, quibus soleae nudo pedi nectuntur, ad suram usque perveniunt. Uti veteres ea calceamenta, quae sandalia erant, sive soleae, corrigiis pedi alligabant, quae ad crus ascendebant, ita Hebraei tibiatiim calcearunt. Id intellexisse videtur Vulgatus interpres, qui *ὑψι*, & *σανδάλια*, *caligas* vertit, quas in crure lorum, seu corrigiam ambiisse constat. Atque id aliis Orientis populis usitatum quoque fuisse, ex Virgilio videre est, apud quem Venus ait:

Virgil.
Aeneid.
lib. 1.
vers 336.

*Mos est virginibus Tyriis gestare pharetram,
Purpureoque alte suras vincire cothurno.*

Hac ratione apparet quomodo soleae Hebraeorum tingi colore potuerint. Etenim uti cothurni punicei, vel purpurei, coloris fuerunt apud Tyrias virgines, quo colore, saltem inferiori aevo, etiam fuisse Imperatorios campagos certum est, & soleae rubrae, unde illud Persii,

Pers. Sat.
V. vers
169.

— Solea puer objurgabere rubra,

ita & soleae Hebraeorum rubri vel coccinei coloris esse potuerunt. Nam uti calcei cavi, vel nigri, vel mullei dicebantur, ab eo colore, quo corium, quod pedem tegebat, tinctum erat, ita & soleae, vel rubrae, vel coccineae dicebantur, à corrigiis, sive habenis, quibus pedi alligabantur, aequae quae ad crus medium perveniebant. Quod ipsum etiam verum fuit, licet vel ad talos pertingerent.

IX. Sed, quod palmarium est, in Evangelica historia *ὑποδήματα* tanquam à *sandaliis* distincta, viri-
do-

PLAUTILIÆ

DOMITIANI

90

M.AURELII

TITI

doctissimi observant, unde certum esse videtur, usum *calceorum*, qui totum pedem tegunt, & *ὑποδήματα* vocantur, aequae ac *solearum*, quae *σανδάλια* sunt, apud Hebraeos fuisse. Sane Matthaeus praeceptum *Matth. x.* Christi, quod Apostolis dedit, ita refert, ut interdi- *10.* cat: *Μὴ πῆγαν εἰς ὁδὸν, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον.* Neque peram ad iter, neque duas tunicas, neque calceos, neque baculum. Marcus vero, *Marc. vi.* ut concedat esse *ὑποδεμενῆς σανδάλια*, καὶ μὴ ἐνδύσασθαι *9.* δύο χιτῶνας. *Calceatos sandaliis, & ne induerentur duabus tunicis.* Haec autem viri eruditissimi non alia ratione conciliari posse existimant, quam ut inter *ὑποδήματα*, & *σανδάλια*, agnoscatur discrimen. Ita maximus Salmasius: *Dominus noster Apostolis suis in-* *Salon. ad* *terdicit, Matth. cap. 10. vers 10.* *Μὴ πῆγαν εἰς ὁδὸν,* *Tertul.* *μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μήτε ῥάβδον.* *pal. cap. 5.* *At apud Marcum cap. 6. vers 9. permittuntur iidem habere sandalia: αἱ δὲ ὑποδεμενῆς σανδάλια, καὶ μὴ ἐνδύσασθαι δύο χιτῶνας.* Qui nullum putant Evangelistas posuisse discrimen inter *ὑποδήματα* & *σανδάλια*, longiter errant: & haec ratio est conciliandi cum Marco Matthaeum, quum alia nulla sit. *ὑποδήματα* sunt calcei qui totum pedem tangebant: hos Dominus Apostolis interdixit. *Σανδάλια* sunt soleae, quae plantam pedum duntaxat subtegebant: has Dominus Discipulis suis permisit. Benedictus quoque Balduinus. *Apostolos, inquit, sandaliis usos esse, satis ex eo liquet, quod cum Christus Dominus apud D. Lucam prohibuisset Apostolis, ne calceamenta portarent, quibus nimirum pedes omnino tegerentur, iisdem nihilominus apud D. Marcum sandaliorum usum permittit, utpote quae superiorem pedum partem nudam relinqueret, inferiore tantum planta adversus spinas & tribulos munita.* Etiam

Lich. Hor.
Hebr. in
Matth.
x. 10.

vir doctissimus, & in Talmudis ac Rabbinorum le-
ctione versatissimus, Johannes Lichtfootus: *Calceos*
hic intelligi, non sandalia, patet ex Marco, capi-
tis sexti versu nono, atque inter haec discrimen sta-
tui satis patet ex ipsissimis hisce locis.

Tert. de
pal. sap. 5.

Cic. in
Ver. Act. 4.

X. Non diffiteor, mihi quondam placuisse docto-
rum hominum sententiam, qui inter ὑποδήματα, &
συνδάλια, faciunt discrimen, quale exposuit maximus
Salmasius, & elegantissimus Balduinus. Putabam
Hebraeos olim soleis usos, quamdiu mores aliarum
gentium nondum erant imitati, sed seculis posteriori-
bus, postquam cum Romanis intercederet commer-
cium, etiam cum soleis usum calceorum invaluisse.
Placebat etiam eorum ratio, qui Christum volebant
ὑποδήματα prohibuisse; συνδάλια vero permisisse suis
discipulis, quod vellet eos veteri inter Judaeos usu so-
leis calceari, non vero calceis, quod pedum erat de-
licatius tegumentum. At, dum haec perpendo accu-
ratius longe aliter est visum. Eo tempore calceis ca-
vis usos Judaeos, atque ὑπόδημα *calceum* proprie di-
ctum significare, συνδάλιον vero *soleam*, credibile
haudquaquam est. *Calceum proprium togae tormentum*
Tertullianus vocat. Hoc verissimum esse, multa ve-
terum loca ostendunt. Apud Romanos calceus sine
toga non sumebatur. At, ut Calcei togae proprii,
ita soleae, vel crepidae, pallio, & tunicae fuerunt.
Nota est Ciceronis in Verrem increpatio: *Stetit, in-*
quit, soleatus Praetor Populi Romani, cum pallio
purpureo, tunicaque talari. Hinc, uti certum est,
non togis, sed tunicis, usos Judaeos, quomodo &
χιτώνες hic nominantur, ita quoque certum videtur,
eos soleas, sive sandalia, gestasse, non vero calceos,
qui

qui erant proprii togae. Nullum discrimen inter

ὑποδήματα, & σανδαλία, agnoscendum esse jam dudum
monuit magnus ille Desiderius Erasmus, eumque se-

Erasm. ad
Marc. 6. 9

Beza ad
Matth.

10. 10.

Grot. ibid.

6 ad
Marc.

cuti Theodorus Beza, & Hugo Grotius. Id verum
omnino est. Observavi superius apud LXX. inter-

Joseph. de
Bel. Jud.
lib. 11.

cap. 2.

pretes voci ὑγί, modo ὑπόδημα, respondere, modo
σανδαλίον, & Josephum in expositione legis de leviratu

σανδαλίας dixisse, quae illi ὑποδήματα appellant. Idem

ὑποδήματα vocat Essenorū- σανδαλία, ubi inter eorum

instituta refert, quod ἔτε ἐοθῆτας, ἔτε ὑπόδηματα αἰμεί-

βουσι πρὶν ἢ ἀφαιρῆναι τὸ πρῶτον παντάπασιν, ἢ δαπανηθῆναι τῷ

χρόνῳ. Nec vestes, nec calceos mutant, nisi omnino

ruptis prioribus, aut longi temporis usu consumptis.

Licet vero nullum est inter ὑποδήματα & σανδαλία di-

scrimen tamen cum Matthaeo non pugnabit Marcus.

Nullam aliam rationem conciliandi, cum Mat-

thaeo Marcum esse pronuntiat quidem Salmasius

Heins.

Exerc. 3.

ad Matth.

x. 10.

ἰπρίν. Id vero aliter se habet. Noluisse Christum,
cum mitteret discipulos ad praedicandum Euange-

lium, susceptae legationis ergo vel tantillum esse sol-

licitiores, manifestum est certissimumque. Hinc ju-

bet, ut neque peram, neque binas tunicas, neque

calceos, neque baculos sumant. Solitos veteres, cum

aliquo profecturi essent, secum sumere χιτῶνας ἀλλασσο-

μένας, ut in itinere mutarent, monuit vir summus Da-

niel Heinſius. Ejus verba haec sunt: quia de itine-

re agit, χιτῶνας ἀλλασσωμένους, vel ἀλλάκτους, intelligit

quos profecturi secum sumebant, ut in itinere muta-

rent. Ita Naaman, cum iter suum 2 Reg. 5. 5. para-

ret, δύο ἀλλασσωμένας τολὰς assumit. E quibus Elizaei fa-

mulus capite eodem, duas sibi dari poscit. Homerus

ἱμῶντι ἱξήμβιβὰ, dixit. Ἐἵματι τ' ἱξήμβιβὰ, λοιτῶντι γέμα, καὶ ἰώντι.

Hesychius, Ἐξήμβιβὰ, ἀλλαντὲ ἀπὸ τοῦ πλῆθους. Et, Ἐξήμβιβὰ,

ἐπερ. Quod Critici alii ad luxum referunt Phaecum,
 & τὰ ἄλλα ἀλλὰ ἀμειβόμενα exponunt. Unde & suas pau-
 perculi à ditionibus accipere solebant, qui ἀμειβόμενα, &
 ἀλλοσόμενα, praesertim in itinere habebant. Notavit
 etiam vir illustris Hugo Grotius, quia iter facienti-
 bus soleae facile atterebantur, neque raro fiebat ut ba-
 culus frangeretur, aut alicubi adhaeresceret, ideo in
 sarcinulis solitos ponere veteres alias soleas, aliosque
 baculos. His omnibus Christus vult abstinere disci-
 pulos, reperturos & victui, & itineri necessaria. Sic
 non ὑποδήματα, sed δύο ὑποδήματα, apud Matthaeum in-
 terdicat. Etenim uti Christus δύο χιτῶνας, ita δύο
 ὑποδήματα, & δύο ράβδους, prohibet. Haec enim omnia à
 voce δύο pendent. Uti nec tunicas binas, ita nec bi-
 nos calceos, nec baculos voluit eos sumere secum. At-
 que hic non possum dissimulare, semper mihi visum
 esse male in vulgatis Matthaei codicibus ράβδον legi,
 & restituendam esse priscam lectionem ράβδους. Equi-
 dem scio ράβδον jam olim Syrum, & Latinum inter-
 pretem legisse. Chrysostomum quoque, & al-
 ios plures. Ράβδους tamen habent decem exempla-
 ria Roberti Stephani, Quatuor Codices Bibliothecae
 Bodlejanae, Ms. Novum Testamentum pervetu-
 stum membranaceum, litteris uncialibus exaratum,
 quod, ducentis imperialibus emptum, ex Oriente at-
 tulit, & ut fama fert, serenissimi Electoris Branden-
 burgici illustri Bibliothecae consecravit, Johannes Ra-
 vius, Professor Upsaliensis, ut Johannes Saubertus
 testatur, quatuor Evangelica Mss. Joachimi quondam
 Camerarii, ad cujus haeredes etiamnum pertinent,
 quorum usum mihi praestitit, pro summo suo in me
 studio, & singulari humanitate, magnus ille doctor
 meus Johannes Georgius Graevius, editio Francofur-
 ten-

Grot. ad
 Matth. x.
 10.

Chrys.
 Homil.
 xxxii.
 in Matth.

tenfis, quae apud Andreae Wecheli haeredes, anno superioris seculi xcvii, prodiit, una cum variantibus veterum codicum lectionibus, & Theophylactus. Uti-
 que haec verissima lectio est, quam non tantum me-
 lior verborum cohaerentia, *μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδους*, ut nempe omnia ad vocem *δύο* referantur, & Lucas confirmat, qui clare *ῥάβδους* habet; verum etiam
 quod alias explicare nequit, cur hic *ῥάβδον*, prohibeat
 Christus, quem tamen apud Marcum discipulis con-
 cedit. Mandat enim ibi tam diserte, *ἵνα μηδὲν αἰρώσιν εἰς ὁδὸν, εἰ μὴ ῥάβδον μόνον. Ut nihil sumerent ad iter, nisi baculum tantum.* Quod clare ostendit apud Mat-
 thaeum *ῥάβδους* esse legendum. Scilicet uno baculo
 suos discipulos Christus vult contentos, neque, ut
 fieri consueverat, etiam alium in sarcinulis habere.
 Haec unica Marcum cum Matthaeo conciliandi ratio
 est. Apud Matthaeum scilicet, uti *δύο χιτῶνας*, ita &
δύο ὑποδήματα, prohibet Christus, apud Marcum vero
 permittit *συνδάλια*, quibus erant induti. Ita, licet nul-
 lum inter *πῶς ὑποδήματα*, & *συνδάλια*, admittatur discri-
 men, non tamen cum Marco pugnabit Matthaeus.
 Apud Matthaeum enim Jesus non calceamenta inter-
 dicit suis discipulis, sed bina calceamenta, hoc est,
 alia praeter ea quae habebant in pedibus, quemadmo-
 dum tunicas prohibet binas. Apud Marcum vero
 permittit etiam *συνδάλια*, quibus erant induti. In hunc
 sensum Matthaei verba jam olim accepit Juvenus,
 Poëta Christianus, qui cecinit:

Theoph.
 Constm.
 in Matth.

Lucas. ix.
 3.

Marc. vi.
 8.

Iuv. lib. 2.
 Evang.
 Hist.

— *Nec plantis tegmina bina.*

Id ipsum Thomas innuit, & Cajetanus. Sequuntur
 Johannes Maldonatus, Vincentius Regius, & com-
 plu-

Thomas. plures alii Romanae Ecclesiae doctores. Videri etiam
Cajet. possunt quae magno nostro Desiderio Erasmo sunt ani-
Maldon. madversa, itemque quae notavit vir supra laudem om-
in Matth. nem positus Theodorus Beza. Viri vero illustris Hu-
10. 10. gonis Grotii verba dignissima sunt quae hic adscriban-
Vincent. tur. *Reg. lib. 2* Intellige, inquit, *Dilucid.* baculum alium quam quem
Euang. manu geritis, aut soleas alias, quam quibus nunc in-
Erasm. ad duti estis. Nam hunc esse sensum ostendit tum quod
Marc. 9. praecessit, *ὅτι ἑτέραν*, h. e. vestem alteram ab ea qua ve-
Beza ad stimini, tum quod apud Marcum est, ubi diserte per-
Matth. mittitur unus baculus quem gerebant, & soleae illae
10. 10. quibus erant induti. Nimirum, quia iter facienti-
 bus soleae facile atterebantur, neque raro fiebat ut ba-
 culus frangeretur, aut alicubi adhaeresceret, ideo in
 sarcinulis solebant ponere alias soleas aliosque baculos.
 Hac cautione Christus Apostolos suos vult abstinere,
 quocumque iter facturi essent reperturos & victui &
 itineri necessaria. Atque ideo multitudinis numero
ῥᾶπδος dixit Lucas, ut sign. non interdici quo minus
 baculum unum haberent, sed quo minus plures: Quod
 aequo jure de paribus solearum debet intelligi. Haec
 conciliandi ratio mihi prae illa altera probatur, quam
 inierunt Claudius Salmasius, & Benedictus Baldui-
 nus, vel ex eo, quia docet evidenter cur *ῥᾶπδος* hic ve-
 ter Christus, quem tamen Apostolis apud Marcum
 permittit, qua difficultate se nunquam aliàs expedient
 viri eruditissimi. Neque video, cur inter *ὑποδήματα*,
 & *συνδάλια*, tantum discrimen Christus statueret, ut
 hoc calceamenti genus, in quod pes intromittitur,
 prohiberet, alterum concederet suis discipulis. Usus
 delicatioris fuisse calceos, durioris atque utilioris San-
 dalia, ut pote cum *שַׁל עוֹר דָּךְ* calceus esset
 è corio molliori, At *שַׁל עוֹר קָשֶׁה* Sandalium
 è co-

Gloss. in
jebam.
Babyl.
fol. 101. 1.

è corio duriori, adeoque Christum interdixisse calceis ne morem delictiorem omnino saperent, notavit quidem Johannes Lichtfotus. Eam vero rationem quis

*Licht. in
Hor. Hebr
ad Matth
10. 10.*

non videt esse ineptam. Quasi vero tantum foret in calceamentis discrimen, ut calceos cavos prohiberet

Christus, sandalia vero, quae partem pedis superiorem relinquerent nudam, permetteret? Ita quidem interpretati sunt antiqui in Aegypto Monachi, qui sandalia, velut à domino permessa, gestabant, calceos, veluti interdictos, recusabant, de quibus Cas-

*Cassian.
de Habitib.
Monach.
cap. 10.*

fianus: Calceamenta vero velut interdicta Evangelico praecepto recusantes, cum infirmitas corporis, vel

matutinus rigor, seu meridiani aestus fervor exegerit, tantummodo caligis suos muniunt pedes, interpretantes usum earum vel dominica permissione signari, ut

si in hoc mundo constituti, cura & sollicitudine carnis hujus, omnimodis exuti esse non possumus, nec ab

ea penitus praevalemus absolvi, saltem occupatione levi, & implicatione tenui necessitatem corporis explicemus. Sed haec frigida profecto ratio est Mona-

chorum acumine ut dignissima, ita Christo Domino omnino indigna. AEquè parum solidum est, quod

*de discrimine inter *ὑποδήματα*, & *συνδάλια*, ex scholis Judaicis se observasse putat vir doctus. Notat ex Je-*

*Leviam.
cap. 12.
Hal. 1.*

vamoth: Extractio calcei (Leviri, Deut. 25. 9.) recta est. Sandalii, si adsit ei calx, recta est; sin-

minus, non recta. At quis nescit ibi magistros loqui de suis temporibus. Longe post Christi tempora con-

scriptum esse Talmudicum corpus nemo ignorat, qua tempestate jam, praeter sandalia, in usu erant calcei cavi. Hinc invaluerat extractio in causa leviri, vel

calcei, vel sandalii, qui mos originem dedit disquisitioni Rabbinicae. Sed olim non nisi sandalio leviri

ex-

N

excalceationem factam ex loco altero, quem adducit, apparet. Est in eo distinctio calcei, & sandalii, ex usu videlicet posteriorum temporum. Quod vero legimus: *Et tamen ut plurimum usitatum est extrahere sandalium, & consuetudo valet contra traditionem*, maxime nostram confirmat opinionem, Hebraeos non nisi soleas, sive sandalia, gestasse. Invaluerat usus, ut calceos cavos haberent Judaei, extractio tamen calcei in causa leviri sandalio peragebatur. Scilicet Judaei, patriorum morum tenacissimi, cum veteres non nisi soleas gestassent, & in calcei extractione soleis essent usi, noluerunt relinquere avitam consuetudinem, cum calceorum usus adhuc recens esset. Ita nihil nostrae sententiae praejudicant, quae de discrimine τῶν ὑποδημάτων, & σανδαλίων, viri doctissimi notarunt, cum id nullum sit in scriptis Evangelicis, ubi Christus, non ὑποδήματα, sed δύο ὑποδήματα, prohibet, h. e. par aliud quam quod gestabant, & σανδαλία permittit, ea videlicet quae in pedibus habebant, qua ratione, uti quisque videt, optime Matthaeus cum Marco conciliatur.

CAPUT SEPTIMUM.

- I. Solae habenis teretibus vinculae apud Romanos, Graecos, Hebraeos. II. Corrigiam Hebraei eleganter שריון vocant, & Graeci LXX. σφαιρωτήριον. III. Verbum משרה Jer. II: 23. obscurum, atque interpretum expositiones rejectas. IV. Nostra verbi משרה, & totius loci explicatio. V. Olim corrigiae ex corio, & non magni pretii fuerunt, undeque Abrahami dictum Gen. XIV. 23. illustratur. VI. Locus Jes. V. 27. ab interpretibus male accep-

*ceptus, nostra explicatio. VII. Error Balduini, & Glossae ordinariae. VIII. Vincula calceorum, sive corrigias solvere, vilissimum ministerium apud Graecos, Romanos, Hebraeos habitum, & Jo-
hannis Baptistae dictum, ἡ ἐκ εἰμὶ ἱκανὸς λύσαι ἢ ἱμάντας τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ, exponitur.*

I.

Omnia ferme id genus, quibus plantarum calces tantum infimae teguntur, caetera prope nuda & teretibus habenis vineta sunt, soleas dixisse veteres Aulus Gellius docet. Rectissime soleis dat teretes habenas, quibus pedibus alligari possint. Est enim in soleis plane necessarius vinculorum usus. Apud Romanos quidem hoc adeo tritum fuit, ut saepe vincula pro ipsis soleis dicantur. Apud Graecos quoque habenis teretibus ligata calceamenta Homerus innuit, uti observavit Hieronymus Magius. Soleas Hebraeorum etiam vinculis, sive corrigiis, pedi alligatas fuisse, varia loca Sacri Codicis ostendunt. Abrahamus se ex praeda, in victoriae praemium, haud quaquam accepturum dicit, מחות ועד שרוך נעל, *A filo usque ad corrigiam calceamenti.* Johannes Baptista quoque se dignum negat λύσαι ἢ ἱμάντας τῶν ὑποδημάτων solvere corrigiam calceamentorum Jesu.

A. Gel.
Noct. At-
tic. lib.
xiii.
cap. 20.

Homer.
Odys. 2.
Mag. lib.
3. cap. 3.

Gen. xiv.

23.

II. Haec vincula, sive corrigias, Hebraei שרוך vocant, ab ambiendo scilicet, quia pedi circumvolvuntur, & Graeci LXX. Interpretes σφαιρωτήεις, à σφαιρώω, *involvero, in orbem conglobo.* Eleganter sane. Corrigiae apud veteres varia ratione circumvolutae fuerunt pedibus, uti ex antiquis statuis & nummis ap-

Marc. 1.
7.

Fer. de Re
Vest. P. 1.
pag. 236.
& 26.
P. 2. pag.
204. P. 3.
pag. 4.
P. 2.
pag. 144.

paret. Usitata admodum circumvolvendi ratio ea vi-
 detur, quam spectare licet in statua, quam dedit vir
 C. L. Octavius Ferrarius, aut qualis apparet in ea,
 quae visitur in fronte domus Bassianorum. Alia ra-
 tione vero circumvolutae corrigiae apparent in statua
 togata, quae visitur in atrio palatii Veneti, quam for-
 tasse Ciceronis, certe oratoris, quod libelli in dextra
 indicant, & libellorum theca ad pedes statuae, fuisse,
 Ferra-

HERCULES IN NUMMUS

ÆSCULAPH

101

STATUA TOGATA IN
ATRIO PALATII VENETI.

STATUA M. AURELII PALLIATA
IN ATRIO PALATII VENETI

Ferrarius conjecit. Iterum alia in statua M. Aurelii palliata, quam videre est in eodem atrio Palatii Veneti. Scilicet veteres etiam hac in re ornatum quae-
siverunt. Apparet id maxime in campagis, qui ope-
re reticulato circum pedem habenas extendebant.
Itemque tzangis, si modo haec sit campagorum &
tzangarum figura, quam Andraeas Frisius ad Baldui-
num exhibet. Pulcherrimae vero, ob habenarum

*Fris. ad
Bald.
pag. 180.
& 101.*

TZANGA

CAMPAGUS

DIRCIS SOLEÆ ROMÆ IN
ÆDIBUS FARNESIORUMAPOLLINIS PYTHI SOLEÆ
ROMÆ IN HORTIS VATICANIS

praecipue elegantiam fuerunt Dircis & Apollinis Pythii soleae, quarum figuram quoque dedit. Hinc, quia corrigiae pedibus circumvolvebantur, optime Hebraei easdem $\pi\tau\omega$ vocarunt, & Graeci $\sigma\phi\alpha\iota\sigma\tau\eta\sigma$. Etenim apud Hebraeos non tantum ipsi pedi circumdabantur vincula, verum etiam ad crus se extendebant, plane uti caligas talis & cruri circumvolutas in arcu Constantini & antiquis nummis videmus. Etiam He-

Hebraei varia ratione haec pedum vincula circumderunt, vel usus commodioris, vel ornatus gratia. Pulchra atque elegantia sandalia, quibus se Judith ornavit, & quae cepisse dicuntur oculos Holofernis, talia fuisse, praeter colorem coccineum, propter habenas teretes, quae eleganti ratione pedem circumderunt, non sine ratione quis posset suspicari. Judith. x. 3. & xvi. 11.

III. Apud Jeremiam verbum מְשַׁכֵּר occursit, Jer. 11. 23. cujus variae sunt admodum & diversae interpretationes. Qui optime vertisse videntur, ex significatione vocis שָׁרַר *corrigiae*, notionem hujus verbi petierunt. Hinc reddunt *implicare*. Sic recentiores: *dromas velox*, vel *camela junior levis*, *implicans vias suas*. Belgae: *Ghy lichte snelle kemelinne, die hare wegen verdrayt*. Metaphoram exponunt ut, מְשַׁכֵּר, *implicans*, sit, *instar scilicet corrigiae calcei, quae iteratis vicibus illi circumligatur*, ut Franciscus Vatablus habet, & prolixius eruditissimi Belgae: *Het Hebreusch woort wort alleenlijk hier gevonden, komende van een ander dat een schoeriem betekent*. Vatablus & Belgae ad Jer. 2. 23. God wil seggen, dat Israel heen ende weder, om ende wederom liep in afgoderye; gelijk een schoeriem heen ende weder gesnoert, geslingert, ingewikkelt, ende verdrayt wort. h. e. Verbum Hebraeum hoc loco tantum reperitur, descendens ab aliō, quod corrigiam notat. Innuit Deus, Israelem huc & illuc discurrere in idololatria, uti corrigia huc & illuc circumligatur, volvitur, implicatur, & contorquetur. Probant eam significationem praestantissimi Lexicographi, & inter eos Johannes Buxtorfius. מְשַׁכֵּר inquit, *corrigians*, h. e. Buxt. id Lex. Hebr. *implicans*, ut nodus corrigiae implicatur constringendo. Consentit vir summus Iohannes Coccejus, at-

Cycc. in
Lex.
Hebr.
& Comm.
in Ier.

atque hunc sensum elicit: *Propheta ostendit, eos in eodem luto haerere, quia ex animo non sint conversi, sed easdem opiniones retineant, quas habebant, qui in valle filiorum Hinnom liberos suos mactaverant. Ipsos tantum non nihil variare viam, & ad idem tendere per ambages, quod videbantur, reliquisse. Ideo comparat eos cum dromade veloci implicante vias suas. Ego vero, ut ingenue fatear, haec non intelligo. Qua ratione quæso de dromade, vel camelo juniore, dici potest, eam vias suas implicare, instar corrigiae calcei, quæ iteratis vicibus pedi circumligatur? aut quomodo Deus ut hoc innuat, Israelem huc & illuc discurrere ad idola, metaphoramsumeret à juniore camelo, quæ vias suas implicat, ut corrigia circa pedem ligatur & contorquetur? Si metaphora hæc à camelo desumitur, utique de camelo quid dici necesse est, quod in ipsam quadrat. Implicare vias suas, instar corrigiae calcei, quæ iteratis vicibus pedi circumligatur, dici de camelo posse, ego omnino non capio. Tum, quid est implicare vias suas instar corrigiae calcei? Certe corrigiae calceis non adhibentur ad implicandos pedes, sed operam plane præstant contrariam. Vir summus Ludovicus de Dieu aliud excogitavit, ut huic verbo מְשַׁכֵּחַ adferret lucem. Exponit ex lingua AEthiopica, ubi שֶׁךְ est vespere, sero, ὥσπερ. Matth. 28. 1. Marc. 13: 35. Unde vertere liceret, inquit, quæ serotinat vias suas, id est, quæ vespere in tenebris, quam plena luce ambulare mavult, ea enim dromedariorum, ut omnium pene ferarum indoles est, & recte id accommodatur populo, quem scortationis Spiritualis, in modum scorti carnalis depictæ, insinulat Propheta. Noctu enim amant scorta incedere atque amasios insequi. Nisi forte quis malit*

De Dieu
ad Ier. 11.
232

ad

ad linguam Arabicam hic attendere, ubi שׁוּרִי significat commune reddere, & שׁוּרִי focius, particeps. Hinc veritas communes reddens vias suas, quod scortis optime convenit, & passim populo exprobratur, quod uno Deo relicto, alios multos promiscue admiserint. Verum nec hoc mihi placet, quod ὁ πῆχυς habet. Serotinare vias suas, si vel maxime ex lingua AEthiopica haec verba possent significare, non video quomodo quadret in hunc locum. Est quidem omnium paene ferarum indoles, ut vesperi in tenebris, quam plena luce, ambulare malint, hoc vero nihil ad hujus loci sensum. Quod habet ex lingua Arabica aeque parum mihi probatur, cum non intelligam, quid in camelum quadret, *communes reddens vias suas*. Non mirum autem virum doctissimum, caeterosque interpretes, tam varia fingere, cum locus omnino sit obscurissimus, in quo explicando nihil juvant omnes veteres, qui varie admodum reddiderunt. Syrus, & Arabs, ne quidem tentarunt hujus vocis expositionem. Chaldaeus vertit per דַּמְקַלְקַלָּא, quae depravat, quasi conveniret cum מַסְרָהָא, cum tamen ingens fatis appareat discrimen. Lxx. Graeci, juxta editionem Francofurtensem, quae anno superioris seculi xcvi. prodiit, apud Andraeae Wecheli haeredes, editionemque sequitur Basileensem anni ejusdem seculi xlv, quae cum Aldino exemplari prorsus congruit, hic habent: ὁ ψὲ φωνῇ αὐτῆς ὠλόλυξε τὰς ὁδοὺς αὐτῆς. *Vesperi vox ejus ejulavit vias suas*. Sed juxta exemplar Romanum, voces τὰς ὁδοὺς αὐτῆς, cum sequentibus conjungunt. Ubi, uti hoc mirum imprimis est, quod כִּרְהָא vertant ὁ ψὲ, *vesperi*, cum alibi eam vocem per καίμηλον transferant perbene, ita illud apparet fat evidenter, unde pro הֶלֶב, id est, *levis*, ha-

Bochart.
Hieros. p.
x. pag. 82.

habent ἡ φωνὴ αὐτῆς, *vox ejus*. Legerunt scilicet קִילֵה. Vulgatus interpres vertit: *Cursor levis, explicans vias suas*. Scilicet ex Aquilae, Symmachi, vel Theodotionis corruptis exemplaribus, pro *dromade*, est in Vulgato *cursor*. Verterant illi δρομαὶς καὶ φη, pro quo librarii fecere δρομεύς, uti jam pridem monuerunt viri eruditi. Utinam Samuel Bochartus, qui tot difficilia loca feliciter explicavit, & tam multa praeclara de animalibus nos docuit, hunc locum non reliquisset intactum. Multis quidem ostendit בכרה esse *camelum juniozem*, at quid sit *camelus junior* משרכת דרכיה, nusquam dicit. Tentandum ergo est, an quid afferri possit, quod, si non omnino verum, verisimile tamen sit.

Arist.
Hist.
Anim.
lib. v.
cap. 11.

IV. Verbi משרכת, quod semel tantum occurrit, radicem olim usitatam שרך, quae *circumire*, & *discurrere*, notavit, unde שרך *corrigia* dicta est, ab ambiendo, sive circumeundo, quia pedi circumvolvitur, verisimile admodum est. Hinc *camelus junior* משרכת דרכיה *circumiens vias suas*, est camelus, quae aestro libinis percita, notas semitas circumit, & huc illuc vagatur maris potiundi gratia. Inter animantia maxime libidinosa etiam cameli sunt de quibus Aristoteles refert, quod *toto die coeant*. In primis libidine flagrat בכרה, quae est camelus foemina junior, quae incipit *catulire*, hoc est, ad Venerem incitari. Hinc *camelus junior* משרכת דרכיה *circumiens vias suas*, est camelus, huc illuc discurrens aestu libidinis. Hunc sensum innuere videntur LXX. Interpretes, qui reddiderunt, ὁψὲ φωνὴ αὐτῆς ὠλόλυξε. *Vesperis vox ejus eiulavit*. Verbum ὠλόλυξεν quidem *ejulare*, & cum clamore *plorare*, notat: verum etiam

etiam de eo ejulatu dicitur, quem emittunt bruta, dum libidine flagrant. Hinc *ὀλολυγόνες* sunt ejulatus, *Plin. lib. XI. cap. 37.* quos emittunt mares ranae, dum foeminas ad coitum vocant. Neque aliter hoc intellexit, si vera est viri illustris Hugonis Grotii explicatio, interpretes Chaldaeus. Is enim habet *דמקלקלא ארחתהא depravans* *Grot. ad Jer. 2. 23.* *vias suas*, h. e. uti exponit vir illustris, *à mare ad marem alium discursitans*. Confirmat vir in Hebraicis versatissimus Iohannes Buxtorfius, qui ad haec verba *משכבה דרכיה implicans vias suas*, notavit, *id est, Lex. Hebr. R. שך* *huc illuc discurrens, aestu libidinis: sic tu fervore idololatriae*. Hic sensus optime congruit huic loco. Gentem Judaicam cum meretrice comparat Propheta, quae se cuilibet offert. Sic enim dicit: *על כל גבעה גבהה ותהת כל עץ רענן את צעה זנה: In omni clivo alto, & sub omni arbore viridi, tu te prosternis, meretrix.* *Ier. 11. 20.* H. e. instar meretricis, quae in lupanari prostat, & cuilibet se prosternit, tu omnibus Diis te prosternis *sub omni arbore viridi, & clivo alto*, h. e. iis omnibus servis. Ulterius vero, quo magis appareat rei foeditas, comparat cum animantibus maxime libidinosus. Postquam notasset jactantiam illorum hominum, qui negabant se esse idololatrias, & volebant videri Deum colere, ac dicebant, ut meretrices solent, *לא נטמאתי אחרי הבעלים לא הלכתי post Baalim non ambulavi*, vehementius invehitur, *Ier. 11. 23.* & *ראה דרכך בגיא vide viam tuam in convalle* dicit, Hinnonis nempe, in qua horrenda illa peragebatur Idololatria, ut ipsi parentes traderent liberos suos Molocho immolandos: *דעי מה עשית בכרה קלה Cognosce, addit, quid feceris, camelus junior, quae vias circumit.* Quasi dicat: Ne neges te fornicatam esse cum Baalim, cum id appareat

vel ex valle Hinnonis, & ex eo quod fecisti, tu, quae instar cameli junioris, quae libidinis aestro percita huc illuc vagatur, marem quaerens, fervore idololatriae undique discurrens, Baalim quaerens, quibus te prosternas. Neque contentus, gentem Judaicam *camelum* vocare *catulientem*, pergit porro, & *onagrum* vocat, foeminam nempe, quae ubi eminus olfecit marem, à nemine inhiberi potest quominus ad eum currat, imo quae neminem recusat vel in ipsis menstruis. Hic enim sensus est versus sequentis, uti prolixè possem ostendere, & evidenter. Haec de hoc obscuro & intricato loco non inepte mihi videor animadvertisse.

Athen.
lib. XII.
cap. XI.

Manil.
lib. V.

V. Uti calcei, & soleae, apud veteres plerumque ex corio conficiebantur, ita & corrigiae, sive teretes habenae, ex corio fiebant. Legimus quidem vinculis aureis nonnullos olim sua calceamenta pedibus aptasse, uti Athenaeus de Parrhasio refert, quod *χρυσῆς περὶ ἀνασπαστοῦς ἐπέσφιγγε τῶν βλαυτῶν τῆς ἀναγωγέας*, aureis *habe-
benis constringebat calceorum ansas*: De iis etiam viri doctissimi illud Manilii interpretantur:

Et pedibus niveis fulserunt aurea vincla.

Isid. Orig.
lib. XIX.
cap. 34.

Quod tamen de periscelidibus, sive catenulis aureis, quas ornatus gratia mulieres circum crura gestabant, sequenti capite ostendam intelligendum. Sed plerumque pariter uti soleae, ex corio veterum corrigiae fuerunt. Hinc Isidorus, à *corio*, *corrigias* vult dicere: *Corrigiae*, inquit, à *corio* vocantur. Etiam hinc *lora* dicuntur. Juvenalis:

Vel

Vel nodus tantum, & signum de paupere loro,

Juven.

Sat. V.

p. 165.

& ibid.

Schol.

Ad quem locum Scholiastes *lorum* exponit *Parthi-*
cam corrigiam. Apud Hebraeos etiam corrigias cal-
ceamentorum ex corio fuisse non dubitandum vide-
tur. Etenim, uti ipsorum soleae ex corio conficie-
bantur, quod prolixè ostensum superius, ita corri-
giae, sive habenae teretes, ex corio fuerunt. Hinc
Talmudici corrigiam vocant עור הכנדרל, *corium cal-*
cei, & שנין, quod *lorum* notat, ex corio confectum. *Talm.*
Nata hinc est inter Hebraeos loquendi ratio παραποιώδης, *Schabbat*
qua pro re vili, & fere nihil, *calceamenti corrigiam* fol. 60. in
usurpant. Nam uti calcei, cum ex corio essent, fue- *Misna. &*
runt vilissimi, etiam corrigiae non magni pretii sunt *Mikvaoth*
habitaе. Jam ab antiquissimis temporibus hic loquen- *cap. ult.*
di modus usitatus fuit. Abrahamus enim Regi So-
domaeorum dicit, se ex omnibus quae ipsius erant,
non accepturum מחות ועד שרוך נעל à filo usque ad
corrigiam calceamenti. Scilicet Abrahamus, cum *Gen. xiv.*
indicare vellet, ne vilissimum quid se accepturum in 23.
praemium pugnae, hoc est, nihil omnino, calcea-
menti corrigiam appellavit, quasi nihil vilis tenuius-
que dici posset, calceamenti vinculo. In hunc sen-
sum jam olim Chrysostomus haec verba explicavit, *Chrys.*
& ex eo Martinus Delrio formulam esse adagialem *Hom.*
monuit, qua negat Abrahamus se *calceamenti cor-* xxv.
rigiam, hoc est, nihil omnino, ne vilissimum qui- *in Gen.*
dem, ex praeda accepturum. Quam mentem esse *Delr.*
hujus loquendi formulae etiam nemo interpretum ig- *Adag. P.*
norat. *1. Num.* 17.

VI. Desumpta est ab his corrigiis, sive vinculis,

quae plane necessaria sunt in soleis, alia loquendi apud veteres ratio, qua *vincula demere, vinclis pedem exuere, vinclis crura resolvere*, pro calceos, sive soleas, exuere usurpant. Ovidius:

Ovid.
Metam.
lib. III.
vers 168.

Vincla duae pedibus demunt. —

Virgil. lib. IV.

Virgilius:

AEneid.
vers 518.

Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta.

Ovid. de
Arte
amandi.
lib. III.
vers 272.

Ovidius:

Arida nec vinclis crura resolve suis.

Etiam detrahere vincula dixerunt.

Tib. lib. I.
Eleg. V.

Tibullus:

Vinclaque de niveo detraheth ipse pede.

Terent.
Heaut.
Act. I.
Sc. I.
vers 72.

Quod Terentius dixit *soccas detrahere*, in illo vulgato: *Accurrunt servi, soccos detrahunt*. Similis loquendi ratio apud Jesaiam exstat, quam tamen aliter intellexerunt interpretes. Gentem validam contra Judaeos se excitaturum minatur Deus, quae semper foret in procinctu, atque ad ducum nutum parata.

Ies. V. 27.

Verba haec sunt: *אין ע"ף ואין כושל בו לא ינום ולא ינח שרון נעליו: שן ולא נפתח אזור חלציו ולא נתק שרון נעליו: Non est lassus, & non est impingens in ea: non dormitabit, neque dormiet, neque solvetur cingulum renum eius, neque detrahetur corrigia calceamentorum eius.* Verbum *נתק* hic in *rumpendi* significatione accipiunt interpretes, vertuntque, *nec rumpetur corrigia calceamentorum eius*. Quemadmodum autem iis, quibus in itinere corrigiam calceamenti contingit abrumpi, non parvo abruptio illa impedimento est, ita ut iter inceptum retardet, ita hic indicari nullam moram ob-

jici

jici ipsorum consiliis volunt. Sed hi non videntur observasse, verbum נתק hic accipiendum potius in *detrahendi* significatione, atque hoc dictum non impersonaliter intelligendum esse, sed active, uti vulgo loquuntur. Etenim לא נפתח אזור הלציו ולא נתק שרוך נעליו *non solvetur zona ejus, aut detrahetur corrigia calceamenti ejus*, idem est ac si dictum sit, *Non solvent zonam, aut detrahent corrigiam calceamenti*. Gentem enim spectat validam quam non tantum praedicat Propheta, *nullum in ea esse defessum aut labantem, nullum qui dormitaret, aut dormiret*, verum etiam, *neminem zonam suam soluturum, aut detracturum corrigiam calceamenti*. Sic non referri potest ad abruptionem corrigiarum, quae non parvo properantibus impedimento est, sed descriptio est strenuorum hominum, qui *neque zonam solvent, aut detrahent corrigiam calceamenti*. Scilicet Propheta canit, eam gentem, quam contra Judaeos excitaret Deus, semper futuram in procinctu, atque ad ducum nutum paratam, ita ut nec zonam solveret, nec calceos suos extraheret unquam. Quod indicare totius narrationis series videtur. Sane לא נפתח אזור הלציו *non solvetur zona ejus*, nulla alia ratione potest intelligi, quam homines futuros semper ad praelium paratos. Unde optime notarunt viri eruditissimi, qui novissimam Belgarum versionem notis illustrarunt: *Sy sullen steeds veerdigh zijn om te strijden, staande gewapent tot aller ure.* ^{Belgae ad h. l.} Hoc est, *semper parati erunt ad praelium, omnibus horis armati*. Hinc nec id quod sequitur, לא נתק שרוך נעליו *non detrahetur corrigia calceamenti ejus*, aliter intelligi potest, quam illos nunquam calceos extracturos. Verbum נתק itaque non ea notione sumendum est, qua acceperunt

runt interpretes, sed quam & alias obtinet, cum *de-*
Jer. xxii. 24. *trahere* significat. Locus evidens apud Ieremiam
 est, in quo nihil aliud, quam *detrahere*, significare
 potest. Sic enim Deus de Chonia, Iojakimi filio,
 Rege Judae, dicit: כִּי אִם יְהִי כְנִיָּהוּ בֶן יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ
 : יְהוּדָה הוּא עַל יַד יְמִינִי כִּי מִשָּׁם אֶתְקַנֶּךָ : *Quod si esset*
Chonia, filius Jehojahim, regis Judae, annulus in
manu mea dextera, inde detraherem te. Ita לֹא נִתְּקַן
 שׁוּרְךָ נִעְלִי *non detrahatur corrigia calceamenti ejus,*
 nihil aliud notat quam non exuet calceum suum.
 Est autem haec admodum elegans strenuorum militum
 descriptio, qui, ut ad omnia sint parati, nec zonam
 solvere, nec caligas exuere dicuntur. Quam mire
 illustrat hic Callimachi locus, in quo de Iride canit:

Callima-
chus

Hymn.
in Delum

vers 231.

¶ seq.

Τῇ ἱερίῃ θαύματα ὑπὸ θρόνον ἔξειτο κόρη.
 Κεῖνη δ' οὐδέποτε σφειγῆς ἐπιλήψεται ἰδρῆς,
 Οὐδ' ὅτε οἱ ληθαῖον ἐπὶ πτερῶν ὕπνῳ ἔρῃσι.
 Ἀλλ' αὐτοῦ μεγάλῳ ποτὶ γλαγχίνῃ θρόνῳ
 Τυτθὸν δ' ἀποκλίνας κερήαται. λίχραι δ' εὐδει.
 Οὐδέποτε ζώνῃ ἀναλύεται, οὐδὲ περὶ χεῖρας
 Ἐνδρομίδας. μὴ οἱ τὴν καὶ αἰφνίδιον ἔπ' αἶψα
 Δειπώσῃς.

Huic similis Thaumantis filia, infra solium sedebat.
Ipsa autem nunquam suae obliuiscitur sedis,
Ne quidem quum ei obliuiosam alam somnus infixarit:
Sed ibi magni ad angulum solii,
Parum acclinato capite, oblique dormit.
Nulla quoque tempore zonam solvit, neque pernices
Calceos: ne sibi quod improvisum verbum dicat
Hera.

VII. Vir doctissimus Benedictus Balduinus aliter Bald. de Calc. Ant. cap. 21. longè hunc locum exponit. Observat veteres, cum calceamenta pedibus inducerent, eaque pressius adstringerent, si quando corrigiam contingeret effringi, malum omen credidisse, adeo ut suscepta negotia defererent, uti diserte testatur Cicero in Divinatione, Cic. de Divin. lib. 2. ubi sic ait, *Quae si suscipiamus, pedis offensio nobis, & abruptio corrigiae, & sternutamenta erunt observanda &c.* atque illud omen veteres portendere credidisse, rem susceptam haud feliciter progressuram, aut sinistro aliquo casu impediendam: quemadmodum iis, quibus in itinere corrigiam calceamenti contingit abrumpi, non parvo abruptio illa impedimento est, ita ut iter inceptum retardet. Unde, addit, qui sacram paginam Glossa, quae dicitur ordinaria, illustravit, locum illum Jesaiae: Non rumpetur corrigia calceamenti ejus: Apposite sic interpretatur: Non impediatur in itinere Dominus. Ut eum significet re nulla retardandum, quin brevi sit in hostes iracundiae suae tela, vindice dextra, contorturus. Sed, praeterquam quod ex iis, quae à nobis observata sunt, satis appareat, non ad omen aliquod hoc pertinere, sed ad militum summam alacritatem, qui ne quidem zonam solverent, vel calceos exuerent, erravit plane Glossae, quae dicitur, Ordinariae compiler, atque in errorem induxit elegantissimum Balduinum. Etenim non de Domino dicitur, *non rumpetur corrigia calceamenti ejus*, sed de gente valida atque expedita, quam contra Judaeos se excitaturum Dominus minatur.

VIII. Praetermittendum haud quaquam est, apud veteres proprium fuisse fervorum ministerium, & qui-

P

dem

dem vilissimum, solvere corrigias, sive vincula calceorum domini, h. e. exuere calceos, uti jam dudum observarunt homines eruditi. Plato τ'πελύετε, inquit, παῖδες, Ἀλκιβιάδην, ἵνα κατακέντηται: *Solvite calceos, pueri, Alcibiadae, ut accumbat.* AEschylus:

Plato in
Symposio.
Aesch. in
Agam.

ὑπαί τις ἀρβύλας
Δύοι τάχ'®, πρόσθλον ἔμβασιν ποδός.

Aliquis mihi soleas solvat ocyus, queis itinerantis induebantur pedes. Vulgatum illud est apud Terentium: Accurrunt servi, soccos detrahunt. Apud Plautum Dinarchus servis imperat:

Terent.
Heaut.
Aet. 1. sc.
1. vers 72.
Plaut.
Trucul.

— *Deme soleas, cedo, bibam.*

Aet. 11.
sc. 14.
vers 16.
® sc. 5.
vers 19.

Et Phronesium Ancillae:

— *Eho Pithecium,*

Fac ut accumbam: accede. Adjutare sic decet puerperam.

Soleas mihi deme.

De servis Lucilius canit:

Lucil.
Sat. lib. 3.

Cernuus extemplo plantas convestit honestas,

Et pedibus laeva sycionia demit honesta.

Hinc Tibullus, cum vellet exprimere ad omne officium, etiam abjectissimum, pauperem fore praesto, ministerium solvendi calceorum corrigias adjungit:

Tib. lib. 1.
Eleg. 7.

*Pauper erit praesto tibi, praesto pauper adibit
Primus, & in tenero fixus erit latere.*

*Pauper in angusto fidus comes agmine turbae,
Subjicietque manus, efficietque viam.*

Pa-

*Pauper ad occultos furtim perducet amores,
Vinclaque de niveo detrahet ipse dede.*

Apud Hebraeos idem etiam habitum fuit ut vilissimum ministerium. Hinc possideri servum maxime volebant, si emptori servilia aliqua praestitisset opera, inter quae in primis memorant, *שהתיו מנעל לרבו או* *ut solvat domino calceamentum, aut illud induat.* Scilicet inter vilissima ministeria recensabant calceorum vincula solvere, & calceos extrahere, atque hinc cum servum emerent, non alia oppignoratione utebantur, ut constaret eum in alterius domini potestatem migrasse, quam ut calceos ejus solveret, & indueret. Ex Maimonide, qui ex Talmude hau-

Maim. in

מכירה

cap. 2. ex

Gem. Bab.

Kiddu-

schim

fol. 22. 2.

Licht. ad

Matth.

III. 11.

ferat, hoc observavit vir doctissimus Johannes Lichtfotus. Talmudicorum verba haec sunt, *עבד קטן כבהמה דמו חנו רבנן כיצד בחזקה החיר לו מנעלו או הוליק אחרין לבית המרחץ הפשיטו הרחיצו סבו גרדו הלבישו* *Parvus servus est veluti jumentum, tradunt magistri nostri. Quomodo emitur servus בחזקה? Solvit ementi calceum, portat post eum quae ei necessaria ad balneum, devestit eum, lavat, un-*

Moses Mi.

Praec.

affir. 3.

neg.

177.

Marc. 1.

8. Luc.

III. 16.

Ioh. 1. 27.

Act. XIII.

5.

Maimo-

nides in

Talmud.

Thora

cap. 5.

git, fricat, revestit, induit calceos, ac à terra levat. Videri etiam potest Mosès Mikotzi. Hinc natum est Iohannis Baptistae dictum, qui, ut se quam maxime prae Christo deprimeret, indignum dicit,

λύσαι ἢ ἱμάντας τῶν ἐποδημάτων αὐτοῦ, solvere corrigiam calceamentorum ejus, uti referunt, Marcus, Lucas, Johannes, & Paulus. Id idem est ac si dixisset, non sum dignus ut hoc vilissimum obeam excalceandi mu-

nus. Tradit R. Moses ben Maimon. כל המלאכות שהעבד עשה לרבו תלמיד עושה לרבו ואם היה במקום שאין מכירין אותו ואין הנה לו תכילין וחש שמא אמרו לו עבד

Talmud
Babyl.
tractatu
Cethubhot
cap. II.
fol. 96. a.

הוא אעו נועל לו מנעלו ואינו חולע *Omnia opera, quae servus praestat Domino suo, discipulus praestat magistro suo. Quod si fuerit in loco in quo non norunt eum, neque sint ipsi Tephillin, & sollicitus sit ne forte dicant ipsi, servus est, non induit ipsi calceum ejus, neque ipsi extrahit.* Ea Maimonides ex Talmude Babylonico desumpsit. In eo enim legimus.

אמר רבי יהושע בן לוי כל כלאכות שהעבד עושה לרבו תלמיד עשה לרבו חוץ מהתרת לו מנעל אמר רבא לא אמרן אלא במקום שאין מכירין אותו אבל במקום שמכירין אותו ליה לן בה אמר רב אשי ובמקום שאין מכירין אותו נמי לא אמרן אלא דלא מנח תפילין אבל מנח תפילין ליה לן בה:

Dixit Rabbi Josua filius Levi: omnia opera, quae servus praestat domino suo, discipulus praestat magistro suo, praeter solutionem calcei ejus. Dixit Rabba: Non dicimus hoc, nisi in loco in quo non norunt illum: sed in loco in quo norunt illum, non est nobis in eo, exemptus scilicet à solvendo calceo. Dixit Rab Asche, etiam in loco, in quo non norunt eum hoc non dicimus, nisi quando sibi non applicuit Tephillin: sed quando applicuit sibi Tephillin, non est nobis in eo à solvendo calceo exemptus. Admodum sollicitè scilicet caveat. Rabbini, ut in iis locis magistro suo id officium non praestet discipulus, ubi non satis notum est eum esse discipulum, ne ex ipso opere existimaretur servus, cum alias, ubi notum est ipsum discipulum esse, non vero servum, hoc etiam officium à discipulo praestari suo magistro velint. At Johannes Baptista, quo se magis deprimat, & Christum extolleret, ne ad hoc quidem officium dignum se pronuntiat, ut solvat, & exuat calceos ejus. Dictum Johannis Matthaeus refert: ὁ οὐκ εἰμι τὸ ἐξουσιάζειν βάσαι αὐτοῦ. Cujus non sum dignus calceamenta portare. Sed de eo loco infra prolixius. CA-

Matth.
III. II.
lib. I.
cap. 8.

CAPUT OCTAVUM.

I. *Calceus licet immundissima pedum tutela sit, in eo tamen magnus olim luxus, praecipue foeminarum fuit. II. Hebraeorum mulieres iis luxuriasse multi observant ex Jes. III. 18. III. Multa & diversa istius vocis interpretamenta. IV. כסא ornamentum simile compedi. V. Compedes aureas in pedibus, itidem ut armillas in brachiis, olim foeminae gestarunt, non in oriente tantum, sed apud Graecos etiam, ac Romanos. VI. Locus Jes. III. 16. exponitur. VII. Petronii Satyricon quatuor locis emendatum.*

I.

QUAMVIS calceus *immundissima pedum tutela sit*, Tert. de Pal. cap. v. & ibid. Salm. ex sententia Tertulliani, ut pote qui pulvere & luto saepe est sordidus, quod eleganter exprimit Querolus, non Plautinus, apud virum incomparabilem Claudium Salmasium:

*Sume laneos coturnos, semper restuos calceos,
Quos pluvia solvat, pulvis compleat, caenum &
sudor glutinet.*

*Sume calceos humili fluxos tegmine,
Quos terra revocet, fraudet limus concolor.*

Magnus tamen in calceis fuit veterum luxus. Praecipue mulierum, uti hoc genus est ad superbiam proclive, pompa in calceis olim summa fuit. Perstrin-

Tert. de
cultu

Foem.

cap. 7.

Clem.

Alexand.

Paedag.

l. 11. c. 11.

Ser. in

Judith

cap. 10.

Bald.

cap. 6.

Rub.

Elert.

l. 2. c. 14.

Ies. 111.

18.

Abarb. ad

h. l.

Bald. de

Cal. Ant.

pag. 147.

Abarb. ad

h. l.

xerunt hoc vitium Patres antiquissimi, Tertullianus, & Clemens Alexandrinus, deque eo multa viri eruditissimi Nicolaus Serrarius, Benedictus Balduinus, & Philippus Rubenius notarunt.

II. Si multis sacrorum voluminum interpretibus fides, etiam mulieres Hebraeae, & praecipue virgines, luxum non mediocrem in calceis posuerunt. Perstringit Jesaias seculi sui vitia, atque inter alia quae Deum ablaturum dicit, תפארת העכס' commemorat, quae *ornamenta calceorum* interpretantur. Ita Chaldaeus habet תושבה דמסני' quod est, uti Vulgatus reddit, *ornamentum calceorum*. R. Isaak Abarbanel, filias Zion, eo quod eminuisse dicantur, altis usas fuisse calceis, ad magnitudinem staturae corporis conciliandam existimat. Quod etiamnum solemne esse apud Venetos, atque inde natum dicterium factum, & falsum, viri maximi Julii Caesaris Scaligeri in Italicas mulieres, & earum maritos, quos *uxorum suarum dimidium in lectis genialibus amplecti, altero earum dimidio cum calceis deposito*, dixit, refert vir elegantissimus Benedictus Balduinus. Imo addit Abarbanel, ex iis quae in Joma legimus, & Schabbath, *quod calceamentis suis indiderint myrrham, & balsamum. Etiam ornamenta calceorum* exponunt plures.

III. Non mirum multos interpretes in hanc sententiam adductos, cum vox עכס' sit obscura, & ab omni tempore varie reddita. LXX. habent: τὴν δόξαν τῆς ἱματισμῶν αὐτῶν, *gloriam vestimenti earum*. Hos Syrus, & Arabs sequuntur. Monet etiam Abarbanel, filias Zion pedibus suis induxisse עכס', quarum

rum agitatione tanto melius audirentur, aut quod portaverint mundum pretiosum in pedibus suis, è gemmis scilicet aut margaritis, ac motu suo pedem pedi alliserint, ut hac ratione monilium sonantium perciperetur strepitus. Placuit hoc Kimchio, qui Kimchi ad h. l. כנסים vult fuisse *crepitacula tinnientia*, quae mulieres in pedibus gestarunt. Hujus sententiae meminit Franciscus Vatablus. Vatabl. ad h. l. *Alii, inquit, volunt ornamentum pedum fuisse, non absimile illi, quo utuntur mulieres Hispanae, quae crepidas gestant cum tintinnabulis dum saltant.* Praeter Sancten Pagninum, & Valentinum Scindlerum, eam amplectitur vir illustris Hugo Grotius. Pagnin. & Scindl. in Lex. ad vocem כנסים *Sed כנסים, inquit, ut docent nos Hebraei, erant crepitacula in pedibus mulierum, quibus inter saltandum utebantur.* R. Levi Ben Gerson Grotius ad h. l. R. Levi ad Prov. 7, 22. Scribit: הכנסים הם כמו תכשיטין נושאור אותן כרגליהן *Achasim sunt sicut ornamenta, qua gestant mulieres in pedibus suis, sicut dicitur, & in pedibus suis תעכסנה.* Alludit ad ea verba, quae paulo superius occurrunt. Magnus Theologus Ies. III. 16. Iun. ad h. l. Franciscus Junius ornamenta vult fuisse cruralia, quibus veluti compedibus, utrique cruri alligatis, discerent modificare gressus. Praeiverunt viro magno Talmudici, qui haec ornamenta gestasse Hebraeorum Talm. in Schabbat. puellas volunt, ne passus facerent majores, & detrimentum accederet earum virginitati. Belgae vertunt *het cieraat der couffebanden*, nescio quos infelices interpretaes secuti. *Periscelides* reddunt viri doctissimi Buxtorfius & Coccejus, quam interpretationem alii Buxt. & Cocc. in Lex Hebr. ad vocem כנסים quoque amplectuntur, & inprimis vir summus Ludovicus de Dieu. De Dieu ad h. l.

IV. Inter tam varias, atque discrepantes, quae veterum,

terum, qua recentiorum sententias, sola eorum vera est, qui עכס' esse *compedes*, sive *periscelides*, volunt. Evidentibus rationibus enim ostendi potest non difficulter, עכס' nihil aliud quam *compedes*, sive *periscelides* esse, quas in cruribus mulieres gestarunt. עכס' *compedem* notare dubium haud quaquam est. In Salomonis Proverbiis enim occurrit hoc significatu.

Prov. VII.
22.

וְכַעֲסֵךְ אֶרֶץ מוֹסֵר אֶת־וְכַעֲסֵךְ, & *tanquam in compede ad castigationem stulti*, dicit Rex sapientissimus, ubi eum, qui meretricem sequitur, cum bove comparat, qui ad macellum ducitur, & cum stulto, qui in vincula, sive compedes, implicat se ipsum. A עכס', est plurale עכס'ים, quod nihil aliud quam *compedes* significare potest. Sed cum עכס'ים sint inter mulierum ornamenta, quid aliud, quam ornamentum, quod similitudinem compedum habet par est intelligi? Vidit hoc

Aben
Ezra ad
h. l.
Talm. in
Schabbat.
& in Ge.
cap. 6.

Aben Ezra, qui notavit: הַעֲכָסִים רוֹמִים לְכַבֵּל, *Aschasim similes compedi*. Neque abludunt Talmudici, qui כבליים appellant, & disputant an sit licitum cum eis egredi in Sabbatho. Quid autem sint כבליים in Gemara traditur: *Catenulae videlicet aureae, quibus pedes ligabant puellae, ne nimis latos facerent passus.*

Maim. in
Glossa ad
Chas.
Tract. de
Sab. cap.
10.

Quod etiam in Glossa, & in libro suo Jad Chazaka, Rabbinorum doctissimus Moses ben Maimon scribit. Qua in re, uti vanum atque futile est quod de כבליים tradunt Talmudici, eum in finem gestatas fuisse ab Hebraeorum puellis, ne passus facerent majores, & detrimentum accederet earum virginitati, ita recte notatum est, catenulas aureas, sive compedes fuisse.

Maim. in
Glossa ad
Tract.
Sabbat.
cap. 6.

Quod Maimonides confirmat, qui ornamentum pedum fuisse putat, quales armillae fuerunt brachiorum. Sic enim scribit: כבליים עכס'ים בצורת האצערה *Kebalim sunt Achasim ad formam armillarum*. Scilicet

כבליים

כבליים qua voce Talmudici utuntur pro pedum orna-
mento, cum quo fas non est egredi Sabbatho, idem
cum עכס' esse observat, & in modum armillarum
fuisse. E quibus colligere proclive est, עכס' nul-
lum aliud fuisse ornamentum, quam compedum au-
rearum, quas in cruribus gestabant mulieres.

V. Hoc fiet longe verisimilius, ex eo veterum more,
qui non in Oriente tantum, sed apud Graecos etiam
atque Romanos fuit, ut mulieres aurea vincula, vel
compedes, in cruribus gestarent. In Oriente, uti
magnus olim fuit armillarum usus, qui jam invalue-
rat aetate Abrahami, ita עכס', hoc est, aureas com-
pedes, instar armillarum, in pedibus mulieres habue-
runt. Quod olim in Oriente tam frequens fuit, ut
etiam nunc hic mos obtineat. Monuit id ex ore viri
C. L. Jacobi Golii vir summus Ludovicus de Dieu. *Gen. xxiv. 20.*
Postquam eorum recitasset sententiam, qui עכס'
De Dieu. ad h. l.
periscelides volunt, haec subjungit. *His assentimur,*
postquam à doctissimo viro D. Golio, qui per Orien-
tem peregrinatus est, accepimus, usitatum etiamnum
esse in Oriente in opulentioribus familiis, ut infan-
tum pedes circa talos laminis aureis unius aut duorum
digitorum, interdum & quatuor ubi adultiores sunt,
latitudine, tanquam compedibus concludantur, non
ad tinnitum faciendum, neque ad gressus modulan-
dos, sed solius ornamenti & opulentiae testandae gra-
tia, ut & Propheta hic vocat תפארת העכס' orna-
mentum compedum. Neque sunt compedes, quibus pes
pedi alligatur, ut cum equi aut muli tollutim incede-
re docentur, ut volebat D. Junius, sed singula compes
singulo pedi aptatur seorsim, eumque ambit. Apud
Graecos etiam earum usum frequentem fuisse Pollux *Pol. lib. II. cap. 16.*
do-

docet, apud quem ἐν γυναικείῳ κόσμῳ *in mundo mulie-*
bri ponuntur: *περισκελίδες*, *περιπέζιδες*, *περιπέζια* & tandem
περισκελίδες *Periscelides* vero sunt, ut in Glossis est, Or-
namenta, vel circuli aurei crurum muliebrium: Omnes
 enim errant qui *periscelides* femoralia putant. Inter
 quos Julius Nigronus. *Nam etsi σκέλεθ', sit crus,*
unde periscelides; tamen non tibialia dicuntur peri-
scelides, sed femoralia. Omnino perperam, cum
periscelides nihil aliud sint quam ornamenta crurum
 muliebrium. Quomodo & Horatii Scholiastes ad
 haec verba.

Nigron. de
 Calig.
 pag. 12.

Schol.
 Horat. ad
 lib. 1.
 Ep. 17.

*Nota refert meretricis acumina, saepe catellam
 Saepe periscelidem raptam sibi flentis —*

Periscelidem interpretatur: Ornamentum pedis circa
crura. Maximus Salmasius *periscelidem* describit vin-
culum aureum, quod in cruribus gestabant mulieres
solae, atque haec verba Senecae de *periscelide* inter-
 pretatur, ubi Herculi apud Omphalem agenti tribui-
 tur, quod

Salm. ad
 Lampri-
 dii Alex.
 Sev. cap.
 XL.
 Sen. in
 Hyp.
 Act. 1.
 vers 321.

*Crura distincto religavit auro
 Luteo plantas cohibente socco.*

Quae magnus Casaubonus, eumque secutus Bene-
 dictus Balduinus, & alii nonnulli, de fasciis crurali-
 bus non recte acceperunt, cum *nunquam annulus,*
aut vinculum aureum, fascia dicatur. Rectissime sane:
Crura distincto religavit auro,

Casaub.
 ad Suet.
 Aug. c.
 LXXXII.
 Bald. de
 Calc. Ant.
 cap. 16.

non nisi de *periscelide* capi potest, quae vincula, si-
 ve compedes, ex auro fuerunt, quibus sibi mulieres
 or-

ornamenti gratia crura vinciebant, & armilla cruralis potius diceretur, quam fascia, uti monuit ὁ πᾶν: Id enim ostendunt Senecae verba praecedentia:

*Passus aptari digitis smaragdos,
Et dari legem rudibus capillis.*

Scilicet post ornatum digitorum, atque capillorum, addit:

Crura distincto religavit auro,

ut significet aureas compedes, sive *periscelides*, inter pedum ornamenta fuisse. De iisdem Octavius Ferrarius, decus sui Patavii, hunc locum Plinii exponit. *Habeant foeminae in armillis, digitisque totis, collo, auribus, spiris: discurrant catenae circa latera, & inserta margaritarum pondera è collo dominarum pendeant, ut in summo quoque unionum conscientia adsit: etiamne pedibus induitur, atque inter stolam plebemque hunc medium foeminarum equestrem ordinem facit!* postrema scilicet verba de *perisceliis*, & aureis pedum vinculis, interpretatur. Aliter quidem de hoc loco disputat vir politissimus Albertus Rubenius, atque haec pedum vincula ansas, sive obstrigilla solearum fuisse putat, quae ex auro erant. Sed haec castigavit Octavius Ferrarius, maxime cum in re simili dicat Plinius: *Argentum succedit ex re aliquando & auro, luxu foeminarum plebis, compedes sibi ex eo facientium, quas induere aureas mostritior vetat.* Quem locum frustra doctos viros calceorum ornatum explicare contendit, cum de crurum vinculis Plinius loquatur, quae argentea à plebe gestata in-

nuit,

Ferrar. de
Re Vest.

P. 1. l. 3.
c. 17.

Plin. lib.
XXXIII.
cap. 3.

Rub. de
Re Vest.
l. 1. c. 16.

Fer. in
Analect.
cap. 21.
Plin. lib.
XXXIII.
c. 12.

nuit, cum jam aurea fastidiri caepissent. Cui expositioni Octavii Ferrarii eo lubentius accedo, quia Plinius haec ornamenta *compedes* vocat, eodem modo uti Hebraei עכס' appellunt, quae vox eorum lingua *compedem* notat. Cum Ferrario de his *periscelidibus* etiam caperem Petronii, & Manilii loca, quae Albertus Rubenius itidem de ansis, five obstrigillis, accepit. Mulierem omnibus simulacris emendatiorem ita Petronius describit: *Jam mentum, jam cervix, jam manus, jam pedum candor intra auri gracile vinculum positus, Parium marmor extinxerat.* Sane auri gracile vinculum nihil aliud fuisse quam *periscelidem* puto. Manilius vero inter alia ornamenta recenset:

*Petron in
Satyr.*

*Manil.
lib. v.*

Et pedibus niveis fulserunt aurea vincla.

Quem locum non Rubenius tantum, verum etiam alii homines eruditissimi, de ansulis, five obstrigillis, interpretati sunt. Mihi vero de aureis pedum vinculis five *periscelidibus* intelligendum esse praecedens versus ostendere videtur:

Perque caput ducti lapides, per colla manusque.

*Ref. III.
L6*

VII. Docere haec possunt quid sacer vates velit, cum paulo ante in filiabus Zion culpet, וברגליהן תעכסנה, quae verba variè reddunt interpretes, ut solet fieri in vocibus quae tantum semel, aut raro, reperiuntur. Nulli dubium esse potest, cum עכס sit *compes*, h. e. ornamentum instar *compedum*, quod in cruribus mulieres habuerunt, quin verbum inde deductum *compedes* gestare, vel *compedibus* vincire notet.

tet. Ut omnino sit, & in pedibus compedes gestant. Quod cum tota orationis serie optime convenit, ac praeter viros summos Buxtorfium, Coccejum, de Dieu, & complures alios, etiam rectissime monuerunt accuratissimi Belgae interpretes, quorum haec est nota: *Maar de meeste en voornaamste verstaan't van kostelijke boeykens, of vergierselen aan de voeten, hebbende het fatsoen van boeykens. h. e. Sed plurimi & praecipui intelligunt de pretiosis compedibus, aut ornamentis pedum, quae habebant formam compedum.* Quod tamen in versione sua non expresse-
Buxt. & Cocc. in Lex. Hebr. de Dien a 16. l. & Belgae.
 runt, in qua habent: *En als of hare voeten gebonden waren, hoc est, & quasi pedes earum vincti essent. Vertendum: En dragen boeykens aan hare voeten, hoc est, gestant compedes in pedibus.*

VIII. Quae de aureis compedibus, sive pedum ornamentis, quae *periscelides* vocantur à priscis scriptoribus, disputata sunt, in memoriam mihi revocant *perrystili* vocem, quam non ineptè mihi videor Petronio reddidisse, cujus locus vulgo corruptissime legitur. In medio ferè Satyrici Lycas somnium suum narrat: *visum sibi esse Priapum secundum quietem dicere, Eucolpion, quem quaeris, scito à me in navem tuam esse perductum: Tryphaena vero respondet, putes nos una dormiisse, nam & mihi simulachrum Neptuni, quod * Baistor asylo notaveram, videbatur dicere, in navi Lycae Gitona invenies.* Viros eruditissimos torquent verba mendosa, quod * *Baistor asylo notaveram.* Illustrissimus Josephus Scaliger legendum censet, *Quod Bais cestro ac stylo notaveram.* Bourdelottius dubitanter, *quod Bais ter asylo notaveram.* Gonsalvus, nobilis Hispanus: *Quo Deo nun-*

Suet. in
Aug.
cap. 82.

cupata vota Bais ter stylo notaveram. Miror profecto tot doctos homines, qui Petronium recensuerunt, latere potuisse, legendum: *Quod Bais in peristyllo notaveram.* Peristylum locum esse columnis cinctum, quales solent esse ambitus atriorum in magnatum aedibus, & olim fuerunt omnium templorum, nemo ignorat. Usus ea voce Suetonius: *AEstate apertis cubiculi foribus, ac saepe in peristyllo, saliente aqua, atque etiam ventilante aliquo, cubabat.* Quam conjecturam jam dudum probavi viro ingenio & doctrina recondita inprimis hujus seculi conspicuo, Johanni Georgio Graevio, cujus judicio multum tribuo. Sed & alia, quae eo tempore in Petronii Satyrico emendabam, magno doctori nostro placuerunt. Non multo post pro eo quod vulgo legitur: *Utinam quidem sufficeret largior scena &c. non me Hercules poenam istam differrem:* Palmerius, Pithaeus, Guilhelmius, Fr. Daniel, & Janus Douza legunt, *peram istam differrem.* Pera autem ipsis est Graecorum πείρα, tentamentum sive experimentum, ut *peram istam non differrem*, sit, non differrem experiri. Mihi vero legendum videbatur, *Non me Hercules peram istam diu ferrem*, hoc est, cito abjicerem istam peram mendicorum gestamen. Quam conjecturam sequentia confirmant? *Sed continuo vos ad magnas opes ducerem.* In elegantissimo carmine de Bello Civili, inter seculi sui luxum recenset, quod

vers 33.

— *Siculo Scarus aequore mersus
Ad mensam vivus perducitur, inque Lucrinis
Eruta litoribus vendunt conchyliæ caenas.*

Vir

Vir eximius & singularis eruditionis Hadrianus Junius, pro *vendunt*, legit *condunt*. Sed id merito Colladonius improbat, qui tamen inepte retinet *vendunt*, & explicat *pretiosas faciunt*. Neque melius vir plurimae lectionis Caspar Barthius, qui haec verba declarat: *Totarum caenarum pretiis conchyliia comparantur*. Mihi legendum videbatur *tendunt*. *Tendunt conchyliia caenas*, est extendunt, diutius protrahunt, scilicet.

Ut renovent per damna famem—

quod mox subjungitur. Vitium quoque mihi apprehendere visus sum, interpretibus non animadversum, non procul ab initio Satyrici. Narrat auctor lepidissimus, *Eucolpium cum Aschylto deficiente jam die venisse in forum, raptumque latrocinio pallium detulisse, cujus extremam laciniam cum caepissent concutere, si quem forte emptorem splendida vestis posset adducere, rusticum quendam accessisse, qui diligentius considerare pallium caepit. Aschylton vero cum supra humeros rustici contemplationem injecisset, animadvertisse eum ipsum esse, qui tuniculam in solitudine invenerat, eamque adhuc intactis aureis plenam esse, & Eucolpio indicasse thesaurum illum rediisse. Quem cum Eucolpius legibus repetere vellet, Aschylton contra leges timuisse, cum illos eo loco nemo novisset. Itaque Aschylto plane placuisse, ut emerent, cum longe foret consultius parvo aere thesaurum comparare, quam in ambiguam litem descendere. Sed cum praeter unum dupondium ficilicumque, quibus lupinos destinaverant mercari, nihil ad manum esset, ne interim praeda discederet, vel mi-*
no-

noris pallium addicere voluisse, ut pretium majoris compendii levio- rem faceret jacturam. In postremis verbis mendum latere mihi visum est, & scribendum: Ut pretium majoris compendii levior faceret jactura. Hoc enim dicit Petronius, illis placuisse pallium minoris addicere, id est minori pretio quam justum erat vendere, ut levior jactura, in pallio, pretium faceret majoris compendii, h. e. pecuniam suppeditaret qua majus lucrum facerent, id est illam tuniculam, intactis aureis plenam, possent emere. Sed haec praeter institutum & pensum nostrum, ad quod nos revocamus.

CAPUT NONUM.

- I. *Lunula Patritii calcei apud Romanos ornamentum.*
- II. *Hebraeorum foeminas lunulis calceos ornasse, conjicit Balduinus ex Jes. III. 18.*
- III. *Error Balduini, & Vulgati interpretis.*
- IV. *Frequens in oriente lunularum usus vetustissimis temporibus, ex Lunae cultu ortus.*
- V. *Lunulae, non calceorum, sed colli ornamentum.*
- VI. *Multorum circa formam lunularum error.*
- VII. *Nomen מני, Meni Jes. LXV. 11. Obscurum.*
- VIII. *אמר, numerare, Lunam notat, quia per Lunas annos, & menses, veteres numerarunt.*
- IX. *Arabum Idolum Menath Luna.*
- X. *Graecis Luna Μην.*
- XI. *Dea Mana apud Romanos.*
- XII. *מני, Meni idem Numen cum eo, quod Μην à Graecis dicitur, adeoque Luna.*
- XIII. *LXX. interpretum versio, non intellecta, explicatur.*
- XIV. *Ritus vetustissimus Aegyptiorum.*

I.

Romanos olim lunulas in calceis gestasse, & hoc fuisse summae nobilitatis argumentum, Senatoresque Patritios lunatos calceos habuisse, ut ab aliis distinguerentur, nemo, qui literis humanioribus vel leviter tinctus est, ignorat. Nam, & plurima occurrunt scriptorum veterum loca, quae harum lunularum faciunt mentionem, ad quas Poëtae in primis frequenter alludunt, & in exponendo hoc insigni calceorum ornamento, multum studii operaeque posuerunt Benedictus Balduinus, Marcus Zuerius Boxhornius, Claudius Salmasius, Albertus Rubenius, Octavius Ferrarius, & alii plures.

Bald. de
Calc. Ant.
cap. 9.
Boxh. ad
Quaest. R.
Plut.

II. Sed, non soli fuerunt Romani, qui adfuta lunula Patritiorum calceos ornarunt, id ipsum *etiam factitatum est ab illustribus Hebraeorum foeminis*, si fidem habemus viro elegantissimo Benedicto Balduino. Is enim, cum multa de Patritiorum lunatis calceis disseruisset, idem in Hebraeorum mulieribus sibi videtur observasse. *Idem, inquit, etiam ab illustribus Hebraeorum foeminis olim factitatum, facile est ex Isaia colligere: ille enim mulieribus illis, quod in vestibus calceamentisque nimium essent luxuriosae, divinam vindictam minitans, in die illa, inquit, auferet Dominus ornamentum calceorum vestrorum, & Lunulas, &c. Ubi non obscure liquet, Lunulas illas, seu fibulas, (quae sane vel erant aureae, vel saltem argenteae) ad ornamenta calceorum pertinuisse. Putavit videlicet vir eruditus, Lunulas, quas apud Jesaiam post ornamentum calceorum enumerari videbat, ad calceos pertinuisse apud illustres Hebraeorum*

Salm.
ad Dedic.
Statuae
Regilae.
Rub. de
Re Vest.
l. 2. c. 4.
Fer. in
Anal. c.
35.

Bald. de
Calceo
antiquo
cap. 1x.

foeminas, uti apud Romanos fuerunt in calceis Patri-
tiorum.

III. Verum erravit hic omnino elegantissimus Bal-
duinus, & deceptus est ab interprete Vulgato. Tam
facile in errores incidunt, qui Hebraeae linguae igna-
ri, solos interpretes consulere coguntur. Praecedenti
capite ostendi sat clare תפארת העכס' *ornamenta
compedum* esse, quas aureas in Oriente mulieres ha-
buerunt, ad ornamentum pedum, Vulgatumque in-
terpretem, qui *ornamenta calceorum* transtulit, errasse.
Sed idem non minus peccavit, cum id quod sequitur,
והשב'ים, & *lunulas*, reddit. Etenim haec vox non
notat *lunulas*, sed ea quae sequitur ושהרונים, quam
etiam μνηστας Graeci interpretes verterunt. Si apud
Vulgatum interpretem verbis transpositis legamus,
& *torques*, & *lunulas*, respondebunt ea vocibus He-
braeis. Sed error Vulgati interpretis in alium pertraxit
Benedictum Balduinum. Nam cum legisset Deum
ablaturum *ornamenta calceorum & lunulas*, putavit,
lunulas ad ornamentum calceorum pertinere. Quod
tamen secus est. Etenim, licet in Oriente frequens
olim fuerit lunularum usus, nunquam tamen lunulae
ornamenta calceorum fuerunt. De Turcis quidem
nonnulli prodiderunt memoriae, quod calceos habe-
ant lunulis ferreis corniculantibus munitos. Sed ve-
tustissimis temporibus inter ornamenta mulierum lu-
nulae aureae è collo pendentes, non in calceis, fue-
runt.

Herbert.
Itiner.
pag. 123.

IV. In Oriente fuisse frequentem lunularum usum
liber Judicum ostendit, in quo inter ornatum Regum
Midianitarum שרונים memorantur, quod orna-
men-

Jud. viii.
21. 26.

mentum fuit lunularum in modum concinnatum. **טקנין** *torques* vertit quidem Jonathan, & Vulgatus, tum *bullas*, tum *ornamenta*. Sed, qui ad Hebraeam vocem adtenderunt diligentius, *lunulas* reddunt. **Μηνίσκος** habent LXX. interpretes. Nisi quod uno in loco in Veneta, & Complutensi editione, legitur, **τὴν τῶν σιρῶνων**, quod est ipsum Hebraicum **שִׁירֹנִים**, unde **σιρῶνες**, uti ex **תבר** factum est **θίβη**, vel **θίβη**, ex **גִּירָה** *γειῶγε* *profelytus*, & sexcenta alia, de quibus eruditi monuerunt, ubi tamen in editione Romana est, **τὴν μηνίσκων**. Apud Chaldaeos pariter, qui Lunam **סְהַרְנִי** vocant, **סְהַרְנִי** sunt *lunulae*, ornamentum genus, à Lunae similitudine dictum, uti videre est in magno opere doctissimi Buxtorfii. Consentiunt Judaeorum magistri, qui vocem **שִׁירֹנִים** exponunt, **חֲלִי כְדִמּוֹת יָרֵחַ**, *ornamenta ad similitudinem Lunae*. Quam significationem plerique eruditi Hebraeae Linguae interpretes exprimunt. Rectissime sane. **שִׁירֹנִים** enim nihil aliud fuerunt quam ornamenta aurea, ad Lunae similitudinem concinnata, qualia non tantum Midianitarum Reges, verum etiam ipsorum cameli gestarunt, eodem modo uti in Parthenopaei equo apud Statium:

Factantur niveo lunata monilia dente.

Eodem ornamento uti consueverunt Arabes, & ab Arabibus ad Turcas propagata est haec religio. Cujus rei origo non est obscura. Primam gentium Idolatriam à Solis, atque Lunae, & Coelestis machinae cultu coepisse jam diu animadversum est à viris doctissimis. Videri possunt quae Johannes Seldenus, Angliae suae decus, & Gerhardus Johannes Vossius,

Stat.lib.
ix. The-
baid.vers.
689.

*Seld. de
Dis. Syris.
Syntagm.
2. cap. 4.*

*Scal. de
Emend.
Temp. lib.
2. & 3.
Canon.
Isagog.*

Bataviae nostrae magnum ornamentum, docuerunt. Inprimis inter Arabum, & Saracenorum, & aliorum Orientalium Deos, Luna fuit in summo honore. Hae gentes enim à vetustissimis temporibus, Lunae cultui perquam deditae fuerunt. Hinc in honorem ejus habuerunt aurea monilia, quae concinnata erant ad similitudinem Lunae. Plane uti etiam hodie, qui Ecclesiae Romanae nomen dederunt, inter monilia, cruces aureas, in honorem crucis, habent. Johannes Seldenus originem inde arcessit moris Muhammedanorum, qui summis turrium & Moschitarum fastigiis lunulas imponunt, ut cruces Christiani, quod in honorem Lunae, à Muhammede, vetustioribus Hagarenis atque Saracenis, factum putat, à quo antiquissimo ritu excipere Muhammedani, contra ac vult vir illustrissimus Josephus Scaliger, qui id fieri in Hegirae Muhammedanae, hoc est, fugae Muhammedis ex Mecca memoriam, quae biduo post verum Lunae coitum, in initio nempe Mensis Muharam, & anni Arabici lunaris, corniculante jam Luna, accidit. Ab illo Orientalium more, cum Lunae cultu, etiam aurea monilia, in Lunae formam concinnata, habuerunt Hebraei.

V. Uti constat frequentem in Oriente fuisse lunularum, & quidem aurearum usum, ita etiam certum est, colli ornamentum fuisse. Dubitare nos hac de re non sinit liber Judicum. In eo enim hae lunulae pendisse dicuntur de camelorum collis. Eodem modo, uti in Parthenopaei equo,

*Stat. lib.
ix. Theb.
vers. 688.*

— *Nemorisque notae sub pectore primo
Factantur, niveo lunata monilia dente.*

Ani-

Animadvertisse hoc videtur Jonathan, qui עֲנָקִי transtulit, quae vox apud Chaldaeos *torquem* notat, uti ab eadem *collum* עֲנָקִי vocant. Vulgatus interpres quoque, qui *bullas* reddit. *Bullas* enim apud Romanos fuisse globulos auro conflatos, quos pueri ingenui de collo suspensos gestabant, vel illi noverunt, qui Romanas antiquitates à limine tantum salutarunt. Quod Hieronymus confirmat, qui *ornamenta, & bullas, quibus colla regaliū camelorum decorari solent*, exponit. Id omnes recentiores interpretes suo calculo probant. Neque id latuit Belgas, *Belgae ad* qui, cum vocem שְׁהֲרוֹנִים in libro Judicum optime *Jud. VIII.* reddidissent *maankens*, hac nota explicarunt: *Die* ^{21.} *goudene bals gierfelen, die in 't Hebr. haren naam hebben van de Mane: hoc est, aurea colli ornamenta, quae Hebraicè nomen habent à Luna.* Hi tamen, *Belgae ad* nescio qua ratione inducti, cum apud Iesaiam eandem *Ies. III.* vocem recte vertissent *maankens, lunulas, & addi-* ^{18.} *dissent: Dit was een gieraat als maankens, hoc est, hoc erat ornamentum instar lunularum, adjiciunt: Heden ten dage dragen ook eenige in de oorlapkens kleyne maankens van goud, silver, of eenigh gesteen-* *te, of peerlen, hoc est, Etiam hodie nonnulli in lo-* *bis aurium gestant parvas lunulas aureas, argenteas, aut monilia, aut gemmas, quasi loco inaurium hae* *lunulae fuissent, cum ornamenta fuerint, quae è collo pependerunt, & pectus ornarunt, plane uti cruces aureas è collo pendentes gestant, quae Romanam re-* *ligionem amplectuntur, mulieres.*

VI. Castigandus hic est multorum interpretum error, quem circa formam harum lunularum commiserunt. Lunulas nomen habuisse observant, quia ro-

tundae fuerunt instar Lunae plenae. Ita Franciscus Forerius: *שֶׁהָרוֹנִים* quoque sunt bullae in modum lunae rotundae, quae adhibebantur ornatus causa. Et quidem *סִהָרָא* Chaldaeis Luna dicitur à rotunditate, & *סִהָר* rotunditas est Hebraeis. Cant. 7. Et Johannes Drusius: Caeterum *οἱ ὅ* hic ediderunt *μηνίσκος*, ut Lat. interpretes, qui à vulgo nomen habet, lunulas. Sic Jud. 8: 21. *שֶׁהָרוֹנִים* idem *μηνίσκος* lunulas. Qua voce usus est Plautus Epidico,

Lunulam atque anellum aureolum in digitum.

Exponunt lapillum, sive gemmam rotundam, instar Lunae. Alii, *μηνίσκοι* sunt monilia ad Lunae similitudinem in rotundum formata. Consentunt interpretes Belgae. Neque abludunt Lexicographi, qui *שֶׁהָרוֹנִים*, à *סִהָר*, rotunditas, derivant, ad quam radicem etiam retulerunt viri doctissimi Buxtorfius, & Coccejus. Sed, quod pace tantorum virorum dixerim, falluntur. Veteres, Lunae formam expressuri, eam mediam, vel corniculantem, exhibent. Lunula in calceis Romanorum, formam habuit Lunae mediae, vel corniculantis, unde Philostratus, *ἐπισφύλαιον ἐλεφάντινον μηννοειδές*, vocavit, uti eleganter docuit vir politissimi ingenii Albertus Rubenius. Id quam clarissime ex eo apparet, quod Isidorus effigiem numeri centenarii vult expressisse lunulam in calceis Romanorum. Verba Isidori sunt: *Luna autem in eis non sideris formam, sed notam centenarii numeri significabat, quod initio Patritii Senatores centum fuerint.* Non disputo hic quam bene Isidorus eo deflectat lunulae formam, ut nota sit numeri centenarii, quot nimirum fuerunt primis Reipublicae tem-

po-

poribus Senatores. Ex eo tamen constat, lunulas, Lunae corniculantis effigie, fuisse in calceis Patritiorum. Nam cum Lunam significare vult notam numeri centenarii, quid aliud indicat, quam fuisse lunulam corniculantem, quae notam referret. Muhammedani quoque, qui summis turrium & Moschearum fastigiis, ex ritu, quem accepisse videntur ab antiquissimis Saracenis, sive Ismaelitis, Lunae figuram imponunt, eam semper exhibent corniculantem. Turcarum calceos etiam, Lunis mediis, sive corniculantibus, munitos describunt, qui eas terras lustrant. Nihil tritius est nostris moribus, quam Lunam exprimere corniculantem. Lunulas, quas in auribus gestant nostra hac aetate mulieres, nemo ignorat semper corniculantes esse. Lunulae quoque, quibus ditiores equorum suorum frontem ornant, ex flavo aere conflatae, non nisi corniculantes sunt. Profecto, quis dicet unquam, quales illae sint lunulae, quae rotundae sunt instar lunae plenae? Ornamentum enim quod rotundum est instar Lunae plenae, quidvis potius referret quam Lunam, neque *lunula* diceretur, à rotunditate scilicet, qua Lunae simile est plenae. Ornamentum contra, quod refert Lunam mediam, sive corniculantem, recte *lunula* dicitur, à similitudine Lunae. A סָרָר quidem, quod *rotunditatem* notat, vocem שָׂרָרִים Lexicographi derivant, & ex eo petunt vocabuli significatum. Sed quam recte eam Radicem, uti vocant, constituent, & inde velint desumendam hujus vocabuli notionem, non disputo prolixè, quia nemo ignorat, quam multa perperam ab ipsis dicta sint, cum rudera tantum, & vestigia priscae Hebraeorum Linguae supersint. Ut minime solidum sit quod tam fugili nititur fundamento.

Bald. de
Calc.
Ant. c. 9.

Herbert.
Itiner.
p. 123.

VII. Uti circa formam lunularum errarunt interpretes, ita circa ipsam Lunam non minus lapsi sunt, cujus nomen, non adeo tritum, nemo videtur intellexisse. Obscurus est apud Jesaiam locus, in quo putidam idololatriam in Judæis contumacibus carpit: *Et vos derelinquentes Dominum, inquit, obliviscentes montis sanctitatis meae,* העקבים לגר שלהן והממלאים, *parantes mensam τῷ Gad, & implentes libamen τῷ Meni.* Deorum, sive idolorum nomina esse *Gad, & Meni*, inter omnes constat. At quales fuerint, ingens lis est. Vel τὸ *Meni* quam variè reddiderunt? Munsterus transfert *planetas*. Ab hac sententia stant Rabbini, qui stellarum numerum, & quidem septenarium, intelligunt, ut R. David Kimchi docet. Cum his & Vatablus consentit. Orosius, Mercerus, Cornelius à Lapide, *fatum* intelligi ajunt. Jonathan להחלתהון *idolis suis*, pro למני, habet. Vetusta versio Arabica in Bibliotheca Arundelliana, apud virum c. l. Johannem Seldenum, *posculla* transtulit. Tremellius vertit *numeris*, Johannes Coccejus *numero*, & Belgæ, *dat getal*. Cum illis faciunt R. Aben Ezra, & plurimi Hebraeorum, Buxtorfius item & Schindlerus, nisi quod Schindlerus addat, intelligere *alios numerationis Deum Mercurium*. Quæ sententia Forerio placuit. LXX. Interpretes reddunt τῇ τύχῃ, id est, *fortune*. Ad eandem etiam refert Syrus. Symmachus, Hieronymi testimonio, legit *Minni*, hoc est, *absque me*. Vulgatus habet, *super eam*. Lutherus Hebraeam vocem retinuit. Idem Interlinearis Versio, & Leo Judas fecit. Viro Illustri Petro Danieli Huetio, *verisimile fit, Solem, qui Mens est, & Daemon, seu genius,*

Ies. LXV.

II.

Kimchi in

Rad. &

ad h. l.

Vatab.

ad h. l.

Seld. de

Dis. Syr.

Synt. 1.

cap. 1.

Aben Ezra

ad h. l.

Buxt. &

Schindl.

in Lex.

Hebr.

Forer.

ad h. l.

voce *Meni* significari, idque multis adstruere conatur. Solem etiam intelligit diffusae admodum eruditionis Theologus Stephanus Le Moyne. *Non video*, inquit, *quid possit impedire, quo minus hic מְנִי intelligamus. Hoc suadet vocum affinitas. Nam מְנִי, & מְנִי, fere idem sunt, & in מְנִי abundant tantum s. vel is, quod est terminatio vocum Aegyptiacarum.* *Le Moyne in Not. & observ. ad Barnabae Epistolam pag. 637.* *Meni* ergo, & מְנִי, sunt eadem literae. Deinde מְנִי ab Aegyptiis Heliopolitanis etiam colebatur. Et quod magis est singulis annis mensae parabantur, & libationes fundebantur, in honorem Solis, propter anni praeteriti commodas tempestates, vel in spem futuri melioris. Plures aliae sunt diversae sententiae, quas colligere non est nostri otii, cum ex his abunde constet, quam misere fatigaverit interpretes מְנִי *Meni*. Ego, uti *Gad* esse Solem, quod optime animadvertit vir doctissimus Nicolaus Fullerus, ac loco mox laudato sentit Stephanus Le Moyne, multis argumentis possem asserere, ita *Meni* puto non nisi Lunam esse. Contra ac vir Illustris Petrus Daniel Huetius existimat, qui מְנִי, *Gad* Lunam esse, מְנִי, *Meni*, vero Solem contendit. Quod, quia res meretur, demonstrandum accuratius est.

Huet. ad
Origenis
comment.

Obs. &
Not. pag.
108. & c.

Le Moyne
in Not. &
observ. ad
Barnabae
Epistolam
pag. 637.

Full.
Misc. l. 5.
c. 17.

Huet. loc.
cit.

VIII. A מְנִי, quod *numerare* significat, hoc numen dictum מְנִי, interpretes & lexicographi agnoscunt. Hinc natae sunt eorum sententiae, qui stellas intelligunt, vel planetas, vel Mercurium numerationis Deum. Etiam Petro Danieli Huetio, cui plurimum in hoc studiorum genere tribuendum est, *verisimile sit Solem, qui Mens est, & Daemon, seu Genius, voce Meni significari, ex origine מְנִי, quod est numerare, quia Sol temporibus numerandis & di-*

Huet. loc.
cit.

videndis prae-est. At quanto facilius intelligitur *Luna*, per quam veteres, & annum, & menses numerarunt? Certe veteres per Lunas computasse sua tempora, res admodum nota est, & quam plurimis animadverta. Juxta מְנָה, *Menah* lunarem, suos menses numerare solitos Hebraeos etiam docuerunt permulti. Quid ergo verisimilius, quam *Lunam*, à מֵנָה, quod *numerare* notat, esse dictam מְנֵי. Eodem modo ac *calendarium*, cum Arabico articulo *Al*, vocare solemus *Almanah*, quasi observationem dicas omnium totius anni Lunarum. De qua re plura videri possunt apud maximum virum Claudium Salmasium.

Salm.
Proleg.
in Soli-
num.

Pocok. in
Specim.
pag. 92.

Huet.
Loc. cit.

Seld. de
Dis. Syr.
Synt. 2. c.
2. Hotting
Hist.
Orient.
l. 1. 7.

IX. Id ex eo longe fiet verisimilius, si observemus hoc Lunae nomen apud plerosque populos mansisse. Ne dicam de lingua Belgica, qua *Luna*, *de Mane*, & mensis, qui secundum ejus cursum numerari solet, *een maand* vocatur, id ipsum videre est in lingua Arabica, Graeca, Latina. Vir C. L. Edwardus Pocokius, ex Arabica lingua مَنِي *Meni* dijudicans, Idoli nomen esse vult, cui affine, si non plane idem, sit Arabum *Menath*, quod occurrit in Alcorano: *An non vidistis Allath, & Alozza, & Menath.* Idem Petro Danieli Huetio videtur. *Existimari quoque potest*, inquit, *Deum quendam ab Arabibus cultum, cujus mentio habetur in Alcorano sur. 63. hunc ipsum esse MENI.* Utique hoc verissimum est. Sed quid *Menath* sit non constat. Neque id nos docent viri longe eruditissimi Johannes Seldenus, & Johannes Henricus Hottingerus, qui de his idolis observarunt non pauca. Juxta sententiam Petri Danielis Huetii *Menath* nihil aliud quam *Sol* est. Ego vero *Lunam* fuisse suspicor. Hoc arguit etymologia vocis

Me-

Menath, quam ex Samhaschari Hottingerus habet. Radicem ille ponit, vel מנא, id est, קט scidit, abscidit, eradicavit. וְאֵנָהם כְּאֵנוֹא יְדַבְּחוּ עֲנָהָ huic illi sacrificabant sacrificia: Vel נו, quod sidus est ad occasum vergens, כְּאֵנָהם יִסְתַּמְטְרוּ propterea quod plu-
viam ad occasum sideris ab eo petunt, ut benedictionem ab ea consequantur. Etenim illis verbis Lunam describi conjicio, quam, ob vicinitatem, plus-quam aliud quodvis adstrum in haec inferiora agere, res est nota, quaeque ad occasum vergens pluviam facere est credita. Id certe videtur longe verisimilius, quam quod alii constellationem, vel stellas, vel planetas exponunt. Quid si *Allath Venerem*, *Alozza Luciferum*, *Menath Lunam* dicamus? Sane haec tria Numina olim ab Arabibus sunt culta. De Venere, & Lucifero, ex Euthymio Zygabeno id observarunt multi ita enim ille in Panoplia οἱ Σαρακηνοὶ μέχρι τῆς Ἡρακλέως τῆς βασιλέως χρόνον εἰδωλολάτρειαν, προσκυνῶντες τῷ Ἑωσφόρῳ ἄστρῳ, καὶ τῇ Ἀφροδίτῃ, ἣν καὶ χαβάρ τῇ ἑαυτῶν ἐπωνομαζούσιν γλῶττι, δηλοῖ τὴν λέξιν αὐτὴ τὴν μεγάλην. Hoc est: *Saraceni usque ad Heraclii imperatoris tempora idolis dediti fuerunt, adorantes Luciferum, & Venerem, quam & Cabar sua nomenant lingua. Cabar autem Magnam interpretatur. Et in Catechesi Saracenorum. Ἀναθεματίζω τὰς τῷ πρωῒ προσκυνεῖσας ἄστρα ἢ γὰρ τῷ Ἑωσφόρῳ καὶ τῇ Ἀφροδίτῃ, ἣν καὶ τὴν Ἀράβων γλῶσσαν χαβαρ ὀνομαζούσιν, ταύτης μεγάλην. Hoc est: Anathematizo eos qui matutinum sidus Luciferum adorant, & Venerem, quam Arabum lingua Chabar vocant, id est, Magnam. De Luna nihil est tritius, quam olim Arabes adeo coluerunt, ut insignia corniculantis Lunae reciperent, quae ex veteri ritu etiam num sunt resi-*

dua, licet Lunam hodie non colant amplius. Videant sane eruditiores an haec numina non debeant distinguere.

X. Apud Graecos *Luna* est μήνη. Suidas. μήνη, ἢ Σελήνη. Optimè hoc docent elegantes Orphei versus, quibus Lunam describit ut aliam terram, quomodo inter doctiores Philosophos non minus terra, quam planeta, habita fuit, quam sententiam secuti sunt Thales, Pythagoras, Anaxagoras, Heraclides, Ocellus, & Heraclitus.

Μύσσετε δ', inquit, ἄλλην γαῖαν ἀπείροτον, ἥνδε Σελήνην
 Ἀθανάτοι κλήσουσιν, ἐπιχθόνιοι δὲ Μηνήν,
 ἥ πολλ' ἔρε' ἔχει, πολλὰ ἄστεα, πολλὰ μέλαθρα.

Molitus vero est aliam terram infinitam, quam Selenen immortales vocant, homines vero Meenen, quae multos montes habet, multas urbes, multas domus. Idem Orpheus Μήνη Lunam vocavit, in his versibus, qui apud Cyrillum leguntur:

Cyrl. ad
 versus
 Julian.
 lib. 1.

Φθέγγομαι, οἷς θέμις ἐστὶ, ἦ ῥγε δ' ἐπιθέσθε βεβηλοῖς
 Πᾶσιν ὁμοῦς, σὺ δ' ἄκκε Φαισφόρῃ ἐκχρονε Μηνὸς
 Μουσῶν, ἐξερέω γὰρ ἀληθέα.

Eloquar, quibus fas est audire, ostia vero claudite profanis omnibus: Tu vero audi nitentis progenies Lunae Musaeae, canam enim verā. Sed eam vocem cum non intelligeret interpres Oecolampadius, μηνὸς legendum putavit, &, pro Luna, memoriam vertit. Utique perperam. Nam, ne dicam nihil omnino esse Φαισφόρῃ μηνὸς, minime mutari μηνὸς debet. Do-
 cere

cere id non tantum possunt Justinus Matyr, Clemens Alexandrinus, atque Euzebius, qui omnes citant hos versus orphei, ut Μήνης habeant, non μνήμης, licet apud Euzebium paulo aliter legantur:

Φθέρζομαι οἷς θεμὺς ἐστὶ, θύεας δ' ἐπιθέασε βέβηλοι
 Φεύγοντες δικαίων θεσμούς, θείοιο πεδέντῳ
 Πᾶσι νόμῳ σὺδ' ἄκχε, Φαιφόρῳ ἔκρονε Μήνης
 Μούσαϊ. ἐξερέω γὰρ ἀληλθέα.

Just. Mar.
 in cohor-
 tatione ad
 Graecos,
 & in li-
 bro de
 Monar-
 chia Dei.
 Clem.
 Alexan.
 in admo-
 nitione ad
 Gentes.

Id est, Francisco Vigero Rothomagensi interprete.

*Fas quibus est narrabo: fores claudunto profani,
 Quae sanctae leges odio, quas omnibus auctor
 Ipse tulit posuitque Deus. Tu vero micantis
 O Lunae Musae nepos, haec auribus hauri.
 Namque ego vera canam.*

Euzeb.
 Praepar.
 Evang.
 lib. XIII.
 cap. XII.
 Jun. Ani-
 madvers.
 l. I. c. 18.

verum etiam, uti pulchrè observavit vir elegantis do-
 ctrinae, cui Batavia nostra multum debet, Hadrianus
 Junius, Hermesionax Colophonius, ubi de Musaei
 amica loquitur:

ὃ μὲν καὶ υἱὸς μὲν ἄγεσθον ἔρηκεν
 Μυζαῖ χαλκῶν ἔραν Ἀντιόπην.

*Delitiae charitum, soboles Musae micantis
 Lunae, non tacitam liqueris Antiopen.*

Et Proclus Diodochus, qui Musaeum Lunarem, ve-
 luti Lunae progeniem, dixit: Εἰπέτω, inquit, καὶ ὁπὸ
 Μυζαῖς τῆ σεληνιακοῦ τὸ γένος τοῖς ἐν Ἐλευσί τῶν μυσηίων ἡγε-
 μόνις εἶναι φησί. *Quandoquidem & à Musaeo illo luna-*

Cap. I.
§. VI.

Huet.
loc. cit.

Gemi-
nus in
Isagoge
cap. VI.
sic
ωει
μηναῖν,
de mensi-
bus.

Aristot.
Problem.
Euseb.
ωει
παρ.
lib. 2.

Le Moyne
in Proleg.
ad Varia
Sacra 18.

ri sacerdotibus in Eleusine sacrorum praefectis genus esse dicit. A μην Graeci mensē vocarunt μην. Scilicet quia mensis secundum Lunae cursum numerabatur. Quod invicte docui in libro de Natali Jesu Christi priore. Ex Meni Ebraico prodiisse Graecum μην, Daemon, seu Genius, qui & Sol, atque hinc dictos μηνες, Menses, quos curriculis suis Sol determinat, quasi sint varii Soles, & Sol puta Januarii alius sic à Sole Junii, asserit quidem Petrus Daniel Huetius. Sed nihil excogitari potest alienum magis. Certe à Graecis non sunt dicti μηνες, Menses, quos curriculis suis Sol, sed quos Luna, determinat. Menses enim suos juxta lunam agere propositum antiquis Graecis fuit. Quod haec verba Gemini ostendunt evidenter. Τὸ γὰρ ὑπὸ τῶν νόμων καὶ τῶν χρησμῶν παραχρησόμενοι τὸ θύειν καὶ γ. ἤτοι τὰ πύσσια, μηνάς, ἡμέρας, ἰσχυτούς. πῦτο δέλαβορ ἅπαντες οἱ Ἕλληες τὰ τοὺς μὲν ἰσχυτούς συμφώνως ἄγειν τὰ ἡλίω, τὰς δὲ ἡμέρας, καὶ τοὺς μηνάς, τῇ σελήνῃ. Quod enim à legibus & oraculis praecipiebatur, ut sacrificarent secundum tria, sive patria, menses, dies, annos: hoc acceperunt omnes Graeci, ut annos congruenter agerent juxta Solem, dies vero, & menses, juxta Lunam. Etiam Graeci LXX. Interpretes Hebraeam vocem לַחֹדֶשׁ, quae lunulas notat, μηνίσκας vertunt, quia videlicet μήνη est Luna. Pariter voce μηνίσκων pro speciebus lunatis Aristoteles est usus. Legimus & apud Eusebium verbum μηνιαγωγία, quod est magicis artibus alicui illudere. Scilicet quia magi, vel venefici, carminibus suis vel coelo deducere Lunam credebantur. Meniana quoque dicta à μην, à Luna, quasi Lunatica, ac Lunaria, ac Soleniaca, ἀπὸ τῆς σελήνης, Stephanus Le Moyne putat. Sic scilicet Μηιανὰ, vel Meniana, ἀπὸ τῆς Μήνης dicta sunt, quia exstructa erant ut post solis occasum, ac

ac ad plurimam noctem, ibi vel somnos captarent, vel liberiolem & frigidiolem aërem spirarent, ac haurirent, & alio quocumque modo degerent & delicia- rentur, post intolerabiles, & urentes dierum longiorum aestus & ardores. Ab eadem origine manavit vox *Menis*, qua usus Aufonius est:

*Quos legis à prima deductos menide libri,
Doctores patriae scito fuisse meae.*

Aufon. de
Professo-
ribus

Burdiga-
lensibus

in Coronis

de. Tur-
nebus

Advers.

lib. xxii.

cap. x.

De ea sic Hadrianus Turnebus. *Veteres ut in calce librorum coronidem appingebant, ita, ut suspicor, in fronte lunulam ad ornatum designabant. Menis autem lunula est, quae cum corniculata sit, idcirco & cornua Latini ea ornamenta librorum vocavere.*

Vitruvius

lib. ix.

cap. viii.

Manavit & vox *manacus*, quae apud Vitruvium ex- stat. *Circinatio circuli menstrui agatur, qui Mana- cus dicitur. Maxime si omnino legendum qui mena- cus dicitur, id est, *μηναι*, ut Claudius Salmasius con- tendit.*

Salmasius

in Proleg.

ad Solm.

XI. Apud Latinos idem nomen observare in Dea *Mena*, vel *Mana*, quam foeminarum menstruis prae- fecerunt, quae Graeci *μήνεις* vocant. Praeter Aure- lium Augustinum, apud quem *Mena* vocatur, ejus Deae meminit Plinius, verum illius locus corruptissi- me vulgo legitur. *Catulos lactentes adeo puros exi- stimabant ad cibum, ut etiam placandis numinibus hostiarum vice uterentur his. Genito mane catulo res divina sit, & in coenis Deum etiamnum ponitur ca- tulina. Sed insigne mendum jam pridem sustulit singularis acuminis & doctrinae vir Justus Lipsius, qui, pro genito mane catulo, legendum monuit, *Genitae**

Aug. de

civ. Dei

lib. iv.

cap. ix.

Plin.

Hist.

Nat. lib.

xxix.

cap. iv.

Lips.

Elect.

lib. ii.

cap. 8.

Ma-

Plut.
Quaest.
Rom. LII.

Manae catulo res divina fit. Genita Mana enim nomen Deae fuit, cui res divina catulo fiebat. Id ex Plutarcho constat, dum quaestionem movet: *Ἀλλὰ τί καὶ τῆς Γενεῖτης Μάνης κύνα θύουσι; cur, quae vocatur Genita Mana, canem immolant.*

Salmasius
in Proleg.
in Solin.

XII. Praeter haec *Μηνί* *Meni* idem Numen cum eo esse, quod *Μην* à Graecis dicitur, qui Judicare de his optime potuit, Claudius Salmasius pronuntiat. Omnino, inquit, *is Deus est, quem Graeci eadem plane voce appellarunt Μηνί, cui templa in Phrygia, Armenia, & aliis locis. Meminit Strabo Μηνός cognomento Φαειάργου, cui templum in Armenia: item Μηνός cognomento Κάρο, cui fanum in Phrygia. Jamblichus in vita Pythagorae tradit ex sententia illius Philosophi gallum gallinaceum sacrum haberi τῷ Μηνί.*

Grotius
ad Jes.
LXV. II.
Menagius
in Observ.
ad Diog.
Laert. lib.
VIII.
Segm. 34.
Aelius
Spartian.
in Anto-
nino Ca-
racalla
cap. VII.
& ibid.
Casaubon-
us.

Idem Hugoni Grotio, & Aegidio Menago videtur. Et profecto credibilius nihil est, cum nominum affinitas tanta sit. Sic autem *Μηνί* *Meni* omnino Luna est. *Μην* enim & *Σελήνη* idem Numen. Ita jam dudum censuit Isaacus Casaubonus ad haec verba Aelii Spartiani. *Quoniam dei Luni fecimus mentionem, sciendum doctissimis quibusque id memoriae traditum, atque ita nunc quoque à Carrenis praecipue haberi, ut qui Lunam foemineo nomine ac sexu putaverit nuncupandam, is addictus mulieribus semper inserviat: at vero qui marem deum esse crediderit, is dominetur uxori, neque ullas muliebres patiatur insidias. Postquam enim dixisset: Omissis frivolis, putamus nos cur hoc numen alii pro Deo, alii pro dea habuerint, ejusque nomen quidam masculino, quidam foeminino genere extulerint, causam ejus varietatis esse, quod Lunae nomina & virilis & foeminei generis in lin-*
guis

guis Orientis habeantur, idque probasset exemplis, pergit in hunc modum: Strabo vero homo Cappadox masculum hunc Deum aliter Graece extulit: non enim dixit *CEAHNON*, verum *MHNA*: commemorans libro duodecimo varia loca, ubi essent *MENIS* hujus templa. Sciebat Strabo vocem quam vertebat utrumque significare; & *σελήνην* & *μήνα*. Sic Hebraeis *לַיְלָה* & luna est & mensis. Menem alium non esse à Luna, declarat Strabocum ait, *ἐστὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς Σελήνης τὸ ἱερόν*. Visum quidem aliter Claudio Salmasio est. Nam doctissimum virum, inquit, falli puto, ^{ac Salmasius.} qui *Μήνα* masculum hunc Deum extulisse autumat Strabonem authorem eruditissimum. Tribus locis quantum memini apud Strabonem *Μηνὸς* mentio & templorum ejusdem Dei; sed illis omnibus tribus locis *Μήνα* & Lunam sive *σελήνην* esse diversos, ita verum est, ut verius nihil esse censeam. Primum nunquam *Μηνὸς ἱερόν* sine adjecto ponit, sed semper aut *Μηνὸς Φαρναίκου*, *Μηνὸς Κάρου*, aut *Μηνὸς Ὀρχαίου*: quibus locis quis Lunam sub illis cognominibus dictam putet? Menem autem alium esse à Luna manifesto ostendit idem Strabo, cum scribit: *ἐστὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς σελήνης ἱερόν*: ibi enim, nisi fallor, mentionem facit *Menes Pharnacae* vocati, & ejus templi quod *ἱερόν* non solum *Μηνὸς*, sed etiam *σελήνης* esse ait. Quibus verbis non potuit apertius declarare aliam esse ac diversam, τὴν σελήνην ἀπὸ τοῦ Μηνός. Totus igitur ille orbis & *σεῖος*, quem Luna modulationibus mensuris, ut loquitur Tertullianus, variat, *Μην*, ut notum est, vocatur à Graecis, Latinis vero mensis: & ut detur apud stultam gentilitatem Dei nomen emeruisse. Inde Diogenes in Pythagora, gallum gallinaceum τοῦ Μηνός ἱερόν fuisse scribit, ex scito ejusdem Pythagorae. Plinius ver-

T

tit,

Huet. loc.
cit.

tit, Mensi sacrum, *cujus etiam rei meminit Jambl-
chus in vita Pythagorae lib. 1. cap. XVIII.* Μηδὲ ἀλεκ-
τερόνα λευκόν, ἰκέτης γὰρ καὶ ἱερὸς τοῦ Μηνός. διὸ καὶ σημαίνουσιν
ὡς ἐστίν. *Sic enim legendum.* Etiam Petrus Daniel Hue-
tius Μῆνα, Solem, non Lunam, esse, probare nititur
prolixè. *Conjecturam nostram, inquit, penitus fir-
mat Strabo. lib. 12. cum ait Cabiris, quae urbs caput
est Armeniae, esse τὸ ἱερὸν μηνὸς Φαρνάκου καλούμενον.* Tem-
plum quod Menis Pharnacis appellatur, *tam religio-
se cultum, ὥς τε τὸν βασιλικὸν καλούμενον ὄρκον τοῦτον ἀπέφησαν,
τύχην βασιλέως, καὶ μῆνα Φαρνάκου.* Ut pro juramento,
quod regium appellatur, haberi voluerint Fortunam
Regis, & Mena Pharnacis. *Atqui id Templum Lu-
nae quoque consecratum erat: ἐστὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς σελήνης τὸ
ἱερὸν, καθάπερ τὸ ἐν ἀλβανοῖς, καὶ τὸ ἐν Φρυγίᾳ, τόδε τοῦ μηνός
ἐν τῷ ὁμωνύμῳ τόπῳ, καὶ τὸ τοῦ ἀσκαίου τὸ πρὸς τῇ ἀνποχείᾳ τῇ
πρὸς πσιδίᾳ, καὶ τὸ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ἀνποχέων.* Est autem
hoc quoque Templum Lunae, quemadmodum & il-
lud quod est in Albanis, & quod in Phrygia, & illud
Menis, quod est in loco cognomine: & illud Ascae-
i apud Antiochiam quae est ad Pisidiam, & illud quod
est in regione Antiochenorum. *De templo illo quod
est in Albanis differit Strabo lib. 11. In calce vero libri
12. Sic ille de templo Phrygio Menis: μεταξὺ γὰρ τῆς λαώδι-
κείας, καὶ τῶν καρούρων ἱερὸν ἐστὶ μηνὸς κάρον καλούμενον.* Inter
Laodiceam & Carura templum est, quod Menis Cari
appellatur. *Athenaeus libr. 12. pagum quendam
Phrygiae μηνὸς κώμην appellat, Pagum Menis, ubi
nempe templum Menis, si quid conjectura valeo.* De
templo vero Ascaeii haec Strabo libro eodem 12. ἦν γὰρ ἐν ταῦθα
καὶ ἱερωσύνη τις μηνὸς ἀσκαίου. Erat autem illic sacerdo-
tium Menis Ascaeii. *Nihil his locis intellexerunt in-
terpretes. Vides templum illud quod erat Cabiris,
consecratum fuisse Meni, & Lunae.* Atqui petita
ex

ex eo jurisjurandi formula exprimit τὴν βασιλείαν,
 Fortunam Regis, cujus sors Lunae adscribebatur;
 & μὴνα Φαρνάκου, id est, si recte intelligo, Genium,
 seu Daemonem Pharnacis, cujus sors ad Solem perti-
 nebat. Templum itidem illud Albanorum, & illud
 Ascae, & aliud Phrygium, non Meni solum, sed
 & Lunae fuerunt dicata: nec aliter enim accipi pos-
 sunt ista Strabonis. ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τῆς σελήνης τὸ ἱερόν, καθάπερ τὸ ἐν
 ἀλβανοῖς, καὶ τὸ ἐν Φρυγίᾳ, τότε πῦ μὴνός ἐν τῷ ὁμωνύμῳ τόπῳ, καὶ τὸ ἐν τῇ
 χάρᾳ τῶν ἀποχίων. De Albanis sic Strabo lib. II. θεοὺς δὲ πρῶτον, ἥλιον, καὶ
 Ἄσκα, καὶ σελήνην. ἀσκαφρονίως δὲ σελήνην. ἔστι δὲ αὐτῆς τὸ ἱερόν τῆς Ἰβηρίας πλεοναῖον.
 Deos autem colunt, Solem, & Jovem, & Lunam
 maxime vero Lunam. Est autem ejus templum Ibe-
 riae proximum. Solem ait illos, & Lunam venera-
 ri, quos templum Meni, & Lunae posuisse alibi sig-
 nificat. Nempe Solis est men. Templum igitur illud
 apud Armenos Genio, & Fortunae Pharnacis conse-
 cratum erat. Ita Romanis Genium Principis adju-
 rare solitum erat, nec non & ejusdem Fortunam,
 quae ipsa quoque Daemon esse censebatur: Origenes
 lib. 8. contr. Cels. ἔστι καὶ, ὥς πῶς ἰδούσι τοὺς Ῥωμαίους βα-
 σιλείας τοὺς δαιμόνια ὁμιῦσαι οἱ τὴν τύχην αὐτῶν ὁμιῶντες. δαιμόνιον ἔστι, ἢ ὁνομαζο-
 μένη τύχη τοῦ βασιλέως. Sed Daemonis nomine Genius fre-
 quentius compellabatur. De Genio, & Fortuna ele-
 ganter Cebes in Tabula. Eos autem saepe simul cul-
 tos, atque iisdem religionibus placatos reperias. Plu-
 rima apud Gruterum marmora videre est in honorem
 utriusque erecta & incisa. Consecratum itidem soli,
 & Lunae, dici poterat Armeniacum illud Templum,
 non absolute, sed quatenus Genio, & Fortunae Phar-
 nacis Sol, & Luna praeerant. Porro lingua & mo-
 ribus multum habuisse cum Syris cognationis Armenos
 idem Strabo libro primo prodidit. Quid si ab eodem

*Mene nomen dicamus Armeniam traxisse? Jeremias cap. 21. v. 57. haec scribit: Annuntiate contra illam (Babylonem) regibus Ararat, Menni, & Ascenaz. LXX. Sixtinae editionis: παραγγιλατε ἐπ' αὐτῇ, βασιλεῖς ἡγε-
 τε παρ' ἡμῶν, καὶ τοῖς ἀχαναζαῖς. Lege: βασιλεῖς ἡγεσθαι παρ' ἡμῶν, καὶ
 τοῖς ἀχαναζαῖς. Ubi Ebraicum מְנִי redditum est παρ' ἡμῶν,
 quasi id non sit nomen proprium; Idem peccavit Arabs.
 At Paraphrastes Chaldaeus Menni reddit מְנִי, quae vox alias scribitur, מְנִי: utrobique vitiose:
 scribendum siquidem מְנִי Mons Meni, uti habent Baal Aruch, Jarchi, Kimchi, alique Ebraei pro-
 ceres, qui & Armeniam exponunt. Ex Menni ergo nomen ipsam traxisse erudite sane, & luculenter osten-
 dit vir praestantissimus Samuel Bochartus in Phaleg lib. 3. cap. 3. Equidem non aliud esse censuerim
 מְנִי, Montem Meni, quam montem consecratum Deo illi, qui ab Isaia מְנִי, appellatur, καὶ à Stra-
 bone, & Auctore Praedicationis Petri, quam lau-
 dat Origenes. Hic amplius gallum album comedi ve-
 tabat Pythagoras, quod esset Meni sacer, hoc est So-
 li, ut exponunt Pythagori. Jamblichus lib. 1. de
 vita Pythagorae, postquam censuisse illum dixit gal-
 lum album Meni consecratum esse; altero libri ejusdem
 loco subjungit: ἱερὸν ἡγεῖτο ἱεροῦ τὸν ἀλετρυόντα ἡλίῳ. Sacrum exi-
 stimabat esse gallum Soli. Laertius in vita ejusdem
 inter ipsius effata hoc posuit: ἀλετρυόντα μὴ ἀπὸ τοῦ λεοκοῦ, ὅτι
 ἱερὸς τοῦ μηνὸς καὶ ἡμέρας, σημαίνει γὰρ τὰς ὥρας. Gallum album peni-
 tus non attingere, quod sacer sit Meni & supplex;
 quippe qui horas significet. Id exponit Suidas in
 στυγαγόρῃ. ὡς ἱερὸς τοῦ ἡλίου, ut Soli Sacer. Μῆνα tamen,
 non Solem, sed Lunam esse, ex iis patet admodum
 evidenter, quae docte pariter & ingeniose differit Vir
 illustris Gisbertus Cuperus, Daventriae noster Con-
 sul,*

fil, & confessui Potentissimorum Ordinum Belgicae ^{Cuperus}
 Foederatae, qui Hagae Comitum est, adscriptus. ^{in suo}
 Pythagoras, scribit, albo gallo vesci prohibuit, quia ^{Harpos}
 sacer erat Lunae & Soli: Diog. Laertius prius do- ^{crate,}
 cet; utrumque vero Jamblichus: & illius quidem ^{pag. 16.}
 verba sunt: Ἀλεξάνδρῳ μὴ ἀπὸ λευκοῦ, ὅτι ἱερὸν τοῦ Μηνὸς καὶ ἱεῖος: ^{& 17.}
 Gallo autem gallinaceo vesci prohibuisse, quia lunae
 & sacer est & supplex. Doctissimus Casaubonus re-
 scribit τοῦ Διὸς, eumque sequitur Schefferus in erudito
 libello de natura Philosophiae Italicae; sed vulgatam
 probam esse observat Galliae decus Aegidius Mena-
 gius; quia Jamblichus etiam memoriae mandat gal-
 lum Μηνὶ sacratum fuisse. Neque tamen putem Μηνᾶ
 aut Mensem Deum hic intelligi debere, aut eundem
 esse cum Sole. Nam Suidas quidem in v. πρὸς Ἰωάννην,
 nec non Jamblichus lib. 1. cap. 28. illi sideri avem
 hanc sacram faciunt; sed ultimus lib. 2. exponens
 Symbolum Philosophi Octavum decimum Μηνᾶ & Ἡλίον
 disertis verbis distinguit; Ἀλεξάνδρῳ περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν Μηνᾶ
 καὶ Ἡλίον καὶ ἱερωτάτους. Et hinc mihi suspicio oborta, Lu-
 nam, non autem mensem significari; Lunaeque gal-
 lum sacrari, ἀπὸ συγκρίσεως τῇ ἑσπέρῃ, ut Jamblichus & Dio-
 genes loquuntur, canendo scilicet Luna & Sole exo-
 rientibus, quemadmodum docet Aelianus lib. 4. c. 29.
 Anim. Nec obstat Strabonem Menem Deum &
 Σελήνην, uti observat Magnus Salmasius ad Histor. Au-
 gustam, distinguere; & lib. 12. in urbe Diospoli scri-
 bere Μηνὸς cerni templum, illudque etiam dicatum esse
 Lunae: Ἐπὶ δὲ καὶ τοῦτο τῆς Σελήνης τὸ ἱερόν, est autem hoc quo-
 que templum Lunae. Nam Μηνὶ & Σελήνῃ idem numen,
 sed ille ut mas, haec ut mulier colebatur, uti satis su-
 perque patet ex noto Spartiani in Caracalla loco; &
 nummis, in quibus Lunus deus occurrit habitu virili

circa tergum lunam corniculantem gerens; uti patet ex Valeriani apud Seguinum, & Caracallae apud Patinum, viros, Antiquariae rei peritissimos, numismatibus; quorum in altero, quod notandum diligenter, gallus etiam Dei παροῖς est. Et ita Aegyptii Lunam masculino genere exprimebant, ipsaque esse putabatur ἀρρενόμηλος, quam naturam certe Μην & Σελήνη commodè exprimebant: locus hanc in rem elegans apud Ammon. in lib. Aristot. de Interpret. Καὶ γὰρ ὁρστικῶς Ἀπόλλωνιοι τῇ σελήνῃ ἰονομάζουσιν εἰδόμενοι: ἀπὸ αὐτοῦ γὰρ τῇ γῇ οἱ μὲν αὐτὴν περιβαλόντες, οὐχ ὑπὸ Ἡλίου μέγιστον, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ αὐτῆς φωτισμένην, διὸ καὶ ὁ ἐν τῷ σύμπτωσι τοῦ Ἀριστοφάνους λόγος, τὸ μὲν ἄρρεν τῷ Ἡλίῳ προσέκειν ἴφην, τὸ δὲ θῆλυ τῇ γῇ, τῇ δὲ Σελήνῃ τὸ ἀρρενόμηλον. Lunam masculino genere appellare solent, respectu, ut opinor, terrae, quippe quae non solum à Sole, verum etiam ab ipsa illuminetur: inde & Aristophanes in Symposio dicit, masculum Soli convenire, foeminiū terrae, Lunae vero masculum & foemineum genus. Et hanc arbitror ob rationem Strabonem scribere templum Menis etiam sacrum esse Lunae, non autem quia haec numina plane diversa erant, & nihil habebant commune. Nam Luna proprio Μην vocatur, quando corniculata est; Cleomenes lib. 2. Meteor. Μην δὲ καλεῖται καὶ ποταμὸς σημερινός; καὶ γὰρ ἡ Σελήνη, ὅταν ἡ σιγμοειδὴς τῷ χιμῶτι μηνὶ καλεῖται: Μην vero vocatur ab quatuor significata. Etenim Luna, cum figuram litterae sigma refert, Μην appellatur: nam haec eadem cum corniculata, quia figura litterae illius apud antiquos fuit, C. Et haec quidem mea de Menis cultu sententia; quanquam fatear valde eam labefactari per Plinium, qui, teste Salmasio, Symbolum Pythagorae vertit, mensi sacrum; quae tamen verba nec dum mihi, non secus ac eruditissimo Menagio reperta sunt; ut & per nummum Antonini Pii apud Patinum, in quo cernitur Lunus Deus cum gallo, ut videtur, & haec inscriptio: MENSIS COL. CAES. ANTIOCH. nisi sit error, id quod etiam doctissimus editor suspicatur, sculptoris, scribique debeat Col. Caesarea Antiochensis. Haec ita placuerunt Aegidio Menagio, ut

ut consensum suum testatus publice sit. Scripserat ipse: Μηνὸς Dei, ejusque templorum, mentio non semel apud Strabonem. Sed quis ille Μην, aut mensis, Deus? idem ac Ἡλίος. Jam blichus dicto libro I. cap. 28. ἱερὸν ἡγούμενον εἶναι τὸν ἀλεκτρούνα Ἡλίον. Et lib. II. in Expositione Symbolo XVIII. ἀλεκτρούνα σείφει μὲν, καὶ θύει δὲ. Μηνὶ γὰρ καὶ Ἡλίῳ καὶ θύεται. (Corrige obiter Μηνὶ γὰρ καὶ Ἡλίῳ) Etiam Suidas in Περὶ γένεως: μήτε λευκὸν ἀλεκτρούνα ἰσθίου, ὡς ἱερὸν τοῦ Ἡλίου, καὶ τὰς ὥρας μηνύονται. Adde quod ex Μην factum est Μηνῆ, quemadmodum Ζεὺς ex Ζεὺς. Apud Esaiam cap. 65. v. II. legitur: Et vos qui dereliquistis Dominum, qui obliti estis Montem Sanctum meum: qui ponitis Fortunae mensam, & libatis super eam. Ita Vulgata Hieronymi. Sed eo loco Graeci LXX. Qui paratis Daemoni mensam, & impletis Fortunae potionem. Fortunae, id est, τῇτυχῇ. pro quo illos scripsisse τῇ Μηνὶ, magnus Bochartus existimabat: quia Hebraicè legitur, Et implentes יָמַל, τῇ Μηνὶ, libamen. Et videtur idem ille Deus significari, de quo Strabo lib. XII. Sed cum legisset, quae totius Patriae, & nostrum decus, Gisbertus Cuperus scripsit, eadem omnia, in novissima editione, suae notae subjunxit, atque ita pergit. Haecenus amplissimus Cuperus: Cujus sententiae non invitatus accedo. Etiam doctissimus Harduinus in nummo Antonini Pii, pro ANTIOCH. MENSIS, emendabat ANTIOCHENSIS. Sed nihil mutandum. Docet hoc Septimii Severi imperatoris numisma, nec dum publici juris factum, quod mecum, quae sua est humanitas, communicavit Iohannes Valens, Numisinatum, si quis alius, peritissimus;

ΑΥΤ. ΚΑΘ. ΛΟΥΚ. ΣΕΠ. ΣΕΟΥΗΡΟΣ. ΣΕΒ.
ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ. ΠΡΟΣ. ΛΙΒΑΝΩ, ΜΗΝ.

Est enim ΜΗΝ illud, Mensis, sive Lunus Deus: qui in aversa nummi Antonini Pii, cum pileo Phrygio in capite, & corniculata luna dorso imposita, conspicitur. Dextra, equum capistro retinet: sinistra, facem gerit. Ad verba, Plinio à Salmasio tributa quod attinet, ea in

Pli-

Menagius
in Observ.
ad Diog.
Laert.
lib. VIII.
Segm. 34.

Plinio non reperiri, affirmavit mihi, qui nuper Plinium edidit, Harduinus.

XIII. Etiam *Meni*, non *Solem*, sed *Lunam* esse, innuere videntur Graeci LXX. Interpretes, qui hunc locum reddiderunt, *Ἐτοιμάζοντες τῇ δαιμονίᾳ τράπεζαν, καὶ πληροῦντες τῇ τύχῃ κίρασμα*. Parantes Daemoni mensam, & implentes Fortunae portionem. Notat Hieronymus quod LXX. translulerunt, *τῇ δαιμονίᾳ*, id est, daemoni, in Hebraico habere *יָד*, adeoque *τὸ Gad*, non *τὸ Meni*, seniores fortunam reddidisse, & Latina eorum apud eum versio habet: Paratis fortunae mensam, & impletis daemoni portionem, ordine alio, quam in codicibus excusis Graeca verba leguntur. Hinc Petrus Daniel Huetius, manifestum esse pronuntiat, corruptam esse vulgatam loci hujus lectionem, ac reponendum, *Ἐτοιμάζοντες τῇ τύχῃ τράπεζαν, καὶ πληροῦντες τῇ δαιμονίᾳ κίρασμα*. Cumque *Meni* sic juxta τὸν δαίμονα, concludit Solem ea voce significari, quoniam *sors Daemonis seu Genii*, cujus in tutela ut quisque natus est vivit, ut ait Censorinus, & natale comes qui temperat astrum, ut loquitur Horatius, tribuebatur Soli ab antiquis astronomicae disciplinae magistris: & Sol ipse Daemon appellabatur. Ego vero non recedendum à vulgata lectione existimo, & mendum fuisse eo in exemplari, è quo Hieronymus hoc refert. Certe vulgatam tuentur, non modo editio Complutensis, & Veneta, & Romana, sed Ms. etiam Alexandrinum, & Marchali vetustissimum, nisi quod in Complutensi editione, & codice Marchali *δαίμον* legitur, pro *δαίμονια*. Quod rectius videtur. Sic autem *יָד Meni*, *Luna* omnino est. Scilicet, uti ad significandum Solem, sortem Soli deputatam, τὸν δαίμονα, Daemonem, posuerunt, Graeci interpretes, ita pro *Luna*, sortem ipsi tributam τῇ τύχῃ, Fortunam. Olim quip-

Hier. ad
Ies. LXV.

Huet.
loc. cit.

Censor.
c. 3. Ho-
rat. l. 2.
Epist. 2.

quippe fors Solis Δαίμων, Lunae vero τύχη fuit. Locus ad hanc rem insignis est apud Macrobiū, qui refert Aegyptios geniturae praesides olim habuisse δαίμονα, τύχην, ἔρωτα, ἀνάγκην, *daemonem, fortunam, amorem, necessitatem*, & δαίμονα Solem, τύχην Lunam fuisse. Verba Macrobii sunt: *Argumentum ca-* Macrobi.
Saturn.
l. i. c. 19.
ducei ad genituram quoque hominum, quae genesis ap-
pellatur, Aegyptii protendunt, Deos praestites ho-
mini nascenti quatuor adesse memorantes, Δαίμονα,
Τύχην, ἔρωτα, Ἀνάγκην: & duo priores Solem, & Lu-
nam intelligi volunt, quod Sol author Spiritus, calo-
ris, ac luminis, humanae vitae genitor & custos est,
& ideo nascentis daemon, id est, Deus creditur.
Luna τύχη; quia corporum praesul est, quae fortuito-
rum varietate jaectantur. Amor, osculo significatur.
Necessitas nodo. Plura de his sortibus observata sunt viro undequaque doctissimo Johanni Seldeno, qui ex Seld. de
Dis. Syris
Syntagm.
l. cap. 1.
Vettii Valentis Antiocheni, vetustissimi Astrologi, MSS. codice, prolixum satis locum exhibet, & illum alibi non semel, neglectis fere omnino Amoris, & Necessitatis, seu fati, id est, Veneris & Mercurii fortibus, binas illas Daemonis & Fortunae, ut omnium potentissimas vitae praesides ac gubernatrices amplecti, & huic corpus, illi animam, hanc Lunae, illam Soli tribuere, observat. κληροί, inquit τῆς τύχης καὶ τοῦ δαίμονος σημαίνουσιν Ἡλίον τε καὶ Σελήνην: *Sortes fortunae & daemonis significant Solem & Lunam.* Locus omnino meretur apud Seldenum legi, itemque quae Seld. ad
Marm.
Arundel.
pag. 129.
in notis ad Marmora Arundelliana ex eodem Vettio Valente habet, ubi plura de fortunae forte ac daemonis monet.

XIV. Haec omnia confirmare videtur ritus vetu-

*Hier. ad
Isf. LXV.*

stissimus quem Hieronymus notavit. *Est autem, inquit, in cunctis urbibus, & maxime in AEgypto, & in Alexandria, idololatriae vetus consuetudo: ut ultimo die anni, & mensis ejus qui extremus est, ponant mensam refertam varii generis epulis, & poculum mulso mistum: vel praeteriti anni, vel futuri, fertilitatem auspicantes. Hoc autem faciebant & Israelitae, omnium simulacrorum portenta venerantes: & nequaquam altari victimas, sed hujuscemodi mensae liba fundebant.* Quid proclivius est suspicari quam in Solis atque Lunae honorem hoc factum, quorum vis magna est ad anni proventum. Sed haec nimis prolixè forsan discussi. Oblata tamen occasione pro corollario libuit addere, quia in hac voce haerent interpretes, & doctorum virorum commentaria frustra consuluntur.

Finis Libri Primi.

ANTONII BYNÆI

de

CALCEIS

HEBRAEORUM

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

I. *Cur Pascha comedendum calceatis pedibus, Exod. XII. II. Variæ sententiæ. II. Refellitur prima, quæ vult viatorum calceos, à vulgaribus distinctos, præcipi. III. Secunda, quæ alludi putat ad morem veterum, qui caenabant discalceati, proponitur. IV. Ab ea dissensum. V. Samuelis Bocharti conjectura. VI. Rejicitur non uno argumento. VII. Genuina instituti illius ratio. VIII. Is ritus imperatus tantum, pro illo tempore, in AEgypto, fuit, ac Christus, more ævi sui, sine calceis accumbere solitus, eum non observavit.*

I.

DE Calceorum origine, materia, forma, abunde, ni fallor, superiori libro disputavi. Nunc ritus quosdam persequi juvat, qui observati olim apud Hebraeos fuerunt, & alia singularia exponere, quæ in sacris voluminibus leguntur. Inter alia, quæ in AEgypto circa Agnum Paschalem præcipit summum Numen, illud omnino

Exod.
xii. 11.

peculiare fuit, quod voluerit ut agnum comedentes haberent lumbos succinctos, calceatos pedes, & baculos in manu. Verba Legis sunt: וַנִּכְרַח תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מִתְנִיכֵם חֲגָרִים וְעַלְיֵכֶם בְּרִגְלֵיכֶם וּמִקְלַכֶּם בְּיָדְכֶם *Sic autem comedetis illum, lumbi vestri erunt succincti, calceamenta vestra in pedibus vestris, & baculi vestri in manibus vestris, & comedetis illum festinanter, Pesach est Domini.* Inquisiverunt diu viri eruditissimi, quaenam ratio fuerit hujus praecepti, atque, ut fieri amat, dum conjecturis quisque indulget, in varias ac multiplices divisi sententias abierunt.

II. Quorundam opinio est, voluisse Deum, ut Israelitae, longum atque difficile iter ingressuri, viatorum sumerent calceos, & pedibus induerent, cum Pascha primum essent comesuri. Comminiscuntur enim viatorum calceos fuisse à vulgaribus diversos, sicuti & hodie multi in itinere calceos induunt alios, quam in usu quotidiano. Hoc vero commentum ego sane nescio qua ratione potuerit eruditis hominibus placere. Nam quod conjiciunt de viatorum calceis à vulgaribus diversis, id testimonio probant plane nullo. Neque quidquam occurrit in hac tota lege, quod sententiam adstruat. Nihil aliud enim Numen supremum jubet, quam ut Paschalem agnum calceati comedant, de viatorum calceis autem praescribit omnino nihil.

III. Referunt alii ad eum veterum morem, quo calceos deponebant dum caenarent, ne lectuli, in quibus descumbebant, iis inquinarentur. Volunt nimirum praecepisse Deum, ut Paschale convivium à re-

à reliquis etiam in eo differret, ut calceos suos non deponerent pro more. Horum opinio longe doctior priori est. Veteres, cum caenaturi essent, suas soleas deponere solitos, post caenam vero reposcere, atque resumere, res certissima est notissimaque. Romanis id factitasse demonstrarunt politissimi viri Petrus Ciacconus atque Fulvius Ursinus, qui omnem Triclinii rationem exposuerunt eleganter, tabulasque marmoreas, in quibus pueri visuntur, qui calceos caenaturis detrahunt, & convivae nudis pedibus accumbunt, exhibuerunt. Apud Judaeos eundem morem viguisse ex Evangelica historia, in qua Servator, & ipsius Apostoli, more Romanorum illius aevi accumbunt, observarunt idem Petrus Ciacconus, Hieronymus Mercurialis, Johannes Baptista Villalpandus, & complures alii, quos adduxit Julius Nigronus. Quibus addi merentur, quae collegit ex Rabbinarum monumentis, vir in iis versatissimus Johannes Lichtfotus. Ita non inepte homines eruditi ad hunc morem retulerunt hoc summi Numinis praeceptum, quo Israelitas Pascha comedere iussit calceatos, ut hac in re Paschale convivium etiam à reliquis differret, ne calceos deponerent, quod pransuri, aut caenaturi, solebant.

Ciaccon.
de Tricl.
& Fulv.
Ursinus in
Appendice

Mercur.
de arte
Gymn.
l. i. c. 2.
Villalp. in
Ezech.
xxiii.
Nigron.
de Caliga
cap. ii.
Licht.
Hor.
Hebr. in
Matth.
xxvi. 20.

IV. Mihi tamen haec non videtur hujus praecepti ratio. Posterioribus seculis apud Judaeos hunc morem fuisse, ut mensae accumberent, & calceos deponerent, ne lectulos inquinarent, constat satis. Sed mos ille tam antiquis temporibus apud Judaeos nondum vixit, cum Deus ter optimus traderet hoc praeceptum. Vetustissimis temporibus enim sederunt ad mensam, non accubuerunt Hebraei. Post seculi nostri

Cap. 111. grande decus Samuelem Bochartum, id prolixè docui
 S. XXI. in libro de morte Jesu Christi priore, atque ex S. Co-
 Bochart. dice collegi testimonia sat multa, è quibus plane cer-
 Hier. P. I. tum est Hebraeos ad mensam sedisse. Eodem modo
 pag. 598. uti apud Homerum, *Καθίζοντες ἐν τοῖς συνδείπνοις οἱ ἥρωες,*
 & *κατακέκλινται, sedent in convivii Heroes, non ac-*
 Athen. *cumbunt.* Moris accumbendi apud Hebraeos primam
 lib. 1. c. mentionem magnus Casaubonus apud Amosum obser-
 14. vavit. Et sane ante ea tempora non videtur usitatus.
 Casaub. Exemplum vetustius apud Authorem Cantici inveni-
 Exerc. ri, conjecit quidem vir illustris Hugo Grotius, ubi
 Antibar. 16. cap. *כֹּדֶם כְּאַחֲלִישֵׁן* vertunt Graeci. Sed ipse id dubitanter
 22. Amos 11, 8. asserit, & res se aliter habere videtur. Quare etiam
 Cant. 1. optime monuit vir illustris *accubitus in lectis haud*
 12. Matt. *dubiè serius caepisse, Assyriorum, ut credibile est,*
 xxvi. 20. *exemplo, Graecorum, ac postremo Romanorum con-*
suetudine increbuisse. Hinc cum ea tempestate, amo-
 re posterioris aevi, in lectulis nondum accumberent
 Hebraei, ex recepta ea consuetudine hoc à Deo prae-
 ceptum haudquaquam est, quasi voluerit Paschale con-
 vivium etiam hac in parte à reliquis differre.

V. Samuel Bochartus, qui Hebraeorum ac reli-
 Bochart. quarum gentium litteris instructissimus, opus de Ani-
 Hier. P. I. malibus perfecit, quo non tantum omnium, qui ea
 pag. 499. in re aliquid conati sunt, industriam vicit, sed longo
 intervallo post se reliquit, aliam conjecit esse hujus
 mandati rationem. Hoc unum quod respondeat ad
 quaestionem propositam, se dicit habere, *Judaeos*
non semper fuisse calceatos. Ad eam rem cum attu-
 lisset varia τῆς ἀνυποδήσιας exempla, *Judaeorum plu-*
rimos conjectat in Aegypto fuisse excalceatos. Hoc ut
 adstruat, tria monet hic observanda. I. Aegyptum esse

in fervida plaga, fere sub sidere Cancris, ac proinde ejus incolae posse calceis carere facilius. Ut hodieque non paucos Afros, sub eodem cum AEgypto parallelo, magna anni parte, nudis pedibus incedere nemo nescit.

*II. Judaeos in AEgypto sub jugo miserae servitutis pressos, ac paene oppressos: in quo statu valde credibile est illis multa defuisse, quae ad vitam commodè degendam requisita sunt. III. Judaeorum *αὐτομόλῳ* etiam in ipsa Judaea, rebus illorum maxime florentibus, vestigia superfuisse. Hinc concludit, cum in AEgypto Judaeis *αὐτομόλῳ* minus fuisset periculosa, iisdem longum, asperum, & senticosum iter jam aggressuris, voluisse DEUM de calceis prospici: quin, ut religio quoque eos ad rei tam necessariae curam adigeret, sancivisse, ut nonnisi calceati Pascha manducarent. Neque passum esse calceos, quos ad hoc solemne festum sibi comparaverant, per annos quadraginta deteri.*

*VI. Haec conjectura viri summi pariter mihi non probatur. *αὐτομόλῳ*, qualis olim obtinuit apud plerasque nationes, apud Hebraeos in usu non fuisse, atque illos non nisi ob religionem, aut certum aliquem ritum, fuisse discalceatos, cum alias forent calceati semper, superius ostendi sat evidenter. Judaeos etiam in AEgypto, fervida licet plaga, in qua oppressi fuerunt AEgyptiorum tyrannide, excalceatos fuisse, adeo ut necesse fuerit eos, vel religione, ad calceorum curam adigere, cum iter longum, asperum, & senticosum jam aggressuri essent, credi potest admodum difficulter. De calceis enim lex divina loquitur, non quos ad festum sibi compararent tam solemne, sed quos habebant. Certe Deus haudquaquam de cal-*

ceis,

ceis, quos non habebant, prospexit, sed calceos induere iussit, quos habebant. Pariter, nec hoc verisimile est, calceorum curam adeo neglexisse Hebraeos, aut tam dira fuisse servitute pressos, ut calceis caruerint, Deoque fuerit opus vel religione eos adigere, ut de calceis sibi prospicerent ad iter durum, atque senticosum. Hoc quoque non omnino verum est, *Deum neque passum esse calceos, quos ad hoc solemne festum sibi comparaverant, per annos quadraginta deteri.* Innuere id quidem videntur haec verba quae in Deuteronomio leguntur. וְאֹלֶךְ אַתֶּם אַרְבַּעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר לֹא בָלוּ שְׁלֹמֹתֵיכֶם מֵעֲלֵיכֶם וְנַעֲלַךְ לֹא בָלָתָה מֵעַל רַגְלְךָ: *Duxi vos quadraginta annis per desertum: non sunt attrita vestimenta vestra, nec calceamenta pedum vestrorum vetustate consumpta.* Sed longe aliam esse horum verborum mentem, neque miraculum in eo fuisse, quod ipsi calcei, quibus induti fuerant in solemni festo, cum Pascha comederent in Aegypto, non fuerint detriti, sed in mirabili Dei providentia, qua in Arabiae desertis, horridis illis, & incultis, & omnium egenis, prospexit, ut nunquam calcei ipsis defuerint, inferius ostendam copiose.]

cap. IX.

Exod.

XII. II.

II.

VII. Subiit mirari eruditos homines tam varia divinasse, cum rationem istius ritus indicet Deus ipse. Verba haec sunt, וּבִכְרָה תֹאכְלוּ אֹתוֹ מִתְּנִיכֶם חֲגִרִים נְעִלֵיכֶם בְּרִלֵיכֶם וּמַקְלֵכֶם בְּיָדְכֶם וְאָכַלְתֶּם אֹתוֹ בַּחֲפֹזֶן פֶּסַח הוּא לַיהוָה: וְעִבְרַתִּי בָאָרֶץ מִצְרַיִם בַּלֵּילָה הַזֶּה וְהִכִּיתִי כָל: *Sic autem comedetis illum (agnum.) Lumbi vestri erunt accincti, calceamenta vestra in pedibus vestris, & baculi vestris, & comedetis illum festinanter: Pesach est Jehovah. Et transibo per terram Aegypti nocte hac,*

✠

& percutiam omnes primogenitos in terra Aegypti ab homine usque ad jumenta. Res nota est, & narrata fusius, post magnas clades, quibus Aegyptios affecerat Deus, ut ex ditione sua dimitterent Hebraeos, ultimam ea nocte voluisse experiri, ac tot hominum & jumentorum mortibus universam Aegyptum reddere funestam, ut hac ratione Aegyptii nihil magis cuperent, quam ut citissime exirent Hebraei. Praevidebat, quod & factum est, ut tanta strage territi Aegyptii, magis expellerent eos, quam dimitterent tranquille. Volebat ergo, dum eam noctem agerent quasi festam, ut ad iter accincti, tamen & parati essent, utque lumbos suos haberent succinctos, & calecamenta in pedibus suis, ac baculos in manibus, qui habitus eorum, qui iter difficile & operosum aggrediebantur, in Oriente fuit. Calceos enim olim in itineribus inter alia usitatos fuisse, Gibeonitae, qui ex נעלור מלאור Ios. ix. 5.
calceis diversis solorum frustis suppositis, fidem facere 13.
 voluerunt, se longo itinere ad Israelitarum castra contendisse, ostendunt. Omnia scilicet voluit parata, quae ad iter suscipiendum requirebantur, ne si festinanter ab Aegyptiis expellerentur, de re aliqua forent solliciti. Quare & hoc praecipit, ut agnum בהפון *in festinatione* comederent, ne coena media peracta tantum excedere cogerentur. Rationem autem horum omnium hanc subjungit: פסח הוא ליהוה ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה *Pesach est Jehovae, & transibo hac nocte per terram Aegypti, & percutiam omnes primogenitos in terra Aegypti ab homine usque ad jumenta.* Haec verba certe manifestam continent eorum rituum rationem, quos praecepit Deus: Quasi dicat, omnibus rebus oportet vos instructos, quae ad iter

aggrediendum requiruntur, ut, quod solent viatores, & lumbos succinctos, & calceos in pedibus, & baculos in manibus habeatis, & agnum edatis festinanter. Est enim Pefach, sive transitus Jehovae, & ego hac nocte omnium primogenitorum diro interitu universam AEgyptum reddam funestam, unde vos AEgyptii, tot mortibus territi, coacturi sunt ad celerem exitum, imo finibus suis ejecturi. Quare nullam in vobis morae causam volo, ut vel lumbos succingere, vel calceos induere, vel baculum capere sit necesse. Hanc esse genuinam rationem hujus instituti, ex eo confirmari potest, quod ad primum Pascha, in AEgypto celebratum, Judaeorum magistri tantum volunt pertinuisse. Quorum opinio nequaquam caret evidenti ratione. Non pertinuisse enim haec ad religionem festi, sed symbola fuisse instantis itineris, persuadent non pauca. Inter quae & hoc est, quod hi ritus nunquam in legibus de Paschate repetuntur. Sunt videlicet, ut & sanguinis aspersio, pro illo tantum tempore imperati. Quare & à Judaeis, dum Pascha suum celebrant, non observantur, ut videre est ex Paschatis celebrandi ratione, quam magnus Buxtorfius describit, nec non Johannes Leusdenius, vir diligentissimus, cui Hebraeorum litterae propter indefessum eas promovendi studium plurimum debent, & ego multis nominibus me agnosco divinctum, cum meos in Hebraicis conatus singulari cura adjuvarit semper, & summa humanitate ac benevolentia sit complexus.

*Buxt.
Syn. Jud.
c. 18.
Leusden.
Phil.
Mist.
Dissert.*

VIII. Hinc videre est, cur Servator noster, qui accumbebat more illius aevi, calceatus non fuerit cum Pascha suum ultimum comederet cum suis discipulis.
Chri-

Christum, more illius temporis, mensae accubuisse discalceatum, prout Romani, atque Graeci, soleis depositis cum coenatum irent, nudis pedibus accumbebant, viri doctissimi monuerunt jam dudum. Qui non leve argumentum petunt ex Historia istius mulieris, quae ipsius pedes lacrymis rigavit, capillis abstergit, & unguento unxit, quam Lucas refert: *καὶ ὤπισθεν αὐτοῦ ἵστατο, καὶ ἔλασσε τὰς πόδας αὐτοῦ τοῖς δάκρυσι, καὶ ταῖς θρίξιν τοῦ κεφαλῆς αὐτοῦ ἐξέμασσε, καὶ κατεφίλη τὰς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἤλειφε τοῦ μύρου:* *Stans apud pedes ejus retro, flens lacrymis coepit rigare pedes ejus, & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes ejus, & ungebat unguento.* Ex eo loco colligunt enim, Christum nudis pedibus accubuisse, cum hoc beneficium in mensa praestare mulier non potuisset, nisi depositis soleis, sive sandaliis, peracta coena resumendis, accubuisset. At, cum dici possit, eam mulierem, & ungere, & osculari, & lacrymis rigare, & abstergere Christi pedes potuisse, licet nudis pedibus non accumberet mensae, cum nudi fuerint in parte superna, quia sandaliis, sive soleis, quae plantam tantum pedis, non pedem integrum tegebant, ex more gentis utebatur: Respondent, non fuisse partem supernam prorsus nudam, cum soleae corrigiis pedi alligarentur, ut patet ex forma caligae, quam dedi superius. Observari deinde volunt mulierem Christo à tergo stetisse, uti claris verbis Lucas refert, *καὶ ὤπισθεν αὐτοῦ ἵστατο*, *stans apud pedes ejus retro*, adeoque Christum, in latus recumbentem, more Romanorum, plantas potius soleatas obvertisse, quam partem supernam seminudam. Adderem ego, in quo fortasse plus est virium, haudquaquam mulierem Christi pedes soleatos unxisse, quod

tamen diserte Lucas, καὶ ἤλειφε τοὺς πόδας, & ungebat unguento. Nunquam enim pedes, quorum frequens unctio apud plerosque populos fuit, cum soleis ungebantur. Ipsi Indi, uti refert Curtius, *demptis soleis, odoribus illinunt pedes.* Quare expedita est difficultatis omnis evitandae ratio, si dicamus Servatorem, dum accumberet mensae, soleas deposuisse, ac pro more istius temporis nudis pedibus coenasse. Id ipsum observare est, cum Johannes refert, Christum lavasse Apostolorum pedes: *Εγείρεται, inquit, ἐκ τοῦ δείπνου, καὶ ἕλθων τοὺς ἱμαῖους. καὶ λαβὼν λέντον διέζωσεν ἑαυτὸν. Εἶτα βάλλας ὕδωρ εἰς τὴν πελὴν, καὶ ἔρχεται νίπλειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ ἐκμάσκει τὸν λέντον, ὃς ἦν διεζωσμένος.* *Surgit à coena & ponit vestimenta sua, & cum accepisset linteum, praecinxit se. Deinde mittit aquam in pelvim, & coepit lavare pedes discipulorum, & extergere linteis, quo erat praecinctus.* Lavit hic Christus Apostolorum pedes, dum mensae accumberent, pedibus post se protensis. Pedes Apostolorum nudos fuisse necesse est; cum pedes soleati, neque aqua lavari, neque linteis possint abstergi. Apostoli ergo soleas, sive sandalia, jam ante exuerant, more accumbentium istius aevi, ne stragula lectorum, mensas ambientium, pulvere aut luto conspurcarent. Neque enim de demptis prius à Christo soleis, vel minima suspicio est, cum id non praetermisisset scriptor diligentissimus, qui omnes circumstantias annotavit tam accurate. Sicut autem Apostolorum, una cum Christo accumbentium pedes fuerunt nudi, ita & Christi ipsius fuisse par est colligere, quem nihil ab aliis singulare deprehendimus observasse. Cum Christus nudis pedibus cum suis Apostolis accubuerit semper, statuere necesse est idem factitasse, dum convivium

Curt. lib.
VIII.
cap. 9.

Ioh. XIII.
4. 5.

vium ageret Paschale. Ritum ergo priscum, in Aegypto mandatum, & ab omni populo tunc temporis observandum, non usurpavit. Scilicet ritus ille symbolum tantum fuit instantis itineris, adeoque non semper, & ubique, retinendus. Quomodo, sanguinem postibus aspergere non observatum etiam seculis posterioribus est, quia imperatum tantum pro illo tempore in Aegypto fuit. Quod his verbis Rabbinorum maximus Moses ben Maimon agnoscit. שילקח הפסח

מבעשור ושהוא טעון הגעת דם באגדה אזור למשקוף ולשתי המזוזות ושיאכל בהפזון אין הדברים נזהגות לדורות ולא נעשו

Maimonides in fine libri de Paschate.

Quod sumendus Paschalis agnus decima die, quodque aspergendus sanguis ejus fasciculo hyssopi ad superliminare & duos postes, & comedendus in festinatione, non sunt res usurpatae sequentibus generationibus, neque factae nisi in Paschate Aegypti Solum.

CAPUT SECUNDUM.

- I. Religio nudis pedibus templa intrandi apud varias gentes. II. Obtinuit etiam apud Hebraeos. III. Moses, & Josua, cur jussi calceos exuere? Exod. iii. 5. & Jos. v. 15. IV. De Mosis calceis lepida commenta. V. Unde Apud Hebraeos circa loca sacra religio manavit, ut ea calceatum intrare ducerent nefas?

I.

Magna fuit, apud veteres, magna etiam hodie apud multos populos erga loca sacra, & Deorum delubra, religio est, atque cultus, quae nudos pedes exigere olim putarunt, & etiam nunc existi-

Justin.
Apol. 2.
Callim.
Hym. in
Cerer.
vers. 125.
Valer.
Flac.
lib. 2.
Solin.
cap. XVII.

Ovid.
Fastor.
lib. VI.
Drus. ad
Ios. v. 15.

Roger. de
Rit. &
Relig.
Bram. lib.
2. c. 10.

Misna in
Massech.
Berach.
cap. 9.

mant. Vetustis temporibus, & etiam nostris, apud multas nationes piaculum habitum est, & grande nefas, templorum pavimenta calceato pede calcasse. Usurpatum fuisse morem hunc à variis gentibus, ut calceos suos exuerent, cum fana ingrederentur, Justinus Martyr narrat. A Graecis id saepius factum ex Callimacho, & Valerio Flacco, discimus. Apud Cretenses, qui Dianam religiosissime venerabantur *AEdem numinis, praeterquam nudus vestigia, nullus licite ingrediebatur*, Solinus refert. Apud Romanos, aedes Vestae Deae nudis pedibus matronae adibant, ut ex Ovidio scimus. Turcas Moscheas suas non intrare, nisi calceamenta exuerint, jam dudum, ex Bartholomaeo Giorgiometz, observavit Johannes Drusius, ac narrant, qui terras illas lustrarunt diligenter, Georgius Douza, Adamus Olearius, Petrus della Valle, & alii plures. Legatus Christianorum Aethiopum, apud Damianum Goensem, de patriis moribus loquens: *Nobis, inquit, non datur potestas templum adeundi, nisi nudis pedibus*. Indorum Bramanes Tempia sua, quae *Pagoda* vocant, non intrare nisi calceis detractis, apud Rogerium legimus.

II. Apud Hebraeos etiam erga loca sacra, & in primis Templum, religio summa, idque cum calceis ingredi vetitum fuit. Cautum fuisse, ut qui intrare vellent Templi montem, essent discalceati, docet Misna in Massecheth Berachoth, his verbis: *לא יכנס להר הבית כמקלו ובמנעלו ובפונדתו ובאבק שער רגליו ולא יעשה קפנדריא ורקיקה* *Nemo intrabit montem templi cum baculo suo, aut calceo suo, aut marsupio suo, aut pulvere super pedes suos, nec brevioris viae gratia, nec sputo inquinabit illum*. Paene eadem sunt quae

quae traduntur in Gemara Babylonica Jevamoth, & in Gemara Berachoth, ex qua ista transcripsit Rabbi-
 norum doctissimus Moses Ben Maimon. **לֹא יָבוֹס אָדָם לְהֵרֵב הַבַּיִת בְּמַקְלוֹ אוֹ בְּמַנְעָל שְׂבָרָגְלָיו אוֹ בְּאַפְנֵדָתוֹ**
Nemo in montem Templi ve-
niat cum baculo, aut calceamentis pedum, neque cum
mantica, aut pecuniis linteo involutis. Quod jam
 dudum observatum est à viro summae eruditionis &
 acerrimi judicii Petro Cunaeo, cujus extant libri de
 Hebraeorum Republica, docti pariter, & ingeniosi.
 Petitum hinc est, quod etiam nostro tempore prae
 Synagogarum foribus ferrum habeant muro inpaetum,
 quo singuli Judaei calceos suos, si lutum contraxerint,
 repurgare debent, quodque crepidas, si eas gestent
 inquinatas, omnino exuant, uti refert peritissimus
 rituum Judaicorum Johannes Buxtorfius.

Gem. in
 Jevam.
 cap. 1. &
 Berach.
 cap. 9.
 Maimon.
 in Halach.
 Beth.
 Habbechi-
 ra cap. 7.

Cun. de
 Rep.
 Hebr.
 l. 2. c. 12.

Buxtorf.
 Syn. Iud.
 cap. 10.

III. Quod hunc honorem locis sacris, & Tem-
 plo, habuerint Hebraei, ab altiori origine petendum
 est. Olim Mosi, cum ad rubum ardentem propius
 accederet, calceos extrahere praecepit Deus. Idem
 Josuae mandavit, qui se principem exercitus Dei di-
 xit. Utrobique eadem adjungitur ratio: **כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עָלִי אֶרֶץ קֹדֶשׁ הִוא**
quia locus, in quo stas,
terra sancta est. Voluit nempe Deus, ut praesentiae
 suae opinio utriusque animum magna religione per-
 funderet, atque obligaret, quo non solum ad ea, quae
 mox moniturus erat, mentem acrius intenderent, ve-
 rum etiam memoria augustissimi illius ostenti, se ip-
 sos imposterum subinde confirmarent. Hinc locum,
 in quo stabant, sanctum dixit. Quod ad praesentiam
 Numinis divini spectat. Non enim terra illa sanctior
 reliquis terrae partibus fuit, sed sancta ob singularem
 Dei

Exod. 111.
 5.
 Jos. v. 15.

Dei praesentiam vocatur. Eam enim ipse praesentia sua revera consecrabat. Ad ostendendam autem aliquo signo venerationem suam, voluit ut calceos suos exuerent, dum starent eo in loco, quem praesentia sua dignabatur.

Bal. de
calc. Ant.
cap. 3.

IV. Haec cum vera sit hujus cerimoniae ratio, cur Mosi Calceos exuere supremum Numen praeceperit, vehementer miratus sum fingi alias, quae frivolae prorsus sunt, & ineptae. Refert vir doctissimus Benedictus Balduinus expositionem lepidam, quam, *viro insigniter & curiose docto concionante, se aliquando didicisse dicit: In Aegypto* (dixerat vir ingeniosus) *natus, educatusque Moses, cum oves soceri sui pasceret, pastorum Aegyptiorum more, ut credere par est, induebatur. Huic ad rubum ardentem, ut Exodi sacra monumenta testantur, accedenti, ut propius stupendum illud flammarum non comburentium ostentum agnosceret; Dominus Deus statim edixit: solve calceamentum de pedibus tuis. Quod igitur erat illud calceamentum? Id enim sacrae tacent litterae. Ut quid etiam Moses eo calceatus ad rubum prohibetur accedere? uno brevique verborum contextu, ut bipartitae quaestioni fiat satis, pro Aegyptiorum pastorum more, Calceamenta Mosi erant, ex junco marino contexta: Ideoque Dominus Deus praesciens filium suum aliquando factum hominem, inter caeteras suppliciorum acerbitates, corona ex ejusmodi junco marino compacta coronandum, vult ea calceamenta tolli; quod indignum videretur, servum id pedibus calcare, quo ipsius Dominus aliquando esset coronandus. Meruit certe hujus commenti auctor, ut, non laurea, sed ex ejusmodi jun-*

junco compacta corona ipsi decerneretur, quae orna-
ret lepidum profecto caput. AEquae insulsum est
quod alii excogitarunt, Mosis calceos stramineos, si-
ve junceos, fuisse, & ideo deponendos, ne forte ig-
ne, quem accedebat, consumerentur. Sane in eo
commento tantum frigus est, ut stramineos Mosis cal-
ceos extinguere posset, si arderent.

V. Ex eo autem, quod Moses, itemque Josua, pe-
des excalceare, ad majorem Numinis praesentis ve-
nerationem jussi sunt, origine manavit illius ritus,
quo locis sacris ea reverentia semper habita fuit, ut
illa non intrarint calceati. Hebraei enim, cum sci-
rent Deum ea loca in quibus Moses atque Josua stete-
runt sacra, ob singularem suam praesentiam, habuif-
se, utque calceos suos exuerent jussisse tam expresse,
Templum, in quo Deus praesentiam suam augustiori
modo manifestabat, ac בית המקדש, *Domus sanctita-*
tis vocatum est, habebatque קדש הקדשים *sanctum*
sanctorum, in quo Deus habitabat, inter Cherubinos
multo sanctius esse rati sunt, adeoque illud nulli in-
gredi fas esse calceato. Hanc ipsam Hebraeorum ma-
gistri praecipuam dant rationem, cur templum sit sine
calceis intrandum. In Gemara Babylonica, ad ea
verba Massechoth Berachoth, quae adducta superius
sunt, post alia, quae in templo vetita disputant, de
calceo tandem concludunt. ומה מנעל בו דרך בזיון
אמרה חורה של נעליך מעל רגליך Sed quid de cal-
ceamentis, cum in iis nullus sit contemptus? dixit
lex: solve calceamenta de pedibus tuis. Nicolaus de Lyra ad
Lyra notat: Hinc antiqui, & specialiter Hebraei, *Exod.*
sancta loca pedibus calceatis non ingrediebantur. *III. 5.*
Eadem ratio Christianos Aethiopes permovit, ut
Y tem-

templa non adeant nisi discalceati. Ita refert eorum Legatus, apud Damianum Goensem. *Nobis non datur potestas templum adeundi nisi nudis pedibus, neque nobis licet in ipso ridere, loqui, ambulare, quia templa similia sunt monti Sinai, ubi dominus Mosi dixit: solve calceamentum, &c.*

CAPUT TERTIUM.

I. Gentilium sacerdotes, licet aliquando discalceati, tamen ut plurimum calceati rem divinam fecerunt. **II.** Sacerdotes Hebraeorum non nisi nudipedes sacra peregrisse, ex lege de sacris vestibus Exod. XXVIII. in qua calcei non memorantur, Ostenditur. **III.** Idem ex eo confirmatur, quod Sacerdotes pluribus vestibus non induebantur, quam Deus praeceperat. **IV.** Pariter evincitur ex eorum lotionibus in atrio. **V.** Gemina illius instituti ratio. **VI.** Sculptorum, à quibus Aaron cum calceis exhibetur in tabulis quibusdam, & Plutarchi error, qui Pontificem Hebraeorum καθόλου sacra fecisse tradit, refellitur.

Jambl. de
vita Pyth.
Symb. 3.

A ^{ἡνυπόδμητο} ^{Ἰνέ} ^{καὶ} ^{θεοῦ} ^{κρίνει}, *Nudis pedibus sacrificare & adora*, olim fuisse Pythagorae Symbolum ex Jamblichio discimus. Putavit nempe, vir Deorum observantissimus, exigere sacrorum religionem, ut nudis pedibus res fiat divina. Id tamen à sacerdotibus gentilium non ita semper observatum fuit. Nam licet saepius sacra fecerint discalceati, tamen ut plurimum calceati sacrificarunt. Strabo quidem Germa-

no-

καλλωπομὸς τοῦ ἱερατικοῦ ποδὸς τὸ γυμνὸν εἶναι πάσης ἐπιβολῆς, καὶ ἐλεύπερον. καὶ ἡ ἱερεὰ πάντως ἐπὶ τῆς αἰτίας βεβηκέναι γῆς, ἥς μὴ νεκρῶν δερμαίων ἐπιβατεύειν οὐ θέμις. *Nullum pedibus ornatum fabricatus est, volens hoc ipsum pedi sacerdotali cultus pulcherrimi loco esse, quod ab omni tegumento nudus esset, ac immunis. Oportet enim sacerdotem semper super sanctam terram incedere, quam cum mortuis pellibus calcare nefas.*

III. Hoc ex eo confirmatur, quia plura vestimenta, quam praeceperat Deus, inter ministrandum induere, nefas fuit. Observant plurima Judaeorum magistri de sacerdote, quem vocant *מחוסר בגדים* *deficientem vestibus*, & *יותר בגדים* *qui redundat vestibus*, & utrumque à sacris volunt arcendum. Sacerdotium nempe putant illegitimum, cum sacerdos ministerium obit sine quadam ex illis vestibus, quas mandavit Deus, puta feminalibus, aut balteo, aut cidarī, aut tunica, itemque, cum aliquo vestimento duplici est indutus, puta duabus tunicis, aut balteis. Quin adeo solliciti sunt Iudaeorum magistri, ne quis sacerdotio fungeretur pluribus vestibus amictus, quam lex divina postulabat, ut inter vestes superfluas, quibus ministrare nefas, minutissima quaeque reputent, *emplastra* scilicet, & *ligamenta* in digitis, aut alia aliqua corporis parte. Videri possunt quae ex Massecheth Zebachim in Gemara, itemque Barthenora, & Mose Maimonide, prolixius observavit vir eruditissimus Iohannes Braunius. Imo Sacerdotibus nudis pedibus super pavimento standum volunt, ut si quis inter ministrandum forte stetisset, vel super vestem aliquam, vel aliud instrumentum, quod forte jacebat, aut super bestiam, aut agnum, imo vel super

pe-

Braun. de
Vest. Sac.
Heb. l. l.
cap. 3.

pedes socii, totum sacrificium illegitimum fuisset, uti ex eodem codice Zebachim, & Mose Maimonide, Johannes Braunius notavit. Haec quidem superstitione à verpis observata sunt. Magistri scilicet ineptissimi multa comminiscuntur, quibus ostendunt se
 † καὶ ὡς αὐτοὶ διυλίζον. Tamen, cum haec caveant tam sol-
 licite Rabbini, sacerdotes olim non nisi nudipedes sa-
 cris ministrasse, & nullis calceis, aut pedum integu-
 mentis, in templo usos, constare potest non ob-
 scure.

IV. Idem docent Sacerdotum lotiones, quae in Atrio fiebant. Scilicet Sacerdotibus, cum tabernaculum ingressuri essent aut templum, ubi Thymiama Domino in altari offerendum, in mari aeneo pedes lavare lex divina praecepit. Ita enim legimus. Exod. xxx. 19. 20.
 ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם: כבאם אל אהל מועד ורחצו מים ולא ימתו או בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אשה ליהוה
Et lavabunt in eo (mari nempe aeneo) Aaron & filii ejus, manus suas ac pedes suos quando ingressuri sunt tabernaculum conventus, lavabunt se aquis, & non morientur: vel quando accessuri sunt ad altare ad ministrandum, ut offerant Thymiama Domino. Fit quidem solius lotionis mentio, ad quam sacerdotes, sacris perficiendis sese accingentes, tenebantur. Inde tamen concludi sat evidenter potest, sacerdotes, sacris operantes, discalceatos fuisse. Quis nescit, lotionem tam solemnem, nisi calceamentis, siquidem illis uterentur, prius exutis, peragi non potuisse? Sane ante lavandum, *immundissimam pedum tutelam*, remove facerdoes decuit. Quis credat sacerdotes, postquam loti fuerunt, calceamenta pedibus suis induisse, & non potius sibi

Middoth
cap. 1. § 6.
& ad
eum l' Em-
per.

persuadeat, discalceatos, & sacrificasse, & alia munia sacra perfecisse, praesertim cum inter eorum vestitum, quem ipse Deus praescripsit, nusquam calcei appareant, & Hebraei omnes templum non adirent nisi discalceati? Hoc ex eo robur accipit, quod Talmudici referunt, olim conclave fuisse peculiare, in quo sacerdotes, qui non nisi nudipedes in templo versabantur, hyberno praesertim tempore, calefieri poterant citius, pavimento calefacto inambulantes. Videri potest Codex Middoth, in quo describitur *בית המוקד locus incendii, sive focarium*, de quo notavit haec vir nobilissimus & eximius Constantinus l'Empereur. *Ab ardendo nomen habet haec structura, quod ibi perpetuo lignorum strues arderet, idque in usum sacerdotum, quo paratum semper haberent ignem, quandoquidem discalceatis pedibus in loco sancto versari tenebantur.* Idem ex eo quoque fit verisimilius, quod delecti fuerunt olim, qui publice valetudinem curarent sacerdotum. At causa vel praecipua morborum fuit, quod nudis pedibus in pavimento starent. Ita Barthenora inter varias causas, unde sacerdotes dolore viscerum laborarent, vel primam ponit: *לפי שהכהנים הולכים יחפים על הוצפה: quod sacerdotes incederent discalceati super pavementum.*

V. Neque ratio obscura est, cur pedes sacerdotum calceis non muniverit Deus, & sacerdotes in templo versati sint discalceati. Voluit enim hoc Deus ob eandem rationem, ob quam Mosi, atque Josuae jussit, ut calceos extraherent, quia locus, in quo stabant, ob singularem ipsius praesentiam, sacer erat. Quam rationem R. Moses Bar Nachman Gerundensis annotavit. Ejus verba haec sunt: *כל מקום שהשכינה נגלה אסור*

אסור בנעלת הסנדל וכן ביהושע של נעלך וכן הכהנים
 : לא שמרו במקדש אלא יחפים: *Omnis locus, in quo*
divina majestas se patefecit, prohibet usum sandalii,
& sic in Josua dicitur, solve calceamentum tuum.
Et sic sacerdotes non ministrant in Templo, nisi di-
scalceati. Huic adstipulatur Theodoretus. Quae-
 rit ille cur Moses calceamenta sua solvere sit jussus,
 rejectisque quorundam opinionibus, suam tandem ita
 exponit sententiam. Δύο τὸν ἡγοῦμαι ἅπλῶς τοῦτο δηλοῦν;
 πρῶτον μὲν εὐλαβέστερον αὐτὸν τῷ λόγῳ καθίστησιν, ὥστε μὴ θεοῦ τῶν
 προσεταγμένων ἀκούσαι; ἔπειτα παραινέται, πῶς καὶ τοὺς ἱερεῖας
 ἐν τῇ σκηνῇ λειτουργεῖν; γυμνοῖς γὰρ κακῆνοι ποσὶ τὰς λειτουργίας ἐπι-
 τελοῦν, καὶ τῆς ὁσιότητος. *Duo igitur arbitror per hoc sig-*
nificari: Primum quidem religiosiorem illum hac rati-
one reddit, ut cum metu audiret quae imperabantur;
Deinde praedocetur, quomodo oporteret Sacerdotes in
Tabernaculo sacra ministeria obire: Nudis enim illi
pedibus officiis sacris fungebantur, & victimas ma-
ctabant. Sane ea verissima est, & unica hujus insti-
 tuti causa. Nam explosa est eorum opinio, qui pu-
 tant sacerdotibus calceos fuisse prohibitos, quia ex
 cadaverum pellibus constabant, quae secundum le-
 gem immundae haberi poterant, quod praeter Gre-
 gorium Nyssenum, aliosque plures, innuere videtur
 vir doctissimus Guilhelmus Stukkus, cum non ne-
 cesse sit ut sacerdotes calceos haberent ex animalium
 pellibus, & pelles animalium minime immundae se-
 cundum legem fuerint, uti vel ex eo constat quod
 ipsum Tabernaculum, & omnia ipsius vasa, olim
 pellibus tegebantur. Videri possunt, quae notavi
 superius de pellibus דְּשָׁחָה, quibus Tabernaculum
 tectum fuit, quaeque super arcam, & mensam, &
 candelabrum, & altare aeneum, & omnia vasa ejus,
 ex-

Greg.
 Nyss. in
 Cant. Ho-
 mil. 11.

R. Mosi
 bar Nach-
 man in
 antiquis-
 simo opere
 Schemoth
 Rabbath
 Parasch.
 11.

Theodo-
 retus in
 Exod.
 quaest.
 VII.

Stuk. Ant.
 conv. l.
 2. cap. 27.

lib. 1. c. 3.

expandi jubentur. Nisi cadavera de morticinis intelligentur. Ex quorum pellibus utique non necesse fuit ut calcei conficerentur, cum alia materia suppeteret abunde. Pariter non placet quod alii dicunt, *nullos fuisse calceos sacerdotibus, ut in templo moram & abstinentiam ab extraneis negotiis sic imperatam scirent, quoniam domestica opera nudis pedibus, forensia calceati curabant, quam rationem se non omnino improbare posse* vir pereruditus Johannes Braunius dicit. *Hoc enim nimis longe petatum, & allegoricum est. Sacerdotes quamdiu in Templo occupati erant, reputari domi esse, & rem patris coelestis curare, unde etiam Christus, qui in Templo inter doctores sedebat, dixit ἐν τῷ τῷ πατρὶς οἴκῳ τοῦ θεοῦ εἶναι με, adeoque calceos gestare non debuisse, ut nulli alii negotio intricati, vir doctus quidem monet. Sed haec istius ritus ratio, nimis profecto jejuna foret, & ut verè dicam, frigida. Nam quod addit: Hinc non tantum calceos deponere jubentur, sed & baculum, quo inter perigrinandum per vias uterentur, nec pecuniam, nec crumenam, aut linteum, quo pecuniam involverent, secum ferre licebat, his enim uti solebant iter facientes, & ii qui negotiis urbanis inhaerebant eam rationem nihil omnino juvat. Quis quaeso! sibi persuadebit haec eam ob causam vel instituta, vel ab Hebraeorum sacerdotibus observata, ut homines referrent, qui domi munia sua discalceati obeunt, aut sine baculis, crumena, aut linteo, incedunt? Quasi vero, quia caleamentis, vel baculo, iter facientes, & qui negotiis urbanis inhaerebant, utebantur, haec sacerdotibus Hebraeorum fuissent vetita, qui, cum in templo munia sua perficiunt, reputantur domi esse? Quod vero subjecit, *inde etiam**

Chris-

Braun. de
Vest. Sac.
Hebr. l. 1.
cap. 3.

Christum discipulis suis, postquam eos per totum terrarum orbem, ad praedicandum Evangelium misisset, vetuisse more solito favere: *Μὴ κτήσηθε χρυσόν, μηδὲ ἀργύρον, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν, μὴ πήραν εἰς ὁδόν, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον.* *Matth. x. 9. 10.* *Ne possideatis aurum, aut argentum, neque aes in zonis vestris, neque peram ad iter, neque duas tunicas, neque calceos, neque baculum. Utpote, qui eodem habitu eos accinctos voluit, quasi ituros ad templum, rem divinam facturos, quia revera totus orbis, si officium spectes, iis quasi domus Dei, atque sanctissimum aliquod templum fuit, & ubique locorum supremi Θεοῦ Christi aeternitatis patris, rem faciebant, in eo vehementer fallitur. Calceos enim suis discipulis Christus non prohibuit, & longe alia fuit istius praecepti ratio, uti superius docui sat copiose. Neque haec *lib. 1. cap. 6.* fortassis etiam causa fuit, ob quam verpulorum magistri tam expresse vetuerint populo, templum ingredi: במקלו ובמנעלו ובפונדתו ובאנק שער רגליו ולא יעשה כפנדר'א ולא במעוה הערורין לו בסדינו *cum baculo,* aut calceo, aut marsupio, aut pulvere super pedes, nec compendii causa, nec cum pecunia ligata in linteo. Id enim ob sanctitatem loci factum. Quae sane vera est & unica ratio, cur, & ii qui Templum adibant, essent discalceati, & sacerdotes non nisi nudipedes sua munia obirent.*

VI. Hoc cum jam dudum à viris doctis observatum sit, Hebraeorum sacerdotes discalceatos fuisse, dum rem divinam facerent, nescio cur Aaron cum calceis saepe repraesentetur. Occupavit hic error vulgares tabulas, quae Belgicis Bibliis inferuntur. Videatur tabula peregrinationis Israëlitarum in deserto, & quod

Mag. de
Tintin.
pag. 45.

Horat. de
arte Poë-
tica, ver.
10.

mireris, Mosis pedes in ea nudi, Aaronis aliquo involuti integumento apparebunt. In tractatu Hieronymi Magii, quem de Tintinnabulis conscripsit, Pontifici Hebraeorum, Thymiamata facienti, etiam calcei appinguntur. Excusari haec possunt, quia, uti poëtis, ita & pictoribus,

Quidlibet audendi semper fuit aequa potestas.

Plut.
Sympos.
lib. IV.

At Plutarchi insigne erratum est, qui Pontificem Hebraeorum festis diebus καθόρους sacra fecisse tradit. Est in eo totus scriptor gravissimus, ut Bacchum à Judaeis cultum ostendat. Probare hoc aggreditur ex eorum Pontifice: πρῶτον μὲν, inquit, ὁ ἀρχιερεὺς ἐλέγχετο μιτροφόρος τε περικαίων ἐν ταῖς ἐορταῖς, καὶ νεβρίδα χρυσόπασον ἐνημμένον χιτῶνα ἢ ποδλήρη φορῶν καὶ καθόρους: *Primum enim Pontifex hoc arguit, mitratus ingrediens diebus festis, & hinnuli pellem auro contactam indutus, tunicamque talarem gestans & cothurnos.* Sed Plutarchus vehementer fallitur, cum Hebraeorum Pontifici, quae aliena ab eorum institutis sunt, affingit. Falsum enim est, diebus festis Pontificem Hebraeorum cothurnos gestasse, qui cum reliquis sacerdotibus semper nudipes sacra peragebat. Nam quemadmodum omnes sacerdotes, cum sacra munia obirent, nudis pedibus fuisse constat, ita Pontificem diebus festis fuisse nudipedem, res certissima est, & indubitata, cum inter ejus vestes nulli quoque calcei memorentur. Sed haec Plutarchum, scriptorem alias gravem, & cum primis eruditum, tradidisse, nemo mirabitur, qui meminerit eum plurima in Symposiacis adversus Judaeos futilia scribisse. Quale est quod serio asserere non dubitat, eos πιμαίνοντες τὸν ὄνον ἀναφύναντο πηγὴν αὐτοῖς ὕδατος, *colere asinum, qui*

qui iis monstraverit aquae fontem. Quod commentum, ab aliis etiam proditum, jam dudum explosum est. Scilicet Plutarchus, & alii scriptores, qui de Judaeorum institutis aliquid memoriae prodiderunt, eorum religionis fuerunt minime intelligentes, atque inde plurima narrant, vel ipsi fingunt in contumeliam gentis, quae prorsus ridicula sunt, & se ipsa destruunt.

CAPUT QUARTUM.

I. *Varia humilis coram Deo animi indicia apud veteres Hebraeos.* II. *Incessisse nudipedes, ut animum coram Deo humilem ostenderent & abjectum, male colligitur ex exemplo Achabi* 1. Reg. XXI: 27. III. *Judaei in festo expiationis nudipedes* IV. *Eti- am in Tischa Be-Ab.* V. *Nudipedalium origo non ex Judaeorum jejuniis & γομνοδία petenda.* VI. *Vota nudis pedibus soluta.* VII. *Juvenalis locus explicatur, atque ipsius, & aliorum, error ostenditur.*

I.

A Pud Hebraeos olim varia fuerunt humilis animi coram Deo & abjecti signa. Indicebant jejunii dies. In iis jacebant in sacco, & cinere, & squalidi obambulabant. Ita Achabus ^{1. Reg. XXI. 27.} יקרע בגדיו וישם שק על scidit vestes suas, & sacco corpus suum operuit, & jejunavit, & jacuit in sacco, & ambulavit pedetentim. Quod non alienum ab aliorum Orientalium moribus fuit. Nam Rex Ninive, cum audivisset imminens exitium, quod minabatur Jonas, non tantum ipse vestes regias depo- ^{Jon. III. 6. 9.} suit, & induit se sacco, & sedit in cinere, verum etiam

etiam edicto sanxit, ut & homines, & jumenta, saccis operirentur, & nec homines, nec jumenta, nec boves, nec oves, quidquam gustarent aut pascere, aut aquam biberent.

II. Hebraeos etiam olim incessisse discalceatos, ut coram Deo humilem & abjectum animum ostenderent, ex Achabi exemplo posse colligi videtur. Multi interpretes enim vocem *וְנָ* vertunt *discalceatum*. Ita habent Chaldaeus, Syrus, & Arabs, cum quibus faciunt R. Salomon Jarchi, & vir suo seculo Hebraice doctissimus Sebastianus Munsterus. Neque aliter accepit Flavius Iosephus. Sic enim ille de Achabo scribit: Ἀχάβω δὲ λύπη τῶν πεπαιγμένων εἰσῆλθε, καὶ μετάνειλα, καὶ σάκκιον ἐνδυσάμενος, γυμνὸς τοῖς ποσὶ διῆγεν, οὐχ' αἰπλόμενος τροφῆς, ἀνομολογούμενος δὲ τὰ ἡμαρτημένα, καὶ τὸν Θεὸν οὕτως ἐξευμενίζων. *Achabum autem dolor factorum subiit & poenitentia, & indutus saccum, nudis pedibus incessit, abstinens à cibo, confitens autem peccata, & Deum ita studens placare.* Sed vox *וְנָ* pro *discalceato* in Hebraeorum lingua ponitur nunquam. Contra non aliud significat, quam *leniter, sensim, pedetentim*. Hoc inter alios optime docuerunt viri magni Samuel Bochartus, & Johannes Coccejus. Notionem illam etiam complurès interpretes agnoscunt. Conjecit quoque Samuel Bochartus, fortasse ab illo *וְנָ*, at, quod proprie gressus tarditatem, & lentitudinem, sonat, *וְנָ* *atta*, primo Punicè, deinde etiam Latine, dictum esse, qui propter crurum vitium non nisi lente incedit: Festus: *Attæ appellantur, qui propter vitium crurum, aut pedum, plantis insistent, & attingunt magis terram, quam ambulant, quod cognomen Quintio Poëtæ adhaesit.* Glos-

Ioseph.
Antiq.
Jud. lib.
VIII. cap.
7.

Bochart.
Hieros. p.
1. pag.
600. Coc-
cej. Lex.
Hebr.

Glossac. *ὁ τοῖς ποσὶν ὑποπόδιον ἐπέκεινεν.* Quare, cum
 ON in Hebraeorum lingua non notat *discalceatum*, *Kimchi*
 sed *sensim*, *pedetentim*, *lente*, neutiquam Achabus *& Levi*
discalceatus, sed *lente*, tanquam prae moerore lan- *ben Ger-*
 guens, incessit. Quo sensu optime acceperunt R. Da- *som ad*
 vid Kimchi, & R. Levi ben Gersom. *1. Reg.*
xxi. 27.

III. Licet vero non doceat Achabi exemplum
 Hebraeos olim, in signum humilis & abjecti animi,
 incessisse nudipedes, tamen aliunde id abunde disci-
 mus. Praeter Sacerdotes, totum populum discalce-
 atum incessisse in magno expiationis die, quem κατ'
 ἐξοχήν יוֹם אֶחָד vocant, id est *diem*, vel etiam יוֹם הַכִּפּוּרִים
diem expiationis, ex Massecheth Joma constat. Ver- *Joma cap.*
 ba haec sunt: יוֹם הַכִּפּוּרִים אִסּוּר בְּאֵכִילָה וּבִשְׂתִּית *viii § 1.*
 וּבְרַחֲצָה וּבְסִיכָה וּבְנַעֲיִלַת הַסֵּנֶדֶל וּבְתַשְׁמִישׁ הַמַּטָּה
 וְהַמֶּלֶךְ וְהַכֹּהֵן יִרְחֲצוּ אֶת פְּנֵיהֶם וְהַחִיָּה תִנְעוּר אֶת
 הַסֵּנֶדֶל *In die expia-*
tionis prohibitum est in cibo, & in potu, & in loti-
one, & in unctione, & in inductione sandalii, & in
ministerio lecti. Rex vero, & sponsa, lavant facies
suas, & puerpera sandalia induit. Verba R. Elieze-
ris. Sed sapientes prohibent. Eadem ferme habet
 Jonathan ad locum Levitici, in quo praeceptum Dei *Jonath. ad*
 de festo expiationis legitur. Ita enim παρὰ φερέσει. *Lev. xvi.*
 תַּעֲנוּן יֵת נַפְשֵׁיכֶם מִן מִכְלָא וּמִן מִשְׁתִּיָּהּ וּמִן הוּיָהּ בְּנֵי *29.*
 וּתְמָרוּקָא וּמִכְנָא וְהַשְׁמִישׁ עֵרְסָא *Affligetis animas*
vestras, abstinendo à cibo, & potu, & à procreati-
one liberorum, & ab abstersionibus, & calceamentis,
& ab usu lecti. His similia ex Hiskuni profert Jo-
hannes Drusus ad eundem locum: Ut die Cippurim
vetitum est comedere & bibere, ita quoque vetitum
est lavare, & ungere, & induere sandalia, & coire

in lecto, eo quod haec omnia vocantur afflictio animae. Paria Jonathan habet ad Lev. xxiii. 27. & ad

Baal
Hatturim
ad Lev.
xxiii. 27.

Num. xix. 7. Gemina in Baal Hatturim leguntur:

חמשה עינוים הם איכלא ושתיה ורחצה וסיכה ונעילה הסנדל ותשמיש המטה

Quinque afflictiones hic imperatae sunt: Nimirum abstinentia à cibo, & potu,

& lotione, & unctione, & inductione sandalii, & coi-

R. Isaak
Karo in
Schulchan
Aruch
P. I.
Tract. de
die כפרים
Tit. 6.

tu. Etiam R. Isaak Karo quae interdicta eo die sunt,

מלאכה איכלא ושתיה ורחצה סיכה נעילה sic recenset: *operatio, cibus, potus, lotio,*

unctio, usus sandalii, & coitus. Et adeo quidem

necessarium putant Magistri sine calceis incedere eo

die, ut non modo R. Moses ben Maimon dicat: אסור

מנעל הסנדל אפילו ברגלו אחד *prohibitum est in-*

Maimon.
in Jad
Chazaka
Tract. de
die expia-
tionis cap.
iii. §. 7.

duere sandalia etiam pede uno: Sed etiam non exclu-

dat infantes: התינוקות אף על פי שהן מותרין באכילה

ובשתיה ורחיצה וסיכה מוכעין אותן ממנעל הסנדל *in-*

fantes, quamvis illi liberi sint ab abstinentia à cibo,

& potu, & lotione, & unctione, tenentur tamen ex-

uere sandalia. Caeterum, quod ad sandalia, sive

calceos, vir doctissimus Robertus Sheringhamius,

Shering.
ad Ioma.
cap. viii.
§. i.

qui tractatum Talmudicum Joma latinum dedit,

observavit, *hoc intelligendum esse de calceis coriace-*

is, quoniam poterant soccis ex panno, aut quavis alia

materia confectis, uti, atque id probat ex Arba Tu-

rim, in Hilcoth Jom Hakkippurim: מותר לילך

באנפלאות של בגד לא שנה בבית לא שנה ברשי הויבים

Licetum est (in die expiationis) incedere impiliis, ni-

hil interest, sive privatim, sive publice. Scilicet

אנפלאות *impilia*, id est, soccos ex panno, aut ali-

qua alia materia confectos, uti vocem hanc significa-

re, quae viros maximos exercuit, prolixè docet vir

summus Johannes Seldenus, permittunt Magistri,

cum

cum perinde hoc sit ac si aliquis incedat discalceatus. *Seld. in Uxor. Hebr. l. x. c. 14.* Idem confirmat ex Menasse Ben Israel, in Thesaurus dos dinim cap. 98. Gemina in Synagoga Iudaica magnus Buxtorfius annotavit. *Nemo calceos, ne quidem uni pedi induere debet; Sic qui pede uno mutilus est, ei non licet fulcrum seu pedem factitium alligare aut applicare, imprimis si sit ex corio: quia ex his commodum & delectationem capit homo: Senes vero, & debiles, quodam morbo aut plaga laborantes, aut ii quibus frigus nocet, soccos laneos induere possunt, vel in schola in pulvillum stare. Si quis etiam sit in loco, ubi à scorpionibus est periculum, licet ei & coriaceos calceos inducere.* Sed coriaceis calceis praeterea infirmos, & vulneratos, uti posse, refert Menasse Ben Israel, celebris ille nuper Archisynagogus Amstelodamensis. *Buxt. in Syn jud. cap. 26.*

IV. Id ipsum fiebat in illo jejunio, quod quinto mense, qui **אב**, *Ab*, dicitur, celebrabatur, unde & communiter, **תשעה באב**, *tischa Be-Ab*, vocatur. Videri de hoc jejunio potest vir cl. Johannes Buxtorfius. *Buxt. Syn Jud. cap. 30.* Eo die Judaeos esse nudipedes, neque fas esse calceis uti, etiam observavit Johannes Braunius. *Braun. de Vest Sac. lib. x. c. 3.* In primis memorabile est quod Buxtorfius narrat, inter ea quae decenter ad ejus celebrationem praeparandam faciunt, ex quo Mensem *Ab* sunt ingressi, ab ipsis Calendis, usque ad Nonas: *Calceos, inquit, nullus sutor facere debet, ne quidem aliis pro mercede: calceos novos, vel ullum aliud vestimentum novum, nemo induet.* De ipsa vero solempni celebratione notat: *Prima vespera calceos exuunt, & nudis pedibus in scholam eunt.*

V. Ab hoc ritu originem petierunt viri eruditi sacro-

Tertul.
Apolog.
cap. 4.

Huet.

Dem.

Euang.

Prop. 4.

cap. 11.

Plin. lib.

xvii. cap.

28.

Bald. de

Calc. Ant.

cap. 23.

Gejer. de

Luct. Heb

pag. 299.

Dempst.

ad Ros.

pag. 439.

crorum Nudipedalium, quae apud Graecos, Romanos, Barbaros, celebrata fuerunt, ad impetrandos de coelo imbres. De his Tertullianus: *Denique cum ab imbribus aestiva hiberna suspendunt, & annus in cura est, quidam quotidie pasti, statimque pransuri, balneis, & cauponis, & lupanaribus operati, Aquilicia Jovi immolatis, Nudipedalia populo denunciatis, coelum apud Capitolium quaeritis, nubila de laquearibus expectatis, aversi ab ipso Deo & coelo.* Cujus moris specimen aliquod in variis Galliae locis hodieque retineri, & ad eliciendas aquas nudis pedibus loca sacra homines supplices adire, Petrus Daniel Huetius, magnum literarum, & omnis eruditionis ornamentum, refert. Sed & alias id factum ex Plinio discimus: *Privatim autem, inquit, contra erucas ambiri arbores singulas à muliere incitati mensis nudis pedibus recincta.* Christianos veteres etiam in supplicationibus incessisse nudipedes, multis ostendit vir doctissimus Benedictus Balduinus. Quomodo & Cardinalis Borromaeus, cum pestis Mediolani grassaretur, indicta saepe publica supplicatione, nudis pedibus incessit, & plures ad ejus exemplum, uti narrat vir doctissimus Martinus Gejerus. Sed Nudipedalia aliunde originem habere quam à solemnibus jejuniorum diebus, qui inter Judaeos in magnis calamitatibus observati sunt, ego suspicor. Nudipedalia proprium fuisse Judaici populi festum, omnino perperam Thomas Dempsterus notavit, ex Josephi loco, quem mox adducam. Pro ratione quidem, & necessitate temporis, saepe jejunia instituta sunt quae nudis pedibus à Judaeis peragebantur, non tamen nudipedalia proprium festum Judaici populi fuerunt. Uti enim hodie Judaei, ingruentibus in

civi-

civitatem aliquam calamitatibus publicis, peste puta grassante, aut uredine, aut rubigine, frumentum invadente, item propter pluviarum, vel defectum, vel nimiam abundantiam, indicunt jejunia, ita olim etiam à sanctis patribus institutum fuit. Ea jejunia variis signis humilis animi observarunt, uti haec hominibus quasi innata religio est, externis indiciis declarare abjectum suum & humilem animum, ut eo magis divinum sibi concilient favorem. Pariter Nudipedalia urgentibus necessitatibus inter gentiles instituta sunt, ut divinum favorem in se elicerent, non Judaeorum exemplo, sed instinctu humani ingenii, quod ad talia est admodum proclive. Putarunt enim se hac ratione Deos sibi redditu-
 tuos magis propitios. Quamvis à Judaeis ad Christianos veteres, & inde ad supersticiosos in Gallia haec religio pervenisse videri possit, ad quam tamen plurimum contulit hominum ad talia non parva proclivitas.

VI. Etiam vota nudipedes solverunt. Illustre est Berenices exemplum, quod Flavius Josephus refert: *Επεδήμησεν γὰρ, ὡς αὐτὸς ἱεροσολύμοις, εὐχὴν ἐκτελεῖν τῷ Θεῷ. Τοῖς γὰρ ἢ νόσῳ καὶ πονεῖν αἰνάναις, ἢ πρὸς αἰνάναις, ἢ πρὸς εὐχῇ περὶ τριῶντα ἡμερῶν, ἢς ἀποδώσειν μέλλοιεν θυσίας, οἷον τε ἀφείξεσθαι, καὶ ζυγίσθαι τὰς κόμας. αὐτὴ δὲ τότε τελεῖν Βερνίκη, γυμνώσας τε πρὸς τὰ βήματα ἐκέλευσε τὸν Φρώρον: Degebat autem Hierosolymis, ut vota Deo solveret. His enim qui morbo, vel aliis necessitatibus, implicantur, mos est orare per triginta dies, antequam immolent hostias, abstinere quoque vino, & capillos radere. Quem morem Bernice illis diebus exercens, nudipes etiam ante tribunal deprecata est Florum. De eadem Bernice Hegesippus: In conspectu Berenices, quae soror Agrippae regis ad templum religionis causa venerat,*

Joseph. de
Bell. Iud.
lib. II.
c. 15.

Hegesip.
l. 2. c. 8.

acerbissima caede in populum desaeviebat: nec obsecranti deferendum arbitratus, cum inservientem religioni nudis pedibus adstantem videret.

Juven. Sat.

VI. vers.

155. &c.

VII. Hujus historiae notitia ad Juvenalem pervenisse videtur, qui de Berenice canit:

*—Deinde adamas notissimus, & Berenices
In digito factus pretiosior: hunc dedit olim
Barbarus incestae, dedit hunc Agrippa sorori,
Observant ubi festa mero pede Sabbata Reges,
Et vetus indulget senibus clementia porcis.*

Vetus Juvenalis Scholiastes haec de Agrippa Augusti nepote, & sorore ejus Julia, intelligit. Sed optime observarunt viri pereruditi, hoc omnino capiendum de Berenice Agrippae Regis sorore, quae nudo pede ad Flori tribunal accessit. Erravit tamen Juvenalis, cum Judaeos dicit sua Sabbata *mero*, hoc est nudo, *pede observasse*. Nemo enim putet hoc unquam à Judaeis factum. Est enim, & semper fuit, ab eorum moribus alienissimum. Quantopere à γυμνοποδία absit Sabbati superstitiosa observatio, videre est in Synagoga Judaica magni Buxtorffii, è qua patet Judaeos potius, quam ut incedant nudipedes, omnibus vestibus sabbatinis se induere, ut Sabbatum vel vestium luxu honorent. Sed erroris hujus origo facile indagari potest. Apud Judaeos olim fuerunt varii jejuniorum dies. Praeter diem expiationis, qui singulis annis, ex lege Moïsis, jejunio celebrabatur, quatuor publica jejunia, singulis annis indici solita, ex Zachariae vaticiniis colligi potest. Verba haec sunt:

Buxt.
Syn. Jud.
cap. 15.
16.

Zach.
viii. 19.

צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשרי יהיה
לבית

לבית יהודה לששון ולשמחה ולמערדים טובים *Jejunium*
quarti, & jejunium quinti, & jejunium septimi,
& jejunium decimi, mensis, erit domui Judae, in
gaudium, & in laetitiam, & in solemnitates prae-
claras. Ex eo loco enim etiamnum Judaei quatuor
 jejunia publica, & solemnia, propter calamitates,
 & afflictiones, quae illis diebus olim ipsorum patri-
 bus contigerunt, celebrare solent. Videri de his po-
 test Synagoga Judaica magni Buxtorfii, qui de singu- *Buxt.*
 lis agit prolixè. Sed praeter ea jejunia, quae singu- *Syn. Ia l.*
 lis annis, statò tempore, recurrebant, alia adhuc saepe *cap. 30.*
 indicta, pro re nata, sunt. Iis temporibus, qui-
 bus solemniter jejunabant, nudis pedibus incedebant
 Judaei. Hinc Juvenalis, cum accepisset, nudo pe-
 de ad Flori tribunal accessisse Berenicen, quoniam in
 usu apud Judaeos erat, ut jejunii tempore incederent
 nudipedes, errore sui aevi, Sabbata ab ipsis regibus
 mero pede, id est nudo, observari cecinit. Scilicet,
 cum Judaei, non ipsis Sabbatis, hoc est septimo quo-
 que die, quem religiose colebant, sed jejunii diebus,
 nudis pedibus incederent, id accepit Juvenalis perin-
 de, ac si Sabbatis id ipsum observarent. Eadem ra-
 tione, qua errorem alium à veteribus commissum sci-
 mus, qui Sabbatum jejunio celebrari à Judaeis volunt.
 Hanc communem quondam opinionem fuisse, non
 inepte quis colligat ex his Iustini verbis: *Moses, Da-* *Iust. l. 36.*
masцена antiqua patria repetita, montem Synan occu- *cap. 2.*
pat, quo septem dierum jejunio, per deserta Arabiae
cum populo suo fatigatus, cum tandem venisset, se-
ptimum diem more gentis Sabbatum appellatum, in o-
mne aevum jejunio sacravit: quoniam illa dies famem
illis erroremque finierat. Eundem errorem passim
 Poëtae, qui Judaicam gentem exagitant, errarunt.

Petronius, in Epigrammate quo Iudaeos proscindit:

Et non jejuna Sabbata lege premet.

Mart.
lib. 14.
Epigr. 4.

Martialis:

Quod jejunia Sabbatariorum:

Suet. in
vita Aug.
cap. 76.

Maimon.
in Hilc.
Schab.
bath, cap.
xxx. n. ii.

Buxt.
Syn. Jud.
cap. 15.

Kimchi
ad Ies.
LVIII. 13.

h. e. Iudaeorum, qui Sabbata jejunio celebrant. Idem ipse Augustus apud Suetonium putavit: *Ne Judaeus quidem*, scribit, *mi Tiberi, tam diligenter Sabbatis jejunium servat, quam ego hodie servavi, qui in balneo demum post horam primam noctis duas buccas manducavi, priusquam ungi inciperem.* Sed nihil à Iudaeorum moribus magis alienum est, quam Sabbatum jejunio celebrare. Diserte Maimonides: *אסור להתענות בשבת* *Prohibitum est jejunare in Sabbato.* Imo in Iudaeorum ritualibus, etiam hoc nostro tempore, legitur, genio indulgendum Sabbati die. Iucundas quoque aliquot historias, hoc est, ridiculas fabellas, quales nempe dignae sunt cerebro Rabbiorum, in Talmude suo habent, quibus voluptas & deliciae summus Sabbati honor esse probantur. Videri potest Tractatus Talmudicus *שבת*, sive *de Sabbato*, quem Sebastianus Schmidius Latinum dedit, itemque quae observata sunt in Synagoga Judaica magno Buxtorfio. Juxta haec instituta R. David Kimchi dicit: *מעורר עשר לענוג הגוף ביום השבת באכלים עושים וטובים שמתוך שישנהו משאר ימים לטוב* *Praeceptum affirmativum est pascere corpus die Sabbati, cibis dulcibus & bonis se exhilarare, ut discrimen sit inter reliquos dies & festum.* Quare nunquam Iudaei Sabbata sua jejunio celebrarunt. Unde, neque in sacris monu-

men-

mentis, neque in Iudaeorum commentariis, ullum hujus moris vestigium occurrit. Sed & hujus erroris origo patet. Veteres, cum à Iudaeis crebra jejunia fervari viderent, etiam putarunt ipsum Sabbatum, id est, septimum diem, quem religiose colebant, jejunio celebrari. Optime hoc observavit Magnus Casaubonus: *Romani, inquit, qui norant crebra ab iis usurpari jejunia, cum praecipua castimonia Sabbatum ab iisdem celebrari viderent, ignari morum ejus gentis, id sibi temere persuaserunt.* Uti vero ex crebris Iudaeorum jejuniis putarunt Romani etiam Sabbata jejunio celebrari, ita Juvenalis, qui sciebat Iudaeos diebus jejunii nudis pedibus incedere, id etiam de Sabbato sibi persuasit. Hinc, cum historiam de Bernice referret, quae nudis pedibus coram tribunali Florum deprecata est, cecinit:

Casaub.
ad Suet.
Ang. c. 76.

Observant ubi festa mero pede Sabbata reges.

Haec cum sint certissima, nescio cur vir Doctissimus Johannes Braunius Juvenalem defendere, ac si à Criticis sine causa inscitiae accusatus esset, voluerit, & Sabbata apud Juvenalem de jejuniis explicarit. Postquam monuisset, Iudaeos in die expiationum, itemque *tischa be Ab*, nudis pedibus incedere, & ad haec sibi videri Juvenalem respexisse: *Ergo nudo pede, inquit, observant Sabbata, id est, jejunia. Praesertim diem expiationum, qui vocatur שבת שבתון, quasi dices, Sabbatum quietis. Levit. cap. xvj. Quod velim Criticos observasse, ne Juvenalem imposterum inscitiae accusarent, quasi per Sabbata intellexisset, diem illum, qui singulis hebdomadibus recurrit, id est, diem Saturni, quo die sane non jeju-*

Braun. de
Vest. Sac.
Hebr. l. x.
cap. 3.

nabant, nec etiam nudo pede incedebant. Sane Iuvenalem Sabbata dixisse jejunia, non credo facile probaturum esse quenquam. Vocant quidem Iudaei diem expiationum יְבַת שַׁבָּת, sed tam doctum fuisse Iuvenalem qua ratione quis adstruet? Cum Augustum, Iustinum, Petronium, aliosque plures, in illo errore fuisse, Iudaeos Sabbatum, id est, septimum diem observasse, ut diem jejunii, ignoret nemo, nescio cur sibi quis persuadere conetur, aliter putasse Iuvenalem, quam Iudaeos Sabbata, id est, septimum diem, qui singulis hebdomadibus recurrit, nudo pede observare. Nam, uti alii errarunt, qui Iudaeos Sabbatis jejunia servare existimarunt, ita Iuvenalis erravit, qui festa Sabbata mero pede observare Reges dixit, quod optime Critici monuerunt.

CAPUT QUINTUM.

- I. *Luētus & dolor variis signis proditus. II. Hebraei in luētū incesserunt nudis pedibus. III. In loco Mich. 1. 8. duplex peccatum Graecorum interpretum. IV. Calceis captivos spoliare veteres soliti. V. Obscurum locum Jer. 11. 25. male quidam ex hac consuetudine exponunt. VI. Nostra istius loci explicatio. VII. Ob luētum mortui nudis pedibus incesserunt Hebraei. VIII. De eodem ritu ex Maimonide plura. IX. Ex Suetonio, morem fuisse apud Romanos, ut in funeribus essent discalceati, observarunt quidam non recte.*

I.

Ingens moeror, qui animo concipitur, vel ex Reipublicae calamitate, vel ex ejus, qui nobis charus erat.

erat, acerbo interitu, sicut vultu proditur, & aspectu, ita externo quodam ritu, ac signo, ostensus semper fuit. In privato, itemque publico luctu, videre est priscos, passis crinibus, coma discerpta, intonsa barba, scissis vestibus, cinere conspersos, passim incedere, ut dolorem, qui ipsos coquebat, & versabat sub pectore fixus, externo squalore indicarent. Pleni sunt de his ritibus lugentium omnes libri, plena omnium monumenta, ex quibus multa jam dudum collegerunt viri eruditissimi, & inprimis, qui de luctu & ritibus lugentium librum singularem edidit, vir celeberrimus Martinus Gejerus.

II. Calceos etiam neglexerunt Hebraei, & nudis pedibus iverunt, cum aut Rempublicam gravior quaedam calamitas opprimeret, aut ereptos sibi charos lugerent. Illustre est Davidis exemplum, qui in magno moerore, fugiens arma filii sui Absalomi, *ascendit montem olivarum*, בוכה וראש לו חפוי והוא הולך יחף, *flens, capite operto, & ipse vadens discalceatus*. ^{2. Sam. xv. 30.} Scilicet, Hierosolyma pulsus à rebeli filio, cum signis variis dolorem animi, ex prisco more, indicaret, etiam יחף *discalceatus* fuit, licet per viam arduam, & asperam, se reciperet in desertum. Eodem modo ac apud Florum, ob imminens à Gallis periculum, ^{Flor. lib. I. cap. 13.} *Virgines simul ex sacerdotio Vestae, nudo pede fugientia sacra comitantur*. Equidem scio viros longe eruditissimos Isaacum Casaubonum, Benedictum Balduinum, Johannem Braunium, & complures alios, ^{Casaub. ad Suet. Aug. cap. 100.} ad religionem referre nudos Vestalium pedes, & ex ^{Bald. de Calc. Ant. cap. 23.} hoc loco colligere, Virgines Vestales nudis pedibus sacrificasse. Hoc utique certum haberem, & indu- ^{Braun. de Vest. Sac. pag. 64.} bitatum, si aliunde constaret nudis pedibus Vestales

Vir-

Choul. de
a relig.
des Aac.
Rom.
pag. 217.

Graev. ad
Flor. loc.
cit.

Ovid.
Fast.
lib. IV.

Virgines sacra fecisse. Exhibuit nummos Guilhel-
mus Choulius, qui Religionem veterum Romano-
rum sermone Gallico descripsit, unum Lucillae, alte-
rum Faustinae, in quibus visuntur Virgines Vestales
sacra facientes, qualem etiam dedit vir omni elegan-
tis doctrinae genere politissimus, meus, quod mihi
duco gloriae, quondam doctor, Johannes Georgius
Graevius, qui ex nummis, & monumentis antiquis,
Florum illustravit, ex quibus, licet non evidenter
videri possit an sacra sua peregerint nudipedes, collige-
re tamen est proclivius eas nudo pede non sacrificasse.
De Vestae Aede quidem canit Ovidius:

Huc pede matronam nudo discurrere vidi.

Sed id ad certum religionis, aut superstitionis ritum,
referendum omnino est. Quare Virgines è sacerdo-
tio Vestae, non quod alias tolerent esse nudipedes,
aut nudis pedibus sacrificarent, sed ob luctum & sum-
mum periculum, quod à Gallis urbi imminebat, qui
fuso exercitu jam moenibus appropinquabant, *nudo
pede fugientia sacra comitasse* videntur, plane uti
olivarum montem rex David discalceatus ascendit.

III. Si Graecos sequimur interpretes, aliud
exemplum de nudis pedibus ob luctum publicum oc-
curret apud Micheam. Commemorat ille Dei judi-
cia, quae Samariae imminebant, dicitque: על זמא
ואילילה אפדה ואלילה אילכה שילל וערום
*Proterea plan-
gam, & ejulabo, vadam spoliatus, & nudus.* Ea
verba vero interpretes Graeci reddiderunt: Ενεχεν
τῆς κόψεται, καὶ θενήσῃ, πρεύσεται ἀνυπόδητος, καὶ γυμνή.
*Propter hoc planget, & lamentabitur, ibit discal-
ceata,*

ceata, & nuda. Scilicet pro ללש, quod in Hebraeo est, & *spoliatum* notat, habent ἀνυπόδητοι, *discalceata.* Ad quod verbum notavit Cyrillus: ἡ γυμνότης, καὶ ἀνυπόδησις, τὸ τῶν αἰχμαλώτων χῆμα δεικνύει: *Nuditas autem, & discalceatio, captivorum habitum designat.* Sed duo in hoc loco Graeci interpretes peccarunt. Primum, quod haec verba referunt ad Samariam, quasi ea plangeret, & ejularet, & incederet nuda, cum verba Prophetæ sint, qui haec commemorat de se ipso. Alterum, quod Hebraeam vocem ללש vertunt ἀνυπόδητοι, cum proprie *spoliatum* notet, ac de laceris, & scissis vestibus, dicatur. Nisi cui magis placeat, Prophetam dicere se incedere ללש, hoc est *expertem consilii*, prae animi dolore. Quo sensu apud Jobum ea vox usurpatur, dum dicitur: *qui consultos incedere ללש, hoc est, absque mente, expertes consilii, facit.*

Iob. xii.
17. &
19.

IV. Rectè tamen notavit Cyrillus, ἀνυπόδησις τὸ τῶν αἰχμαλώτων χῆμα δεικνύειν, *discalceationem captivorum habitum ostendere.* Soliti enim sunt veteres, non tantum vestibus, verum etiam calceis, spoliare captivos. Docet hoc illustris locus, qui in Annalibus legitur. Pekak, Remaliae filius, Rex Samariae, Judaeorum centum & viginti millia ceciderat uno die, & ducenta millia captivos abduxerat, & spoliarat. Hos captivos, non tantum vestibus, sed etiam calceis, spoliatos ex eo videre est, quod, ubi monitu Prophetæ Oded reducerentur, diserte dicitur: ויקמו האנשים אשר נקבו בשמות ויהזיקו בשבירה וכל מערמיהם הלבשו Et surrexerunt viri, quorum nomina sunt expressa, & acceperunt captivos, atque ex praeda vestiverunt omnes nudos, & calcearunt.

2. Paral.
xxviii.
15.

arunt. Aequè clare id ostendit hic insignis apud Ie-
 saiam locus. Dicit illi Deus: *לך ופתחת השק מעלך*.
Jes. xx. 2. *Vade, & solve sac-*
cum à lumbis tuis, & calceamenta tua tolle de pedi-
bus tuis. Huic mandato paruit non invitus. Itaque
 fecit sic, eundo nudus. Hoc vero
 signum esset Aegyptiis, atque Cuschaëis, similis dis-
 calceationis, cum captivi abducerentur ab Assyriae
 Rege. Ita enim explicat, & mysterium pandit ipse
 Deus. *והיה עבדך ישיעיהו ערום ויהי שלש שנים*
והיה עבדך ישיעיהו ערום ויהי שלש שנים
אחת ומופת על מצרים ועל כוש: כן ינהג מלך אשור את
שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויהי
Quemadmodum ambulavit servus meus Jesaias nudus,
& discalceatus, tribus annis, signum & portentum
super Aegypto & Cuschaëis: sic ducet Rex Assyriae
captivos Aegypti, & exules Cuscaeorum, pueros,
& senes, nudos, & discalceatos. Jam Abrahami
 aevo eum morem usitatum, non absurde quis colligat
 ex ipsius dicto ad Regem Sodomaeorum, quo negat
Gen. xiv. 23. *se ex omni praeda accepturum, מחרט ועד שרוך נעל*
à filo usque corrigiam calcei.

V. Ex hac veterum consuetudine exponunt viri
 eruditissimi obscurum quendam apud Jeremiam locum.
 In eo graviter populum increpat Propheta, quod à
 Deo defecerint, à quo tam multis tamque variis be-
 neficiis fuerant cumulati. Tandem vero hoc moni-
Jer. ii. 25. tum subjungit: *מנעי רגלך מיהר וגורנך מצמא*
Arce
pedem tuum à discalceatione, & guttur tuum à siti.
 Captivitatem praedici putant docti interpretes, in
 quam nudipedes abducerentur. Ita Sebastianus Ca-
Castal. ad
h. l. stalio: *Cave ut commitas, ut tibi in captivitatem*
nudis pedibus procul eundum sit. Et Magnus Cocce-
 jus:

jus: *Monet imminere deportationem, ut nudipedes, & in siti, deducantur in aliam terram.* Ego vero non video hanc genuinam esse Prophetæ mentem. *Coccej. ad b. l. & in Lex. Heb.* Persistere Prophetam in Metaphora cameli, & onagri foeminae, extra dubium omne est. Hinc necesse est, ut hoc monitum pariter sit metaphoricum, à re simili desumptum, quo deterret Israelitas, & eos *avocat ab impudenti libidine*, prout ad haec verba optime notarunt Belgae interpretes. Quod confirmat *Belgae ad b. l.* responsio, quae subjungitur: *וְתֹאמְרִי נוֹאֵשׁ לוֹא כִּי* Et dixisti, *desperatum est*, *Non: nam diligo alios, & eos sequar.* Quasi dicant: frustra mones, & laterem lavas, id nunquam praestabimus, diligimus enim alios. Hoc itaque monitum est, non quo captivitas praedicitur, in quam nudis pedibus, & in siti, procul eundum esset, sed quo à foeda libidine, hoc est Idololatria, populum deterret vates.

VI. Hunc sensum miror non vidisse tot interpretes, qui abeunt in alia omnia, quorum sententias neque referre, neque examinare libet. Superiori libro, *lib. I. cap. 6.* duorum commatum, quae praecedunt, sensum dedi, ut quidem opinor, verisimillimum. *Camelum junio-*rem, *מְשַׁרְבֶּת דְּרָכֶיהָ*, quae circumit vias suas, Camelum foeminam esse, quae catulire incipit, & oestro libidinis percita huc illuc vagatur, maris potiundi gratia, docui prolixè. Scilicet Propheta qui cum meretrice comparaverat Iudaicam gentem, quae in lupanari prostat, & cuilibet se prosternit, quo magis appareat rei foeditas, eam comparat cum camelo juniore, quae libidine flagrans quaerit marem. Sed ea metaphora non contentus, etiam onagrum vocat populum

pulum ad Idololatriam proclivem, quae ubi eminus olfecit marem, à nemine inhiberi potest, quo minus ad eum currat, imo quae neminem recusat, vel in ipsis menstruis. In eadem metaphora pergit Prophe-
ta, atque ex Dei nomine monet: *מנע רגלך מיהרף*
וורוך מצמארה *prohibe pedem tuum à discalceatione,*
& guttur tuum à siti. Scilicet Israelitas avocat ab impudenti libidine, qua omnium gentium Idola co-
lebant. Apud veteres, uti matronae, & puellae pu-
dicae, non tantum velatae erant, verum etiam pedes
stola, & calceis tegebant: ita, quae licentiam stupri
vulgaverant, non cervice modo, & humeris, atque
lacertis conspicuis, ac seminudis erant, prout Ovidi-

Ovid. de us canit:

Arte Am.

lib. III.

vers. 307.

Pars humeri tamen ima tui pars summa lacerti

Nuda sit à laeva conspicienda manu.

Hoc vos praecipue niveae decet: hoc ubi vidi,

Oscula ferre humero qua patet usque libet,

verum etiam pedes discalceatos & nudos ostendebant,
nisi forte quid vitii subesset, quo facit hoc ejusdem
monitum,

ibid.

vers. 271.

Pes malus in nivea semper celetur aluta,

Arida nec vinclis crura resolve tuis,

quo puellam, quae amare, & amari cupit, instruit,
ut pedem malum celet, ne ejus deformitas appareat,
quam calcei, qui à pede per tibiam protenduntur, ac
crus medium obligant, tegunt, si nunquam resolan-

Tertul. de

Pallio.

cap. 3.

tur, unde & apud Tertullianum leno, meretricum
impuro cruri purum aut malleolum inducit calceum.

Cum

Cum enim, ut apud Horatium est,

*Matronae praeter faciem nil cernere possis,
Caetera, ni catia est, demissa veste tegentis,*

contra meretricum cervix non solum nuda, & ima pars humeri, & summa lacerti, in amatorum oculos incurrebat, verum etiam pedes nudi, & discalceati. Ita mulier, omnibus simulacris emendatior, in lupanari describitur, cervice, & pedibus nudis, apud Petronium: *Jam mentum, inquit, jam cervix, jam manus, jam pedum candor intra auri gracile vinculum positus, Parium marmor extinxerat.* Eleganter Prudentius:

*Prud. lib.
11. in
Symmack.
vers. 35.*

*Vincendi quaeris dominam? sua cuique aextra est,
Et Deus Omnipotens: non pexo crine virago,
Nec nudo suspensa pede, strophioque revincta,
Nec tumidas fluitante sinu vestita papillas.*

Atque uti mulieres, libidine percitae, pedes nudabant, ita & vinum amabant, quum scirent *sine Cere-
re & Libero Venerem frigere.* Habet enim vinum ad incitandam libidinem summas vires, ut vel Lothi exemplum ostendit, cui, seni admodum, vinum apposuerunt filiae, ut cum ipsis coiret, quo victus vir sanctissimus, horrendum nefas commisit. Usque adeo verum est quod vulgo dici solet:

*Gen. xix.
32. &c.*

Nox & amor vinumque nihil moderabile suadent.

Hinc meretrices, ut vini avidae, saepe describuntur. Apud Terentium conqueritur senex, in cujus domum

Bachis erat introducta, *se relevisse omnia dolia, omnes serias, & tandem subjungit: Pitissando mihi quid vini absumpsit.* Monuit hinc Propheta: טנע' רגלך מ'חף וגורנך מצמאה *Prohibe pedem tuum à discalceatione, & guttur tuum à siti.* Hoc est, ne amplius, more meretricum, nudos pedes tuos ostende, & guttur tuum ne sitiat vinum, quod libidinem incitat. Hanc sententiam verba sequentia optime confirmant, quibus obstinatus populus introducitur respondere: נואש לוא כי אהבתי זרים ואחריהם אלך *desperatum est, non: nam diligo alios, & eos sequar.* Quasi dicat, haec frustra mones, abstinere enim nequeo, cum amafios diligam, & eos sequi velim. Haec mea de hoc loco sententia. Vir illustris Hugo Grotius etiam vidit ad compescendam libidinem hoc monitum pertinere, sed non recte mihi videtur id exposuisse. *Prohibe, inquit, pedem tuum à nuditate, i. e. si quis tibi dicat (id enim hic supplendum) Noli denudare partes muliebres. Eas enim Hebraei, ut & alii, honeste pedum vocant nomine. Vide Gen. 49. 10. Et guttur tuum à siti)* Nova translatio in ipsa comparatione: *nam sitim intelligit libidinem. Guttur quid sit intelliges ex Prov. 30. 16. 20.* Quod monet pedes saepe pro pudendis poni verissimum utique est. Sed, cum verbum חף proprie notet *discalceatum*, pes pro pudendo hic sumi omnino nequit. Pariter huc non quadrat, quod de siti, & gutture subjungit.

Illyr. clavi
Script. p.
1.

Ezech.
xxiv.
16. 17.

VII. Observatum quoque apud Hebraeos, ut qui mortuum lugerent incederent nudipedes, jam dudum, praeter Flaccium Illyricum, complures viri eruditissimi, ex loco apud Ezechielem insigni, collegerunt, ubi Propheta à Numine jubetur, contra morem, in uxoris

uxoris funere, cuncta retinere laetitiae signa. Verba Dei sunt: בן אדם חנני לקח ממך את מחמר עיניך כמגפה ולא תספור ולא תבכה ולוא תבוא דמעתך: האנק דם מתים אבל לא תעשה פארך חבוש עליך ונעליך חשים בתליך ולא תעטה על שפם ולחם אנשים לא תאכל: *Fili hominis, ecce ego eripiam tibi desiderium oculorum tuorum per plagam: tu tamen non planges, neque flebis, neque ullas lacrymas emittes, Clamare desiste, non facies luctum funebrem, tiaram tuam alliga tibi, & calceos tuos pone in pedibus tuis, & ne obnubas mystacem, & panem hominum ne comedas.* Fuerunt haec omnia illis temporibus luctus indicia. Nam plangebant, flebant, lessum faciebant funebrem, nudabant caput, vel obvolvebant, deponebant calceos, obnubebant mystacem, & panem comedebant ab aliis allatum. Haec Prophetam vetat Deus. Quod Judaei, cum tanquam insolens, & à vulgatis moribus alienum, mirarentur, praedicit futurum, ut ipsi quoque, liberis gladio sublatis, idem facerent, quod ab ipso fieri videbant, nec ullum luctus sui ederent signum. Manifestum inde est certumque, in mortuorum luctu, olim inter Hebraeos eum morem fuisse, ut calceos exuerent, quod secus in laetitia fiebat.

VIII. Meminit hujus ritus omnium Rabbino-
rum doctissimus Moses Ben Maimon, qui titulo pe-
culiari, quem אכל de luctu inscripsit, omnia quae
ad luctum pertinent, egregie recenset: Illae sunt res,
inquit, quae lugenti prohibentur, die quidem primo
ex sententia Legis, diebus autem reliquis ex tradi-
tione majorum, nimirum tonderi, lavare vestes, bal-
neo corpus recreare, ungi oleo, cum uxore consuescere,
calceos induere, facere negotium, legere in libro legis,
ven-

Maim. in
Ebel. c. 5.
§. 1.

Ibid. §. 6. ventilare lectum, nudare caput suum, salutare. Quod vero inter lugentium ritus, tanquam prohibitum, recenset, induere calceos, ex Ezechielis exemplo petit: Unde, inquit, est, quod lugenti prohibita Sandaliorum assumptio? Eo quod Ezechieli dictum fuerit, calceum tuum appones pedi tuo: unde generatim cuiusvis prohibitos fuisse elicitur. Scilicet ex eo quod, contra morem, Ezechieli Deus mandavit, ut nullum luctus signum edat, quodque alias insolens, calceos induat, colligit doctissimus Maimonides, fieri solitum, ut in luctu sandalia exuerentur. Hunc morem etiamnum observari apud Judaeos, ut in funeribus discalceari oporteat lugentes, monuerunt viri ad miraculum in lingua & ritibus eorum eruditi, Paulus Fagius, & Johannes Buxtorfius, & post eos vir celeberrimus Martinus Gejerus, qui ex Minhagim Germanicis adduxit haec praecepta. *Wenn das meth (verstorbn) noch nit zu Kefura (Grab) ist kommen, darf der afel (leidtragende) nicht die Schuh aus thun.* hoc est, Quando mortuus nondum delatus est ad sepulturam, non opus est ut lugens calceos exuat. Postmodum inchoato semel luctu, *mus er die Schuh austhun, und sol sein Weib stehen lassen,* hoc est, debet calceos exuere, & ab uxore abstinere. Quibus familia leguntur in Massechet Semachoth: אין קורעין ואין חולצין וכו' עד שעת שיכורו Non lacerabunt vestes, nec calceos extrahent &c. antequam obierit. Quod observavit vir doctissimus, Johannes Braunius.

*Fag. ad
Deu. 14. 1.
Buxt.
Syn. Iud.
c. 49.
Gejer. de
Luct.
Hebr. c.
15.*

*Massech.
Sem. c. x.
Braun. de
Vest. Sac.
Hebr.
pag. 61.*

*Suet. in
Aug. cap.
100.*

IX. Ex Suetonio, qui in funebri Augusti pompa refert: Reliquias legerunt primores equestris ordinis, tunicati, & discincti, pedibusque nudis, ac in Mausoleo condiderunt, observatum fuisse à Romanis, ut in

in funeribus nudis pedibus incederent, notavit vir ^{Bald. de}
elegantissimus Benedictus Balduinus. Paria habent ^{Calc. Ant.}
alii, & nuperrime id monuit Johannes Braunius. E. ^{cap. 23.}
go vero non video ex hoc loco posse colligi, Roma- ^{Braun.}
norum hunc ritum fuisse, ut discalceati luctum fune- ^{loc. cit.}
brem testarentur. Nam quod in pompa funebri Au-
gusti factum, plane singulare est, & alias insolitum.
Haec enim indicia reverentiae, & *ταπεινοφροσύνης*, vel,
ut loquitur Tertullianus, *ταπεινοφροσύνης* fuerunt, at-
que hic honor Augusto habitus, ut qui jam major
homine, & inter Divos esset. Non mihi latet ma-
gnum Casaubonum notasse. Falluntur, quod pecu- ^{Casaub.}
liarem Augusto habitum hunc honorem censent, ut ^{ad Suet.}
à discinctis reliquiae ejus legerentur. Nam in alio- ^{loc. cit.}
rum quoque funeribus idem facitatum. Tibullus,

*Pars quae sola mei superabit corporis, ossa
Incinctae nigra candida veste legunt.*

Imo vero in plerisque religionis superstitionisve riti-
bus obeundis calceos ponebant. Quod prolixius do-
cet. Mihi tamen neutiquam vir magnus persuadet,
eos falli, qui peculiarem Augusto habitum hunc ho-
norem volunt, ut nudis pedibus ipsius ossa legeren-
tur. Nam uti omnino singulare fuit, quod primores
equestris ordinis, tunicati, & discincti, legerunt Au-
gusti reliquias, ita quoque peculiare fuisse, quod nu-
dis pedibus obierunt hoc munus, patere puto fatevi-
denter. Neque video quorsum vir magnus notet, in
plerisque religionis, aut superstitionis ritibus obeun-
dis, calceos olim positos. Quid enim illud ad fune-
brem luctum facit? Sane, quaecumque vir magnus
observavit, minime ostendunt id in funeribus olim

usitatum. Quod si ex religione, aut superstitione, Augusti reliquias primores equestris ordinis nudis pedibus legerunt, nimirum quoniam Augustus ab iis jam divus habebatur, necesse est ut ritus fuerit omnino peculiaris, in aliorum funeribus non observatus. Si enim hoc ideo factum est, ut pedibus nudis Augustum venerarentur, & hunc haberent honorem, prout calceos, in plerisque religionis, aut superstitionis ritibus, ponebant, omnino ritus non observatus in aliorum funeribus fuit. Tum si vel maxime nudis pedibus reliquiae lectae apud Romanos fuissent, alius hic ritus foret, quam quem veteres Hebraei usurparunt, atque etiamnum Judaei observant. Lugentium enim hic ritus fuit, ut discalceati & nudis pedibus luctus tempore sederent: *Qui principes funus deducunt*, verba sunt doctissimi Buxtorfii, *sive filii sint, sive proximi agnati, domum reversi per septem dies humi nudis pedibus sedent*. Qui ritus longe alius est, quam Romani observassent, si nudis pedibus reliquiae fuissent lectae. Etiam, singulare fuisse in Augusti funere, ut nudis pedibus reliquiae legerentur, animadverti virum doctissimum Johannem Kirchmannum monuisse. *Quod autem pedibus nudis dicit, id reverentiae & τῆς τιμῆς ἕνεκα fuit indicium, nam in plerisque religionis & superstitionis ritibus obeundis calceos ponebant*. Non igitur in reliquis funebribus usurpatum. Quare, inter tot habitus & mores lugentium, qui vel lacrymis, & fletu, & planctu, dolorem ostendebant, vel lacertos, & pectora, & genas, & vultum lacerabant, vel querelis Deos suos onerabant, quod ab illis aspectu charorum suorum essent privati, vel capillos evellebant, pulvere ac cinere conspurcabant, tondebant, radebant, & super pectora

Buxt.
Syn. Iud.
c. 42.

Kirch. de
Fun.
Rom. lib.
III. c. 6.

mortuorum, vel tumulos, parentandi gratia imponebant, capita velabant, vestem funebrem induebant, multaque alia habebant luctus indicia, nihil habet de calceis in luctu depositis, qualem morem Hebraei & olim habuerunt, & etiamnum observant.

CAPUT SEXTUM.

I. *Lex apud Hebraeos singularis, qua frater uxorem fratris, sine liberis mortui, ducere jubebatur, ut semen fratri suscitarret, Deut. xxv. 5. 6. 11. In ea mirandum, quod qui id recusabat, à vidua conspuebatur, & calceus ipsi extrahebatur. vers. 7. 8. 9. 10. III. Balduini ratio, cur calceus potissimum adhibitus, examinatur. IV. Nostra opinio. V. Balduini circa hunc ritum lapsus. VI. Error Thomae Dempsteri, & Cypriani.*

I.

INter singulalia veterum Hebraeorum instituta, quae aliena atque diversa ab aliarum gentium moribus fuerunt, legem referre licet, qua summum Numen iussit, ut frater uxorem fratris sui, sine liberis mortui, matrimonio sibi jungeret, & semen suscitarret fratri defuncto. Verba legis sunt. כִּי יִשְׁבוּ אָחִים יְהוּ וּמֵת אֶחָד מֵהֶם וּבֵן אֵין לוֹ לֹא תִהְיֶה אִשְׁתּוֹ הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זֶר יִבְמָה יָבֵא עָלֶיהָ וְלִקְחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה וַיְבַמָּה: וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם עַל שֵׁם אָחִיו הַמֵּת וְלֹא יִמְחָה שְׁמוֹ: *Si habitaverint fratres simul, & mortuus fuerit unus ex illis, & filius non sit ei, non nubit uxor defuncti foris, id est, extra mariti sui familiam, viro extraneo: Levir ejus ingredietur ad illam, & sumet eam sibi uxorem, & praestabit ei officium leviri.* Deut. xxv. 5. 6.

Gen.
xxviii.
8. 9. 10.
xl.

Matth.
xxii.
24. &c.

Buxt.
Syn. Ind.
c. 41. &
in Dissert.
de sponsal.
Seld. uxore
Hebr. l. i.
c. 12. &c.

Erit autem, primogenitus quem pepererit, stabit nomine fratris sui defuncti, & non delebitur nomen ejus ex Israele. Quod lex praecepit de officio leviri, jam antea videtur obtinuisse, cum exemplum vetustius in historia Judae occurrat, qui, Ere primogenito suo sine liberis defuncto, alteri filio Onan dixit, ut ingrederetur ad viduam fratris sui, & semen illi exciteret, eoque etiam, nullus ex se relictis liberis, morte sublato, conjugium Setae, filii sui tertii, qui solus supererat, quum primum adolevisset, suae nurui promisit. Consuetudinem legi respondisse illustre documentum habemus in nota illa historia, quam Christo objectam à Sadducaeis legimus, de septem fratribus, qui unam eandemque duxerunt uxorem. De hac lege, & leviratus jure, integer exstat Tractatus Talmudicus Jevamoth, & praeter Maimonidem, Rabbinosque alios, multa monuerunt viri magni, Buxtorfius, & Seldenus.

II. Sed in hac lege illud omnino mirandum est, non potuisse à leviro hoc officium praetermitti, sine quadam infamia, qua notabatur à defuncti fratris uxore, quae calceum ipsius exuebat, & spuebat in faciem, coram urbis Senatu. Nam, cum fieri posset, ut leviro non placeret fratris defuncti conjux, & matrimonium illius recusaret, liberum quidem ipsi ex lege erat, eandem vel ducere, vel renuntiare: sed, si renuntiaret, hac infamia notabatur. Sic enim porro lex praecepit: **וְאִם לֹא יִחַפֵּץ הָאִישׁ לְקַחֵת אֶת יְבִמְתּוֹ וְעָלָתָה יְבִמְתּוֹ הַשְּׂעִירָה אֶל הַזְּקֵנִים וְאָמְרָה מֵאֵן יְבָמִי לְהָקִים לְאָחִיו שֵׁם בִּישְׂרָאֵל לֹא אָבָה יְבָמִי : וְקָרְאוּ לוֹ זִקְנֵי עִירוֹ וְדָבְרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא חָפְצָתִי לְקַחְתָּהּ : וְנִגְשָׁה יְבִמְתּוֹ אֵלָיו לְעֵנֵי הַזְּקֵנִים וְחָלְצָה נַעֲלָהּ מֵעַל הָרֶגֶל וְרָקְתָּ בְּפָנָיו וְעָנְתָּה וְאָמְרָה כִּכָּה יַעֲשֶׂה**

יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו : ונקרא שמו
 : בישראל בית חלוץ הנער :

Si vero vir ille noluerit ducere uxorem fratris sui, ascendet uxor fratris ejus ad portam, ad seniores, dicetque: recusat levir meus suscitare fratri suo nomen in Israele, non vult mihi praestare officium leviri. Et vocabunt eum seniores urbis suae, & loquentur cum eo: si perseveraverit, & dixerit, non placet mihi eam ducere: Accedet uxor fratris ejus ad eum in conspectu seniorum, & detrahet Calceamentum de pede ejus, & spuet in faciem ejus: & obtestabitur, & dicet: Sic fiet viro, qui non aedificabit domum fratris sui, Et vocabitur nomen ejus in Israele: Domus ejus, cui exutus est calceus.

Dent.
XXV. 7.
8. 9. 10.

III. De hoc ritu plura disputant Talmudici, & prolixè docent Judaeorum ritualia, qua ratione debuerit peragi, distinctiones item de calceo, qui adhibendus est, habent admodum subtiles. Sed ea hic non tango, tum, quia occupata sunt à viris doctissimis Paulo Fagio, Johanne Buxtorfio, & imprimis Johanne Seldeno, tum, quia sunt Rabbinica, hoc est, frivola, & superstitiosa. Rationem ingeniosam, cur calceus potissimum ad hanc cerimoniam fuerit adhibitus, dedit vires elegantissimus Benedictus Balduinus.

Fagius ad
Dent. 25.
Buxt.
Syn. Iud.
c. 41.
Seld. ux.
Hebr. l. 1.
cap. 24.

Quid aptius, inquit, significando matrimonio quam calceus? calceum plerumque pedi gravem & molestum esse nemo ignorat. Idem etiam saepius in matrimonio contingere testari possunt, qui suo malo sunt experti. Scitum occurrit hac in re Senatoris Romani dictum, qui rogantibus amicis, cur uxorem praestanti forma insignem, & in qua nihil apparebat conjugio indignum, repudiaret, pede protenso calceum ostendens: Hic, inquit, pulcher est, & elegans, nescitis tamen qua

Bald. de
Calc. Ant.
cap. 24.

parte pedem meum premat. Unde qui calceum sibi detrabi volens patiebatur, is non inepte sic uxoris ducendae curam abjicere se demonstrat. Sed ea non videtur hujus cerimoniae ratio. Nam, qui calceum sibi detrabi patiebatur, non demonstrabat se abjicere uxoris ducendae curam, sed non placere sibi viduam fratris. Hic ritus enim non eam ob causam adhibebatur, quia matrimonium recusabat, quod cum molestia & toedio saepe conjunctum, cui significando calceus est aptissimus, sed ut palam fieret viduam fratris posthac sui juris esse, & nubere posse cuilibet alteri.

IV. Mihi haec visa est hujus ritus ratio. Pedibus calcare, symbolum olim fuit domini, & potestatis. *Ios. 1. 3.* Hinc Deus, terrae Canaan possessionem promittens, dicit: כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם נתתי *omnem locum, quam caleabit planta pedis vestri, dedi vobis.* *Deut. 1. 36.* Calebo quoque: לו אתן את הארץ אשר דרך בה *dabo ipsi terram, quam calcavit.* Abrahamo mandavit ob eandem causam, ut terram perambularet in longitudine, & latitudine, quam ipsi daturus erat. *Gen. xlii. 27.* *Mich. 1. 3.* על במותי ארץ *excelsa terrae calcare*, apud Michaeam, est munimenta terrae habere in potestate. Moses, cum Israelitico populo futurum praediceret, ut hostium munitas urbes redigeret in potestatem, ita cecinit: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביהוה מן עורך ואשר הרב גאותך ויכחשו איבך לך ואתה על במותימו תדרך: *Deut. xxxiii. 29.* *Beatus es tu, Israel: Quis similis tibi? populus es servatus per Dominum, qui clypeus auxilii tui, & gladius dignitatis tuae. Mentientur idcirco tibi hostes tui, & tu illorum excelsa calcabis.* Hinc, in *Ios. x. 24.* subjectionis signum, Josua Regum Cananaeorum cervices conculcandas tribunis militum dedit. Qualem triumph-

triumphi speciem, quamvis superbam nimis, & in-
humanam, in Valerianum, Imperatorem Romanum,
à Sapore Persa, in Romanum Diogenem à Bel-
pheco, & in Bajazethem à Tamarlane Schyta, le-
gimus usurpatam. Ex hoc ritu illustranda sunt multa
sacri codicis loca: Qualis ille: עד אשר איבך הדם לגלגלך
Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.
Et ille: עסותם רשעים כי יהיו אפר תחת רגליכם
Conculcabitis, impios: erunt enim cinis sub pedibus
tuis: & rursus ille: על שחל ופתן תדרך תרמם כפיר
: ותרנין *super leonem & aspidem calcabis, conculcabis*
leunculum & draconem. Et ille, in quo Christus,
cum suis discipulis dominationem summam in Sata-
nam se concessisse vellet significare, dixit: ἰδοὺ, δίδωμι
ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατὸς ἐπὶ πάντα ὄφιν, καὶ σκορπίον, καὶ ἐπὶ
πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. *En, do vobis potestatem*
calcandi super serpentes, & scorpiones, atque super
omnes vires adversarii. Cum pedibus calcare olim
symbolum dominii fuerit & potestatis, etiam
calceus, qui incedentium & calcantium usibus
inservit, signum dominii, & potestatis fuit. Un-
de, ubi juris, sive dominii cessio, significanda fo-
ret, calceamenti solutio, & extractio, symbolicus
usurpata est. Prout id olim ingeniose expressit, uti
observavit Benedictus Balduinus, quisquis amoris
effigiem pinxit, sinistra manu calceum gerentem, altera
vero titulum hunc, JUS MEUM ALTERI TRADO.
Patet hoc admodum luculenter ex veteri more, quo
olim apud Hebraeos, qui jure suo cedebat, & do-
minium alicujus rei transferebat in alium, calceum ex-
trahebat, in signum, atque testimonium, se cedere
jure calcandi fundum, & possessionem, de qua anti-
quissima consuetudine plura disputantur capite se-
quenti.

Trebel.in
Valer.

Oros.lib.

7.cap.22.

Fulgos

Memor.

l. 9. c. 5.

Egnat. de

Imp.

Rom. l. 2.

Ps. cx. l.

Mal. lv.

3.

Ps. xci.

13.

13.

Luc. x. 19.

Bald. de

Calc. Ant.

cap. 24.

*De Mais
Varia Sa-
cra ad
Deut.
xxv.*

quenti. Hincilli, qui nuptias uxoris fratris demortui recusabat, calceus à vidua extractus est, in signum, atque testimonium, eum privari omni jure suo, quod in eam habebat. Quae etiam Simeonis de Muis opinio est. In ea cerimonia autem hoc ad ignominiam pertinuit, quod ipse non solvebat atque exuebat calceum, sed vidua fratris, cum in translatione domini, ubi aberat omnis infamia, qui jus suum alteri tradebat, calceum suum exuerit ipse.

*Bald. loc.
cit.*

V. Circa hunc ritum lapsus est Benedictus Baldunus: *Qui fratris viduam, inquit, ducere recusabat, primum sui calcei corrigiam solvebat, quo nimirum ostenderet, se jure cedere calcandi fundum, sive possessionem, quam cum vidua erat aditurus. Deinde mulier ultionis demortui gratia, calceum recusantis aufererat, ut sic eum infamem denotaret.* In eo asserto enim illud omnino falsum est, fratrem ipsum primum sui calcei corrigiam solvebat, cum vidua, & solveret, & extraheret calceum: illud vero perperam dictum, hoc ab eo factum, *ut ostenderet se jure cedere calcandi fundum, quem cum vidua erat aditurus.* Ea cerimonia enim adhibebatur, ut palam fieret mulierem, quae calceum extrahebat, posthac sui juris esse, & habere potestatem nubendi cuilibet, levirumque non *jure calcandi fundum, quem cum vidua aditurus erat, cedere,* sed omni jure privari, quod in ipsam viduam habebat.

*Dempst.
ad Ros.*

pag. 439.

VI. Sed gravius peccavit Thomas Dempsterus. Quod, inquit, consuetudinis Judaeorum, apud quos, qui nuptias recusabant, nudis pedibus incedere cogebantur, puto, ut carentia prolis plecteretur, D. Cyprian.

prian. lib. 2. in Judaeos. Putat vir doctus eam Judaeorum consuetudinem fuisse, ut qui nuptias recusarent, nudis pedibus incederent, idque ex Cypriano probat. Verba Cypriani, quae innuere videtur, haec sunt: *Erat enim in lege, ut quisquis nuptias recusaret, calciamentum deponeret, calciaretur verò ille, qui sponsus futurus esset.* Sed planè erravit, Cyprianus. Calceus in lege quidem extrahebatur à defuncti vidua, quam levir ducere recusabat, non verò omnes, qui nuptias recusabant deponebant calciamenta, uti nec illud in Judaeorum moribus fuit, ut calcearetur qui sponsus futurus erat, quod unde Cyprianus hauserit ego profectò nescio. Longè verò ineptiora sunt quae Dempsterus notavit. Leviro quidem calceus extrahebatur, quando recusabat viduam ducere defuncti fratris, sed non illi qui nuptias recusabant nudis pedibus incedere cogebantur. Etiam levir ipse non semper nudis pedibus incoffit. Nam, & calceus dextri pedis tantum extrahebatur, & calceatus incedere postmodum potuit, quoniam ea ceremonia tantum pertinuit ad judicii tempus. Neque id factum est, ut carentia prolis plecteretur, sed ut signum esset, eum privari omni jure quod in viduam habebat. Quare hoc omnino Judaeorum ingratiis Dempsterus dixit.

*Cyprian.
advers.
Jud. lib.
11. cap.
19.*

CAPUT SEPTIMUM.

I. *Apud Hebraeos non nisi aliqua formula, sive ceremonia adhibita, fiebant contractus.* II *Antiquissimus ritus Ruth. IV. 7.* III. *Calceum exuere Rabbini tradunt fuisse formulam traditionis, sive acquirendi dominii.* IV. *Flavius Josephus ad le-*

gem de leviratu refert. V. Non unum Josephi erratum detegitur. VI. Etiam alii cum lege de calceo leviro extrahendo confundunt eorumque sententia ex Abarbanele refutatur. VII. Nihil in hoc ritu esse quod cum lege in Deuteronomio conveniat variis rationibus ostenditur, & Hugonis Grotii argumentis fit satis. VIII. Obiectio non contemnenda, qua ratione Rutha ducenda esset, si non ex jure de leviratu haec agerentur, solvitur. IX. Ex redemptionis jure id fieri prolixè demonstratur. X. Dissensus interpretum quisnam calceum extraxerit, an vindex, an Boozus. XI. Qui jure suo cedebat calceum exuisse, adeoque vindicem, multis adstruitur.

I.

*Seld. de
I.N.G.G.
l. 6. c. 5.*

A Pud Hebraeos, cum alicujus rei dominium acquireretur, sive transferretur in alium, in usu olim variae ceremoniae, sive formulae, fuerunt. Ex nudo verborum contractu nihil omnino transigebatur, solenne quiddam accedere necesse fuit, quod rem faceret ratam. Omnium enim contractuum, sive emptionum, & venditionum, & cessionum de jure, aut dominio alicujus rei, vim atque obligationem à formulis solennibus pendere volebant, ut his praetermissis cuncta irrita & planè nihili essent. Praeclare hoc docuit, ex Talmudicorum scitis, Johannes Seldenus, & varias istiusmodi formulas, quae in usu quondam fuerunt, notavit.

II. Ab antiquissimis temporibus in redemptione, & permutatione, cum quis cederet suo jure quod in rem aliquam habebat, ceremonia sollemnis fuit, ut
exue-

exueret calceum, & alteri daret. Meminit hujus ritus vetustissimi historia Ruthae. Verba haec sunt: זאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה לקים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה בישראל: ויאמר הגאל לבעז קנה לך וישלף נעלו: ויאמר בעז לזקנים וכל העם עדים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאלימלך. *Obtinuit olim in Israel, in redemptione, & in per-* Ruth. iv. *mutatione, firmaretur omne negotium, extraherebat* 7. 8. 9. *homo calceum suum, & dabat proximo suo, eratque hoc testimonium in Israel: dixit igitur redemptor ad Boaz, posside tu, & extraxit calceum. Et dixit Boaz ad seniores, & cunctum populum, testes vos estis hodie, quod possederim omnia quae fuerunt Eli-melechi, &c.*

III. Agnoscunt hunc ritum Judaeorum magistri, & veterem, ac solennem traditionis, seu acquirendi dominii, formulam fuisse volunt. Ita censet R. Isaak Abarbanel, qui prolixus est ut ostendat ad venditionem, & jus redimendi, vel retrahendi patrimonium venditum, hanc extractionem calcei pertinuisse. *Abarb. in Deut. xxv.* *Pa-* ria legere est in Midrasch Ruth, ubi haec de solenni, *Midrasch fol. 42. col. 2.* quae inoleverat, traditionis, seu acquirendi dominii formula, exponuntur. Quae confirmat R. Salomon Jarchi, qui pro hoc ritu, jam abolito, in more esse dicit, ut contrahant per pannum, qui vulgo סודר, *R. Sal. Jarchi ad b. l.* sive sudarium dicitur, unde emptio sudar, quam linteatam non male voces, in jure Hebraeorum. Ita enim notavit de calceo: זהו קנין כמו שאנו קונין בסודר *inde acquisitio, quemadmodum & nos ac-* *quirimus, seu emimus, sudario, sive lin-* *teo, loco cal-* *cei.* Scilicet emptionem, sive acquisitionem, quae olim calceo fiebat, nunc בסודר, sive sudario, fieri *existi-*

Elias Le-
vita in
Thisbite
suo ad vo-
cem קנה

existimat. Quod visum etiam Eliae Levitae est. Sic enim in Thisbite suo: בדברי רבותינו זכרונם לברכה קבול קנין וקנין כודר והוא במקום מה שאומר הפסוק וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה לקיים כל דבר שלף איש נעלו וכולי כן אנהנו קונין עתה ככודר שהוא הבגר וזה שלוקחין שני עדים וכנארים לפנידם דברי תגאיהם וכל אחד מהעדים פושט כנף בגרו והמקבלים עליהם לקיים כל דבר נוגעים כנפי בגדיהם וזה נקרא כודר Id est, Paulo Fagio interprete. *Rabbini dicunt, Acceptio possessionis. Item, possessio pallii. Sic vocant consuetudinem, quae successit in locum ejus, quae olim in Israel erat, de qua mentio sit Ruth. i v. Haec autem consuetudo olim erat in Israel, in commutatione propinquitatis, cum roborare quis vellet negotium, extrahebat calciamentum suum. Ea est apud nos hodie, quod dum emimus, vel contrahimus aliquid, adhibemus in hunc usum vestem, quam כודר appellant, Hanc apprehendunt duo testes, & diserte explicant coram his, qui contrahunt, verba conditionis eorum, quorum testium quisque expandit oram vestimenti sui, & qui recipiunt, se confirmaturos quamlibet rem, attingunt oras vestimentorum illorum. Et hoc ipsum vocatur קנין כודר, quasi dicas, Emptio, acquisitio, possessio per sudar.*

Joseph.
Ant. Jud.
lib. v.
cap. xi.

IV. Sed in alia omnia Flavius Josephus abit, qui hanc historiam ad eum ritum refert, quo leviro à vidua calceus detrahebatur. Verba praestantissimi scriptoris sunt.

Κακεῖν (Boaz scil.) ἤδη μισθόν τῆς ἡμέρας καταλαβὼν εἰς τὴν πόλιν, τῇ σι γερουσίᾳ συνῆλθον, καὶ μεταπειψάμενος Ρούθην, ἀπέλθαι καὶ τὴν συζυγεῖν. καὶ παρὰ γερουσίᾳ φησὶν, Ἀβιμελεχ καὶ τῶν υἱῶν αὐτῇ κλήρωσι κρατεῖς; ὁμολογήσαντες ὅτι συγχωρεῖται τῶν νόμων καὶ τῇ ἀρχιερείᾳ; ἔκ θι, φησὶν ὁ Βοῶζ, ἰδὲ ἡμιοτίας δὲ μισθὸν τῶν νόμων, ἀλλὰ πάντα ποιῶν κατ' αὐτὰς. μετὰ, ἰδὲ γὰρ διὸν ἐκείνους, ὅπου, εἰ δέλεις, τῶν ἀγρῶν κρατεῖν, γαμεῖν σε δεῖ καὶ τὰς νόμους. ὁ δὲ Βοῶζ

Boaz

Βόος καὶ τῶ κλήρῳ καὶ τῆς γυναικὸς παραχωρεῖ, συγγενεῖ μὲν ὅτι καὶ αὐτὰ τῶν πε-
 τελευτησάντων. εἶναι δὲ καὶ γυναῖκα λίγων αὐτῶν καὶ παῖδας ἰδὲ. μετὰ τὸ μὲν οὖν
 Βόος τὴν γυναικα ἐκέλευεν τῇ γυναικὶ ὑπολύσαι αὐτὴν ἐπὶ σιδηρῶν καὶ τὸ νό-
 μῳ, καὶ τυπτεῖν εἰς τὸ ἐξώφυλλον, καὶ γαιομένη τέττα. Βόος δὲ γαμῆ τὴν Ρούθην.

*Ille verò circa meridiem reversus in oppidum, sena-
 tum coire fecit: ac mox Rutham & propinquum il-
 lum accivit. Qui postquam venit, Abimelechi, in-
 quit Boosus, & filiorum ejus sortem possides. Fassus
 est alter possidere se, idque secundum legem de jure
 propinquitatis. Tum Boozus, haudquaquam ex parte
 tantum legum meminisse oportet, sed omnia juxta prae-
 scriptum earum facere. Ecce adest mulier, quam, si
 vis possessionem agrorum retinere, lex te ducere jubet.
 At ille Boozo & sortem & mulierem cessit, quando-
 quidem & ipse defunctorum esset cognatus. Sibi enim
 jam uxorem esse dicens, & liberos. Tunc Boozus
 contestatus senatum, jussit mulierem ad illum acce-
 dere, & juxta legem illi calceum detrabere, & in fa-
 ciem incutere. Quo facto Boozus duxit Rutham.*

V. Verùm non unum erratum Josephi hîc licet
 animadvertere. Fallitur enim cum refert Boozum
 ad τὸν δεῖνα, qui ipsi propinquior erat, dixisse: Ἀβιμε-
 λέχου καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ κληρῶν κερταῖς; *Abimelechi & fi-
 liorum sortes possides tu*, τὸν δεῖνα vero hoc fassum esse,
 sed συγχωρούντων τῶν νόμων καὶ ἀρχιστράτων, *indultu legum de
 propinquitate*, Boozum autem etiam urxisse alteram
 legis partem, qua cavebatur, si possessionem agrorum
 vellet retinere, Rutham esse ducendam, sed τὸν δεῖνα,
 una cum agro, mulierem cessisse. Id enim minimè
 convenit cum ea narratione, quae legitur in historia
 Ruthae. Errat quoque cum addit mulierem solvisse
 calceum τῷ δεῖνα. Id enim aliter se habet. Etenim ὁ δεῖνα

Joseph.
Ant. Iud.
lib. 1v.
cap. 8.

Drus.
Quaest.
Hebr. l. 1.
Quaest.
46.
Grot. ad.
Ruth. 4. 5.
Seld. de
Suc. in
bona de
funct. cap.
15.

calceum suum ipse extraxit. Imò ne quidem verisimile est ipsam Rutham adfuisse. Sanè nulla Ruthae fit mentio, ac Naomi disertè praecipit, ut quiesceret, ac totum negotium committeret Boozo. Unde colligere multo proclivius est, Rutham fuisse absentem, ac calceum τῷ δεινῷ nequaquam exuisse. Peccavit etiam, idque gravissimè, cum mulierem refert iussam esse, τύπλειν εἰς πρόσωπον, hoc est, *incutere in faciem*, ut habet versio recentior. Sed tam immanem errorem à Josepho, legum patriarum non ignaro, commissum esse credibile haudquaquam est, praesertim cum eam legem alibi exhibebat sat rectè: ὤρελύνουσα δὲ αὐτὸν ἡ γυνὴ τῷ ἀδελφῷ τὰ σάνδालα, καὶ πλύνουσα εἰς τὸ πρόσωπον. *Solvens autem uxor fratris ipsius sandalia, & spuens in faciem.* Quare mihi visi sunt homines eruditissimi optimè animadvertisse, corruptos esse hoc loco Josephi codices, & vel ὤρελύνουσα legendum, vel πλύνουσα, quorum prius Johanni Drusio, posterior Hugoni Grotio, & Johanni Seldeno placet. Id quod Ruffinus, Iosephi interpretes vetustior, confirmat, qui vertit, *ut in faciem ejus expueret*, ea ratione ostendens se vel ὤρελύνουσα, vel πλύνουσα, legisse. cum tam diversis circumstantiis historiam sacram expresserit Iosephus, non mirum si erraverit etiam circa ritum de calceo detracto, atque eundem voluerit esse cum ea cerimonia, quam in lege de leviratu praecepit Deus, cum planè fuerit diversus. Hanc historiam enim referens, ac si hoc actum esset ex lege de leviratu, non potuit non meminisse illius ritus, qui in Deuteronomio imperatur. Nam si hoc contigisset ea ratione, qua à Josepho proditum est, jam etiam necesse esset ut idem fuerit ritus, qui diversus tamen ab eo est, qui in Deuteronomio legitur.

VI. Multi tamen, pariter ac Josephus, cum ea lege, quam de calceo leviro extrahendo, qui fratris viduam ducere recusabat, sanxit Deus, hunc ritum confuderunt, & inter eos homines eruditissimi, qui ad novissimam Belgarum versionem notas adjecerunt, itemque vir illustris Hugo Grotius. Sed horum omnium sententiam optimè refutavit Isaacus Abarbanel, cujus verba, quia magna argumenta continent, quae demonstrant haec neutiquam pendere ex lege de leviratu, atque aliam esse extractionem calcei, quam quae à Deo imperatur, hic placet inserere, & quia prolixiora sunt, tantum Latinè. *Exstimarunt quidam, inquit, historiam (nuptiarum) Boazi & Ruthae quoque fuisse ex vi juris leviratus, & detractionem calcei, quae illic legitur, fuisse illam ipsam החליצה* *Exutionem calcei, de qua Lex in hac lege praecipit: adeoque hinc etiam docuerunt, filium primogenitum, quem pareret fratria, non vocatum fuisse nomine defuncti, sicut nimirum filius, quem Rutha peperit Boozo, non vocatus fuit Macklon, sed Oded. Sed haec revera sententia perniciosa est, & erronea. Nam Macklon non fuit frater Boazi, ut obligatus fuisset ducere fratris sui defuncti uxorem. Et quamvis ad Seniores, qui in porta erant, dixerit: Partem agri, quae erat fratri nostro Elimelecho, vendidit Naomi, quae reversa est è regione Moab; non alia de causa vocat eum fratrem, nisi quia fuit de familia ipsius, non verò quod frater ejus germanus & verus fuerit. Nam scriptura dicit disertè. Et Naomi habebat מורע cognatum ex marito, virum fortem, & strenuum, de familia Elimelechi, & nomen ejus erat Boaz. Quin & ipsamet dicit: Propinquus noster est vir ille, de cognatis nostris est, non verò dicit, quod frater Elimelechi, multò minus Machlonis.*

*Belgae ad
Ruth. 4. 8.
Grotius
ibid.
Abarb. in
Deut.
xxv.*

*Ruth.
IV. 3.*

*Ruth.
II. 1.*

vers. 20.

lonis, fuerit. Et licet fuisset frater Elimelechi, sicut dicit supra; tamen non obligatus fuisset ducere Rutham, uxorem Machlonis, filii Elimelechi. Quin & detractio illa calcei, non est detractio illa, cujus lex in hoc loco Deuteronomii meminit. Nam Ruth non venit ad Seniores in portam, ad exuendum calceum de pede vindicis, aut leviri: Hoc autem ipsi facere omnino incubuisset, & dicere; Non vult leviratus jure ducere me, & inspuere in faciem ipsius, ac dicere, sic fiet viro, &c. eorum verò nihil commemoratur in historia Boazi. Insuper, vera extat traditio, si duo fratres fuerint defuncto, & primogenitus illorum noluerit uxorem viduam ducere, minor natus non potuerit id facere. Itaque si vindex ille, cujus meminit Boaz, fuit vindex propinquior, de jure non potuit Boaz leviri jus praeferre, quia non ita propinquus fuit. Haec omnia docent, nullum hic fuisse leviratus jus vel officium.

VII. Quae disputat R. Isaak Abarbanel sanè praeclara sunt ad destruendam eorum opinionem, qui haec agi ex lege, quae in Deuteronomio legitur, existimant. Machlonem non fuisse fratrem Boazi optimè observavit. Nam Boazum non fuisse fratrem defuncti Machlonis res ipsa docet. Etiam ~~non defunctus~~ non fuisse Machlonis fratrem constat satis. Neuter ergo ex lege de jure leviratus Rutham ducere tenebatur. Qua ratione igitur quis putabit, haec ex lege agi, quae in Deuteronomio legitur, cum neque ~~o defunctus~~, neque Boazus, fuerint defuncti fratres? Non mihi latet virum illustrem Hugonem Grotium notasse *autore consuetudine* hanc legem à fratribus productam esse ad propinquos alios, idque se ad eum locum dicere. Sed ad locum in

Grot. ad

Ruth. 4. 5.

in Deuteronomio nihil aliud habet vir illustris, quam morem idem produxisse ad alios propinquos, ubi fratres non extabant, citatque in testimonium hunc ipsum Ruthae locum, addens: *Hoc לנא דצי דיחיאב, non דב' imyapßgevev.* Hoc ipsum vero est, quod probandum erat viro illustri, an ea consuetudo etiam abierit ad propinquos. Quod fieri non posse existimo. Etenim legem hanc de ducenda uxore, ac sobole defuncto fratri excitanda, etiam ad caeteros agnatos, aut gentiles, productam fuisse, quo argumento adstruet, cum in ea *fratres* tantum, & nominentur, & intelligantur? Cum etiam frater, *tum* istic, *tum* alibi, proprio vocabulo vocetur דב', & לנא notet *redemptorem*, unde constabit de agnato לנא, de fratre דב', dici? Conjectura enim viri illustris est nullo testimonio probata. Illud quoque verissime animadvertit Abarbanel, detractionem hanc calcei, non esse detractionem illam, cujus lex in Deuteronomio meminit, cum Rutha ipsa neque venerit in portam, neque exuerit calceum, aut inspuerit in faciem *in dēva*. Rogat quidem vir illustris Hugo Grotius: *Excalceatio nonne hic plane ut in Deuteronomio?* Sed mirum admodum est, unde viro illustri hoc venerit in mentem, cum omnia sint diversissima. In Deuteronomio enim vidua defuncti jubetur leviro, qui nuptias recusabat, exuere calceum coram urbis senatu. Hic ipse *in dēva* calceum exuit. Imo Rutham non exuisse calceum *in dēva*, vel ex eo manifestum est, quod in eo iudicio non adfuisse videtur. Quare alius plane ritus est, quam qui in Deuteronomio legitur. Nam qui recusabat demortui fratris uxorem ducere, id non testabatur exuendo calceo, sed ipsa mulier hac ignominia eum afficiebat. In Deuteronomio etiam *in-*

spuere in faciem lex viduam jubet. At hic ignominia illa non affectus legitur *o dēva*. Quare longe alium ritum debemus agnoscere. Fingere enim, quod nonnullis placet, constitutum fuisse, ut mitius in hoc negotio cum agnato ageretur, quam cum fratre, quia jure naturae, & vinculo, ac necessitudine sanguinis, frater magis fratri obligatus est ad praestanda officia, quam agnatus agnato, frivolum omnino est, & nullo idoneo nititur fundamento. His addo nihil in tota historia narrari de leviratu. Non enim hic agitur de fratre, qui ducit, vel respuit, defuncti fratris uxorem, sed de propinquo, cui jus, aut cujus officium erat, redimere haereditatem. Manifeste id innuit narrationis series, quae non agit de renuntiatione personae, sed de acquisitione rei. Etiam calcei, quae memoratur solutio, alia longeratione refertur, quam ut pertineat ad illam legem. Ritum enim fuisse dicitur solennem, qui ab antiquis temporibus inoleverat, quo veluti formula cessionis de jure, & traditionis, aut acquirendi domini utebantur. Quid aliud enim indicant haec verba? *וְאָתָּה עַל הַגְּאֻלָּה וְעַל הַתְּמִירָה לְקִים כָּל דְּבַר שְׁלֹף אִישׁ וְנָתַן לְרֵעֵהוּ וְאָתָּה הַתְּעֻדָּה בְּיִשְׂרָאֵל*. Obtinuit olim in Israel, in redemptione, & in permutatione, ut firmaretur omne negotium, extrahebat homo calceum suum, & dabat proximo suo, eratque hoc testimonium in Israel. Post quae statim sequitur: *וַיֹּאמֶר הַגְּאֻלָּה לְבָעֵז קְנָה לְךָ וַיִּשְׁלֹף נַעְלָיו*. Dixit igitur redemptor ad Boaz, posside tu, & extraxit calceum. Sane haec verba, non ad cerimoniam, in Deuteronomio imperatam, hanc calcei extractionem referendam esse, sed ad veterem quandam, & solennem, traditionis seu acquirendi domini formulam, ostendunt.

dunt satis. Unde quoque multi viri eruditissimi animadverterunt, de eo ritu, qui in Deuteronomio legitur, Ruthae historiam nihil meminisse, & detracti-
onem calcei spectasse ad solennia contractus, signum-
que fuisse quo alteri dominium cedebatur, & jus da-
batur adeundae possessionis. Quasi quis dicat, trado
tibi calceum, quo hactenus jus habui calcandi agrum,
& possessionem, quod nunc tibi cedo, ut calcare tu
eundem possis. Praeter Alphonsum Tostatum Epi-
scopum Abulensem, Nicolaum Serarium, Jacobum
Bonfrerium, Tirinum, Johannem Piscatorem & com-
plures alios, qui commentariis, vel Pentateuchum,
vel Ruthae libellum, illustrarunt, sunt in ea senten-
tia viri longe doctissimi Johannes Drusius & Johan-
nes Seldenus. Innuit id ipsum Johannes Buxtorfius,
qui, de emptione per sudarium cum monuisset, subjun-
git. *Olim fiebat id calcei extracti & traditi cerimonia,*
ut testatur historia Ruth. Neque aliud in animo ha-
buit Chaldaeus interpres, qui pro calceo *chirothe-*
cam substituit. Sic enim *מעשה פדיון: טלע גבר נרתק*
ד' מיניה ושושט ביה קנין לחבריה *exuebat homo chiro-*
thecam manus suae dextrae, & emptionis causa pro-
ximo porrigebat. Et paulo post: *אושט ידך לקנינה*
וקני' לך ושלע בועז ית נרתק מיניה וקני' ליה *Extende*
manum tuam emptionis causa, & eme tibi. Et
exuit Boaz chirothecam dexteræ suae, & emit sibi.
Sane cum non *calceum* hic habeat, sed *chirothecam*,
manifestum est eum putasse non hic agi de ea cerimo-
nia, quae in Deuteronomio legitur, sed de alia, quae
in emptione; & permutatione, locum habebat, pro
qua, cum suo tempore jam inolevisset, aliam substi-
tuit, quae tunc in usu fuit.

Tost. in
Deut. 25.
Serar.
Bonfr.
Tirin.
Piscat. in
Ruth.
Drus. in
Ruth. &
Quaest.
Hebr. l. 1.
Qu. 46.
Seld. de
Succes.
cap. 15.
de lure N.
& G. l. 6.
c. p. 5.
Buxt.
Lex.
Talmu.

Ruth.
iv. 5.

VIII. Sed his opponi potest, quod sane non contemnendum est, si hæc non agerentur ex lege de leviratu, neutiquam intelligi posse, qua ratione Rutha fuerit ducenda. Etenim in redemptione non necesse erat, ut נָאִל, qui agrum, sive possessionem, redimebat, viduam duceret, si quæ esset. At hic Boozus diserte dicit: בְּיוֹם קְנוֹתָךְ הַשְׂדֵּה מִיָּד נְעָמִי וּמֵאֶרְצוֹת הַמּוֹאבִּיִּת אִשָּׁה הָיְתָה קְנִיָּתִי לְהָקִים שֵׁם הַמֵּת עָלַי נַחֲלָתוֹ. *Quo die redimeris agrum illum è manu Naomi, etiam à Rutha Moabitide, uxore defuncti, redimes, ad suscitandum nomen defuncti super hæreditatem ejus.* Quod non necesse erat ex jure redemptionis, ut quidem ex illo jure, quod leviro præscripsit Deus. Unde rogat vir illustris Hugo Grotius: *At quæ igitur conexio, si agrum habere vis, debes & viduam habere?* Verum hic observandum est, jus redemptionis apud veteres Hebraeos eo usque extensum fuisse, ut qui succederet in omne jus defuncti, etiam viduam acciperet ut fierit uxor, ac Boazum ex hoc jure stipulatum esse, ut quo die redemptor acquisivisset agrum è manu Naomi, etiam à Rutha Moabitide, uxore defuncti, eum acquireret, ut nomen defuncti super hæreditatem suscitaret. Quod, quia non recte animadvertisse videntur homines eruditissimi, hic ostendendum accuratius est.

Lev. xxv.
25. 66.

IX. De redemptione possessionum lex in Levitico legitur. Ex ea lege proximus agnatus tenebatur redimere eas possessiones, quas frater, qui ad pauperatatem redactus erat, vendidisset. Ex vi legis, ad nihil aliud quidem obstrictus erat, quam ut redimeret fratris possessionem. Id vero, ex interpretatione, eo usque extensum apud Hebraeos veteres fuit, ut qui

qui redimeret possessionem defuncti, eo ipso viduam acciperet, ut fieret uxor. Nam, uti ex hoc jure quis in demortui possessionem universam succedebat, ut omnia quae defuncti fuerant fierent ipsius, ita & viduam accipiebat in potestatem. Id enim cavisse videntur Hebraei veteres, cum à propinquo redimeretur alicujus demortui haereditas: ut etiam viduam duceret uxorem, ne neglecta maneret, & desolata. Uxorem demortui, ex redemptionis jure, illius fieri, qui admittebat, accipiebatque, illud indicare videtur ea stipulatio, quam adhibuit Boozus. כיום קנותך השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת המת: *Quo die redem-
ris agrum illum è manu Naomi, etiam à Rutha Moabitide, uxore defuncti, redimes, ad excitandum nomen defuncti super haereditatem ejus.* Hoc enim dicit Boozus: Illo ipso momento, quo, ex redemptionis jure, agrum, à Naomi alienatum, te vindicaturum constitueris, etiam, ex eodem illo jure, tibi afferes omnia, quae Ruthae Moabitidis sunt, ut ea in potestatem tuam veniat, eamque ducas uxorem. In hunc sensum haec verba jam dudum interpretatus est vir doctissimus Cornelius Bertramus, Certe, non ex ea lege, quae in Deuteronomio legitur, eam stipulationem adhibuit Boozus, sed ex jure redemptionis, quod ita interpretati sunt veteres Hebraei, ut, una cum haereditate, uxor demortui in potestatem veniret redemptoris, & ipsius fieri uxor. Hoc ipsum Rutha innuere videtur, cum ad Boozum dixit: *Expandè pallium tuum super famulam tuam, quoniam tu es redemptor.* Nam perinde est, ac si diceret, sub tutelam tuam me, ut maritus, suscipe; quoniam tu es redemptor, sive

Bertramus.
Lucubr.
Frankgal.
cap. 6.

Ruth.
III. 9.

Sal. Iar-
chi ad
Ruth.
III. 9.

proximus agnatus. Petit scilicet his verbis honeste, ut se uxorem ducat. Sensus enim est: duc me ancillam tuam in matrimonium, quia tu es, qui jure redemptionis me in potestatem tuam debes accipere. Cautum fuisse apud Hebraeos, ut in eadem familia, uti possessiones debebant manere, matrimonia contraherentur, notissimum est, certissimumque. Hinc, uti redimendi jus proximo agnato erat, viduam illi ducendam voluerunt, ut restitueretur in familia mariti defuncti nomen, quod morte ipsius, cum prolem masculam relinqueret nullam, extinctum omnino erat. Huc optime retulit R. Salomon Iarchi, qui notavit haec ex lege dici, quae in Levitico legitur: *Et veniat redemptor ejus, qui propinquus ei, & redimat.* Sic enim ille וחמותי ואני צריכות למכור נחלתנו ועתה עליך לקנות קנה גם אותי עמד שיזכר שם המת על נחלתו כשאבא על השדה יאמרו זאת אשת מחלון *Nam socrui meae, & mihi, necesse est, ut vendamus haereditatem nostram. Et nunc, cum acquires, acquire etiam me cum ea, ut in memoria habeatur nomen defuncti propter haereditatem ejus, ut, cum veniam in agrum, dicant, haec uxor Machlonis.* Sane, si jus redemptionis non extensum eo usque fuisset apud Hebraeos, nimis impudens fuisset Ruthae postulat-
tum, neque Boozus eam laudasset, quod neminem alium fuerit secuta, sed illis, quibus debebatur ex jure redemptionis, se obtulerit, ut nomen defuncti in ipsa familia restitueretur. Haec confirmat totius historiae series, quae ostendit ex jure redemptionis fieri hic cuncta. Quare omnino agitur de eo ritu, siue cerimonia, quae olim adhibebatur in redemptione aut permutatione rerum, qua quis, in signum se cedere suo jure, calcem extrahebat, non vero de ea cal-

calcei detractio, quae locum habebat, cum viduam fratris sui ducere recusabat levir.

X. Sed hic non levis controversia est inter viros doctissimos, an ipse Boozus extraxerit suum calceum, & dederit τῷ δεῖνᾳ, an vero ὁ δεῖνᾳ calceum suum exuerit, & dederit Boozo. Alii enim sacri textus verba, וישלך נעלו, *exuit calceum suum*, referunt ad Boozum, alii ad τὸν δεῖνᾳ. Chaldaeus interpres Jonathan de Boozo intellexit. Sicenim מגעף צאָל. ושלך נעלו ית נרתק יד. *Et exuit Boaz chirothecam dextrae suae, & emit sibi.* Pariter celebris ille R. Aben Ezra censet, Boozum exuisse calceum suum, & dedisse propinquo, tanquam pro haereditate. Sed Vulgatus interpres eo sensu accepit, ac si propinquus extraxerit calceum, & dederit Boozo. Ita enim vertit: *Dixit ergo propinquo suo Boaz, tolle calceamentum tuum. Quod statim solvit de pede suo.* Idem placuit interpretibus Graecis. Non tantum juris interpretes, verum ipsi Hebraeicae literaturae principes, hac in re sunt dubii. Censuit olim Johannes Drusius, verbum *exuit* referendum ad Boozum. *Constat enim, inquit, hunc morem servatum fuisse olim etiam in commutationibus, cujus rei testis ille ipse locus.* Porro ut sit commutatio, necesse est, ut qui aliquid accipit, idem aliquid det. Hoc veteres declarabant verbo Halaph, quo usi sunt in hac re. *Dabatur autem calceus dicis causa, sive pro forma, ut ita loquar.* At in commentariis in Ruthae historiam, quae postea conscripsit, aliter ipsi visum fuit. *Quanquam incertum, inquit, quo haec pertineant, tamen quia sequitur, & dixit Boaz, videtur non absurde posse referri ad vindicem, qui calceum suum exuerit, ac dederit Boozo. Sed fuit tempus cum exi-*
sti-

Drus.
Quaest.
Hebr. l. i.
Quaest.
46.

Seld. de I. N. & G. l. 6. c. 5. *stimarem haec referenda potius ad Boozum.* Johannes Seldenus, qui hanc controversiam paucis attingit, etiam nihil definit.

Cap. praeced.

XI. Non quidem adeo facile est componere has lites. Puto tamen detractionem calcei ad vindicem referendam. Signum enim fuit, eum cedere suo jure, quod in possessionem, quae redimenda erat, habebat. Calceum fuisse signum domini, & juris, quod quis in rem aliquam habebat; atque inde natam eam consuetudinem, ut, ubi juris, sive domini cessio, significanda esset, calceus extraheretur, ostensum superius est. Hinc necesse est, ut qui jure suo cedebat, & dominium suum transferebat in alium, calceum suum exueret ipse. Non itaque hoc ad Boozum, sed ad vindicem referendum est, qui, ex consuetudine in redemptionibus, & permutationibus, usitata, calceum suum exuit, ut constaret se omne jus suum transferre in Boozum. Eum vero, qui jure suo cedebat, calceum exuisse, confirmare videntur haec verba: זאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה לקים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו זאת התעודה בישראל: *Obtinuit olim in Israel, in redemptione, & in permutatione, ut firmaretur omne negotium, extraherat homo calceum suum, & dabat proximo suo, eratque hoc testimonium in Israel.* Optime mihi notasse videntur Belgae interpretes, per proximum eum intelligendum esse: *Dien hy sijn recht overdroegh, en daar mede van het selve in toekomende tijden versterken was: hoc est, in quem jus suum transferebat, quo hac ratione sequentibus temporibus erat privatus, & per ea verba, eratque hoc testimonium in Israel, illud denotari: Dat imant het recht van eenigh landt, of*

Belgae ad Ruth. 4. 7.

of erfgoet, als ſijn eygen te betreden, ende te beſitten, aan een anderen overdroegh: hoc eſt, aliquem jus alicujus agri, aut haereditatis, tanquam propriam calcandi, & poſſidendi, in alium tranſferre. Sane innuere videtur conſuetudinis ratio, ut, qui jure ſuo cederet, & alicujus rei dominium in alium tranſferret, calceum ſuum exueret, in teſtimonium, atque ſignum, ſe impoſterum privatum eſſe omni poteſtate, quam in rem illam habebat. Quare non ipſe Boozus calceum ſuum exuit, ſed vindex, qui ſuum redimendi jus Boozo cedebat. Quod etiam indicare videntur haec verba: ויאמר הנאל לבו קנה לך וישראל נעלו *Et dixit redemptor ad Boozum: redime tu, & extraxit calceum.* Videtur enim verifiſimilius hoc ita capiendum eſſe, ut vindex, cum Boozo dixiſſet, ut ſuo loco redimeret, etiam in ſignum ſe cedere ſuo jure, quod ad redimendum habebat, calceum extraxerit. Ea ratione ſi haec facta intelliguntur, optime reſpondebunt verba ſequentia. ויאמר בעו לוקנים וכל העם עדים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאלימלך ואת כל אשר לכליון *Et dixit Boozus ſenioribus, & omni populo: vos eſtis hodie teſtes, me redemiſſe omnia quae Elimelechi, & omnia quae Machlonis & Chilzonis fuerunt, à manu Naomi.* Scilicet Boozus, cum extractum calceum à vindice accepiffet, qua cerimonia in ipſum tranſlatum erat jus redimendi, teſtes vocavit ſeniores populi, & omnes qui aderant praesentes, ſe redimere quaecumque fuerant Elimelechi. Boazi nomen, quod hic occurrit, oſtendere videtur ad eum non pertinere verba praecedentia, quae de calcei extractione loquuntur. Nam ſi Boozus calceum ſuum extraxiſſet, ita concipienda fuiſſe ſacra verba videntur. וישראל נעלו ויאמר לוקנים *Et extraxit Boaz cal-*

ceum suum, & dixit senioribus. Nunc cum ea verba, *וְיָצָא הַשֵּׁנִי* & *extraxit calceum suum*, cum sermone conjungantur, quem ad Boozum vindex habuit, colligere proclivius est ad vindicem pertinere calcei extractionem. Ita comma octavum refert, quid Boozo dixerit vindex, quid item fecerit: comma vero nonum, quid factum sit à Boozo, qui, cum extractum calceum accepisset, seniores testes vocavit, se cuncta redimere quae Elimelechi fuerunt. Hunc sensum expresserunt LXX. Interpretes, qui, evitandae ambiguitatis causa, quae in codice Hebraeo est, ea supplerunt, quae omnem tollunt dubitationem. Sic enim habent: *Καὶ τὸ πρὸς τὸ δικαίωμα ἔμπερθεν ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἐπὶ τὴν ἀγχιστείαν, καὶ ἐπὶ τὸ ἀντάλλαγμα, τὰ ἑῶναι πάντα λόγον. Καὶ ὑπελύετο ἀνὴρ τὸ ἀπόδημα αὐτοῦ, καὶ ἔδωκε τῷ πλησίον αὐτοῦ τῷ ἀγχιστεύοντι τὴν ἀγχιστείαν αὐτοῦ, ἢ τὸ πρὸς τὸ μαρτύριον ἐν Ἰσραὴλ. Καὶ εἶπεν ὁ ἀγχιστεὺς τῷ βοός. Κτήσαι σεαυτῷ τὴν ἀγχιστείαν μου. Καὶ ὑπελύετο τὸ ἀπόδημα αὐτοῦ, ἢ ἔδωκεν αὐτῷ.* *Et hoc jus antea in Israel, super redemptione, & super permutatione, ad firmandum omne verbum. Et solvebat vir calceum suum, & dabat proximo suo redimenti redemptionem ejus. Et hoc testimonium in Israel. Et dixit redemptor Boozo. Acquire tibi redemptionem meam. Et solvit calceum suum, & dedit ei.*

CAPUT OCTAVUM.

I. *De loco Ps. Lx. 10. & Cviii. 10. variae interpretum sententiae.* II. *Mollerii, & Junii expositio.* III. *Ab ea recessum.* IV. *Vatabli, Balduini, & aliorum explicatio.* V. *Omnium error.* VI. *Alia Balduini expositio.* VII. *Quae pariter non probatur.* VIII. *Buceri, & Arnoldi Botii sensen-*

sententia. IX. Confutata. X. Hugonis Grotii, Johannis Cocceji, & Thomae Gatakeri opinio. XI. Nostra sententia.

I.

CUM victoriam, quam de Syris, atque Edomeis, reportaverat, quos cum vicinis gentibus redegerat in potestatem, celebraret David, & subjectos ditioni suae populos, ac quam late paterent imperii fines recenseret, de Edomo dixit, *עַל אֲדוֹם אֶשְׁלִיךְ נַעֲלִי*, *Ps. LX. 10. & CVIII. 10.* *super Edom projiciam calceum meum.* Ea verba eruditos interpretes torserunt vehementer. Ex ritu pristino eruendum esse eorum sensum agnoscunt omnes, videntque clarissime, sed in eo assignando in varia sunt atque multiplici differentia. Quare praecipuas primum, & magis probabiles, exponam sententias, iisque diligenter excussis, subjecturus sum nostram.

II. *Calceos in aliquem projicere*, sunt qui putant idem esse quod contumeliose tractare, alludi ad morem veterum, quo contemptus, atque ludibrii, & contumeliae res habebatur, vel calceo caedere, vel soleam alicui impingere. Ut, *עַל אֲדוֹם אֶשְׁלִיךְ נַעֲלִי*, *super Edom projiciam calceamentum meum*, sit, Edomaeos habiturus sum contumeliose, calceum in os eorum, vel caput, impingendo. Ita Henricus Mollerus, qui superiori seculo accuratum dedit in Psalmos commentarium, existimat. Ejus verba haec sunt: *Idumaeos non subjiciam tantum, sed etiam cum contumelia quadam ipsorum miseras aliis ostentabo, ut cum quis alicui superbe insultans, calceum interfecundum in eum projicit: significans se hunc non tantum contemnere, sed etiam ludibrio habere.* Non mul-

Moller. ad Psalm. LX. 10.

Iun. ad
eundem
Psalm.

tum abit Franciscus Junius, qui inter optimos scripturae interpretes suo merito est censendus, dum, *אֲשֶׁלִיךְ נְעָלִי*, *projiciam calceum meum*, idem esse vult, quod *audaciter conculcabo*.

Gatak.
Cinno lib.
2. c. 19,

Gatak.
loc. cit.

III. Illud quidem certissimum est, solea, sive calceo, aliquem caedere, olim contemptus, atque contumeliae rem fuisse habitam, quod varia scriptorum veterum loca ostendunt, quae eruditi homines jam collegerunt. Videri possunt, quae observavit Angelus doctissimus Thomas Gatakerus. Pariter certum est, longe fuisse contumeliosius, si inter caedendum quis alicui suum calceum in faciem projiceret. Quod docere potest puellae cujusdam pauperculae facinus, quae parva adhuc, & parentibus orba, cum annonam à Rege suo in fame petiisset, ille vero eam objurgasset calceo, & in faciem projecisset, probrum ferre non potuit, sed sui suspendio voluit expiare, uti ex Plutarcho retulit doctissimus Gatakerus. Ad hunc morem tamen alludi à Davide, aut de contumelia, & contemptu, quo Idumaeos affecturus erat, ejus verba capienda haudquaquam sunt. Populos enim ditioni suae subjectos recenset. *אֲחֻלְקָהּ שָׁכֶם וְעַמִּי סִכּוֹת אֲמַדְרַלִּי גִלְעָד וְלִי מְנַשֶּׁה וְאַפְרַיִם מִעֵן רֹאשִׁי יְהוּדָה מְחֻקִּי מוֹאָב סִיר רַחֲמֵי עַל אֲדוֹם אֲשֶׁלִיךְ נְעָלִי פֶלֶשֶׁת הַתְּרוּעָה*. *Distribuam Sichem, & vallem Succoth metiar; Mea Gileaditis, meus Manasse, & Ephraim arx capitis mea. Judah legislator meus. Moab pollubrum meum, super Edomum projiciam calceum meum: super me, o Palaestina, jubila. Quasi dicat; totus Israel me Regem agnoscit, & mihi paret: Moabitae quoque, & Edomaei, bello subacti, serviunt mihi. Sic de populis subjugatis quidem triumphat, illosque vili-*

vilissimum sibi praestare ministerium praedicat, de contumelia vero, & ludibrio, quo habiturus erat gentes devictas, dicit omnino nihil.

IV. Franciscus Vatablus, vir Hebraicè doctissimus, *אֶשְׁלִיךְ נָעָלַי*, projiciam calceamentum meum, *Vatab. ad Ps. lx. 10.* putat esse *Phrasin* Hebraicam, pro, immittere pedem; q. d. calcabo Edom, tanquam mihi subjectam. Consentit vir elegantissimus Benedictus Balduinus, qui, cum notasset calceamento dominium, sive jus aliquod in rem aliquam, denotari, inde dictum putat: In Edom extendam calceamentum meum, h. e. eam mihi subjiciam. *Bald. de Calc. Ant. pag. 242.* Johannes Drusus, eo in loco, in quo in Ruthae historia verbum exiit referendum censet ad Booz, ita pergit. Porro ad veterem illum morem capiendum videtur Davidis illud, Ad Edom projiciam calceum meum, *Ps. 107. 10.* Vult dicere, faciam Edom mei juris, redigam in meam potestatem. Eum sequuntur nostri. Belgae interpretes, quorum haec est nota. *Ik salse onderbrengen, besitten, erven, en als onder mijn voeten leggen, vergel. Ruth. 4. op vers 7. h. e. subjugabo, possidebo, haereditario jure acquiram, & quasi pedibus subjiciam, confer Ruth. 4. 7.* Idem fere volunt doctissimi Rabbini David Kimchi, & Aben Ezra, qui in Edom projiciam calceum meum, explicant: conculcabit eos pes meus, eruntque instar scabelli pedum meorum. Hoc ipsum innuit Chaldaeus paraphrastes, qui habet. *עַל פְּרָקָה קָדַל גְּבִירִי אֶדוֹם מְלָקִיתָ מִסְנֵי* Super juncturam cervicis streniorum Idumaeorum projiciam calceum. In eandem mentem Brentius, qui *עַל אֶדוֹם אֶשְׁלִיךְ נָעָלַי* ver- *Brentius ad Ps. lx. 10.* tit, super Edom proferam calceamentum meum: Subjectionis, inquit, est descriptio: proferre enim cal-

ceamentum est proferre imperium, & subijcere sibi terram, quam pedibus tuis calcaveris.

V. Haec virorum doctissimorum opinio absurda haudquaquam est. Pedibus calcare aliquam regionem, aut terram, signum usitatum possessionis, & domini fuiſſe, hostiumque cervices, in subjectionis signum, olim calcatas, superius observavi prolixè. Multa tamen sunt, quae me acquiescere in eorum sententia non sinunt. *Projicere calceum*, pro, *immittere pedem*, phraſi Hebraica dici notat quidem Franciscus Vatablus. Id vero non puto eum cuiquam facile perſuaſurum. Nam nimis dura foret haec loquendi ratio, pro *immittere pedem* in terram aliquam, vel regionem, dicere, calceum projicere in aliquam terram, ut denotetur, calcabo eam terram tanquam mihi ſubjectam. *In Edom extendam calceamentum meum*, h. e. *ſubjiciam*, exponit quidem Benedictus Balduinus, quomodo & Brentius, *proferre calceamentum*, voluit eſſe, *proferre imperium, & ſubjicere ſibi terram, quam pedibus calcaveris.* Sed verbum *extendere*, vel *proferre*, notat nuſquam. Habent quidem interpretes Graeci: ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενέει τὸ ὑπόδημα μὲν; & eos ſecutus Vulgatus, *in Idumaeam extendam calceamentum meum.* Sed Hebraicum vocabulum *mittere*, *projicere*, non *extendere*, ſignificat. Unde rectè iidem Graeci interpretes reddiderunt altero in loco. ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενέω τὸ ὑπόδημα μου, *In Idumaeam injiciam calceamentum.* Dein, *extendere*, vel, *proferre calceamentum*, quid ſit, omnino non capio. Qui enim terram aliquam calcatur, & cum calceis incedit, viam quidem conficit, ſed hinc *extendere*, vel, *proferre calceamentum*, in ſignum ſubjectionis, & extendendi fines

nes imperii, dici potest haudquaquam. Etiam *calceum projicere*, non *subjugare* est, vel *pedibus subjicere*, & *haereditario jure possidere*, uti, post Johannem Drusium, Belgae interpretes notarunt. Neque id probat locus, qui in historia Ruthae legitur. Nam, cum ipsi observaverint, *extrahere calceum* signum fuisse cessionis de jure, omnino contrarius hinc eliciendus esset sensus in Davidis dicto. Neque enim David indicaret, *subjugabo*, & *haereditario iure possidebo Edomum*, & *pedibus meis subjiciam*, sed cedam omni jure, & dominio, quod in Edomaeos habeo, uti is, qui extrahebat calceum, & proximo dabat, eo ipso ostendebat, se cedere omni jure, sive dominio, calcandi fundum, & possessionem, atque in alium conferre, quae verissima sententia est de antiquissima cerimonia, quae in Ruthae historia legitur, uti superiori capite ostendi prolixè. Rabbini celebres, David Kimchi & Aben Ezra, mihi quoque non placent. Nam *in Edom projiciam calceum meum*, aliud quid est, quam *Edomum conculcabit pes meus*, uti cervices hostium devictorum calcantur, quod Chaldaeus innuit. Ad tam figuratam loquendi rationem enim confugere non est opus.

VI. Doctissimus Balduinus etiam alium refert veterum morem, ex quo sensum hujus dicti exponit. Postquam observasset, *apud Arabes, calceum sibi detractum in alium jacere, servatae, servandaeque fidei signum*, & *aequi pignus esse certissimum*, atque ei rei firmandae adduxisset exemplum, quod, referente clarissimo Lipsio, Lusitanicae narrant historiae, de Ra-
ho quodam Benxamutio, viro inter Arabum duces insigni, qui cum in Marochiensi agro castra, & de mo-

Bald. de
Calc. Ant.
p. 244.
&c.

Lips. in
Monitio
& exem-
plis polst.
c. 17.

re

re familiam haberet, irruentibus Lusitanorum copiis, cum se imparem videret, dolens maestusque primum uxorem patiebatur abduci, mox vero; cum ab ea indignabunda illi ignavia & perfidia exprobaretur, acrioribus incitatus stimulus, statim, ut in more gentis erat, calceum sibi detractum in illam jecit, & simul equites, quos ad septuaginta raptim collegerat, animose cohortatus, tanto impetu in Lusitanos irruit, ut hi tandem, amisso duce, dissipataque acie, caesi plerique aut capti fuerint, Rabas vero uxorem receperit, addit: Et certe, non inepta uxoris recipiendae propositi, per calceum in eam conjectum, significatio; cum, ut observavit Rabbi Immanuel in Psalmos, ubi Reges olim urbem aliquam obsidebant, in eam projicere chirothecam solerent, signum, se statuisse obsidionem non solvere, donec urbe potirentur. Nam quod hic per chirothecam factum ait, alii per calceamentum malunt, eoque Psalmistam spectasse volunt, ubi cecinit. In Idumaeam extendam calceamentum meum. Ac si dicat, in Idumaeam belli signum conjiciam, cui finem dare non est propositum, nisi prius eam in potestatem meam redegero. Cui interpretationi favet ea versio, quae ubi communis subjungit: Mihi alienigenae amici facti sunt, habet, subditi sunt. Unde etiam de subjiciendis alienigenis hoc loco agi, doctiores historici sensus interpretes arbitrantur.

VII. Verum & illa, quae observavit elegantissimus Balduinus, se mihi non probant. An mos iste obtinuerit apud Hebraeos veteres, ut Reges, cum urbem aliquam obsiderent, calceum in eam projicerent, in signum pertinacis propositi non solvendae obsidionis, priusquam urbs sit redacta in potestatem, omni-

omnino non liquet. De chirotheca quoque non memini me quicquam legisse. Tum si vel maxime olim viguisset haec consuetudo, non tamen ex ea exponendum videretur hoc Davidis dictum. Etenim de proposito sibi subjiciendi universam Idumaeam haudquam loquitur, sed de Idumaea jam devicta triumphat.

VIII. Doctissimus Gatakerus, postquam recitasset Martini Bucerii opinionem, qui sic *παράφρασις*: *Edom* ^{Gataker, loc. cit.} *erit ut locus, in quem abjiciam calceamentum meum,* etiam refert viri eruditissimi Arnoldi Botii sententiam, quam de hoc loco, per epistolam sciscitanti sibi aperuit: *Quia pedes loturi homines, calceos coeno, aut pulvere infectos, non in medio pavimento destituere, sed in obscuriorem aliquem, ac sordidiorem angulum, conjicere solent, ideo Edomitas itidem sibi spreto, cum loco ejusmodi vili comparavit, sicuti contra Ies. 22. 24. vir honoratus, atque amplae dignitatis, paxillo fixo in loco selectiore, atque è quo pretiosa quaeque suspenduntur, confertur.* Ad confirmandam hanc sententiam notavit Gatakerus, calceos, pulvere conspersos, vel luto contaminatos, & veteres quam maxime jam attritos, in locum sordidissimum quemvis temere abjici, juxta illud Luciani: *Τὰ καὶνὰ τῶν ὑποδημάτων ἐν πρῇ πνι καὶ ἐπιμελείᾳ εἶναι. ἐπειδὴν ἡ πατηθῇ πολλάκις, καὶ ὑπὸ τῆς πολλῆς ἀναπαλαστή, ὑπὸ τῇ κλίνῃ πίπτειται.* ^{Lucian. de Merc. Cond. etis.} *Calcei, novi dum sunt, in aestimatione curaque sunt aliqua, at ubi saepius calcati lutoque deformati fuerint, sub lectum alicubi projiciuntur.*

IX. Sed nec haec mihi arridet sententia. Etenim David hic loqui videtur de vilibus ministeriis, quae ipsi praestare Moabitae, & Idumaei, bello devicti,

tenentur. Nam, cum Moabum dicit *esse suum pollubrum*, non id dicit, se non pluris aestimare Moabum, quam in domo opulenta aestimari solet podoniptron, uti putavit eruditissimus Botius, sed Moabum, vel pollubri vicem sibi praestare. Pariter, cum de Edomo dicit, *se in eum calceum projecturum*, non id dicit, se Edomum habere tanquam vilem aliquem locum, in quem calcei sordidi, & veteres, conjiciuntur, sed Edomum se habere tanquam servum, cujus opera est in curandis calceis occupata.

Grot. ad
Matth.
III. vers
21.

X. Vir illustris Hugo Grotius, *David*, inquit, *Idumaeo ait se objecturum soleas, nimirum ut exutas auferat. Hoc est enim quod βασάναι τὸ ὑπόδημα* Matthaeus dixit. Quod idem ministerium denotat τὸ λύσαι τὸ ὑπόδημα, Act. 13. 25. Sive τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων.

Grot. ad
Ps. LX.
10.

Marc. 1. 7. Luc. 3. 16. & Ioh. 1. 27. ministerium scilicet servis vilissimis mandari solitum. Paria notavit vir illustris ad verba Davidis: *Idumaeo extendam calceum meum, nempe ut cum mihi detrahat, ut viles servuli solent.* Ex eodem more haec verba expo-

Coccej.

suit doctissimus interpres Johannes Coccejus: *In Edomum conjicio calceos meos. h. e. Sic mihi serviunt, ut mediastini, in quos conjicio calceos, ut eos excipiant & auferant. Sic Iohannes Baptista fatetur se indignum, qui calceos domini asportet, h. e. mediastini officium illi exhibeat.* Eam sententiam & alii

Braun. de
Vest. Sa-
cerd.
Hebr.
pag. 59.
Gatak.
lot. cis.

probarunt, & vir eruditissimus Johannes Braunius. Sed Thomas Gatakerus mavult ulterius, abjectiusque quiddam, ea formula insinuari, nimirum, quemadmodum infimae prorsus sortis servi calceos pulvere conspersos, sive luto conspurcatos, emundabant, & extergebant, Davidem dicere, se ad hoc, caetero-

quin

quin omnium vilissimum abjectissimumque ministerium, Idumaeorum opera abusurum, ut eos quasi pro *peniculo* habeat, quo calcei sui extergeantur.

XI. Ego ad servilem aliquem morem Davidem al-
luisse dubito nullus. Cecinit enim hunc Psalmum,
ut inscriptio docet, cum Joabus, imperator exercitus,
Edumaeorum octodecim millia cecidisset, post quam
pugnam plane sunt domiti, & in Davidis potestatem,
servitutemque redacti, uti narrat historia, quae in
libris Samuelis legitur. וישם באדום נצבים בכל אדום *Et locavit prae-* 11. Sam.
sidia in Edom, in tota Edomaea praesidia locavit, VIII. 14.
& omnes Edumaei facti sunt Davidis servi. Servos
olim hoc ministerio functos, non apud Hebraeos tan-
tum, verum Graecos etiam, & Romanos, ut domi-
norum gestarent sandalia, res notissima est, certissi-
maque. Hinc Plautus servos appellavit *sandaligeru-* plant. in
los, si vera est Jani Douzae, viri nobilissimi, qui *Aulul.*
tamen plus ingenio quam natalibus debet, emenda- *Act. 3.*
tio, qua pro *salutigerulos pueros*, legit *sandaligerulos*, *sc. 5.*
hoc est, servos qui sandalia gestant, sicuti ancillas
vocavit Plautus *sandaligerulas*, quae sandalia domi-
narum servabant, & gerebant. Ex veterum more *Trinum-*
videri possunt viri eruditissimi optime explicasse haec *no Act. 2.*
Davidis verba על אדום אשליך נעלי *super Edom projici-* *sc. 1.*
ciam calceum meum, quasi dicat, tanquam vilibus
servis, calceos projiciam Edomaeis, ut eos gestent,
quod ministerium fervorum est. Prout ex hac con-
suetudine exposuerunt Johannis Baptistae dictum, *de q. 11.*
qui, dum se Christo comparat, dicit: Ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἰκανός *Matth. 3.*
οὐκ ἔχω ἀξίως βαστάσαι *Cujus non sum dignus ut calceos por-* 11. vers.
tem. Nam, ut recte observarunt, idem est quod *11.*

λύσαι τοὺς ὑποδήματα, vel λύσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων, *solvere calceos*, vel *solvere corrigiam calceamentorum*, cum, qui calceos portabant, iidem solverent, & qui calceos solvebant, iidem exutos auferrent, & curarent, ministeriumque notat vilissimum, servis demandari solitum. Sed cum praecesserit, מואב סֵר רַחֵץ, *Moab est lavacrum meum*, optime puto judicasse doctissimum Gatakerum Davidem dixisse, על אדום, *super Edom projiciam calceum meum*, nempe ut Edumaei abstergant pulverem atque lutum, & sint pro peniculo, quo calcei extergeantur. Ita enim scite admodum dicit, Moabum, pro lavacro, & pelvi se habere, in quo pedes suos proluat, Edomum vero pro peniculo futurum sibi, utpote cui calceos extergendos sit projecturus. Apud veteres nihil vilius fuit habitum, quam calceamenta, luto conspurcata, extergere. Itaque vilissimis servis ea cura mandabatur. In servis enim hic ordo erat, ut alii lautiores essent, alii inferiore loco, ut ex iis patet, quae observata sunt Laurentio Pignorio, in erudito commentario, quem de servis dedit. Non nisi vilissimis vero mandabatur calceos purgare. Hinc, sicuti *calceos solvere*, pro vili ministerio usurpatur, quomodo Tibullus, cum vellet dicere ad omnia officia, etiam abjectissima, pauperem fore praesto, cecinit:

Vinclaque de niveo detrahet ipse pede,

*Aristoph.
Vesp.*

calceos extergere pro vilissimo ministerio veteres dixerunt. Apud Aristophanem senex ille Philocleon, cum ostendere vellet vel Theorum, hominem magni nominis, ad sordidissima quaeque sibi praestanda paratum esse, dixit:

Ἀλλὰ Θεὸς ὁ, καὶ τοῖς ἐν αἰνῇ Εὐφημίᾳ ἔδεν ἐλατίων,
 Τὸν σπόγγον ἔχων ἐκ τῆς λεκάνης ταμβάδι ἡμῶν περικωνεῖ.

*Vel ipse Theorus, licet vir sit Euphemio nihil minor,
 spongiam habens ex pelvi, crepidas nobis exterget.
 Ita David dixit, יִלְוֶנָה לְפָנָיו דְּמֵי עֵדֹם, super Edomum
 proficiam calceos meos, nempe abstergendos, ut no-
 tet Edomaeos ad tantam servitutem redactos, ut obi-
 rent hoc vilissimum & sordidissimum calceos deter-
 gendi munus, & essent tanquam peniculus quo exter-
 gentur baxeae, ut Plauti verbis utar.*

CAPUT NONUM.

I. Hebraeae genti, cum in Arabiae desertis obambu-
 laret, de victu, & vestitu, prospexit Deus, Deut.
 VIII. 3. 4. & Neh. IX. 20. 21. II. Quorundam in-
 terpretum de iis locis sententia. III. Aliorum,
 & nostra opinio. IV. Singulare Dei beneficium
 Deut. XXIX. 5. circa vestes, & calceos Hebraeo-
 rum. V. Communis sententia calceos, quibus ex
 Aegypto discesserant Judaei, per annos quadra-
 ginta integros servatos. VI. Ab ea dissensum.
 VII. Viri docti opinio probatur, qui hoc bene-
 ficium situm putat in admirabili Dei providen-
 tia, qua Hebraeis de calceis prospexit, ut ubi
 veteres defecissent, haberent novos. VIII. Mo-
 sis verba in hanc sententiam exposita, & locus
 Jes. XLVIII. 22. explicatus. IX. Varia divinae
 providentiae circa vestes & calceos documenta.

I.

Gens Hebraea, quam à dura, qua Pharaonis tyrannide pressa fuerat, servitute, liberavit Deus, postquam plurima in Aegypto micacula patrasset, singularem gratiam, & favorem Numinis, experta fuit per quadraginta annos, quibus eam per deserta Arabiae circumduxit. Nam in deserto, omnium egeno, & inculto, tam quae ad victum, quam ad vestitum, erant necessaria prospexit. Cum fame laborarent, Manna de Coelo pluit. Cum siti premerentur, aquam profilire vel ex ipsa petra iussit. Cum carnes appeterent, magnam vim coturnicum in castra immisit. Circa vestes quoque singularis cura & providentia fuit. Praedicat haec beneficia Moses, commemoratque ingrato populo his verbis. **אכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ירוה יחיה האדם: שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה:**

Dedit tibi in cibum Manna, quam ignorabas, & non cognoverunt patres tui, ut ostenderet tibi, quod non solo pane vivit homo, sed omni illo quod egreditur ex ore Domini. Vestimentum tuum vetustate non defecit tibi neque pes tuus intumuit, his quadraginta annis. Repetuntur haec apud Nehemiam, in illa solenni populi confessione, qua Dei beneficia, patribus praestita, recensentur prolixè. Verba haec sunt: **מן לא מנעת מפיהם ומים נתתה להם לצמאם: וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא חסרו שלמתיהם לא בלורגליהם:**

Manna tuum non prohibuisti ab ore eorum, & aquam dedisti eis in siti. Et quadraginta annis pavisti eos in deserto, nihil illis defuit. Vestimenta eorum non sunt vetustate consumpta, & pedes eorum non intumuerunt.

*Deut.
viii. 3. 4.*

*Neh. ix.
20. 21.*

II. Si

II. Si multos sequimur interpretes, Hebraea verba, quae in Deuteronomio leguntur, רגלך לא בצקה *pes tuus non intumuit*, itemque, quae apud Nehemiam sunt, רגליהם לא בצקו, *pedes eorum non intumuerunt*, verti debent, *pes tuus non fuit discalceatus*, vel, *pedes eorum non fuerunt discalceati*. In editione Romana Lxx. Interpretum & celebri Ms. Alexandrino, apud Moysen legitur: τὰ ὑποδήματά σου ἔκαπετίβη ἀπὸ σοῦ, οἱ πόδες σου ἔκ ἐπυλώθησαν. *calcei tui non detriti sunt à te, pedes tui non occalluerunt*. In editione vero Veneta, & Complutensi, & oxoniensi libro Ms. Coll. Universit. Octoteuche dicto, è quo variae lectiones exhibentur in Polyglottis Londinensibus, haec verba non leguntur, τὰ ὑποδήματά σου ἔκαπετίβη ἀπὸ σοῦ, *calcei tui non sunt detriti à te*. Et sane salterutrum glossema est. Apud Nehemiam in editione Romana est, καὶ πόδες αὐτῶν οὐ διερράγησαν, & *pedes eorum non sunt disrupti*. Sed in editione re-neta, & complutensi, & Ms. Alexandrino, καὶ ὑποδήματά αὐτῶν ἔ διερράγησαν, & *calcei eorum non sunt disrupti*. Jonathan quoque παρὰ φεάσει apud Moysen, רגליכון לא מ'יהפין *pedes vestri non iuerunt discalceati*, & onkelos, מסנך לא י'חפו, *calcei tui non fuerunt discalceati*. Rabbi David Kimchi interpretatur, *pes tuus non fuit discalceatus absque calceo*, & originem verbi Hebraei à בצק, *conspersio*, aut *massa*, deducit, quasi eam ob rationem hic usurpetur, quia consumto calceo conspergitur pes luto. Notavit pariter vir illustris Hugo Grotius: רגלך לא בצקה, *non conspersus fuit pes tuus*, i. *non fuit discalceatus*. Et apud Nehemiam, vir Hebraice Doctissimus Franciscus Vatablus. *More scilicet conspersionis, sive pastae fermentatae*. Vel,

Kimchi in
lib. Rad.

Grot. ad
Deut. 8. 4.

Vatab. ad
Neh. 9. 22.

Vel, non fuerunt inquinati, contaminati, foedati, Sub. luto, ut inquinari solent digiti ejus qui farinam subigit, q. d. impastati, h. e. calcei eorum non fuerunt pertusi, attriti, aut vetustate consumpti. His alii consentiunt.

Buxt. &
Cocc. in
Lex.
Hebr. R.
פַּיִם.

III. Tot interpretibus licet visum fuerit דִּבְצֵק *discalceatum* significare, non paucioribus tamen placuit, ut *intumescere* notet. Ita, praeter complures interpretes, & Belgas nostros, exposuerunt praestantissimi lexicographi, & qui inter illos eminent, Buxtorfius, & Coccejus. Inter Judaeorum magistros doctor non incelebris Abraham Aben Ezra notavit, *moris esse ut pes viatoris, qui viam iuit, inflatur & intumescat, Deum autem dedisse illis vires, aut duxisse leniter.* Consentit R. Salomo Jarchi. Pariter Moses Bar Nachman Gerundensis פַּיִם exponit, *intumuit, ut farina aqua macerata, & subacta, & hic dici vult, tumorem, aut inflammationem, in pede ipsorum non fuisse.* Horum sententia mihi prae altera probatur. דִּבְצֵק enim proprie notare videtur massae elevationem, quae à fermento est. Hic itaque notat tumores, quos nostra vernacula *blaren, bleinen*, vocamus. Sane est ab hac voce, פַּיִם, *massa*, qualis nempe fermento intumuit. Sic inter alia beneficia commemorat Moses, *pedes eorum non intumuisse, quod longis, & asperis itineribus, fieri consuevit.*

IV. Unde vero tot interpretes ad hanc sententiam delapsi sint, ut ea verba, לֹא בִצֵּק לְךָ רֶגְלְךָ, *verenda* putarint, *pes tuus non fuit discalceatus*, obscurum haudquaquam, est. Moses enim, in eodem Deuteronomio, ad ipsos calceos Dei beneficium extendis

Deut.
xxix. 5.

tendit verba haec sunt: אִתְּכֶם אַרְבַּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר
 לֹא בָלוּ שְׁלֹמֹתֵיכֶם מֵעַלְיֶיכֶם וְנַעֲלַךְ לֹא בָלְתָה מֵעַל רַגְלְךָ:
Duxi vos quadraginta annos per desertum, non invete-
raverunt vestimenta vestra à vobis, & calceamentum
tuum non inveteravit à pedibus vestris. Putarunt
 videlicet etiam in illo loco Moysen dixisse, *pedes non*
fuisse discalceatos, cum hic commemoret, *calceos*
non fuisse consumptos vetustate. Sed duplex benefi-
 cium fuit, quod in illam gentem contulit Deus. Non
 tantum enim pedes servavit à tumoribus illaesos, ve-
 rùm etiam calceos iis non passus est deesse, ut per
 viam asperam, & difficilem, in Arabiae desertis, in-
 cedere tutò possent.

V. Sed haec verba nequaquam rectè intellexisse vi-
 dentur Judaeorum magistri, & Christiani quamplu-
 rimi. In hunc sensum enim interpretantur, ac si nar-
 rarent hanc singularem Dei curam atque providen-
 tiam fuisse, ut ea ipsa vestimenta, quibus induti fue-
 rant, cum ex Aegypto discederent veteres Hebraei,
 non passus sit deteri, & ipsos calceos, licet iter ar-
 duum atque difficile conficerent, per quadraginta an-
 nos, servaverit illaesos. Scilicet in eo miraculum hoc
 collocant, ut, cum calcei longo itinere atterantur,
 quod legati Gibeonitarum argumentum habent maxi-
 mum, quo persuadeant se ex longinqua regione ve-
 nire, rerum gestarum fama exciti, Deus Israelitarum
 calceos servaverit integros. Jam olim Justinus Mar-
 tyr: ὅτι καὶ οἱ ἰμάντες τῶν ὑποδημάτων οὐκ ἐφθάρησαν, οὐδὲ καύ-
 τε τὰ ὑποδήματα ἐπαλαιώθη. *Quorum corrigiae calceamen-*
torum non ruptae sunt, neque ipsa calceamenta invete-
raverunt. Et Tertullianus: *Cujus etiam cura & pro-*
videntia Israelitarum non sivit, nec vestes consumi,

Ios. ix. 13.

Justinus
Martyr in
Dial. cum
Triphone
Judaeo,
prope fi-
nem:Tertul. in
lib. de
Trinit.
cap. VIII.

August.
de pecca-
torum
meritis
& remis-
sione lib. 1.
cap. 111.

Chrys.
Homil.
1x. in
Philip.
Hieron. ad
Pam-
mach.
adv. erro-
res Joh.
Hieron.
Ambr. lib.
11. de Fide
ad. Gra-
tiam c. 1.
Bochart.
Hieron.
p. 1. pag.
600.

nec vilissima in pedibus calceamenta deteri, sed nec ipsorum postremo adolescentium captiva sarabara comburi. Et Aurelius Augustinus: Si enim Deus Israelitarum vestimentis & calceamentis praestitit, quod per tot annos non sunt obtrita, quid mirum si obedienti homini ejusdem potentia praestaretur, ut animale ac mortale habens corpus, haberet in eo quendam statum, quo sine defectu esset annosum, tempore quo Deus vellet mortalitate ad immortalitatem, sine media morte venturus. Ne de Chrysostomo, Hieronymo, Ambrosio, & aliis pluribus dicam. Hoc tempore quoque ea vulgata opinio est, ipsos calceos, quibus induti fuerant Hebraei, cum ex Aegypto egrederentur, à Deo conservatos, ut annorum quadraginta spatio manserint incorrupti. Ipsum Samuelem Bochartum, virum summae eruditionis, qui in omni doctrinae genere primas tenet, jam superius vidimus observasse, Deum Judaeis, longum, asperum, & senticosum iter jam ingressuris, de calceis prospici voluisse, & , ut religio quoque eos ad rei tam necessariae curam adigeret, sancivisse, ut non nisi calceati Pascha manducarent, neque passum esse calceos, quos ad hoc solenne festum sibi comparaverant, per annos quadraginta deteri.

VI. Ego verò, ut ingenuè fatear, in hac vulgata opinione acquievi nunquam. Ad hoc miraculum, enim non illud tantum concurrere necesse fuit, ut Deus virtutem incorruptam calceis inderet, quod quidem à Deo, cui πάντες δύνανται, non difficulter potuit praestari, verum illud etiam, cum in magno isto Israelitarum numero, & parvuli fuerint, & matura nondum aetate adolescentes, ut latentis incrementi facul-

facultatem daret, & calcei, quos primùm induissent, & pueri, & adolescentes, cum ex Aegypto virtute Numinis educerentur, illis crescentibus, etiam crescerent cum illis. Id enim aliter fieri non potuit, nisi puerorum, & adolescentium, calcei cum ipsis pedibus crevissent. Non mihi latet, quid vir illustris Hugo Grotius notarit: *Non tantum non attrita fuisse, sed & cum statura crevisse vestimenta, tradunt Hebraei.* Id verum est, tradere Hebraeos, cum ipsis pueris, & adolescentibus, & vestimenta, & calceos crevisse, uti Midrasch in haec verba Cantici: *רִיחַ שְׁלֹמֹתֶיךָ כְּרִיחַ לְבָנוֹן* *Odor vestium tuarum sicut odor Libani,* pluribus agit de Israelitarum vestibus in deserto, & ad eam quaestionem, an pueris, & adolescentibus vestes quoque simul creverint, respondet: *צֵא וְלִמַּד מִן הַחִלְזוֹן שֶׁכֹּל זֶמֶן שֶׁהוּא גָדֵל נִרְתִּיקוֹ גָּדֵל עִמּוֹ* *Egredere, & disce à chilzon, h. e. cochlea, quod quamdiu crescit, etiam theca ejus crescit cum eo,* quā eadem ratione una cum pueris, & adolescentibus, & vestes, & calcei crevissent, uti cum cochleis conchae, quod non tantum in terrestribus videmus, verum etiam in marinis, & in cochlea purpurarea maximè, quarum incrementum singulis annis per orbis patet, ita ut, cum sex aut septem annos vivat, tot orbis habeat quod annos agit, uti referunt Aristoteles, & Plinius. Certè, hoc qui credit, etiam illud credet non difficulter, cibum, quo usi Israelitae sunt, totis illis quadraginta annis, quibus errarunt in Arabiae desertis, omnem in eorum visceribus absumptum, atque egerendum reliquisse omninò nihil, ne alvum dejicere haberent opus. Quod proditum ab ipso R. Isaaco Abarbanele, traditionibus istiusmodi alioquin minus adducto, est. Sic enim ille: *הָלֹא תִרְאֶה שֶׁמֶכָּךְ*

Grot. ad
Deut.
VIII. 4.

Midrasch in
Cant. IV.
II.

Arist.
Hist. Animal.
I. V.
c. 15.

Plin. I. IX.
cap. 36.
Abarbanele in le-
gem sol.

CCCLXXXI

הק"ב מוונם כל ימי היותם באהלים במדבר במזון הנבלע
באברים כו' שלא ישקצו את מחניהם בהוצאת המותרות
ולא נצטרכו ליד ויתר לפי שאין הנשים יכולות לעמוד על
הענין ההוא. מה שלא היה כן במחנה המלחמה כי כלם
:אנשים *Annon vides, quod Sanctus benedictus, om-*
nibus diebus, quibus in tentoriis degerunt in deserto,
cibum intra membra absumptum suppeditavit, ne abo-
minanda redderent castra sua ejectione reliquiarum,
& non indigerent certo loco, & paxillo, eo quod mu-
lieres non possent satisfacere huic instituto. Id quod
sic non est in castris bellicis, quoniam omnes viri sunt.
Sed, quis non videt merum hoc esse somnium, qua-
lia multa fingunt nugaces magistri, de quo Horatius
diceret,

Horat.
lib. 1.
sat. v.
vers 100.

— Credat Judæus apella;
Non ego. —

Justinus
Martyr in
Dial. cum
tryhone
Judæo,
prope fi-
nem.

Quis quaeso sibi persuadebit, nisi vim faciat suo in-
genio, judicioque, cum pueris, & adolescentibus,
& vestes, & calceos crevisse, uti cum cochleis conchae?
Etiam scio Justinum Martyrem scripsisse jam olim,
quod Israelitarum, οὐδὲ τὰ ἐνδύματα κατετίβη, ἀλλὰ καὶ τὰ
τῶν νεωτέρων συνήυξαν, neque vestes attritae sunt, sed ju-
niorum quoque una cum ipsis creverunt. A vetulis haec
narrari possunt pueris, ut eos trahant in admirationem,
à viris meritò exhibilantur. Profectò neminem repe-
riri arbitror hominem non putidum, qui haec non
damnet modo, sed commenti tam inepti auctores,
tanquam fatuos, & nullius judicii homines, irrideat.
Ut mirer virum illustrem Hugonem Grotium has fu-
tiles naenias suis Annotationibus inseruisse: Sed id
factum arbitror, non quod vir ille, verè magnus,
fidem

fidem adhibuerit huic magistrorum figmento, verum ut appareret se hoc non ignorare. Praesertim, cum dissentiant ex ipsis Judaeorum magistris, qui paulo saniores sunt, quam ut ipsis placeant talia deliramenta. Aben Ezra certè, qui saepè à vulgatis verporum opinionibus discedit, & aliquando plus veri videt, quam caeteri suae gentis magistrelli, censet Judaeos, ex Aegypto, multas vestes, multosque calceos secum tulisse, ita ut nunquam iis defecerint in deserto. Cujus sententia, licet non omninò mihi possit probari, cum non sit verisimile tam multos calceos secum ex Aegypto tulisse Judaeos, ut per quadraginta annos, quibus erraverunt in Arabiae desertis, nunquam deficerent: tamen ostendit, Rabbinum illum celebrem neutiquam abreptum communi gentis opinione fuisse, quae vult, & calceis inditam virtutem incorruptam ut non deterentur, & ipsos una cum pedibus infantum, & puerorum, & adolescentum, crevisse, uti cum cochleis conchae. Praeterea & hoc certissimum est, nunquam, nisi cum summa id exigeret necessitas, à Deo patrata miracula fuisse. Cum Manna de coelo plueret, aut aqua ex petra prosiliret, fame ferè conficiebantur Hebraei, & siti premebantur intolerabili, nihilque erat in vastis illis Arabiae desertis quo famem compescerent, & situm sedarent, nisi ipse Deus, & cibum, & potum, extra consuetas naturae leges, praeberet. Talis necessitas nunquam fuit, ut, vel de vestimentis, vel de calceis, tam insigni miraculo, Hebraeis prospiceret supremum Numen. Nam ostendam, ut opinor, clarissimè, aliis rationibus hoc potuisse praestari, ut non necesse fuerit, vel vim incorruptam calceis indere, vel crescendi facultatem, ut cum pedibus infantum crescerent, uti cum cochleis.

*Aben Ez-
ra ad 1.
Deut. 1
viii. 4.*

1 Reg.
xix. 8.

conchae. Tum illud quoque observandum est, in summa fame, & siti, Deum, & famem, & sitim non sedasse, nullo cibo, nulloque potu, vel cibo, quem mittebat de coelo, & potui, quem praebebat petra, eam indidisse virtutem, ut in posterum neque esurirent, neque sitirent, quale propemodum miraculum in Elia deprehenditur, qui virtute cibi, & potus, iter per quadraginta dies confecit, sed panem singulis diebus misisse, & aquam ex petra ipsos iussisse sequi. Quis ergo credet vim incorruptam fuisse calceis inditam, aut crescendi facultatem, ut iisdem calceamentis, quibus induti fuerant in Aegypto, per quadraginta annos errarent in Arabiae desertis, cum Deus, ne quidem hac in re, naturam rerum mutaverit, ut sine cibo, & potu, vitam ducerent, aut virtute cibi per aliquot dies saltem vagarentur, quod Eliae contigit? Quare de vulgata hac opinione dubitavi, semper, & aliter sacram historiam censui interpretandam.

VII. Memini me, cum haec animo voverem, sermonem aliquando habuisse cum magno doctore meo Iohanne Georgio Graevio, qui affirmabat, sibi videri virum doctum verum vidisse, qui hoc beneficium, quod Moses commemorat, situm fuisse putat in admirabili illa Dei providentia, qua Israelitas, quadraginta annos, per deserta inculta, & horrida, & omnium egena, duxit, ut nunquam tamen ipsis, aut vestes, aut calcei defecerint, aut materia defuerit, qua vestiri potuerunt & calceari. Ut haec verba nequaquam indicent, vim incorruptam calceis inditam, aut una cum infantum & puerorum pedibus crevisse, sed nunquam defuisse, vel calceos, vel materiam, unde

unde consuerentur. Placebat mihi eo tempore haec opinio, & quidem eò magis, cum viderem virum optimum, subactique judicii, meum in sacris litteris doctorem, Franciscum Burmannum, illam suo calculo probare. Nunc verò, ubi omnia perpendi paulò diligentius, planè in ea acquiesco, cum evidenter demonstrari possit, verba Mosis nihil aliud indicare, & ostendi, qua ratione de novis calceis Hebraeis prospexerit supremum Numen.

Burm. ad
Dent.
VIII. 5.

VIII. Verba Mosis non esse intelligenda, quasi easdem semper vestes gestassent Judaei, eosdemque calceos, qui vestutate non consumpti forent per quadraginta annos, sed nihil, ne in vestibus quidem, & calceis, per quadraginta annos, ipsis defuisse, quia non sivit Deus, ut indigerent vestimento, & calceatu, quod substituerent vetustate detrimento, ostendere potest hic apud Jesaiam locus. Verba Prophetæ sunt:

וְלֹא צִמְאוּ בַּחֲרֹבוֹת הַדֶּשֶׁת *Et non sitierunt, cum ipsos*

per desertum duceret. Sitiisse Judaeos cum in deserto

errarent, quis nescit? Massa, & Meriba, & alia loca,

testimonium sunt evidentissimum. Vel ad ipsas

gentes hujus rei memoria manavit. Notissima fabula

est Judaeos asinum coluisse, quam tot prodiderunt

scriptores veteres, quorum testimonia collegit vir

summus Samuel Bochartus. Hujus verò cultus, tam

alieni, nullam aliam causam adferunt, quàm quod

asinus monstraverit aquae fontem. Ita expressè Ta-

citus. *Nihil aequè (Judaeos in deserto) quàm inopia*

aquae fatigabat. Iamque haud procul exitio, totis

campis procubuerant: cum grex asinorum agrestium,

è pastu in rupem nemore opacam concessit. Secutus

Moses, conjectura herbidi soli, largas aquarum ve-

nas,

Ies.
XLVIII.
21.

Bochart.
Hier. p. 1.
l. 2. c. 18.

Tac. Hist.
lib. v.
cap. III.

cap. IV.

nas aperit. Et paulò post: Effigiem animalis, quo monstrante errorem sitimque depulerant, penetrali sacravere. Quare sitiverint necesse est in deserto Iudaei. Et tamen non sitiisse, cum Deus ter optimus ipsos duceret per desertum, affirmat Propheta. Quod profectò non alia ratione intelligendum est, quàm quia Deus abunde suppeditabat, unde sitim potuerint explere. Potuisse Deus, cui nihil *addūvaton*, id praestare, ut non sitirent Iudaei. Hoc verò nunquam fecit, sed illis, vel ex ipsa petra, suppeditavit aquae venas, ad sedandam sitim. Quare Prophetæ verba non alio sensu possunt intelligi, quàm quod Deus minimè passus sit, ut ipsis aqua deficeret in siti. Quomodo mox subjungit. מִים מִצֹּר הוּיִל לָמוֹ וַיִּבְקַע *Aquam è petra fluere fecit eis: & scidit petram, & fluxerunt aquae.* Eodem sensu, quo Jesaias dixit, non sitivisse Iudaeos in deserto, Moysen dixisse arbitror, *non attrita fuisse vestimenta, aut calceos fuisse vestutate consumptos.* Calcei attriti fuerunt, & vetustate consumpti, uti in deserto sitiverunt Iudaei. Attritos non fuisse narrat Moyses, uti Propheta refert non sitiisse Iudaeos. Potuit scilicet atteri vestimentum, & calceamentum, sed non deficere vetustate, adeo ut, & calceis, & vestibus, indigerent Iudaei. Pariter uti sitire potuerunt Iudaei, non extingui siti. Potuit quidem Deus etiam id praestare, ut non attererentur, & vestes, & calcei, uti praestare potuit, ut non sitirent Iudaei. Sed uti non sitirent Iudaei, sed aquam ipsis suppeditavit in siti, ita non praestitit ut non attererentur, & vestes & calcei, utque iisdem vestibus & calceis, per annos quadraginta, incederent in deserto: sed admirabili sua providentia id effecit, ut neque materia vestium deficeret,

ret, neque sine calceis cogerentur incedere, cum abunde suppeditaret, quae ad vestes, & calceos, requirerentur. Non sitiisse Iudaeos utique credi posset non difficulter, si nusquam extaret Deum aquas ipsis praebuisse in siti. Non attrita fuisse vestimenta, & calceos Hebraeorum, per quadraginta annos, sed Deum vim incorruptam, & vestibus, & calceis, indidisse, & cum parvulis, & pueris, & infantibus, crevisse, uti cum cochleis conchae, etiam credi posset admodum facile, nisi aliunde constaret, qua ratione Deus defectum, & vestium, & calceorum, expleverit, ut alias vestes, & alia calceamenta, sibi comparare potuerint, ubi veteres defecissent.

IX. Singularis haec Dei erga populum illum cura & providentia fuit, ut, antequam Aegypto discederent, Aegyptiorum opibus, & vestimentis, locupletaret. Praeceptum Dei in Exodo legitur, quo iussit, *Exod. xl. 2. 3.* ut jam jam Aegypti finibus egressuri, aurea, & argentea vasa ab Aegyptiis peterent, promittitque se gratiam Aegyptiorum, ut nihil denegarent ipsis, conciliaturum. Id ipsum factum ab Hebraeis est, *qui ab Aegyptiis petierunt argentea, & aurea vasa, & vestimenta, cum Deus daret ipsis gratiam in oculis Aegyptiorum, adeo ut spoliarent Aegyptios.* *Exod. xii. 36. 37.* Hinc constat, etiam vestibus, praeter illas quas induerant, onustos fuisse, cum ex Aegypto discederent, Hebraeos. Hoc in animo habuisse Aben Ezra videtur, qui Iudaeos multas vestes, multosque calceos, ex Aegypto secum tulisse censet. Sane hinc tot habuerunt ornamenta, & tam amplam vestium materiam, quam conferre ad Tabernaculi structuram, & Sacerdotum vestitum, potuerunt. Hinc, ad aliquot tempus, vestiri potue-
li
runt

Exod.
xvii.

Deut. 11.
28. 29.

33. 34. 35.

Deut. 111.
4. 7.

runt iis vestibus, & calceis, quos ex Aegypto secum sumpserant Iudaei. Non multo post, quam egressi ex Aegypto sunt, Rex Amalekitarum, cum exercitu ipsis occurrit, de quo magnam vectoriam, & spolia ampla, reportarunt. Provida haec deinde fuit Dei cura, ut eos aliquando duceret per regiones amoenas, & fertiles, in quibus cibum, & potum, pecunia emere, & de vestibus sibi prospicere potuerunt, quales fuerunt fines Moabitarum, & Ammonitarum, quod in Deuteronomio legimus. Quorum rerum usu cum interdiceret Sihon Rex Hesbon, *percusserunt eum cum filiis ejus, & omni populo, & occuparunt omnes urbes ejus, & devoverunt omnes urbes, viros, & foeminas, & pueros, & neminem servarunt vivum, & pecudes solas sibi spoliarunt, & spolia urbium, quas occuparunt.* Eadem ratione Ogum regem Balanis deleverunt, *& occuparunt sexaginta urbes, & pecudes, & earum urbium spolia sibi sumpserunt.* Quis dubitabit inter spolia, quae ex tot urbibus retulerunt, fuisse vestes, & calceos, & magnam materiam, unde & vestes, & calceos, conficere potuerunt? Praesertim cum cogitet ipsos simul pecudum gregibus locupletatos, è quarum lana vestes, & expellibus calceos, sibi parare potuerunt. Omnino ergo hoc referendum ad singularem illam Dei providentiam est, qua Iudaeis, & de calceis prospexit, non vero fingendum tam magnum miraculum, ac si eorum vestes, & calcei, per quadraginta annos durarint, aut cum infantibus, & pueris, creverint, uti cum cochleis conchae, cum verba Moysis nihil aliud indicent, quam per quadraginta annos ipsis, neque vestes, neque calceos defuisse, cum detritis veteribus, & vestibus, & calceis, vel alios haberent, quos induerent, vel
novos.

novos. Quod nos Belgae diceremus eleganter: *Gy zijt in veertigh jaar, noch uyt uwe kleederen, noch uwe schoenen geraakt.*

CAPUT DECIMUM.

I. *Miraculum singulare Dan. III. 21. 27. quo Deus, in ardenti fornace, vestes trium virorum servavit illaesas.* II. *Voces כרבלין, פטישין, סרבלין, לבושין, & multi interpretes ita exponunt, ut nullam mentionem faciant calceorum, alii vero calceos agnoscunt, sed sunt in multiplici differentia circa vocem, quae calceos notaret.* III. *Nostra sententia.* IV. *כרבלין est vestis exterior, fluxa, & talaris, qualis stola matronarum, non femoralia, vel fibialia.* V. *פטיש calceus est, non bracca.* VI. *כרבלה tiara, ut Graecum Κρεβάτιον. ornamentum capitis, instar cristae galli.* VII. *לבוש vestimenta interiora.* VIII. *Operis conclusio.*

I.

Singularem Dei curam, atque providentiam, qua Hebraeis, cum in Arabiae desertis obambulant, per annos quadraginta, variis modis de calceis prospexit, ita ut nunquam ipsis defuerint, licet minime calceis, quibus induti fuerant, cum ex Aegypto discederent, virtutem indiderit incorruptam, aut crescendi facultatem, ut cum puerorum, & adolescentum pedibus crescerent, sicuti cum cochleis conchae, superiori capite exposui, & futilem explosi errorem. Nunc verum miraculum illustrandum est, quod Sadracho, Mesacho, & Abednegoni contigit, qui, cum captivi Babylonem abducti essent, & imaginem

Dan. III.
21.

auream, quam Nebucadnezar coli praeceperat, adorare nollent, in fornacem ardentem cum vestimentis suis coniecti sunt: sed Deus ita servavit illaesos, ut tutas ipsas etiam vestes à vi ignis praestiterit. Ita refert historia, quae, ex Babyloniorum archivis Chaldaicè relata, inter Danielis vaticinia legitur. בארין גבריא אלך נפתו בסרבליהון פטישיהון וכרבלתהון ולבשיהון ורמיו לגומ אהון נורא יקרתא Tunc viri hi ligati sunt cum sarabaris suis, calceis suis, tiaris suis, & vestibus suis, & coniecti sunt in medium fornacis ignis ardentis. Et paulo post: ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא חזין לגבריא אלך די לא שלט נורא בגשמיהון ושער ראשהון לא התחרך וסרבליהון לא שנו ודיח נור לא: Et congregati sunt satrapae, magistratus, duces, & consiliarii regis, intuentes viros istos, quoniam non dominatus fuerat ignis in corporibus eorum, & capillus capitem eorum non erat adustus, & sarabara eorum non mutata, & odor ignis non transierat in eos.

II. Nonnulli interpretes haec quatuor vocabula, & לבושין, כרבלין, פטישין, סרבלין, de quorum distincta notione vix quicquam certi noverunt, ita reddunt, ut nulla fiat calceorum mentio. Inter hos sunt Belgae nostri, qui verterunt: Doe wierden die mannen gebonden in hare mantels, hare broeken, ende hare hoeden, ende hare andre klederen: hoc est, tunc viri hi ligati sunt cum palliis suis, & braccis suis, & pileis, & aliis vestibus suis. Consentit vir eximius Johannes Coccejus, in ea versione, quam in Observationibus suis ad Danielelem dedit. Sic enim habet: Tunc viri hi ligati sunt cum chlamydibus suis, femoralibus suis, pileis suis, & vestibus suis. Etiam vir illu-

illustris Hugo Grotius nullam harum vocum de cal- Grot. in
b. l.
ceis explicavit. Magnus Buxtorfius quoque nulli ho- Bux. in
Lex.
rum vocabulorum significationem dedit calceorum: Hebr.
כרבלין enim dicit esse, *chlamydes*, *pallia*, פשיש *su-*
bligaculum, *femorale*, כרבלה *paludamentum*, tegu-
mentum, לביש *indumentum*, *vestimentum*. Ubi il-
lud omnino mirandum est, quod vir magnus, qui
כרבלין *chlamydes*, *pallia*, notare dixit, כרבלה vult
esse *paludamentum*. Id enim si verum foret, hi viri
vestiti fuissent *clamydibus*, *femoralibus*, & *paluda-*
mentis. Sed alii interpretes etiam de calceis cogita-
runt. Hi vero sunt in varia atque multiplici differen-
tia, quodnam vocabulum *calceos* notet. כרבלין qui-
busdam significant נעלים, *calceos*, ut observat Saa-
dias. Rabbinos pedum tegumenta velle notatum etiam Elias Le-
vitarum
ab Elia Levita est. Sic enim ille: בדברי רבותנו זכרונם Thibite
ad vocem.
לברכה בסרבליהו אילו הסרבלין שברגליהם סרב.
Rabbini nostri beatæ memoriæ dicunt, vestes fuisse,
quibus vestiti fuerunt eorum pedes. Tradit Hierony-
mus Symmachum vertisse ἀναξυρίδες. Ea voce The- Hieron.
Commento
in Dan.
saurus linguæ Græcæ multis auctoribus probat *brac-*
cas, & *femoralia*, significari, quomodo, & apud
Suidam, & Hesychium, synonyma sunt ἀναξυρίδες,
φημινάλια, βρακία. *Calceos* tamen etiam designat. Sic
enim diserte Hesychius: ἀναξυρίδες, φημινάλια, βρακία Hesychius
in ἀναξυ-
ρίδες.
βαρβαρικά, ἐνδυμα ποδῶν, ὑποδήματα βαθέα, ἢ βασιλικά.
ἀναξυρίδες, *femoralia*, *braccae barbaricae*, *vestimen-*
tum pedum, *calcei cavi*, *aut regii*. Scilicet ἀναξυρίδες,
quæ *femoralia*, & *braccae* sunt, *calceamenta* quo-
que facit, & quidem βαθέα, *cava*, ut à soleis, quæ
plantis pedum suppositæ, distinguat. Pollux quo-
que: τὰ ἢ πέλυντα, εἶδος ὑποδήματος, ὡς περ αὐταπόδια, Pollux
lib. VII.
cap. 22.
ὅτι ταῦτα ἦν ταῖς ἀναξυρίσιν, αἷς σκελέας ἐνίοι ὀνομάζουσι. *Pelyn-*
tra

tra autem, species sunt calcei, sicut autapodia, quae idem sunt quod anaxurides, quas ocreas nonnulli vocant. Lutherus פטשׁ, *schuben*, calceos vertit. Eum secutus est, in sua Expositione vocum Chaldaicarum, vir summus Johannes Coccejus, licet femoralia reddiderit in ea versione, quam in Observationibus ad Danielelem dedit. Theodotion vero, cujus est Danielis Graeca interpretatio, כרבלין exponit *ἐκνημίδας*, & Vulgatus, *calceamenta*. Ea diversitas dubium omnino reddit, & incertum, quodnam ex his vocabulis calceos significet.

III. Ego, & illos errare arbitror, qui nulli horum vocabulorum significationem calcei tribuerunt, & plerosque eorum, qui, ut in re incerta, conjectantes, vel hoc, vel illud, ea notione sumpserunt, haeque voces non alia ratione distinguendas, quam ut כרבלין, sint *Sarabara*, פטשׁ *calceus*, כרבלין *tiara*, לבוש *vestis interior*. Sic reddidisset Theodotion, τοῖς σκευαίοις αὐτῶν καὶ πάγους, καὶ ἐκνημίδας, καὶ ἐσθύματα αὐτῶν, si vera est viri longe eruditissimi Johannis Druisii conjectura, qui legi mavult, ordine inverso, καὶ ἐκνημίδας, καὶ πάγους, ut פטשׁ sint *ἐκνημίδας*, & כרבלין *πάγους*. Non multum abit ὁ πᾶν Johannes Coccejus, magnum Lutherum secutus. Igitur non dubito, inquit, quin כרבלין *notet togas, aut pallia*: כרבלין *tiaras*: פטשׁ *ἐκνημίδας*, & לבוש *interiores vestes, quibus corpus texerant*. Habebimus vestem corporis exteriorem, & interiorem, tegmen capitis, & pedum. Luth. In ihren mantelen, schuben, buten, und anderen kleideren. Sed quia à nemine aliquid certi de his vocabulis est traditum, operae pretium est hoc accuratius adstruere.

Druſ. in
Dan. III.
21.

Cocc. in
Expos.
Dict.
Chald.

IV. כרבלין

IV. כַּרְבִּלִּי notare vestem exteriorem, quae statim in oculos incurrit, ex eo certissimum videtur, quod cum Sadrach, Mesach, & Abednego, ex fornace ardenti educuntur, כַּרְבִּלֵּיהֶן *Sarabala ipsorum* ^{Dan. III. 27.} non mutata dicantur. *Sarabala* enim nihil aliud fuisse quam vestimentum exterius, quod statim conspicitur, vel ex eo manifestum est, quia omnium loco nominatur, ut constet nihil in eorum vestibus mutatum. Quid enim aliud proclivius est intelligere, quam vestimentum aliquod externum, cujus splendor, cum non fuerit mutatus, omnia incorrupta, & illaesa cognoscantur? Sane aptissimum est dicere *Sarabala non esse mutata*, hoc est, vestimentum exterius, ut significetur nihil in vestibus igne consumptum, quia hoc, cum non arserit, miraculum reddit evidentius. Animadvertisse hoc illi videntur, qui כַּרְבִּלִּי, vel *togam*, vel *pallium*, volunt. Ita Jachiades, qui Daniele Paraphrasi illustravit, vestem intelligit ^{Jachiad. ad Dan. III. 21.} exteriorem, quae corpus operit, quale pallium, vel simile quid. Sic enim scribit: כַּרְבִּלֵּיהֶן וְהֵם הַלְבוּשִׁים אֲשֶׁר יָכֹחוּ כָּל הַגּוֹף בְּצֵאת הָאִישׁ מִבֵּיתוֹ לִלְכָּת בַּשּׁוּקִים וְהַחֲבוּרֹת וּבִלְעֹז מֵאֵן טִילוּ אוֹ דֹם לוֹ *Cum sarabalis suis, h. e. cum vestimentis, quae totum obtegunt corpus, ubi quis è domo sua prodit in publicum, sive forum ac plateas, & barbare Mantilo, aut quid simile ei.* R. Nathan Justus, in Lexico juris Hebraici, laudat doctores Babylonios, qui affirmant fuisse vestem quandam superiorem, quam *Talith* nuncupant, id est, *togam*, aut *pallium*. Aben Ezra quoque vestem significare superiorem scribit, ab obtegendo dictam, quae nulla alia quam toga, vel pallium est. Hanc sententiam sequuntur recentiores Judaci, apud quos *Sarabara*,
ut

Elias in
Thifbste
suo, ad
vocem
סרבל

Talm. in
Mena-
choth fol.
xli. i.

Hieron.
Comment.
in Dan.

ut celebris ille Elias Levita ait, in vulgari usu est pro
pallio. Verba ejus haec sunt: אנהנו קורין למלבוש
: סרבל העליון סרבל כלשון אשכנז וזם בלעז מנטיל
: *Nos vocamus vestem superiorem, סרבל, Sarbel, quae in lin-
gua Germanica, & Italica, vocatur, מנטיל, mantil.*
Eadem significatione & apud Thalmudicos legitur.
Sic enim illi in Menachoth: *Angelus invenit Rab Ke-
tina amictum sindone, & dixit ei: O Ketina, Ke-
tina, סרנא לקנטא וסרבלא לסחא, Sidon conve-
nit aestati, saraballum hiemi.* Vestem superiorem
esse, quae totum corpus tegebat, confirmat vocis hu-
jus origo. סרבל est à סרבלין, quod Chaldaeis non
modo, verum etiam Arabibus, est *tegere, operire.*
Hinc optime סרבלין vestimentum exterius dicitur,
quod corpus hominis obtegit, quomodo *toga*, à te-
gendo, Romanis est appellata. Ita tamen ut סרבלין
non quidem sint, aut togae, aut pallia, qualis nem-
pe toga Romanis fuit, aut pallium Graecis, aut qua-
libus nos hodie utimur, sed *σπαρταεγε*. vel *σπαρταλα*,
uti hanc vocem reddidit Theodotion, hoc est, vestis
fluxa, & talaris, quales stolae matronarum. Neque
aliter Aquila vertit. Habuit enim, aequae ac The-
odotion, *σπαρταλα*, uti Hieronymus est auctor, qui
ita legi etiam postulat. Sic enim scribit: *Pro braccis,*
quas Symmachus ἀναξυρίδας interpretatus est: *Aquila*
& Theodotion *saraballa* dixerunt, & non ut corrupte
legitur *sarabara*. Sed hoc necesse haudquaquam est.
σπαρταεγε enim, aequae ut *σπαρταλα*, rectum est, cum
literae R. & L. facillime permutentur, uti jam du-
dum plurimis exemplis eruditi homines ostenderunt.
Equidem scio aliter *σπαρταεροι* à Suida, atque Hesy-
chio, explicari. Suidas enim *σπαρταεγε* ἐσθὴν περσικὴν, *ve-*
stem Persicam facit, quam ἑνίοι λίγυσι βρακία, *quam*
non-

nonnulli braccas vocant, & Hesychius Sarabara vult
 esse *οὗτ' αὖτ' κνημίδας* (vel ut alii, cum Stephano, legunt, *κνήμας*, quae vox *tibias*, *suras* significat) *ἐσθύματα*,
 hoc est *crurum indumenta*, quomodo & alibi habet:
Σκέλια τὰ τῶν σκελῶν σκεπάσματα, πάρθοι σαράβαροι. Etiam
 non latet mihi exponere Scholia Graeca: *τίνες σαράβαροι*
εἰρήκασιν τὰ μὴ παρὰ τῶν ποδῶν λεγόμενα Μώκια, παρὰ δὲ τοῖς
Ἑλλήσιν ἀναξυρίδες περὶ σαροζευόμενα, & pro Μώκια, forsan
legendum Βερίκια, jam dudum monuisse virum prae-
stantissimum Johannem Drusium. Sed hos omnes
errare tam certum est mihi, quam ipsum Hierony-
mun, omnium patrum doctissimum, qui notavit:
Lingua Chaldaeorum saraballa crura hominum vocari,
& tibias, & ὁμονύμως etiam braccas, quibus crura te-
guntur, & tibiae, quasi crurales & tibiales appellatas
esse. Quod sane unde hauserit omnino nescio. Etenim
saraballa lingua Chaldaeorum crura hominum vocari
non credo Hieronymum ullo testimonio posse confirma-
re. Sed omnes decepit vox peregrina, quam non intelle-
xerunt, unde & aliis imposuerunt viris nostro seculo do-
ctissimis, qui σαράβαροι, vel braccas esse conjecerunt, vel
tibiarum indumenta, uti videre est apud Iulium Nigro-
num, qui hic vehementer est ambiguus, itemque Jo-
hannem Braunium, imo ipsum Samuelem Bochartum,
qui, סרבל Sarbel, σαράβαλλον, saraballum exponimus, in-
quit, cum Aquila, Theodotione, & Hieronymo Dan.
3. 21. Proprie femoralia significat, ut Arabice سارابيل
saravilo, & græcè σαράβαροι: cum tamen σαράβαλα, vel
permutatis literis, R. & L. σαράβαροι, vox sit à סרבלין
deducta, quae à סרבל, quod tegere significat, vesti-
mentum notat exterius, quod corpus tegebat, qualis
stola matronarum. Braccas sane hic intelligere esset
invenustum. Omnium enim instar nominare braccas,

Hesychius
in Σαρά-
βαροι, &
in σκελία

Inedit.
Rom.

Drus. in
Fragm.
Vet. ad
Dan.
Hieron.
Comment.
in Dan.

Nigr. de
caliga.
pag. 12.
Braun. de
Vest. Sac.
Hebr.
pag. 454.
Bochart.
Phalegh.
l. 1. c. 6.

Isid. Orig.
lib. XIX.
cap. 23.

Tertul. de
Pal. c. 4.

Xenoph.
Histor.
lib. VIII.

ut testimonium sint vestes à vi ignis mansisse illaefas, quis non videt esse ineptum? Quare Σαραβάρα vestis fluxa, & talaris, qualis stola matronarum, fuit. Ita Isidorus. *Quibusdam autem nationibus, inquit, sua cuique propria vestis est, ut Parthis sarabarae. Et statim post: Sarabarae sunt fluxa & sinuosa vestimenta, de quibus legitur in Daniele: Et sarabarae eorum non sunt immutatae, & Publius, Ut quid ergo in ventre tuo Parthi sarabara suspenderunt. Clarius autem adhuc Tertullianus. Vicerat, de Alexandro M. Loquitur, Medicam gentem, & victus est Medica veste. Triumphalem cataphractam amolitus, in captiva sarabara decessit, hoc est assumpsit captivae, ac victae gentis vestem, pro suo habitu triumphali. Sarabara hic minime braccas notare, oppositio triumphalis cataphractae ostendit, quae lorica ex ferro notat. Idem & ea docent quae sequuntur. *Pectus squammarum signaculis disculptum, textu pellucido tegendo nudavit, & anhelum adhuc ab opere belli, ut mollius, ventilante serico extingit. Sane patet ex his luculenter sarabara non nisi de stola Medica accepisse Tertullianum. Stolam autem Medicam fuisse vestem fluxam, & talarem, quales stolae matronarum, Xenophon ostendit, qui eam à Medis ad Persas transtulisse Cyrum refert his verbis: Σπολὴν τε γούν εἶλετο τὴν Μηδικὴν αὐτὸς τε φορεῖν, καὶ τοὺς κοινῶνας ταύτῃ ἐπεισεν ἐνδύεσθαι. Αὕτῃ γὰρ αὐτῷ συγκρούειν ἐδόκει εἶπας τί ἐν τῷ σώματι ἐνδεὲς ἔχοι, καὶ κακίστους καὶ μεγίστους ἐπιδεικνύναι τοὺς φορέντας.* Stolam itaque elegit Medicam & ipse ferre, & ut familiares ea induerentur persuasit. Haec enim illi occultare visa si quis defectum aliquem haberet in corpore (quod fluxa nimirum, & talaris) atque illa indutos pulcherrimos & maximos conspici. Eodem modo scilicet Cy-*

Cyrus id vestimenti genus à Medis transtulit ad Persas, quo ad Medos, cum imperio, transierat ab Assyriis, qui hunc morem vestis tenuerunt, à Semiramide edocti, uti Justinus refert. *Igitur brachia ac crura velamentis, caput tiara tegit: & ne novo habitu aliquid occultare videretur, eodem ornatu & populum vestiri jubet: quem morem vestis exinde gens universa tenet.* Scilicet Semiramis, quae se, pro uxore Nini, filium, pro foemina, puerum simulabat, ut sexum facilius mentiretur, nec fraus deprehendi posset, tunicam longam, & manuleatam induit, quae non modo pectus, & humeros, sed etiam brachia, & crura velaret, qualem vestem Assyrii, & postea Medi, ac deinde Persae gestarunt, & *σολὴν βαρβαρικὴν, σολὴν Μεδικὴν, & σολὴν Περσικὴν* vocant prisci scriptores. Sollicitavit quidem hunc Justinus locum maximus Salmasius, & pro *velamentis*, ex fide MSS. codicum, reposuit *calceamentis*, & explicavit *fascias crurales, & feminales*. Sed ἅπαντι hic mihi lapsus videtur. Est enim retinenda vulgata lectio, neque de fasciis cruralibus exponendus locus. *Velamenta* Justinus alibi pro *veste* dixit. *Priusquam*, inquit, *adversus calorem vel frigus velamenta corporis invenirentur*, hoc est, *vestes*. Eodem sensu de Semiramide narravit, quod *brachia & crura velamentis textit*, hoc est, veste quae brachia & crura velaret. Quae vero alia haec fuit quam tunica longa, & talaris, qua non solum pectus, & humeri, sed brachia quoque ad manus usque, & crura velarentur, quam proinde *σολὴν Σεμιράμιδος* & Diodorus Siculus dixit? Justinum sane hoc ipsum voluisse, illius verba sequentia ostendunt: *quem morem vestis exinde gens universa tenet.* Utique cum morem vestis tenuit gens universa,

Justin.
lib. I.

cap. II.

Salm. ad
Aetii

Lampr.

Alex. Sev.
cap. 40.

Justin. lib.

II. cap. I.

Diod. Sic.
Biblioth.

lib. I.

versa, ut brachia ac crura velamentis tegeret, h. e. tunicis uteretur laxis, & talaribus, & manuleatis, quas *σόλας* veteres vocarunt, & olim Assyrii gestarunt, & postea Medi, ac deinde Persae. Etiam non potest intelligi, cur, ut sexum mentiretur, fasciis cruralibus, & feminalibus, crura velasset Semiramis, uti contra cernitur non difficulter, cur eam ob causam usa fuerit, stola, sive tunica longa, & talari, & manuleata, quae totum corpus tegebat, & celabat etiam eam pectoris partem, quae fraudem facile detexisset. Sane non intelligendas esse fascias crurales, & feminales, uti exponit *ὁ μέγας* Salmasius, vel id ostendit quod de brachiis Justinus refert. Id enim non nisi de tunica manuleata, quae brachia ad manum usque velaret, intelligendum. Profecto mirum est, maximum Salmasium de fasciis cruralibus hic cogitasse, cum de brachiis aequae, ac de cruris, Justinus dicat, ea Semiramidem velamentis texisse. Talem tunicam, sive *σολήν Μεδικὴν*, vel *Περσικὴν*, vel *Βαβυλωνικὴν*, ego *sarabara* fuisse puto, uti optime interpretatus est Isidorus, & accepit Tertullianus. Scilicet Sadrach, & Mesach, & Abednego, uti captivorum reliquorum numero exempti erant, ut Regi Nebucadnezari ministrarent, & praefecti negotiis provinciae Babel, ita & in *sarabara* decesserant, hoc est, assumpserant victoris populi vestem, jam quae eleganter Tertullianus *captiva sarabara* vocavit, cum dicit Dei curam & providentiam non fuisse, ipsorum *captiva sarabara* comburi. Quod alibi dixit: *Qui Babylonii ignes trium fratrum nec tiaras, nec sarabaras, quanquam Judaeis alienas, laeferunt.*

Dan. 1.
Dan. 2.
49.

Tertul. in
libro de
Trinit.

& de Re-
sur Carn.
cap. 58.

V. *שָׂרָבָר* esse braccas, olim mihi placebat. Etenim
licet

licet in vestitu Hebraeorum, Graecorum, & Romanorum, illud fuerit à nostris moribus alienum, quod braccarum usum ignoraverint, quomodo nos vocamus illud vestimenti genus quod femora tegit, uti prolixè docuerunt Isaacus Casaubonus, Iulius Nigronus, Gaspar Sanctius, & nonnulli alii, noveram tamen & Gallos, qui provinciam Narbonensem incolebant, braccas olim gestasse, atque inde *braccatos* dictos, & Persas, de quorum braccis Ovidius.

Casaub.
ad Suet.
Aug. cap.
82.
Nigr. de
Caliga
pag. 9.
C. c.
Sanct. in
Cant. 5.
Ovid. l. 4.
Trist.

*Hos quoque qui geniti Graja creduntur ab urbe
Pro patrio cultu Persica bracca tegit.*

& Thraces, uti de Orpheo Philostratus: *χαίρουσι δὲ δὴ τῷ Ὀρφείῳ, πάρεχον ἴσως καὶ ἀναξυρίδα τιμῶντες, ἔτι δὲ μουσικὴν γε ὡς αἰὲς αἰὲς ἐτελῶν*: *Plurimum namque Orpheo gaudebant incolae, tiaram forsàn & braccas admirati, non sane Musicam, aut carmina, quibus demulcebat homines.* Qui propterea in marmoreis antiquorum monumentis cum tiara & braccis cernitur, uti videre est apud Antonium Bosium. Addi & Parthi possunt, quorum regis statua braccata conspicitur, quam, olim à Cavallerio editam, exhibet vir eximius Octavius Ferrarius. Ea vero opinio mihi nunc non probatur. Praeterquam enim quod nullo argumento confirmari possit *שַׁרְבַּת* esse *braccas*, sive *femoralia*, puto *braccas*, & si quid aliud vestimenti genus sub *sarabaris* gestarunt, includi voce *שַׁרְבַּת*, quam vestes interiores, quas sub *sarabaris* induere solebant, significare, ostendam inferius: itaque existimo per *שַׁרְבַּת* potius indicari pedum tegumentum, quod tiaris, capitis ornamento, opponitur, uti etiam hanc vocem intellexit Theodotion, ex cujus interpretatione Daniele legi

Philoss.
lib. 1. de
vita Apol-
lon. c. 18.

Bos. in 1
Roma
subterranea.

Ferrar. de
Re Vest.
p. 2. lib. 1.
cap. 8.

Hieron.
Proem.
in Dan.

Buxt.
Lex.
Talm. R.
וְשֵׁשׁ

Medrasch
Echa cap.
I. vers 1.

Hieronimus docet. Reddidit enim *ὑπερνημίδας*, uti pro *τιάγαις καὶ ὑπερνημίσι*, inverso ordine legi mavult, καὶ ὑπερνημίσι καὶ τιάγαις, vir magnus Johannes Drusius. *ὑπερνημίδες* autem sunt ocreae, pedum & crurum tegumenta, quomodo Persarum calcei olim forte fuerunt, quales Turcarum hodie sunt, medio crure tenus, ita ut non solum imos pedes, sed etiam mediam tibi- arum partem circum circa velarent, quales etiam fere fuerunt, quibus ante non multos annos in foederata Belgica nostra ditiores usi sunt ex corio Hispanico. *שֵׁשׁ* autem esse pedum tegumentum, etiam argumen- to est, quod Johannes Buxtorfius, cujus merita erga Hebraeam linguam & sacram literaturam nulla tace- bit aetas, in magno illo opere triginta annorum, vo- cem *שֵׁשׁ* habet, quam *soccum*, *pedilium*, exponit, & exemplum adducit, quod sic Baal Aruch ex Me- drasch Echa citat: *חמית' כחלמא דלית ברגלי פשוש* *vidi in somnio, quod non esset in pedibus meis soccus*, ubi tamen in suo exemplari legi *שֵׁשׁ* addit, quod Glossator monet esse ex significatione *פִּטְשִׁידוֹן*, in hoc Danielis loco. Recte sane legitur, *פִּטְשִׁידוֹן* & ex signi- ficatione *פִּטְשִׁידוֹן* esse, monet Glossator. *Soccum* qui- dem, & *pedilium* exponit Buxtorfius, potest tamen ut sit *calceus*. Quod si verum non est, illud tamen est certissimum non braccas esse, uti *פִּטְשִׁידוֹן* volunt, sed pedum tegumentum.

VI. *כִּרְבֵּלָה* *tiaram* esse non multum laborandum est ut demonstrem. Ita enim exponit maxima pars Rabbiorum. Iachiades: *הם הכנדים המכסי הראש ככובע וזולתו* *Hae sunt vestes, quae obtegunt caput, ut galea & similes.* R. Saadiah: *קסידין שבראשן כמין* *Cassides, quae in capite instar galearum.* E-
lias

lias Levita: מלבוש של ראש, *vestis capitis*. Consen- Elias in
Thib.
 tiunt David Kimchi, Baal Aruch, & complures etiam
 vernaculi interpretes. Jam olim Hieronymus nota- Hieron.
Comment.
in Dan.
 vit esse *Genus pilioli*, quo Persarum, Chaldaeo-
rumque gens utitur. Horum verissimam esse senten-
 tiam ex eo confirmari potest, quod verisimile admo-
 dum est in harum vestium descriptione *tiaras* nomi-
 nari, quoniam eas semper gestarunt Chaldaei, Persae,
 Parthi, quemadmodum innumera veterum scripto-
 rum loca ostendunt, & ad hunc usque diem in usu
 sunt per totum fere Orientem. Idem ex eo fit cre-
 dibilius, quod ab hac voce כרבלר apud Graecos de-
 ducta videri possit vox Κυρβασία, quae idem capitis
 ornamentum significat. Pollux: Περσῶν μὲν ἰδία, κανδύς, Pollux
lib. VII.
cap. 13.
 καὶ ἀναξυρίς, ἣν καὶ κυρβασίαν, καὶ κίδαριν, καὶ πῖλον καλεῖσι. Per-
sarum propria, kandys, & anaxyris, quam & kyr-
basiā, & cidarim, & pileum vocant. Hesychius: Hesych. in
παροιμ.
 Τιάρα ἡ λεγομένη κυρβασία. Ταύτη δὲ οἱ πέρσαι βασιλεῖς μόνη
 ἔχουσιν ὀρθή, οἱ δὲ στρατηγοὶ ὑποκεκλιμένη, *Tiara, quae vo-*
catur kyrbasia: qua Persarum Reges soli recta utun-
tur, praefecti autem inclinata. Suidas: Κύρβασις, ἐνίοι Suidas in
κέρβα-
 μὲν τιάραν, ἣ οἱ βασιλεῖς τῶν περσῶν ὀρθήν ἔχουσιν, οἱ δὲ στρατηγοὶ
 ὑποκεκλιμένη. *Kurbasis, quidam tiaram vocant, qua*
Persarum Reges recta utuntur praefecti autem incli-
nata. Hanc ad rem omnino observandum, quod in
 magno opere notavit ὁ Ἰωαννῆς Buxtorfius, Buxt.
Lex.
Talm.
pag. 1084.
 vocem כרבלר (quam miror iterum *tegumentum, pa-*
ludamentum, virum maximum exponere, & nullam
 mentionem facere istius sententiae, quam tot Rab-
 bini habent, quos adduxi, quae capitis vestem, esse
 instar galeae, contendit) Aruch scribere fuisse vesti-
 mentum rubrum, כגון כרבלת התרנגול, *instar*
cristae galli. Utique hoc ipsum est quod de κυρβασία
 ve-

veteres prodiderunt, licet id tantum dicant de ea quae recta est, & Regi Persarum propria. Praeter loca, quae ex Hesychio, atque Suida, citata superius sunt, unde id patet admodum luculenter, alibi sic idem Hesychius: Κυρβασία, ὀρθὴ πάρεξ. Ταύτην δὲ οἱ περσῶν βασιλεῖς μόνοι ἐχρῶντο, καὶ κορυφὴν ἀλέκτορος. Κυρβασία est recta tiara. Hac autem Persarum Reges soli utuntur: & cristagalli. Hinc inprimis elegans est Aristophanis locus, qui Gallum Persis imperitasse quondam ex eo probat, quod etiamnum illius crista recta sit, ut recta tiara.

Hesychi in
κυρβασία.

Aristoph.
in avibus.

Αὐτίκα δ' ὑμῖν πρῶτον ἰπιδείξω τὴν Ἀλεκτρονίαν ὡς ἐτυρέται.

Ἦρχε πρὸς τὸν πρῶτον Δαρείον καὶ Μεγαβύζην.

Ὡς τε καλεῖται τῆς περσικῆς ὀρθῆς, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἐκείνης.

Διὰ ταῦτ' ἂν ἔχων καὶ νῦν, ὡς βασιλεὺς ὁ μέγας Ἀλγβάκης,

Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὴν κυρβασίαν, πῶν ὀρεῖται μόνος, ὀρθῇ.

Statim autem vobis primum ostendam, Gallum quod, regnabat, imperabatque Persis prius quam Darius, & Megabyzus. Quare vocatur Persicus avis, à dominatione adhuc illa, propter haec habens & nunc, sicut rex magnus incedit, in capite Kyrbasiam, avium solus, rectam. Festivissime jocatur gallum Persarum Regem fuisse, quia etiamnum solus avium cristam erectam, uti Persarum Rex κυρβασίαν ὀρθὴν, habet. Unde patet clarissime, κυρβασιάν idem esse quod כרבלא, tiaram nempe, qualem olim Persae, Chaldaei, & alii Orientis populi gestarunt.

Jachiad.
Paraphr.
in Dan.

VII. לבושים esse vestes interiores, quas sub farabaris habebant, voluit Jachiades. Sic enim ille: המלכושם ההולרי על הכגדים הראשונים מתחת הסרבליים

Haec

Haec sunt vestimenta, quae induebantur praeter vestes priores, infra sarabara. Hujus sententia mihi verissima videtur. לבש quidem est induere, & לבוש vestis, attamen hic sumitur pro iis vestibus, quas sub stolis habuerunt, quales bracciae, & si quid aliud in usu fuit vestimenti genus. Ita apparet, quomodo vestiti fuerint Sadrach, Mesach, & Abednego, stolâ nempe Medica, calceamentis, tiarâ, braccis, aut vestibus aliis, quas sub sarabaris habuerunt. Ita vero singularis Dei cura, atque providentia illuxit, ut non tantum ipsorum corpora à vi ignis illaesa servaverit, verum etiam ipsas vestes. Nam, cum ex fornace Dan. III. ignis ardentis essent educti, שער ראשהו לא התהרך ^{27.} pili capitis ipsorum non erant adusti, neque sarabara mutata neque odor ignis transierat in eos.

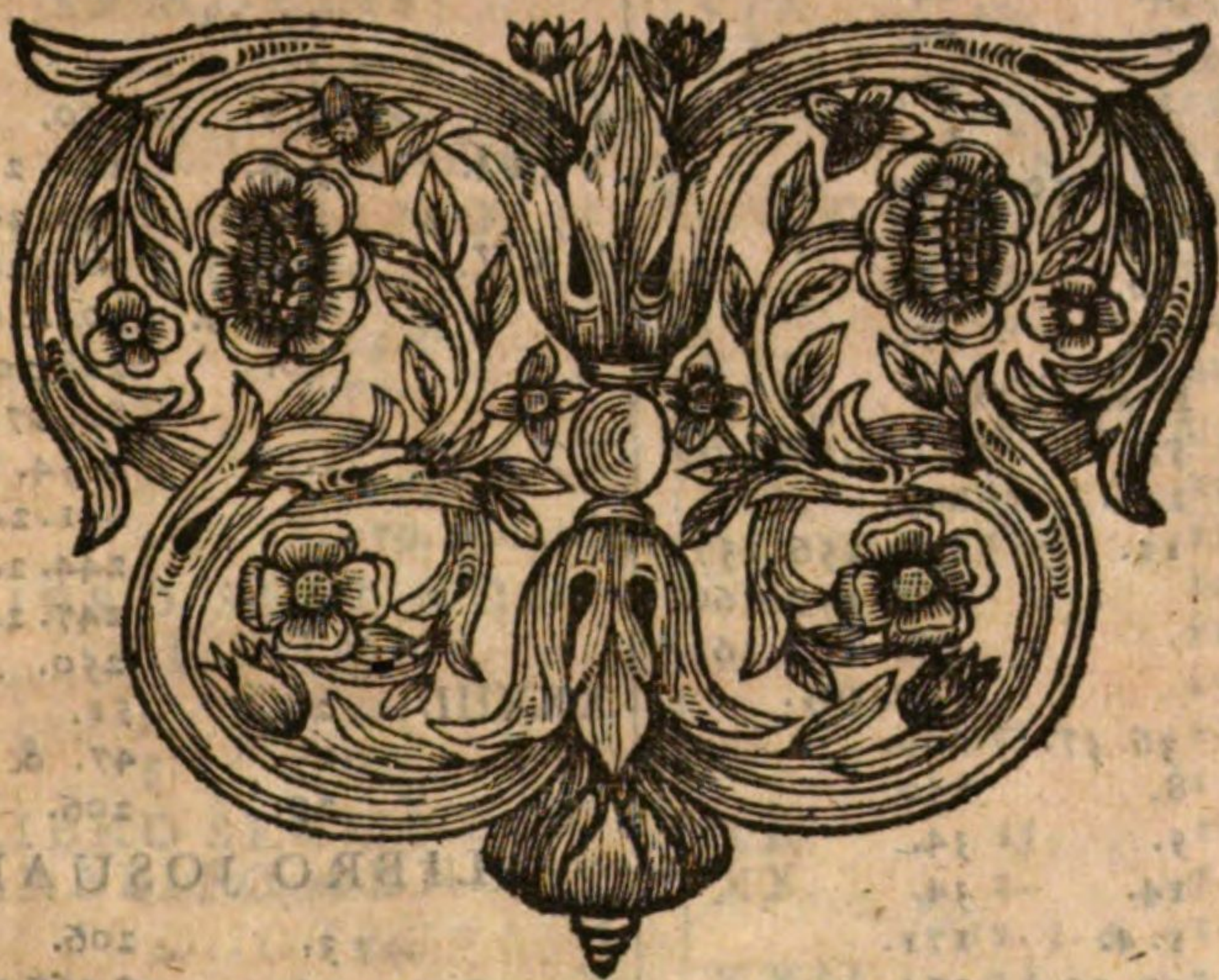
VIII. Ita defunctus sum omni labore, qui circa calceos Hebraeorum impendendus fuit. Nemo enim à me expectet, ut de calceo mystico prolixè disputem, quod quidem fecit Benedictus Balduinus. Tertiam ille partem sui libelli de Calceo antiquo implevit, ut, Patrum plurimorum ductum secutus, multa ex calceis mysteria venaretur, atque ex iis, tum Christi incarnationem, tum praedicationem Evangelii, tum nescio quae alia ostenderet. Fuit hoc antiquorum Ecclesiae doctorum magnum studium, ut à sensu, quem vocant literalì, atque historico, ad mysticum ascenderent. Quae interpretandi ratio ab Origine potissimum caepta, qui ingenio, quo fuit acri, nihil magis scrutabatur quam sensum, quem vocabat spiritua-lem, cum sensus, qui dicitur literalis, nimis humilis ipsi, & simplex videretur, ita ad reliquos omnes

*Hiero. in
Epist. ad
Pamma-
cium de
optimo
genere in-
terpretan-
ds.*

pervasis, ut vix aliquis in veteri Ecclesia ab hoc studio fuerit immunis. Ipse Hyeronimus, licet iuste de Origine sit conquestus, *quod ita allegorizet, ut historiae auferat veritatem*, quiddam excessus hic pati videtur, itemque Augustinus, ne de Ambrosio, Hilario, Gregorio, ac pluribus aliis dicam. Horum exemplo, & ex horum scriptis, Benedictus Balduinus, de Calceo Mystico differuit prolixè. Mihi vero id pessimo fieri instituto videtur. Quid enim aliud agunt hi homines, quam ut sibi fingant mysteria, & allegorias, quas pro lubitu, etiam invito Spiritu S. magno labore probare conantur? Non diffiteor haec specie ingenii, & novitatis, blandiri, quae maxime homines inflammare solet, ad aliquid quod supra vulgi captum sit, nihilque plebeum prae se ferat, molendum. Etiam scio quo quis audacius, & ineptius, aliquid sit commentus, modo non sit dictum populariter, tanto facilius arripi ab iis hominibus, qui sibi in his argumentis, & ventosis acuminibus placent, uti semper sunt istorum portentorum admiratores, qui cum iudicio non valeant, nec dijudicare possint quid distent aera lupinis, facile in haec vitia incidunt, in quibus sibi delicias faciant. Mihi tamen nulli majori cachinno digni videntur quam istiusmodi homines, qui sic sibi placent in exponendis mysteriis, & allegoriis. Etenim licet quam maxime sibi videantur sapere, culpam tamen & notam lascivientis ingenii effugere non possunt, & incurrunt censuram hominum non putidorum, qui haec non damnant modo, sed etiam irrident. Ego quidem nunquam committam, ut carbones ejusmodi, pro thesauris, aut ipse arripiam, aut lectoribus venditem. Ea juvant quae sunt vera, solida, & nullis ineptiis obnoxia, prae illis.

illis miris, & inauditis, quae vani homines confectantur. Quare, missistrice istiusmodi, hic gradum fisto, & Deo Ter Optimo Maximo gratias ingentes ago, quod vitam & valetudinem concesserit, ut haec perficere potuerim, quae eum in finem à me elaborata sunt, ut nonnulla sacrarum litterarum loca tenebricosa aliqua luce perfunderem.

Δόξα τῷ Θεῷ.

I N D E X

LOCORUM SCRIPTURAE

S A C R A E,

Quae citantur, illustrantur, explicantur.

E			Cap.	ys.	pag.
GENESI,				11. 13.	34.
Cap.	ys.	pag.		14. 15.	
III.	18. 19.	3.	XXIX.	7.	182.
	21.	3. 4. 15.	DEUTERONOMIO,		
XIII.	17.	206.	I.	36.	206.
XIV.	23.	5. 99. 109. 194.	II.	28. 29.	250.
XVIII.	4.	84.		33. 34.	
XIX.	2.	84.		35.	
	32.	197.	III.	4. 7.	250.
XXIV.	22.	121.	VIII.	3. 4.	160. 238. 239.
XXXVIII.	8. 9. 10.	204.			240. 241. 245.
	11.		XXV.	5. 6.	203. 204.
XLIX.	10.	198.		7. 8. 9.	204. 205. 206.
	20.	47.		10.	208. 209. (207.
EXODO,				9.	82. 97.
III.	5.	9. 167. 168. 169.	XXIX.	5.	9. 54. 160. 240.
XI.	2. 3.	249.			241. 242. 243.
XII.	11.	7. 9. 156. 157.			244. 245. 246.
		158. 159. 160.			247. 248. 249.
		161. 162. 163.			250.
		164. 165.	XXXIII.	24.	51.
	36. 37.	249.		25.	47. & seq.
XVII.	8.	250.		29.	206.
XXV.	5.	34.	LIBRO JOSUAЕ,		
XXVI.	14.	34.	I.	3.	206.
XXVIII.	1. 4.	171.	V.	15.	9. 167. 168. 169.
XXX.	19. 20.	173.	IX.	5.	20. 21. 22. 23.
XXXV.	23.	34.			24. 85. 86. 161.
XXXIX.	34.	34.		13.	161. 241.
LEVITICO,			X.	24.	206.
XVI.	29.	181. 189.	LIBRO JUDICUM,		
XXIII.	27.	182.	V.	17.	49.
XXV.	25.	220. 221.	VIII.	21.	130. 132. 134.
LIBRO NUMEORORUM,				26.	131. 132.
IV.	6. 8. 10.	34.			

INDEX LOCORUM SCRIPTURAE.

LIBRO RUTH,

Cap.	ys.	pag.
II.	1.	215.
	20.	215.
III.	9.	221. 222.
IV.	3.	215.
	5.	216. 220.
	7. 8. 9.	211. 226.
		229.

LIBRO PRIMO SAMUELIS,

XII.	3. 4.	25.
XIII.	13.	69.
XVII.	6.	58.

LIBRO SECUNDO SAMUELIS,

VII.	12.	69. 70.
VIII.	14.	235.
XV.	30.	7. 191. 192.

LIBRO PRIMO REGUM,

II.	5.	63. 64.
	46.	74.
VIII.	13.	74.
XIX.	8.	246.
XXI.	27.	179. 180. 181.

LIBRO SECUNDO REGUM,

I.	8.	20.
V.	5.	93.

LIBRO SECUNDO PARALIPOMENON,

VI.	2.	74.
XXVIII.	15.	11. 193.

LIBRO ESRAE,

II.	68.	70.
III.	3.	70.

LIBRO NEHEMIAE,

IX.	20. 21.	238. 239. 240.
-----	---------	----------------

LIBRO JOB,

XII.	17. 19.	193.
------	---------	------

LIBRO PSALMORUM,

Cap.	ys.	pag.
XXIV.	2.	73.
LX.	10.	50. 227. 228.
		229. 230. 231.
		232. 233. 234.
		235. 236. 237.
LXV.	7.	70. 74.
LXXXIX.	15.	70. 74.
XCI.	13.	207.
XCIII.	3.	74.
CIII.	19.	70.
CVIII.	10.	227. ad 237.
CX.	1.	207.

PROVERBIIS SALOMONIS,

VII.	22.	120.
VIII.	27.	73.
XXX.	16. 20.	198.

CANTICO CANTICORUM,

I.	12.	158.
IV.	11.	243.
VII.	1.	42. 43. 44. 45.

JESAIA,

III.	16.	124. 125.
	18.	118. 119. 120.
		121. 122. 123.
		124. 129. 130.
		133.
V.	27.	110. 111. 112.
		113.

XI.	15.	10.
XX.	2.	7. 8. 194.
	2. 3. 4.	10. 11. 194.

XXII.	24.	233.
XLVIII.	21.	247. 248.
LXV.	11.	136. 137. 138.
		139. 140. 141.
		142. 143. 144.
		145. 146. 147.
		148. 149. 150.
		151. 152. 153.
		154.

INDEX LOCORUM SCRIPTURAE.

JEREMIA,

Cap.	ys.	pag.
II.	20.	107.
	23.	103. 104. 105. 106. 107. 108. 195.
	24.	108. 195.
XXI.	25.	194. 195. 196. 197. 198. 199. 200.
	57.	148.
XXII.	24.	112.

EZECHIELE,

XIII.	19.	25.
XVI.	10.	10. 29. & seq.
	16.	20.
XXIV.	16. 17.	198. 199. 200.
	17.	7. 8.
XXXIII.	19.	48.

DANIELE,

II.	49.	260.
III.	21.	252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265.
	27.	252. 255. 265.

AMOS,

II.	6.	25. 26.
	8.	158.
VIII.	6.	25. 26.

JONA,

III.	6. 9.	179.
------	-------	------

MICHA,

I.	3.	206.
	8.	192. 193.

ZACHARIA,

III.	11.	70.
VIII.	19.	186. 187.

MALACHIA,

IV.	3.	207.
-----	----	------

MATTHAEO,

Cap.	ys.	pag.
III.	11.	116. 234. 235.
X.	9. 10.	177.
	10.	91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98.
XXII.	24.	204.
XXV.	3. 4.	74.
XXVI.	20.	158.
XXVIII.	1.	104.

MARCO,

I.	7.	99. 115. 116. 234.
VI.	8.	95.
	9.	13. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98.
XIII.	35.	104.

LUCA,

II.	14.	76.
	49.	176.
III.	16.	115. 116. 234.
VII.	38.	163. 164.
	44.	84.
IX.	3.	95.
X.	19.	207.
XV.	22.	11.

JOHANNE,

I.	27.	86. 115. 116. 234.
XIII.	4. 5.	164.
	10.	65.

ACTIS

APOSTOLORUM,

IX.	43.	20. 26.
X.	5.	20. 26. 27.
XII.	3.	13.
	8.	83.
XIII.	25.	115. 116. 234.

PAULI EPISTOLA ad ROMANOS,

V.	1.	76.
X.	10.	65.

INDEX LOCORUM SCRIPTURAE.

PRIMA ad CORINTHIOS,

Cap.	ys.	pag.
V.	19.	76.
ad EPHESIOS,		
II.	12. 13.	75. 76.
	14. 15.	
	16. 17.	
VI.	11.	67. 75.
	12. 13.	62. 67. 75.
	14.	71. 75.

Cap.

ys.

pag.

15.

61. & seq.

ad COLOSSENSES,

I.

23.

72.

ad HEBRAEOS,

XI.

37.

20.

Et PETRI PRIMA EPISTOLA,

III.

15.

65.

INDEX

AUCTORUM,

*Qui laudantur, illustrantur, emendantur, notantur,
aut refutantur.*

A.
R. **A** Barbanel. 118. 119. 211. 216.
243.
Laudatur. 215. 217.
Notatur. 244.
R. Aben Ezra. 120. 136. 249. 255.
Laudatur. 223. 229. 240. 244.
Refellitur. 230. 231.
Aelianus. 5. 47. 149.
Aeschylus. 114.
A Lapide. 136.
Alcoranus. 138.
Ambrosius. 33. 242.
Notatur. 266.
Refellitur. 33. 34.
Ammonius. 150.
Appianus. 16.
Aquila. 20. 31. 106. 256. 257.
Arabs interpres. 48. 118.

Notatur. 105. 148.
In Bibliotheca Arundelliana. 136.
In Suecia Ms. 31.
Refellitur. 32. 33. 34. 49. 180. 181.
Arba Turim. 182.
Aristophanes. 6. 15. 236. 237.
Illustratur. 264.
Aristoteles. 106. 142. 150. 243.
Artemidorus. 27.
Aruch. 148. 262. 263.
Athenaeus. 29. 79. 108. 146.
Augustinus. 12. 143. 242.
Notatur. 266.
Refellitur. 242. 243. 244. 245. 246.
Aulus Gellius. 78. 99.
Ausonius. 143.

B

B.

Aal Hatturim. 182.

Bal

I N D E X

Balduinus (Benedictus) 12. 33. 39. 41.
 63. 78. 80. 87. 91. 101. 118. 129.
 207.
 Laudatur. 2. 3. 14. 16. 27. 41. 92.
 113. 118. 129. 168. 184. 201. 205.
 229. 231.
 Notatur. 122. 265. 266.
 Refellitur. 3. 4. 92. 93. 94. 95. 96.
 97. 98. 103. 130. 191. 192. 201.
 202. 206. 208. 230. 231. 232. 233.
Barradius. 12.
Barthenora. 172. 174.
Barthius (Caspar) laudatur. 127.
 Notatur. 127.
Bartholomaeus Giorgiometz. 166.
Belgae interpretes. 30. 43. 48. 51. 64.
 65. 103. 136. 229. 240. 252.
 Laudantur. 58. 59. 103. 111. 125.
 133. 195. 215. 224.
 Notantur. 119. 125. 133.
 Refutantur. 30. 31. 49. 52. 53. 54.
 56. 66. 67. 68. 104. 105. 106.
 134. 135. 177. 215. 216. 217.
 218. 219. 230. 231.
Bertramus (Cornelius) laudatur. 221.
Beza. 64. 93.
 Laudatur. 68. 71. 72. 96.
 Notatur. 72. 73.
 Refellitur. 66. 67. 68.
Bochartus. 19. 20. 31. 35. 180.
 Laudatur. 6. 7. 8. 21. 29. 30. 34. 53.
 54. 57. 79. 106. 148. 151. 158.
 180. 242. 247.
 Notatur. 257.
 Refellitur. 8. 9. 10. 11. 159. 160.
 242. 243. 244. 245. 246.
Bonaventura. 12.
 Refellitur. 13.

Bonfrerius. 219.
Bosius (Antonius) 261.
Botius (Arnoldus) laudatur. 233.
 Refellitur. 233. 234.
Bourdelottius. 125.
Boxhornius. 129.
Braunius. 173. 183. 201.
 Laudatur. 35. 36. 171. 172. 200. 234.
 Notatur. 189. 190. 257.
 Refellitur. 176. 177. 191. 192. 201.
 202.
Brentius. 229.
 Refutatur. 230. 231.
Bucerus. 233.
 Refutatur. 233. 234.
Burmannus (Franciscus) laudatur. 247.
Buxtorfius. 35. 103. 119. 136. 183. 262.
 laudatur. 21. 23. 31. 43. 81. 107. 125.
 131. 162. 167. 183. 186. 187.
 188. 200. 202. 204. 205. 240.
 253. 262. 263.
 Notatur. 253. 263.
 Refellitur. 44. 45. 104. 105. 106.
 134. 135.

C **Ajetanus.** 12. 95.
Callimachus. 6. 112. 166.
Capellus. (Lodovicus) 44.
 Defenditur. 45.
Carthusianus (Dionysius) 12.
 Refellitur. 13. (261.
Casaubonus (Isaacus) 56. 87. 144. 145.
 Laudatur. 22. 23. 37. 38. 39. 44.
 45. 55. 79. 149. 158. 189. 201.
 Notatur. 122.
 Refellitur. 191. 192. 201. 202.
Casaubonus (Mericus) 38.

Cas-

Cassianus. 97.
 Castalio (Iosephus) 63. 82.
 Castalio (Sebastianus) 51. 194.
 Refellitur. 52. 53. 54. 195.
 Cato. 25.
 Cavallerius. 15. 261.
 Cerimoniale Pontificum. 41.
 Celsus illustratur. 23.
 Censorinus. 152.
 Chaldaeus interpres. 31. 36. 42. 45.
 46. 48. 59. 118. 219. 229.
 Notatur. 105. 148.
 Illustratur. 34. 107.
 Refellitur. 49. 180. 181. 230. 231.
 Choulius. 192.
 Chrysostomus. 12. 71. 94. 109. 242.
 Ciacconus (Alfonfus) 82.
 Ciacconus (Petrus) 157.
 Laudatur. 157.
 Cicero. 2. 4. 92. 113.
 Clarius. 49.
 Notatur. 51.
 Refellitur. 52. 53. 54.
 Claudianus. 79.
 Clemens Alexandrinus. 7. 85. 118. 141.
 Laudatur. 66.
 Cleomenes. 150.
 Coccejus (Iohannes) 64. 119. 136.
 Laudatur. 35. 43. 48. 54. 65. 103.
 125. 180. 194. 234. 240. 252. 254.
 Notatur. 254.
 Refellitur. 35. 49. 55. 56. 66. 67.
 68. 104. 105. 106. 134. 135. 195.
 Codex Alexandrinus Ms. 152.
 Quatuor Euangeliorum, Joachimi
 quondam Camerarii. 94.
 Ms. Ravii. 94.
 Codices Bibliothecae Bodlejanae. 94.

Roberti Stephani. 94.
 Coelius Symposius illustratur. 18.
 R. Cohen de Lara. 81.
 Colladonius notatur. 127.
 Colomesius (Paulus) 74.
 Laudatur. 72.
 Corippus. 40.
 Illustratur. 18.
 Cunaeus laudatur. 167.
 Cunradus Celtes. 171.
 Cuperus (Gilbertus) laudatur. 148.
 149. 151. (40.
 Curopalates, sive Georgius Codinus.
 Curtius. 60. 164.
 Emendatur. 59. 60.
 Cyprianus. 208.
 Notatur. 209.
 Cyillus. 140. 193.

D.
 D Amianus Goensis. 166. 170.
 Daniel (Franciscus) 126.
 De Dieu laudatur. 104. 119. 121. 125.
 Refellitur. 105. 106.
 Della Valle. 166.
 Delrio. 109.
 Dempsterus notatur. 184.
 Refellitur. 208. 209.
 De Muis. 208.
 Dilherrus notatur. 63.
 Dio. 37. 39. 63.
 Emendatur. 37. 38.
 Diodorus Siculus. 259.
 Diogenes Laërtius. 6. 47. 145. 148.
 149.
 Doufa (Georgius) 166.
 Doufa (Janus) 126.
 Laudatur. 235.

I N D E X

Drusius. 166. 181. 214. 223. 229.
 Laudatur. 21. 219. 254. 257. 262.
 Refellitur. 134. 135. 230. 231.

E.

Egnatius. 207.
 Elias Levita. 24. 212. 253. 262.
 Laudatur. 256.
 Epictetus illustratur. 38.
 Epiphanius. 29.
 Erasmus (Desiderius) laudatur. 62. 63.
 64. 93. 96.
 Notatur. 68. 72. 73.
 Refellitur. 66. 67. 68.
 Erathostenes. 16.
 Erpenius laudatur. 48.
 Euzebius. 141. 142.
 Euthymius Zygabenus. 139.

F.

Fagius (Paulus) 212.
 Laudatur. 200. 205.
 Ferrarius (Octavius) 78. 87. 89. 100.
 101. 123. 124. 129.
 Laudatur. 6. 15. 37. 39. 123. 261.
 Refellitur. 88. 89.
 Festus. 17. 79. 180.
 Flaccius Illyricus. 198.
 Florus illustratur. 191. 192.
 Forerius. 136.
 Refellitur. 134. 135.
 Frisius (Andraeas) 101. 102.
 Fulgosus. 207.
 Fullerus laudatur. 137.

G.

Gatakerus. 233. 234.
 Laudatur. 228. 233. 236.

Gaussenus laudatur. 72.
 Gejerus (Martinus) laudatur. 25. 184.
 191. 200.
 Refellitur. 26.
 Geminus. 142.
 Georgius Phranzes. 40.
 Glossa ordinaria notatur. 113.
 Glossarium vetus. 20. 82. 122. 181.
 Golius (Jacobus) laudatur. 121.
 Gonzalius. 125.
 Graeci LXX. Interpretes. 31. 32. 43.
 47. 51. 58. 69. 70. 73. 74. 78. 81.
 82. 93. 99. 102. 118. 131. 134.
 136. 142. 158. 192. 223. 226.
 Laudantur. 21. 51. 56. 58. 85. 230.
 Emendantur. 148. 151. 152.
 Illustrantur. 21. 22. 34. 86. 106. 107.
 Notantur. 105. 106. 193. 230.
 Editio Aldina. 105. 131. 152. 239.
 Basiliensis. 105.
 Complutensis. 131. 152. 239.
 Romana. 105. 131. 148. 152. 239.
 Wecheliana. 95. 105.
 Ms. Alexandrinum. 239.
 Ms. Marchali vetustissimum. 152.
 Ms. Oxoniense. 239.
 Graevius laudatur. 15. 17. 29. 44. 94.
 126. 192. 246.
 Gregorius notatur. 266.
 Gregorius Nyssenus. 12. 33. 171. 172.
 Refellitur. 13. 33. 34. 175.
 Grotius. 93. 119. 144. 158. 214.
 Laudatur. 26. 30. 46. 59. 63. 65. 94.
 96. 107. 215. 234. 239. 243. 244.
 253.
 Notatur. 244. 245.
 Refellitur. 66. 67. 68. 198. 215. 216.
 217. 218. 219. 220.

Gru-

A U X T O R U M.

Gruterus. 147.
Guilhelmus. 126.
Guilhelmus Apulienfis. 40.

H H.
Arduinus. 152.
Laudatur. 151.
Hegefippus. 185. (93.
Heinfius (Daniel) laudatur. 60. 86. 87.
Heinfius (Nicolaus) laudatur. 60. 61.
Herbertus. 130. 135.
Hermefionax Colophonius. 141.
Herodianus. 171.
Herodotus. 171.
Hefiodus. 28. 57. 58.
Illustratur. 29. (264.
Hefychius. 16. 52. 93. 253. 256. 263.
Emendatur. 257.
Notatur. 257.
Hieronymus. 12. 20. 22. 31. 32. 33. 82.
133. 136. 152. 154. 242. 253.
256. 257. 262. 263.
Laudatur. 257.
Notatur. 256. 257. 266.
Refellitur. 13. 33. 34.
Hilarius notatur. 266.
Hifkuni. 181.
Homerus. 57. 58. 93. 99. 158.
Horatius. 6. 17. 122. 152. 178. 197. 244.
Hottingerus. 139.
Laudatur. 138.
Huetius (Petrus Daniel) 138. 146.
Laudatur. 136. 137. 184.
Refellitur. 137. 138. 142. 148. 152.

I I.
Achiades 255. 262. 264.
Jalkut. 2.

Jamblichus. 144. 146. 148. 149. 151.
170.
R. S. Jarchi. 29. 35. 36. 48. 148. 211.
222. 240.
Refellitur. 30. 31. 49.
Jonathan Chaldaeus Paraphraftes. 78.
80. 81. 136. 181. 182. 223.
Illustratur. 133.
Notatur. 131.
Jofephus (Flavius) 8. 52. 81. 82. 93.
184. 185. 212. 215.
Refellitur. 180. 181. 213. 214.
Emendatur. 214.
Interlinearis versio. 64. 136.
Refellitur. 66. 67. 68.
R. Ifaak. Karo. 182.
Ifidorus. 22. 56. 108. 134. 258. 260.
Notatur. 134.
Judithae liber. 26. 103.
Illustratur. 46.
Julius Capitolinus notatur. 89.
Junius (Francifcus) laudatur. 119. 228.
Refellitur. 121. 228. 229.
Junius (Hadrianus) laudatur. 127. 141.
Notatur. 127.
Juftinus Historicus. 187.
Notatur. 187. 188. 190.
Illustratur. 259. 260.
Juftinus Martyr. 141. 166. 241.
Refellitur. 242. 243. 244. 245. 246.
Juyenalis. 8. 9. 32. 108. 109.
Notatur. 186. 187. 190.
Illustratur. 186. 187. 188. 189. 190.
Juvenicus. 95.

K.
R. David. Kimchi. 22. 23. 24. 48. 59. 119.
136. 148. 181. 188. 229. 239. 263.
Mm 2 Refel-

I N D E X

Refellitur. 49. 230. 231.
Kirchmannus laudatur. 202.

L.

L Ampridius. 22.
Launajus (Paulus) refellitur. 74. 75.
Lazius notatur. 63.
L' Empereur laudatur. 174.
Le Moyne. 137. 142.
Laudatur. 137.
Leo Judas. 136.
Leopardus laudatur. 29.
Leusdenius laudatur. 162.
R. Levi ben Gerson. 119. 181.
Licetus (Fortunius) laudatur. 82.
Lichtfotus laudatur. 92. 115.
Refellitur. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98.
Lipsius. 78. 231.
Laudatur. 143.
Livius Andronicus. 42.
Lucianus. 6. 47. 233.
Lucilius. 56. 114.
Lucretius. 15.
Lutherus. 136. 254.
Laudatur. 254.
Lyra. 12. 169.
Refellitur. 13.

M.

M Aerobius. 153.
Magius. 99.
Notatur. 178.
Maimonides. 115. 116. 120. 172. 173.
182. 188. 204.
Laudatur. 24. 120. 165. 167. 199. 200.
Maldonatus. 95.
Manilius illustratur. 108. 124.
Martialis. 17. 19. 39.

Emendatur. 19.
Notatur. 188.
Masius laudatur. 22. 50. 52. 59.
Refellitur. 50. 51. 52. 53. 54.
Menagius. 144. 150. 151.
Laudatur. 149. 150.
Menasse ben Israel. 183.
Laudatur. 183.
Mercerus (Johannes) 136.
Mercurialis. 157.
Midrasch Coheleth 243.
Echa. 262.
Ruth. 211.
Minhagin rituale Germanicum. 200.
Mollerus (Henricus) laudatur. 227.
Refellitur. 228. 229.
Monstrelletus. 33.
Morus (Alexander) 73.
Laudatur. 72.
Moses Gerundensis. 174. 175. 240.
Moses Mikotzi. 115.
Munsterus. 30. 51. 136.
Refellitur. 30. 31. 52. 53. 54. 180.
181.
Musonius. 7. 66.

N.

N Athan. Justus. 255.
Nemesianus. 42.
Nicephorus. 33.
Nicetas. 40.
Nicolaus Damascenus. 6.
Nigronus. 63. 78. 82. 157. 261.
Laudatur. 56.
Notatur. 122. 257.
Nonius. 56.
Nonnus notatur. 86.

O Ecolampadius notatur. 140.

Olearius. 166.

Oppianus. 6. 19.

Origenes. 33. 147. 148.

Notatur. 265. 266.

Refellitur. 33. 34.

Orosius. 207.

Orpheus. 140. 141.

Osiander. 25. 30.

Refellitur. 30. 31.

Oforius. 136.

Ovidius. 64. 166. 196. 261.

Illustratur. 17. 110. 192.

P Agninus. 119.

Palmerius. 126.

Patinus laudatur. 150.

Paulus Burgensis. 12.

Paulus Diaconus. 40.

Persius. 41. 90.

Petronius. 197.

Notatur. 188. 190.

Illustratur. 23. 124.

Emendatur. 125. 126. 127. 128.

Philostratus. 47. 134. 261.

Pignorius laudatur. 236.

Piscator. 64. 219.

Refellitur. 66. 67. 68.

Pithaeus. 126.

Plato. 114.

Plautus. 55. 62. 114. 134. 237.

Emendatur. 235.

Plinius. 19. 56. 107. 146. 150. 151.

152. 184. 243.

Emendatur. 143. 144.

Illustratur. 123. 124.

Plutarchus. 5. 6. 16. 144. 228.

Notatur. 178. 179.

Pocokius laudatur. 138.

Politianus laudatur. 15.

Polybius illustratur. 22.

Pollux. 16. 17. 29. 121. 122. 253. 263.

Proclus Diodochus. 141.

Procopius. 39.

Propertius. 15.

Prudentius. 197.

R Aevardus. 78.

Rogerus. 166.

Rubenius (Albertus) 39. 63. 78. 87.

88. 89. 129.

Laudatur. 87. 134.

Refellitur. 123. 124.

Rubenius (Philippus) 118.

Ruffinus. 214.

S Andias. 253. 262.

Salmasius. 38. 39. 63. 79. 80. 87. 88.

129. 145. 150. 151.

Laudatur. 6. 7. 18. 19. 30. 32. 34.

37. 38. 44. 91. 92. 117. 122.

138. 144. 149.

Refellitur. 92. 93. 94. 95. 96. 97.

98. 259. 260.

Defenditur. 89.

Samaritanus interpres. 31. 49.

Refellitur. 32. 50. 51.

Samhaschari. 139.

Sanctius (Gaspar) 261.

Scaliger (Julius Caesar) laudatur. 118.

Scaliger (Josephus) laudatur. 125.

Notatur. 132.

I N D E X

Schefferus laudatur. 6. 149.
 Scheringhamius laudatur. 182.
 Schindlerus. 119. 136.
 Schmidius (Erasmus.) 64.
 Refellitur. 66. 67. 68.
 Schmidius (Sebastianus) 188.
 Scholiafles Horatii. 122.
 Juvenalis. 6. 109. 186.
 Scholia Graeca notantur. 257.
 Seguinus laudatur. 150.
 Seldenus. 132. 153. 205. 214. 224.
 Laudatur. 131. 136. 138. 153. 182.
 204. 210. 219.
 Seneca. 16. 24. 25.
 Illustratur. 122. 123.
 Serarius. 118. 219.
 Servius. 6.
 Sidonius Apollinaris. 16. 17. 87.
 Silius Italicus. 171.
 Spartianus. 144. 145. 149.
 Solinus. 166.
 Sophocles. 6.
 Sopranes. 13.
 Statius. 131. 132.
 Statius (Achilles) 80.
 Stephanus. 257.
 Stobaeus. 66.
 Strabo. 144. 145. 146. 147. 148. 149.
 151. 170. 171.
 Illustratur. 150.
 Stukkius notatur. 175.
 Suetonius. 6. 22. 80. 126. 188.
 Illustratur. 23. 200. 201. 202.
 Suidas. 47. 85. 148. 149. 253. 256.
 263. 294.
 Notatur. 257.
 Symmachus. 31. 106. 136. 253.
 Syrachides illustratur. 25.

Syrus interpres. 31. 94. 118. 136.
 Illustratur. 34.
 Notatur. 105.
 Refellitur. 180. 181.

T.

T Acitus. 60. 247. 248.
 Targum Hierosolymitanum. 78. 81.
 Terentianus Maurus. 42.
 Terentius. 110. 114. 197. 198.
 Tertullianus. 7. 41. 47. 92. 117. 118.
 184. 196. 201. 241. 260.
 Laudatur. 86.
 Emendatur. 7. 18.
 Illustratur. 258.
 Refellitur. 242. 243. 244. 245. 246.
 Thalmud Berachoth. 166. 167. 169.
 Cetuboth. 116.
 Cholin. 21. 35.
 Jebamoth. 82. 96. 97. 167. 204.
 Joma. 118. 181. 182.
 Kelim. 81.
 Kidduschim. 115.
 Menachoth. 256.
 Middoth. 174.
 Mikvaoth. 109.
 Nidda. 81.
 Oholoth. 81.
 Pefachim. 35.
 Schabbath. 29. 109. 118. 119. 120.
 188.
 Sebachim. 172. 173.
 Semachoth. 200.
 Theocritus. 2.
 Theodoretus. 33. 53. 175.
 Refellitur. 33. 34.
 Theodotion. 20. 106. 254. 256. 257.
 261.

Emen-

A U C T O R U M.

Emendatur. 254. 262.

Theophylactus. 95.

Thomas. 95.

Tibullus. 236.

Illustratur. 110. 114.

Tirinus. 219.

Toletus. 12.

Torrentius. 63.

Tostatus. 12. 219.

Refellitur. 13.

Trebellius Pollio. 18. 207.

Illustratur. 19. 89.

Tremellius. 136. 232.

Turnebus. 78. 143.

V

V.

Alens (Johannes) laudatur. 151.

Valerius Flaccus. 166.

Varro. 44.

Vatablus. 30. 49. 51. 65. 103. 119. 136.

Laudatur. 59. 229. 239.

Refellitur. 30. 31. 52. 53. 54. 66.

67. 68. 104. 105. 106. 230. 231.

Vettius Valens Antiochenus. 153.

Victorius (Petrus) 78.

Vigerus (Franciscus) 141.

Villalpandus. 157.

Vincentius Regius. 95.

Virgilius. 17. 41. 42. 43. 67. 90.

Illustratur. 110.

Vitruvius. 143.

Vopiscus. 32.

Vorstius (Johannes) laudatur. 69.

Vossius (Gerhardus Johannes) laudatur.

131. 132.

Vossius (Isacus) laudatur. 19.

Vulgatus Interpres. 22. 43. 47. 51. 56.

64. 78. 82. 83. 94. 118. 134.

136. 151. 223. 254.

Laudatur. 56. 85.

Illustratur. 22. 23. 24. 90. 133.

Notatur. 68. 106. 131. 230.

Refellitur. 66. 67. 68. 130.

Emendatur. 130.

Ursinus (Fulvius) laudatur. 157.

W

W.

Olfius laudatur. 38.

X

X.

Enophon. 5. 15. 258.

Z

Z.

Egerus. 65.

Refellitur. 66. 67. 68.

Zonaras. 36. 40.

I N-

M I N D E X VERBORUM ET RERUM MEMORABILIMUM.

A	A.
Aron male cum calceis exhibetur in tabulis quibusdam.	177. 178.
Abruptio corrigiae inter calceandum malum omen olim habitum.	110.
	111.
Accumbendi mos apud veteres.	157.
Apud Hebraeos non vetustus.	158.
More posterioris aevi Christus accubuit.	162. 163. 164.
Adam an primus calceorum opifex.	2. 3. 4.
Pelliceis tunicis à Deo indutus.	4.
AEgyptii olim calceis usi 10. 11. & quidem papyraceis.	14.
AEgyptiorum ritus quidam vetustissimus.	154.
AEgyptii monachi sandalia veluti à Domino permessa gestabant, calceos veluti interdictos recusabant.	97.
AEigma elegans de caliga.	18.
AEnei clavi caligarum. 56. Calcei Empedoclis. 47. Ocreae ab antiquis in bello usitatae.	57. 58.
AEs in Carmelo monte. 52. Nullum in Libano vel Antilibano.	53.
	54.
AEthiopes Christiani non nisi nudis pedibus templa intrant.	166.
A toli uno pede in bellis calceati.	67.
Agésilas jam senex nudis pedibus incessit.	5.
Albanorum Reges rubros calceos gestarunt.	36. 37.
Albi calcei mulierum proprii.	32.
Allath & Alozza Arabum idola.	138.
Prius Venerem, posterius Luciferum fuisse conjicitur.	139. 140.
Almanah cur calendarium?	138.
Aluta.	17.
Amoris effigies insignis.	207.
Αναξυρίδες.	257.
אנפלאן impilia.	182.
Antigone nudis pedibus incedit.	6.
Antilibanus nullas aeris aut ferri fodinis abundavit.	53. 54.
Antonini imperatoris calcei lintei.	14.
	Apol-

INDEX VERBORUM & RERUM MEMOR.

Apollinis Pythii soleae expressae.	102.
Apostolorum sandalia. 41. Usus calceorum iis Christus non interdixit. 93 cur. <i>δύο ὑποδήματα</i> vetet?	94. 95.
Eorum pedes lavit.	164.
Arabes lunulas aureas è collo pendentes gestarunt.	131. 132.
Arcus Constantini caligas exhibet.	83.
Armillarum magnus in Oriente usus.	121.
<i>Ἀγνίδες</i> calcei ex pellibus agninis.	16.
Ascheris portio vino oleo & tritico foecundissima. 47. Non aere & ferro. 52. 53. An Ascheritarum urbes fuerint munitae. 49. homines bello strenui.	57. 58.
Asinum à Judaeis cultum gentiles finxerunt.	247. 248.
<i>אס</i> non <i>discalceatum</i> , sed <i>sensim</i> , <i>pedetentim</i> notat. 180. <i>Atta. ibid.</i>	
Athletae cursores sine calceis.	66.
Augusti reliquias cur pedibus nudis primores equestris ordinis legerint.	200. 201. 202.
Aurati calcei.	38.
Aurea calceorum vincula.	108.
M. Aurelii Statua palliata.	101.
Aurelianus calceos mulleos, cereos, albos, hederaceos viris tulit & mulieribus reliquit.	32.

B.

<i>בית המוקד</i> conclave sacerdotum, in quo hyberno tempore pavimento calefacto inambulabant.	174.
<i>בנר</i> camelus junior.	106.
<i>ברביר</i> ventrale opificum.	21.
<i>בצק</i> <i>intumescere</i> , non <i>excalceare</i> .	239. 240.
Berenice regina nudipes vota solvit.	185. 186. 189.
Bovis corium ad conficiendos calceos.	18.
Braccae apud Hebraeos, Graecos, Romanos ignotae. 261. Gallorum gestamen. <i>ibid.</i> Persarum item & Thracum.	<i>ibid.</i>
Bullae aureae.	131.
<i>ברסא</i> & <i>βύρεως</i> coriarius.	20.

C.

C Alcare pedibus olim symbolum dominii & potestatis. 206. In subjectionis signum hostium cervices calcatae.	206. 207.
<i>Calceari</i> idem quod <i>vinciri</i> .	7.

INDEX VERBORUM

- Calcei vox unde derivata? 79. Ex prima origine pro solea. 80.
 Calceorum origo. 1. & seq. Usus antiquissimus. 5. Veteres ta-
 men non semper, uti nos hodie, calceati. 5. & seq.
 Calcei olim ex varia materia confecti. 14.
 Ex pellibus & corio crudo primum. 15.
 Ex aluta. 17. Ex bovis corio. 18. Ex equino. 16. Ex agninis
 pellibus. *ibid.*
 Caprinis. *ibid.* Haedinis. 19. Hyenae. *ibid.* Parthicis. 18.
 Calcei aerei. 47. Aurati. 38. Ferrei. 55. Juncei. 168. Lanei 182.
 Linei. 262. Lignei, Lintei. Papyracei. Spartei. 22. Strami-
 nei. 169.
 Taxei. 29.
 Calceorum colores varii. 32. Coccinei. 36. & Caerulei. 33. Mul-
 lei. *ibid.* Nigri. *ibid.* Purpurei. 37. Rubri. 36. & seq.
 Calceorum varia & multiplex forma. 77.
 Apud Hebraeos incerta. 78.
 Calcei mulierum alti. 118. Patritiorum Lunati. 129. Non vero mu-
 lierum Hebraearum. 130. Vilissimum vestimenti genus. 24. 25.
 Immundissima pedum tutela. 117. In iis tamen magnus lu-
 xus praecipue foeminarum. 117. 118.
 Calcei pedum vincula & impedimenta olim habita. 66. Cum toga
 sumpti. 92. à Templum ingredientibus depositi. 166. 167.
 istius ritus ratio. 167. 168.
 Calceos in pedibus habere Hebraei iussi, cum Pascha comederent
 in AEgypto. 156. Variæ de ratione istius praecepti senten-
 tiae. 156. & seq. Vera ratio. 160. & seq. in AEgypto id
 tantum imperatum. 162. 163.
 Calceis quidam sacerdotes carent. 170.
 Etiam sacerdotes Hebraeorum. 171. & seq.
 Calceos exuere signum humilitatis. 180. exuebantur diebus jejunii.
 183. In die expiationis. 181. & seq. In Tischa Be-Af. 183.
 Cum vota solverentur. 185. & seq. In luctu publico. 190.
 & seq. In luctu mortuorum. 198. & seq. Inter caenan-
 dum. 163. Cum levir ducere recusabat defuncti fratris vi-
 duam. 203. & seq. In emptionibus & venditionibus. 211.
 & seq.
 Calceos non habere signum paupertatis. 10.
 Iis captivi spoliati. 195. 196. pedes in bello muniti. 63. 64.
 Cal-

& RERUM MEMORABILIVM.

- Calceo** caedere contemptus & ludibrii res olim habita. 228. Etiam calceum in aliquem projicere. 229. Quod tamen apud Arabes fuit fidei servandae signum. 231.
Et olim pertinacis propositi cum in hosticum solum projicerentur. 332.
- Calceos** portare fervorum ministerium. 235. Extergere vilissimorum munus. 236. 237.
- Calcei** Empedoclis Philosophi. 47. Julii Caesaris. 37. Mosis. 168. Hebraeorum in deserto. 238. & seq. Trium virorum in ardenti fornace. 252. & seq.
- Calendarium** cur *Almanah*. 138.
- Caliga** militare calceamentum. 63.
Unde dicta? 18. Ex crepidarum sive solearum genere. 82. Ejus figura expressa. 83. Clavata. 55. Ad crus medium extensa. 87. 88. De ea elegans aenigma. 18.
- Caligatus** militis epitheton. 63.
- Camelus** animal libidinosum. 106. Cum eo Israelitae comparantur. 107.
- Campagus** imperatorum calceamentum. 87. Ad crus habenas extendit opere reticulato. 89. Ejus figura expressa. 102.
- Caprinae** pellis in vestibus usus. 15. In calceis. 16.
- Captivi** calceis spoliati. 195. 196.
- Carbatinae** ex coriis bubulis. 15.
- כרבלה**, *tiara*. 262. 263. 264.
- Carmelus** mons metalli venis abundavit. 52. 53.
- Cato** nudis pedibus incescit. 6.
- Catulo** res divina Genitae Manae fiebat. 143. 144.
- כנליים** catenulae aureae, ornamenta pedum. 121.
- Cerei** calcei. 32.
- Cessio** juris per calcei solutionem significata. 207.
- Caenaturi** soleas deponebant. 163.
- Caerulei** calcei Regum Gallorum. 33.
Michaelis Paleologi Soceri. *ibid.*
- Chirothecae** jactus in urbem obsessam signum pertinacis propositi de urbe capienda. 332.
Ejus in contractibus usus. 211. & seq.
- Christus** calceatus incescit in his terris. 12. 13.
Discalceatus Pascha comedit. 162. 163. Lavit Apostolorum pedes. 164. Chri-

INDEX VERBORUM

- Christiani veteres nudipedes inceserunt. 6.
- Aethiopes templa non nisi nudis pedibus intrant. 166.
- Ciceronis vel Oratoris statua togata. 101.
- Clavi caligarum aerei vel ferrei. 55.
- Coccineus color שחם. 36. Calcei Coccinei, in summo honore. 36.
- Magnatum Hebraeorum. 42. Mulierum nobiliorum in Oriente. *ibid.*
- Columna Trajani caligas exhibet. 83.
- Commodi nummi. 88.
- Compes pro *periscelide*. 120. Aureas vel argenteas mulieres gestarunt in Oriente, Graecia, Roma. 121. & *seq.*
- Contractus apud Hebraeos non sine ceremonia sive solemni formula fiebant. 210.
- In iis calcei antiquissimus usus. 211. & *seq.*
- Recentior sudarii. 211. 212.
- Coriarii urbium ambitu exclusi. 26. 27.
- Corium ad calceos adhibitum. 15. & *seq.* Rubrum. 36. & *seq.*
- Corrigiae* Hebraeum & Graecum nomen elegans. 99. 100. In soleis necessariae. 99. Aureae. 108. Ex corio. *ibid.* Variaratione pedibus circumvolutae. 99. & *seq.* Pro re vili & nullius pretii habitae. 109. Earum abruptio malum omen. 113.
- Solvere fervorum vilissimum ministerium. 114. & *seq.*
- Cothurni purpurei. 41. & *seq.* Vinculis ad crus pertingentibus religati. 87. Iis diebus festis Pontifex Hebraeorum sacra non fecit. 178. 179.
- Crepidae. 87. Cum tintinnabulis habent Hispanae mulieres dum saltant. 119.
- Cretensum pueri nudis pedibus venatum iverunt. 6.
- כס parare, praeparare, etiam firmare, stabilire notat. 69. 70.
- Cursores olim excalceati. 66.
- Cynici Philosophi nudis pedibus iverunt. 6.
- Cyrenaicae item virgines. *ibid.*
- D.
- Δαίμων pro Sole. 153.
- Das Belgarum vocabulum unde? 29.
- Deus an primus calceorum opifex. 3. & *seq.*
- Non facit miracula sine necessitate. 245.
- Hebraeis in deserto de calceis prospexit. 249. & *seq.* Vestes

& RERUM MEMORABILIVM.

- Stes & calceos trium virorum in fornace ardenti servavit il-
laefos. 252. & seq.
- Die expiationis nudipedes incedunt Hebraei. 181. & seq. Etiam
diebus jejunii. 183.
- Dircis soleae expressae. 102.
- Διφθερίαι vestimenti genus ex caprarum pellibus. 15.
- Druidae nudis pedibus sacra fecerunt. 171.

E.

- E**Lias Propheta sine cibo & potu quadraginta dierum viam con-
ficit. 246.
- Εμβολίσματα. 20.
- Empedocles aeneo calceo usus. 47. Montis Aetnei flammis abrep-
tus & consumptus. ibid.
- Episcopalis habitus insignia calcei rubri. 41.
- Equinum corium ad calceos conficiendos adhibitum. 16. 28.
- Esseni calceos non mutarunt nisi detriti essent. 93.
- Επιμασία praeparatio, promptitudo. 64.
- Non tamen apud Paulium. 66. & seq. Pro basi, fundamen-
to apud LXX. interpretes. 70. Pariter apud Paulum. 71.
- Solidam & firmam cognitionem Evangelii notat. 72.
- Expiationis die nudis pedibus incedunt Hebraei, vel laneis aut li-
neis foccis induti. 181 & seq.
- Extergere calceos vilissimum ministerium habitum. 236. 237.

F.

- F**acies de exercitu eleganter usurpatur. 60.
- Fasciae pediles Orientalibus non usitatae. 44.
- Iis Romani fere usi. ibid.
- Crurales & foeminales non sumpsit Semiramis, ut voluit Salmasius. 259. 260.
- Feminalibus Hebraei, Graeci & Romani sero usi. 261.
- Ferrei calcei. 47. Caligarum clavi. 55.
- Fluvium cum calceis transire pro sicco pede. 10.

G.

- G**Ad idolum veterum Sol. 137.
- Gallia Narbonensis braccata. 261.

INDEX VERBORUM

Galliae Regum calcei compatici.	33.
Γενεα profelytus.	131.
Genita Mana quaenam Dea. 143. Catulo res divina fiebat.	144.
Gibeonitarum soleae ad indicium vetustatis pittaciis consutae. 20. & seq.	120.
עכס compes.	120.
עכס Multa & diversa istius vocis interpretamenta. 118. 119. Ornamentum pedum simile compedi. 120. In Oriente, Graecia, Roma, à mulieribus gestatum.	121. & seq.
ענקי torques.	133.
Gothorum perones ex equino corio.	16. 28.
Graeci non gestarunt braccas.	261.

H

Adriani nummi.	88.
Hebraismi multi in N. Test.	69.
Hebraei veteres non inceserunt nudipedes. 8. & seq. In Aegypto non fuerunt discalceati. 9. 159. Ob varias rationes olim calceos deposuerunt. 8. Soleis sunt usi. 80. Quae ex corio fuerunt. 19. Et vili pretio constiterunt. 24. 25. Tibiatim calcearunt. 87. Magnates in festis solemnioribus calceos coctios gestarunt. 42. In herba iacentes cibum sumpserunt. 157. Sero accubuerunt. 158. In deserto per quadraginta annos calcei ipsis non defuerunt. 241. & seq. Pedes non intumuerunt. 238. Non gestarunt braccas.	261.
Hederacei calcei.	32.
Hedina pellis in calceis.	19.
Henrici Magni imago in aerario Sandionysiano.	33.
Hernici Italiae populi uno pede in bellis nudi.	67.
Heroes prisci pellibus vestiti. 14. In conviviiis federunt.	158.
Hispanae mulieres crepidas cum tintinnabulis habent dum saltant.	119.
Hispanorum calcei spartei.	14.
Hospitum pedes olim loti.	83. 84.
Hostium cervices in subjectionis signum calcatae.	206. 207.
Hyacinthinus color.	34.
Hyenae pellis canibus metum incutit 19. Ex ea calcei.	ibid.
Hyfginus color.	34.

I

Chneusa Sardiniae nomen.

I.

79.
Jejunia

& RERUM MEMORABILIMUM.

Jejunia Judaeorum. In Tischa Be Af. 183. Non Sabbato. 186. 187.	
Incesserunt in jejuniis nudipedes.	183.
Imperii insignia in calceis expressa.	33.
Imperatorum Constantinopolitanorum calcei rubri, sive purpurei.	39.
40. Aureis aquilis intertexti.	33. 34.
Impilia focci ex panno.	182.
Indorum calcei lignei.	14.
Johannes Baptista se dignum negat solvere corrigiam calceorum Christi. 115. Portare Christi calceos.	235. 236.
Josua cur jussus calceos exuere.	167.
Judaei tunicis usi 92. Ante Synagogae fores, vel purgant, vel exuunt calceos.	167.
Judithae sandalia.	46.
Julii Caesaris calceatus.	37.
Juncei calcei.	168.
K.	
ד'מך.	24.
Καταπεπλωμαμένον.	21. 22.
Κέντηται ὑποδήματα.	38.
Κίδαρις.	263.
Κονίποδες calceamenti genus apud Atticos.	85.
Κνημίδες.	57. 58.
Κυρβασία.	262. 263.
L.	
L. & R. saepe permutantur.	256.
לָבַד lacca color ruber corii.	34.
Lanei calcei vel focci.	182.
Lavare pedes peregre advenientibus primum olim hospitalitatis officium.	83. 84.
Apostolorum pedes lavit Christus.	164.
Sacerdotes in atrio pedes lavarunt.	173.
לְבוּשׁ, vestimentum interius.	264. 265.
Levir mortui fratris uxorem ducere tenebatur apud Hebraeos si sine liberis obiisset. 203. si recusaret calceus extrahebatur. 204.	
Ratio istius ritus.	205. & seq.
Libanus mons nullas aeris vel ferri fodinis nobilis.	53. 54.
Lignei calcei, & lintei.	14.
Lorum pro corrigia.	108. 109.
	Lu.

INDEX VERBORUM.

Lucifer ab Arabibus olim cultus. & <i>Alozza</i> dictus.	139.
Lucillae nummi.	192.
Luctus variis signis proditus. 190. 191. Hebraei incesse- des in luctu publico. 191. & seq. etiam in luctu mortui. 198. & seq.	
Luna Hebraeis לַיְלָה dicta. 137. Arabibus <i>Menath</i> . 138. 139. Graecis <i>Μήνη</i> . 140. & seq. Romanis <i>Mana</i> . 143. Belgis <i>Mane</i> . 138. Chaldaeis ܠܝܠܗ . 131. Alia terra à Philosophis olim habita. 140. Ejus fors לַיְלָה . 152. 153. Cultus in Oriente vetustissi- mus. 131. 132. Per Lunas anni & menses numerati. 138.	
<i>Lunata</i> pellis pro calceo Senatorio.	17.
Lunula insigne calcei Patritiorum. 129. Non mulierum Hebraearum. 130. Colli ornamentum apud Midianitas, Arabes, Turcas. 131. & seq. Lunae corniculantis specie. 134. 135. Lunulas cur Muhammedani templorum fastigiis imponant. 132.	
Luxus in calceis olim magnus praecipue faeminarum.	117. 118.
Lycurgus Rhetor nudis pedibus incescit.	6.

M.

מָכוֹן Basis, fundamentum.	70.
Magnates Hebraeorum calceis coccineis usi.	42.
Mana qualis Dea. 143. Res divina catulo fiebat.	144.
<i>Maniacus</i> idem quod lunaris.	143.
<i>Mane</i> Belgis Luna.	138.
מַנְעוּל pessulus.	49.
<i>Maroquin du levant</i> quale corium.	36.
מַרְקָע .	21.
מַטְלִית ventrale opificum.	21.
Matrimonium molestum per calceum expressum. 205. In eadem fa- milia apud Hebraeos contrahebantur. 222.	
<i>Menath</i> Arabum idolum Luna. 138. 139.	
מִנִּי idolum veterum ab interpretibus non intellectum. 136. Lunam esse prolixè ostenditur. 137. & seq.	
<i>Menis</i> quid? 143.	
Meretricum pedes nudi, & discalceati. 196.	
Vini avidae meretrices. 197.	
מִשְׁכָּח verbum obscurum, & variae interpretum sententiae. 103. & seq. Nova expositio nostra. 106. 107. 108.	
Μήν Graecis mensis. 142.	
<i>Μηνάγυρτα</i> . <i>ibid.</i>	
Μήνη	

& RERUM MEMORABILIMUM.

- Μήνη Luna.** 140. 141.
Μηνίσκος Lunula. 131. 142.
Μήν & ἰσθμὸν in Asia minore. 144. & seq.
 Midianitae lunulas aureas è collo pendentes gestarunt. 130. & seq.
 Milites olim caligati. 62. & seq. Christianum militem calceatum vult Paulus. 61. & seq.
לַעֲלֹם non est *peffulus* vel *sera*. 49. Neque *compes*. 50. 51. Sed *calceus* 51. Vel potius *ocreae*. 57. 58.
 Miraculum in Elia factum. 246. sine necessitate non facit Deus. 245. Nullum miraculum in calceis Hebraeorum quasi per annos quadraginta non fuissent detriti, aut cum infantum & adolescentum pedibus crevissent. 241. & seq. Singulare miraculum quo Deus in ardenti fornace trium virorum & vestes & calceos illaesos servavit. 251. & seq.
 Molocho liberos immolarunt parentes. 107.
 Monachi Aegyptii sandalia veluti à Domino permissa gestabant, calceos veluti interdictos recusabant. 97.
 Moses calceatus. 9. Calceos solvere cur iussus. 167. De ejus calceis lepida commenta. 168. 169.
 Muhammedani cur templorum fastigiis lunulas imponant. 132.
 Mullei Regum Albanorum & Romanorum calcei. 36. Triumphantium. 39. mulierum. 41. Color rubeus. 39.
 Mulierum calcei albi, mullei, cerei, hederacei, nunquam nigri 32. Purpurei. 4. Alti ad magnitudinem staturae corporis conciliandam. 118. Non lunati. 130. & seq.
 Mulieres in Oriente, Graecia, Roma *periscelides* gestarunt. 121. & seq.
 Musaeus Lunae filius. 140. 141. Genus dedit sacerdocibus Eleusiniis. 142.

N.

- לַעֲלֹם** proprie *solea*. 80. & seq.
קַח aliquando *detrahere*. 111. 112.
 Nero nudis pedibus incesset. 16.
 Nigri calcei Senatorum. 32. Nunquam mulierum. *ibid.*
 Nudipedes incesserunt olim viri clarissimi apud Graecos & Romanos Spartanorum juvenes, Cynici Philosophi, Pythagoraei Cretensium pueri, virgines. primi Christiani, cursores, tabellarii, athletae. 5. 6. 7.
 Nudipedes templa intrarunt variae gentes. 165. 166. Hebraei veteres 166.

INDEX VERBORUM

166. 167. Instituti ratio. 167. 168.
 Nudipedes sacrificarunt multi sacerdotes gentilium. 170. 171. Etiam
 Hebraeorum. 171. & seq. Istius ritus ratio. 174. & seq.
 Nudipedes inceserunt Hebraei ut humilis animi indicium coram Deo
 darent. 179. In die expiationis. 181. & seq. In Tischa Be
 Af. 183. Cum vota solverent. 185. Diebus jejunii, sed non
 Sabbato. 186. & seq. Etiam Christiani in publicis supplica-
 tionibus. 184.
 Nudipedes inceserunt Hebraei in luctu publico. 191. & seq. Etiam
 virgines Vestales. 191. 192. Ob luctum mortui. 198. & seq.
 Nudipedalia quale festum apud veteres. 183. 184. 185.
 Nummi Hadriani & Commodi. 88. Domitiani, M. Aurelii &
 Plautillae. 89. Lucillae & Faustinae. 192.

O Creae aereae vel ferreae. 57. 58.
 O'λολυζεν.

O.

106. 107.

P.

פמ'מ pro pedibus.

43.

Papyracei calcei.

14. 171.

Parthorum Regis statua pellita & braccata.

14. 15. 261.

Pascha calceati comedere jussi Hebraei. Rationes variae istius prae-
 cepti. *ibid.* 156. & seq. Vera. 160. & seq. Ad primum Pa-
 scha in Aegypto celebratum tantum pertinuit. 162. & seq.

Pratritiorum calcei lunati.

17. 129.

Pedes à calceis commendantur. 43. 45. Excalceati agiles. 66. 67.
 Lavare primum hospitalitatis officium. 83. 84. Apostolorum
 Christus lavit. 164. In atrio sacerdotes lavarunt. 173. In
 conviviiis uncti. 163. 164.

Pedibus calcare signum dominii & potestatis.

206. 207.

Pedibus nudis templa intrarunt variae gentes. 165. Hebraei veteres.
 166. & seq. Sacra fecerunt varii sacerdotes. 170. Etiam He-
 braeorum. 171. & seq. Observarunt jejunia. 186. & seq.

Pelles crudae conficiendis calceis primum adhibitae. 15. 16. Venetae.
 18. Coccineae ad structuram Tabernaculi. 34. 35.

Pellis pro calceo.

17. 18.

Pelliceis vestibus Adam indutus. 3. & seq. Patriarcharum & Prophe-
 tarum habitus. 20. Priscorum Heroum. 14. Multarum gen-
 tium

& RERUM MEMORABILIUM.

tium. <i>ibid.</i> Senatorum Romanorum.	15.
πέλας.	21. 22.
περικνημίδες.	262.
<i>Periscelides</i> Hebraicè עֲסִלִּים. 120. Ornamenta aurea crurum mulierum in Oriente, Graecia, Roma.	121. & seq.
<i>Perystili</i> vox Petronio reddita.	125. 126.
<i>Perones</i> rusticorum gestamen è crudo corio.	16. 17.
Perseae braccas gestarunt.	261.
פְּטִיט calceus.	260. & seq.
פְּתִיל.	23. 24.
Petri Apostoli sandalia.	13.
<i>Phaecasia</i> Philosophorum coriacea. 16. Vili pretio constiterunt.	24. 25.
<i>Phennesia</i> & <i>Proconnessia</i> metalla.	53.
Philosophi Cynici & Pythagorei nudis pedibus iverunt.	6.
Phocion nudis pedibus incessit.	<i>ibid.</i>
πίλον, est fascia pedilis.	44.
<i>Pittacium</i> pro brevi epistola. 22. Pro scedula è membrana excisa. 22.	
23. Frusto corii.	23. 24.
Plautillae nummi.	89.
Pontifex Hebraeorum male cum calceis pingitur. 177. Diebus festis non fecit sacra Κοθόρναις. 178. 179. Romanorum Pontificum rubea Sandalia.	41.
Portare calceos servorum ministerium.	235. 236.
Punicei calcei.	39.
Purpurei calcei Imperatorum Constantinopolitanorum. 39. & seq.	
Mulierum & Dearum. 40. Magnatum Hebraeorum & virginum nobiliorum in Oriente.	41.
Pythagorei nudis pedibus iverunt.	6.

R.

ῥάκη unde?	21.
Redemptionis jus. 220. Ex eo vidua ducenda si quae esset. 221. 222.	
Reticulatus campagus.	89. 90.
Romani in conviviis soleas deposuerunt. 156. & seq. Non incesserunt nudis pedibus in funeribus. 200. & seq. Non gestarunt braccas.	261.
Rubri calcei Albanorum Regum. 36. Bulgarici imperii insignia. 40.	
Episcopalis item habitus. 41. Imperatorum Constantinopolitanorum.	

INDEX VERBORUM.

tanorum. 39. 40. Mulierum. 41.
Pontificum Romanorum. *ibid.*
Rustici senes apud Graecos pelliti. 15. Romani perones gestarunt
ex crudo corio. 17.

S.
Sabbata non observant Judaei nudo pede. 186. 187. Neque ce-
lebrant jejunio. 187. 188.

Saccus in luctu sumptus. 179.

Sacerdotes gentilium aliquando calceati, aliquando discalceati sacrifi-
carunt. 170. 171. Hebraeorum non nisi nudipedes. 171. & seq.
Quod ob sanctitatem loci ab iis requirebatur. 174. 175. Hy-
berno tempore pavimento calefacto inambulabant. 174. Eo-
rum morbi praecipue oriebantur, quod nudis pedibus in pa-
vimento starent. *ibid.* Pedes in atrio lavarunt. 173.

סדרה Caldaeis Luna. 134.

שֶׁהָרוֹנִים lunulae. 131. Non calceorum sed colli ornamenta. 132.
133. Lunae corniculantis specie. 134. 135.

Σάνδαλα pisces plani. 79. Inde Hebraeum סַנְדַל. 81.

Σανδάλιον solea. 79. Apud Hebraeos סַנְדַל, vel סַנְדַלִּים. 81.

Σανδάλια & ὑποδήματα non distinguuntur apud LXX. in-
terpretes & Novi Foederis scriptores. 90. & seq. Aposto-
lorum. 41. Aegyptiorum Monachorum. 97. Judithae. 46.
Petri. 13. Pontificum Romanorum. 41.

Sandaligeruli & sandaligerulae, servi & ancillae. 235.

Sandalotis Sardinia dicta. 79.

סַבְלִין non femoralia, vel tibialia, sed σαρδῶνα. 255. & seq.

Sarabara vestis fluxa & talaris. 257. & seq.

Orientalium populorum habitus. *ibid.*

סַרְלָקָה coccinum. 35. 36.

Sarepta unde dicta? 52. 54.

Sasgon color hyfgenus, juxta Bochartum. 34. 42.

Scaligeri lepidum dictum in Italicas mulieres. 118.

Schootsvel. 21.

שַׁלַח mittere, projicere. 230.

Senatores Romani pelliti. 15. Olim nudis pedibus inceserunt. 6.

Calceos nigros gestarunt. 17. 32. Senatoris Romani dictum
nobile. 205.

שַׁרְיָה,

& RERUM MEMORABILIVM.

שַׁרְיָה, <i>corrigia</i> .	99. 102.
Servi nudis pedibus inceserunt. 6. Calceos Dominorum solvebant.	
114. 115. 116. Portabant. 235. Extergebant. 236. 237.	
Eorum oppignratio apud Hebraeos.	115.
Simonis coriarii domus cur juxta mare.	26. 27.
Σιμόνης.	131.
Socrates nudipes incesit.	6.
Soccus auro subpactus. 55. Ex lana.	182.
Sol, <i>Gad</i> . 137. Δαίμων.	152. 153.
Solea calceamenti genus, quod plantam pedis tantum tegebat. 77.	
& seq. Corrigiis pedi adstringebatur. 99. Antiquissimum calceamenti genus. 78. 79. 80. Ab omni aevo ex corio. 15.	
16. 17. Vili pretio constiterunt. 24. 25. 26. Rubrae. 41. 90.	
Pallio & tunicae propriae. 92. Gibeonitarum. 20. & seq.	
Pythae Apollinis & Dircis expressae. 102. A caenaturis depositae. 163. Ex iis natus mos hospitum pedes lavandi. 83. 84.	
Solvere calceamenta servitutis signum. 114. & seq. Cessionis de jure symbolum.	207.
Spartanorum juvenes, ex lege Lycurgi, nudis pedibus inceserunt. 5.	
Sparte calcei.	14.
Statua antiqua. 100. In fronte domus Bassianorum.	ibid.
Ciceronis, vel Oratoris. In atrio Palatii Veneti. 101. M. Aurelii palliata.	ibid.
Stola Medica. 258. Semiramidis.	259. 260.
Straminei calcei.	169.
Sudarii in contractibus usus apud Judaeos.	211. 212.
שולל pro <i>spoliato</i> , vel, <i>experte consilii</i> .	139.
Sutor primus quis fuerit?	2. & seq.

T Abellarii olim excalceati.	T. 66.
תחש multi erronee animal volunt.	29. 30.
Coloris nomen. 31. & seq. Et quidem quem <i>Lacca</i> Talmudici vocant.	34. & seq.
<i>Taxus</i> quale animal. 29. Nunquam ex ejus pellibus facti calcei. 30.	
טלח. 20. טלואור.	ibid. & 85.
טלח אילן quale animal?	29.
Templa cum calceis intrare apud varias gentes nefas. 165. 166.	
Oo 3.	Etiam

INDEX VERBORUM

- Etiam apud Hebraeos. 166. 167. Istius ritus ratio. 167. & seq.
 cur lunulas templorum fastigiis Muhammedani imponant. 132.
Tentipellium, quid significet? 17. 18.
 Thraces braccas gestarunt. 261.
Tiara Orientalium populorum capitis tegmen. 263. 264.
 Tibiatim calcearunt Judaei. 87. & seq.
 Toga cum calceis sumpta. 92.
 Triumphantium calcei mullei. 69.
 Triumphii species inhumana. 207.
Troxides cursorum calcei. 16. 29.
 Tunicis Judaei usi. 92. Mutatorias in itineribus habuerunt. 93. 94.
 Turcarum calcei. 130. 262. Lunulas aureas è collo pendentes ge-
 stant. 131.
 Moscheas non intrant nisi calceos exuerint. 166.
Τύχη, Pro *Luna*. 152. 153.
 Tyriae virgines purpureos cothurnos gestarunt. 42. 43.
Tzangae ex pellibus Parthicis. 18. Imperatorum gestamen aureis
 aquilis insignes. 41. Earum figura expressa. 102.

V

V.

- V*enetae mulieres altis calceis utuntur. 118.
 Venetiis optimae pelles conficiendis calceis. 18.
 Venus ab Arabibus olim culta, & Allath dicta. 139.
 Vestium prima origo. 3. sine iis incedere quam inhonestum. 4. Ex
 pellibus olim fuerunt. 14. 15. Patriarcharum & Prophetarum
 vestes pelliceae. 20. Sacerdotum Hebraeorum quales? 171.
 Viatores calceos sumebant. 156.
 Vidua olim ducenda fuit à fratre mariti defuncti, si sine liberis obi-
 isset. 203.
 Leviro calceum extrahebat, qui nuptias recusabat. 204. & seq.
 Ex jure redemptionis à proximo agnato ducebantur. 220.
 221. 222.
Vincula pro *soleis*. 80. 99. Aurea pro *Periscelidibus*. 108. 122. 123.
Vinclis demere, *vinclis* pedem exuere, *vinclis* crura resolvere,
 pro calceos sive soleas extrahere. 110.
 Virgines olim nudis pedibus aliquando inceserunt. 6. Vestales urbe
 à Gallis capta. 191. 192. In Oriente nobiliores calceis coc-
 cineis usae. 42. 43.
 Vota

& RERUM MEMORABILIVM.

Votā nudipes solvit Berenice.

185. & seq.

Ωάκινθος quis color?

32.

Ωπόδες.

37.

Ωπόδημα de soleis primitus dictum, pro calceo cavo sumitur. 79.

Non tamen perpetuo. 81. 82. Nullum inter ὠπόδημα

& σενδάλια discrimen apud LXX. interpretes & Novi

Foederis scriptores.

90. & seq.

Uxoris cum calceo comparatio.

205.

X.

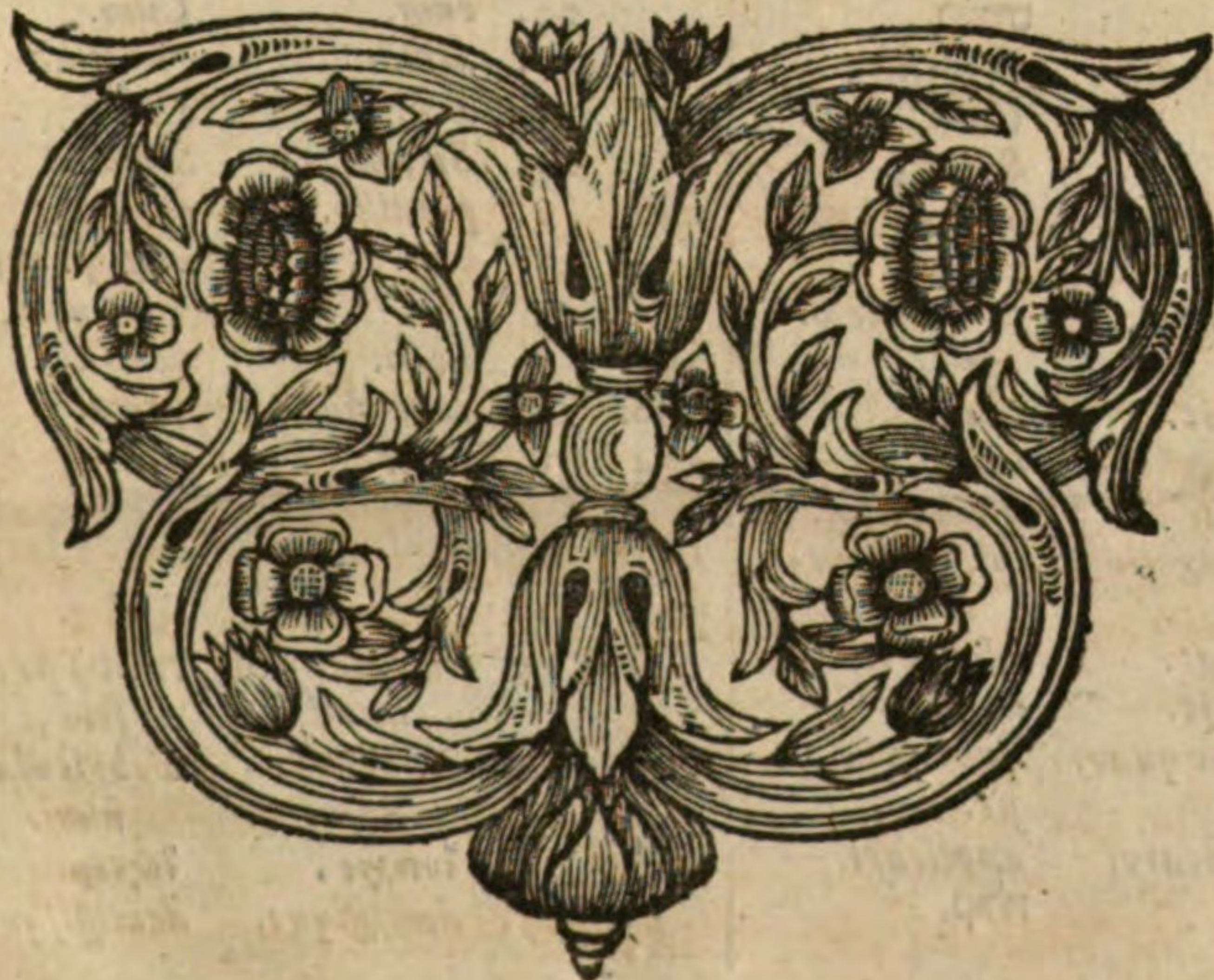
χαλκολίβανον non est aes ex Libano monte effossum.

53.

χαλκοκνημηδες Α'χαϊι. 57. χάλχη.

18.

F I N I S.

Curam editionis habere cum non potuerim, corrige tu,
LECTOR BENEVOLE, & haec, & alia, quae
me fugerunt,

E R R A T A.

In Dedic. pag. 2. lin. 21. pro *esset.*, scribe *esse.*

In praef. pag. 2. lin. 3. pro *aliquos*, scribe *aliquot.*

pag. 3. lin. 3. pro *indicere*, scribe *incedere.*
& lin. ult. pro *de*, scribe *do.*

In ipso opere.

pag.	lin.	pro	scribe
11.	27.	<i>observatus.</i>	<i>observatur.</i>
13.	18.	<i>suis.</i>	<i>suis Apostolis.</i>
17.	15.	<i>calceo.</i>	<i>calceo.</i>
18.	19.	<i>Conficiebatur.</i>	<i>Conficieban- tur.</i>
23.	15.	<i>sumtum est.</i>	<i>sumtum ali- quando est.</i>
36.	6.	<i>concedit.</i>	<i>conjecit.</i>
43.	11.	<i>פָּעַם.</i>	<i>פָּעַם.</i>
44.	25.	<i>ideo legit.</i>	<i>id irridet.</i>
45.	16.	<i>Ude.</i>	<i>Unde.</i>
51.	5.	<i>Suis.</i>	<i>Suis sit.</i>
52.	27.	<i>inde neque.</i>	<i>inde dici ne- quit.</i>
	ult.	<i>Carmelo.</i>	<i>in Carmelo.</i>
55.	5.	<i>Ad.</i>	<i>At.</i>
57.	30.	<i>inquit.</i>	<i>induit.</i>
63.	20.	<i>qui.</i>	<i>quae.</i>
70.	7.	<i>basin.</i>	<i>quae basin.</i>
75.	21.	<i>Euangelium.</i>	<i>cur Euange- lium.</i>
88.	1.	<i>Negat.</i>	<i>Negat id</i>
89.	14.	<i>inquit.</i>	<i>induit.</i>
90.	24.	<i>aeque quae.</i>	<i>quae quae</i>
93.	14.	<i>est.</i>	<i>sit.</i>
95.	8.	<i>explicare.</i>	<i>explicari.</i>
106.	1.	<i>קלה.</i>	<i>קלה.</i>

pag.	lin.	pro	scribe
116.	23.	<i>caveat.</i>	<i>cavent.</i>
135.	5.	<i>referret.</i>	<i>referret C.</i>
140.	2.	<i>debeant.</i>	<i>debeant sic.</i>
158.	17.	<i>amore.</i>	<i>more.</i>
166.	10.	<i>Solinus.</i>	<i>ut Solinus.</i>
169.	10.	<i>origine.</i>	<i>origo.</i>
204.	8.	<i>nullus.</i>	<i>nullis.</i>
214.	12.	<i>exhibebat.</i>	<i>exhibeat.</i>
	22.	<i>eum.</i>	<i>Cum.</i>
227.	17.	<i>alludi.</i>	<i>& alludi.</i>
235.	23.	<i>Ex.</i>	<i>Ex eo.</i>
245.	25.	<i>Situm.</i>	<i>Sitim.</i>
248.	8.	<i>potuisse.</i>	<i>potnisset.</i>
	28.	<i>non.</i>	<i>non praestitit ut non.</i>
251.	2.	<i>noch.</i>	<i>noch uit.</i>
260.	26.	<i>jam quae.</i>	<i>quam.</i>
264.	8.	<i>locus.</i>	<i>jocus.</i>

In somnio.

pag.	lin.	pro	scribe.
2.	14.	<i>tuum sit scio,</i>	<i>tutum sit haud scio,</i>
10.	ult.	<i>Fabricula- num.</i>	<i>Febricula- num.</i>
12.	23.	<i>ἰουκς,</i>	<i>ἰουκς.</i>
23.	25.	<i>demissique.</i>	<i>demissisque.</i>

Bynaeus, Anthony,

De Calceis hebraeorum libri duo

Dordracum 1695

4 Exeg. 133

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10353536-6